Izvješće

o tijeku konzultacijskog procesa o instrumentima za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i drugim teškim povredama ljudskih prava u post-jugoslavenskim zemljama

svibanj 2006. - lipanj 2009.

koalicija za REKOM

Izvješće
o tijeku konzultacijskog procesa o instrumentima za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i drugim teškim povredama ljudskih prava u post-jugoslavenskim zemljama

svibanj 2006. - lipanj 2009.

Uvod

Ni 14 godina nakon oružanih sukoba u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, i deset godina od kraja sukoba na Kosovu, žrtve još uvijek nisu imenovane niti priznate, a samo manji broj odgovornih izveden je pred lice pravde.

Raspravu o mehanizmima za utvrđivanje i kazivanje činjenica o neposrednoj prošlosti započele su tri organizacije za ljudska prava, Fond za humanitarno pravo (Srbija), Documenta (Hrvatska) i Istraživačko-dokumentacioni centar (Bosna i Hercegovina) u rujnu 2005. godine, uz učešće stručnjaka Međunarodnog centra za tranzicijsku pravdu. Sudionici i sudionice skupa, predstavnici 10 vodećih organizacija za ljudska prava iz regije, podržali su suđenja za ratne zločine kao jedini pravni mehanizam za utvrđivanje pojedinačne odgovornosti, posebno ukazujući da je suradnja između državnih odvjetništava, tužiteljstava i sudova u regiji utjecala da se čuje glas žrtava ratnih zločina iz drugih etničkih zajednica. Imajući u vidu da su kazneni postupci fokusirani na optužene, tri organizacije su pokrenule regionalnu raspravu o instrumentima za utvrđivanje i kazivanje činjenica o ratnim zločinima, u čijem su fokusu žrtve, kako bi doprinijeli potpunijoj slici o svemu što se dogodilo u prošlosti. Rasprava (konzultacijski proces o mehanizmima za utvrđivanje i kazivanje činjenica o ratnim zločinima) je osmišljena kao niz regionalnih, nacionalnih i lokalnih rasprava (konzultacija) u manjim grupama (oko 30 sudionika i sudionica) sa predstavnicima različitih grupa civilnog društva. Dio procesa postali su i regionalni forumi za tranzicijsku pravdu, skupovi sa većim brojem sudionika (oko 250), na koje se kao gosti pozivaju i predstavnici država i međunarodnih organizacija. Cilj konzultacijskog procesa je od početka stvaranje javne platforme na kojoj će žrtve i predstavnici civilnog društva iznositi svoje potrebe u odnosu na kršenje ljudskih prava i nepravde počinjene u prošlosti. Drugi, podjednako važan cilj je jačanje podrške za prihvaćanje inicijative o regionalnom pristupu u utvrđivanju činjenica o ratnim zločinima, kako bi bila prihvaćena u svim zemljama regije, i od građana i od vlasti. U svibnju 2008. godine inicijativa je prerasla u prijedlog za formiranje Regionalne komisije za utvrđivanje i kazivanje činjenica o ratnim zločinima i drugim teškim povredama ljudskih prava. Od tada, konzultacijski proces dobiva i treći cilj: izgradnja modela Regionalne komisije (REKOM).

1. Razvoj konzultacijskog procesa

Konzultacijski proces odlikuju dvije faze. Za prvu fazu procesa karakteristična je rasprava o tome kakvi su mehanizmi za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima potrebni regiji. Ta faza započinje Prvim regionalnim forumom za tranzicijsku pravdu[1] i traje do održavanja Regionalne konzultacije sa udrugama žrtava i veteranima u Podgorici, u Crnoj Gori, 9. svibnja 2008. U promatranom razdoblju održano je ukupno devet konzultacija (pet regionalnih i četiri nacionalne) i tri regionalna foruma za tranzicijsku pravdu. Na Trećem regionalnom forumu za tranzicionu pravdu u Beogradu, dotadašnja rasprava o vansudskim mehanizmima je konkretizirana - počinje se govoriti o potrebi formiranja *regionalnog tijela* za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima. Sudionici foruma podržali su inicijativu FHP, Documente i IDC o formiranju *regionalnog tijela* (regionalne komisije), kao i prijedlog da se u konzultacijama s civilnim društvom oblikuju mandat, aktivnosti i ciljevi tog tijela. Na tom je forumu po prvi puta organizirano javno slušanje žrtava, koje su sudionici ocijenili kao važnu aktivnost buduće Regionalne komisije koja može potaknuti suosjećanje s žrtvama iz drugih etničkih zajednica.

Spomenute regionalne konzultacije sa udrugama žrtava i veteranima u Podgorici, su prijelomne: FHP, *Documenta* i IDC predstavili su prijedlog za formiranje *Regionalne komisije za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i drugim teškim povredama ljudskih prava u nekadašnjoj SFRJ* - REKOM. Odmah potom, 10. svibnja 2008. godine pokretači inicijative formirali su Koordinacijsko vijeće, sa članovima po pozivu, koje je imalo zadatak formiranje Koalicije za osnivanje REKOM i pripremanje uvjeta za prijenos nadležnosti upravljanja konzultacijskim procesom na koaliciju. Do 28. listopada 2008. godine, kada je u Prištini/Prishtinë počeo sa radom Četvrti regionalni forum za tranzicijsku pravdu, inicijativu za formiranje REKOM podržalo je preko 100 organizacija i udruga čiji su predstavnici sudjelovali u konzultacijama u Hrvatskoj, Crnoj Gori, Srbiji i na Kosovu. Na spomenutom forumu, formalno je osnovana *Koalicija za REKOM,* čime *je* inicijativa za formiranje Regionalne komisije postala vlasništvo *Koalicije za REKOM,* a Fond za humanitarno pravo i Documenta[2] su preuzeli ulogu servisa za tehničko-administrativnu podršku konzultacijskom procesu.

1.1. Organizacija konzultacijskog procesa

Od svibnja 2008. kada je započela druga faza konzultacijskog procesa, karakteristična po intenzivnim raspravama, do kraja lipnja 2009. godine održan je 31 skup: 10 lokalnih, 18 nacionalnih i jedna regionalna konzultacija, i dva regionalna foruma za tranzicijsku pravdu.

Tijekom siječnja, veljače i ožujka 2009. godine, Koordinacijsko vijeće je održalo pripremne sastanke sa predstavnicima organizacija za ljudska prava te udrugama žrtava u državama u regiji, na kojima su osnovane grupe za koordinaciju konzultacija na lokalnoj i nacionalnoj razini. U ožujku 2009, Koordinacijsko vijeće imenovalo je nacionalne koordinatore u svim državama, čiji je zadatak pomagati članovima Koalicije u organiziraju konzultacija, redovito informirati o tijeku konzultacijskog procesa i brinuti o bilježenju i dokumentiranju cijelog procesa. U razdoblju travanj - lipanj 2009. grupe za koordinaciju konzultacija organizirale su 20 lokalnih i nacionalnih konzultacija u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Hrvatskoj, Kosovu i u Srbiji.

U okviru Petog regionalnog foruma za tranzicionu pravdu u Budvi, 29-30. svibnja 2009. održana je osnivačka Skupština *Koalicije za REKOM*, na kojoj je usvojen Statut Koalicije i izabrani članovi

Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.

1 5.-6. svibanj 2006, Sarajevo, BiH.

2 Istraživačko – dokumentacioni centar (IDC) je poslije Četvrtog regionalnog foruma za tranzicijsku pravdu istupio iz Koordinacijskog vijeća i odustao od daljeg angažiranja i zastupanja inicijative o osnivanju Regionalne komisije. Više o tome, Službeno priopćenje IDC, 14. siječanj 2009. kao i Odgovor Fonda za humanitarno pravo, 19. veljača 2009. Dostupno na http://www.korekom.org.

3 Statut Koalicije za REKOM koji regulira funkcioniranje Koalicije, Skupštine i Koordinacijskog vijeća, dostupan je na http://www.korekom.org.

4 Stefan Priesner, zamjenik rezidentne predstavnice UNDP-a za BiH, Prvi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Sarajevo, BiH, 5.-6. maj 2006. Prilog I, str.17

5 Refik Hodžić, Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju, Outreach program, ured u BiH, Prvi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Sarajevo, BiH, 5.-6. maj 2006. Prilog I, str. 17

6 5.-6. maj 2006. Sarajevo, BiH.

Koordinacijskog vijeća.[3] Time je završen proces uspostavljanja formalne nadležnosti Koalicije za REKOM.

Konzultacijski proces će se odvijati do lipnja 2010, kada će započeti prikupljanje milijun potpisa građana u svim državama na prostoru nekadašnje SFRJ, koji podržavaju formiranje REKOM-a. Milijun potpisa, kao i prijedlog mandata REKOM-a koji će biti oblikovan tijekom konzultacijskog procesa, biće predani nacionalnim parlamentima na usvajanje. Pokazuje se da su konzultacije bitne kako bi se osigurali kredibilitet inicijative i podrška različitih grupa civilnog društva.

Koji je stvarni značaj konzultacijskog procesa? Mislim da postoje dva važna dijela. Najprije je to podrška javnosti. Takva institucija [komisija] *je neodrživa ukoliko nema podršku javnosti jer ona se upravo hrani izjavama koje dobija od građanstva.*[4]

Nama je potrebna rasprava na nivou društva o potrebi formiranja komisije a potom rasprava o modalitetima, o različitim modelima.[5]

U razdoblju od Prvog regionalnog foruma za tranzicijsku pravdu[6] do 1. srpnja 2009. godine,[7] u okviru konzultacijskog procesa održana su 43 skupa: 23 nacionalne, devet lokalnih i šest regionalnih konzultacija, kao i pet regionalnih foruma za tranzicijsku pravdu.[8] U tim konzultacijama sudjelovalo je 2.185 pojedinaca - predstavnika organizacija za ljudska prava, udruga obitelji nestalih i ubijenih, logoraša, ratnih vojnih invalida, branitelja, organizacija mladih, ženskih grupa, povjesničara, novinara i umjetnika. Velika većina sudionika podržala je regionalni pristup u utvrđivanju činjenica i u tom kontekstu formiranje regionalnog tijela za utvrđivanje i kazivanje činjenica o ratnim zločinima i drugim teškim povredama ljudskih prava - REKOM.

Koalicija za REKOM zaključno sa 1. srpnja 2009. godine ima 376 članova, od čega: 165 nevladinih organizacija za ljudska prava, organizacija mladih, ženskih organizacija i drugih organizacija, 36 udruga obitelji nestalih i ubijenih, logoraša, branitelja, ratnih vojnih invalida i drugih udruga, 167 pojedinaca, i osam medija.[9]

2. Regionalni pristup u utvrđivanju činjenica o ratnim zločinima

Od početka konzultacijskog procesa sudionici su iznosili konkretne primjere zašto je važan regionalni pristup u utvrđivanju činjenica o ratnim zločinima.

Mi u Hrvatskoj naprosto ne možemo saznat i vidjet sve što se dogodilo onima koji su izbjegli nakon vojne akcije Oluja u kolovozu 1995. ako oni [Srbi] *danas više ne žive u Hrvatskoj, a mnogi žive u Bosni i Hercegovini i u Srbiji.*[10]

Šta bismo mi bez regionalnog pristupa mogli znati o deportaciji bosanskih prognanika koji su došli u Crnu Goru? Šta bismo mi mogli znati bez regionalnog pristupa o pobijenih oko 30 ljudi, kosovskih izbjeglica, koje je vojska [Vojska Jugoslavije] *pobila u Crnoj Gori? Šta bismo mi mogli znati o čitavoj drami etničkog čišćenja jednog kraja Crne Gore, o Bukovici.*[11]

Tužitelji su podržali regionalni pristup, iznoseći da regionalna suradnja između tužitelja odlučujuće utječe da se u suđenjima za ratne zločine čuje glas žrtava.

Uspostavljanjem međusobnih kontakata, potpisivanjem memoranduma o suradnji, razmjenom podataka, omogućavanjem da svjedoci iz jedne zemlje dolaze u drugu, omogućavanjem da se pribavljaju iskazi koji se koriste tijekom postupka napravili smo iskorak u utvrđivanju počinitelja, u utvrđivanju istine.[12]

Aktivisti za ljudska prava smatraju da regionalni pristup sužava prostor za laži i manipulaciju,[13] doprinosi objektivnosti,[14] omogućava utvrđivanje činjenica koje nitko neće moći osporiti.[15] Povjesničari ukazuju na mogućnost razmjene podataka o ljudskim gubicima,[16] dok svi sudionici koji podržavaju regionalni pristup očekuju da će regionalno tijelo doprinijeti djelotvornijem rješavanju sudbine nestalih osoba.[17]

Neki sudionici imaju bojazan od *jedne istine za sve,*[18] dok su drugi sigurni da regionalni pristup nije nametanje zajedničkih pogleda, već jedini način da se precizno utvrdi što se dogodilo.

Regionalna suradnja nije neko nametanje zajedničkih pogleda, nego je upravo jedini način da se u ovom našem kompleksnom slučaju stvari komplet-

7 Prijedlozi, mišljenja i preporuke sa konzultacija i foruma u tijeku promatranog razdoblja su u Prilogu I.

8 Film Inicijativa REKOM koji govori o povijesti konzultacijskog procesa dostupan je na http://www.korekom.org/news/read/17

9 Na web stranici www.korekom.org dostupni su tabelarni pregledi konzultacijskog procesa http://www.korekom.org/webpage/108 i članova Koalicije http://www.korekom.org/webpage/52

10 Vesna Teršelič, Documenta, Hrvatska, Nacionalne konzultacije s civilnim društvom, Priština/Prishtinë, Kosovo, 4. listopad 2008. Prilog I, str. 57

11 Esad Kočan, tjednik Monitor, Crna Gora, Prvi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Sarajevo, BiH, 5.- 6. maj 2006. Prilog I, str. 17

12 Mladen Bajić, državni odvjetnik, Državno odvjetništvo Republike Hrvatske, Drugi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Zagreb, Hrvatska, 8.-9. veljača 2007. Prilog I, str. 23

13 Marko Veličković, Centar za razvoj civilnih resursa, Srbija, Nacionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Fruška Gora, Srbija, 10. oktobar 2008. Prilog I, str. 59

14 Aleksandar Zeković, istraživač kršenja ljudskih prava, Crna Gora, Regionalne konzultacije sa znanstvenicima, Zagreb, Hrvatska, 10. siječanj 2009. Prilog I, str. 75

15 Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Srbija, Nacionalne konsultacije s novinarima, Fruška Gora, Srbija, 11. oktobar 2008. Prilog I, str. 62

16 Igor Graovac, Hrvatski institut za povijest, Hrvatska, Regionalne konzultacije sa znanstvenicima, Zagreb, Hrvatska, 10. listopad 2009. Prilog I, str. 75

17 Mato Ežegović, povratnik u Pelagićevo, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Bijeljina, BiH, 11. april 2009. Prilog I, str. 81

18 Ante Nazor, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Hrvatska, Regionalne konzultacije sa znanstvenicima, Hrvatska, 10. siječanj 2009. Prilog I, str. 75

no ustanove i to je jedna stvar gdje čak ni nacionalisti zapravo nemaju onda što reći jer se na djelu demonstrira šta zapravo znači da prihvaćamo odgovornost, makar nismo ništa krivi, da prihvaćamo odgovornost da zločini koji su činjeni u ime naših nacija budu utvrđeni.[19]

Na Trećem regionalnom forumu za tranzicionu pravdu[20] sudionici su konkretizirali svoju podršku regionalnom pristupu ukazujući da bi regionalno tijelo, odnosno regionalna komisija, bili najpouzdaniji instrument za utvrđivanje i priopćavanje činjenica o svemu što se dogodilo u oružanim sukobima u nekadašnjoj SFRJ.

Ja sam za regionalni pristup i formiranje nekog regionalnog tijela iz jednog prostog razloga. To što se dešavalo na prostorima bivše Jugoslavije je bilo na principu spojenih posuda. Jer imamo dosta onih koji su došli u Bosnu ili u Srebrenicu s različitih strana i počinili zločine. Oni su sada geografski odvojeni i teško je doći do informacija o tome ko je šta uradio i gdje je uradio.[21]

Aktivisti organizacija mladih energično podržavaju regionalni pristup kao metodu protiv manipulacija i zloupotreba žrtava.

I ukoliko žrtve, udruženja žrtava (...) izađu nekako iz tog etničkog, da krenu u taj regionalni okvir i da žrtve traže istinu, svoje pravo da se zna o tome šta im se desilo, sužava se apsolutno taj prostor za manipulaciju.[22]

2.1. Podrška predstavnika vlasti i institucija

Na otvaranju regionalnih foruma za tranzicijsku pravdu u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Srbiji, na Kosovu i u Crnoj Gori govorili su najviši predstavnici vlasti spomenutih država. Svi su podržali regionalni pristup u utvrđivanju činjenica o ratnim zločinima.

Mi istinu moramo znati, istinu treba utvrđivati i utvrditi, s istinom se treba suočiti i htjeti suočiti ma kakva ona bila i bez obzira na to hoće li se ona nekome svidjeti ili se neće svidjeti. A istina doista jest samo jedna. Naravno, postoje različiti doživljaji te istine. Postoje različiti uglovi gledanja na tu istinu, postoje i različita tumačenja te istine. No istina ostaje ono što jest, to su činjenice, to je ono što se dogodilo, i tu nema nikakvih pogađanja, nikakvih cjenkanja, nikakvih relativiziranja nema niti ih smije biti.[23]

Pružajući priliku žrtvama da govore i nama da ih slušamo, vi doprinosite izlečenju našeg društva, a mislim da sva naša društva, postkonfliktna društva ulaze, odnosno jesu još uvek u jednom procesu izlečenja i ja se nadam, zarad budućnosti, zarad naše zajedničke budućnosti, regionalne budućnosti, da će to izlečenje biti brzo.[24]

Regionalni pristup ovom problemu je posebno značajan, jer svi zajedno možemo uspjeti utvrditi sve dosad nerasvijetljene činjenice. Po mom mišljenju jedna od najznačajnijih činjenica jeste saznati ili rasvijetliti sudbinu nestalih bilo koje nacionalnosti. Ja ne negiram da ima nestalih i iz redova drugih zajednica na Kosovu, ali ne želim negirati činjenicu da je najveći broj nestalih iz redova većinske zajednice.[25]

Dominantan cilj je da to [činjenice o počinjenim zločinima] *uđe u naše udžbenike, da to uđe u naše obrazovanje, da to uđe u našu kulturu. Došlo je vrijeme da učimo o našim porazima i o našim greškama, ne manje nego o našim pobjedama. Kada to uspjemo, mislim da ćemo uspjeti kao društvo da shvatimo da učenje o tim greškama i porazima sa početka 90-ih bude najbolja brana u ljudskom duhu da se to više ne ponovi.*[26]

2.2. Dileme o pomirenju[27]

Tijekom konzultacijskog procesa sudionici i sudionice su povremeno otvarali pitanje da li pomirenje treba biti cilj Regionalne komisije, ali još uvijek se ne može govoriti o iskristaliziranom stavu. Primjetno je da žrtve imaju potrebu za suosjećanjem i solidarnošću ljudi iz drugih etničkih zajednica. Neki aktivisti nevladinih organizacija vide pomirenje kao dugoročni cilj, a neki su odlučno protiv da pomirenje bude u mandatu regionalne komisije.

Osnažit ćemo ovaj pokret ako odmrznemo tu bol, da je nemamo samo za svoju žrtvu već i općenito bol za sve žrtve.[28]
Francuzi i Nijemci su čekali trideset godina, možda ćemo se i mi eventualno pomiriti nakon određenog vremenskog razdoblja.[29]
Divno ako do pomirenja dođe, ali pomirenje mislim da ne bi trebalo da bude mandat te regionalne komisije.[30]

Osim toga, neki sudionici ukazuju da je sazrelo vrijeme za samokritičko preispitivanje vlastite odgovornosti.[31]

19 Srđan Dvornik, Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava, Hrvatska, Regionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Beograd, Srbija, 29. oktobar 2007. Prilog I, str. 38

20 Treći regionalni forum za tranzicionu pravdu, Beograd, Srbija, 11.-12. februar 2008. Prilog I, str. 41

21 Amir Kulaglić, Udruženje Žene Srebrenice, BiH, Treći regionalni forum za tranzicionu pravdu, Beograd, Srbija, 11.-12. februar 2008. Prilog I, str. 41

22 Marko Veličković, Centar za razvoj civilnih resursa, Srbija, Nacionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Fruška Gora, Srbija, 10. oktobar 2008. Prilog I, str. 59

23 Stjepan Mesić, predsjednik Republike Hrvatske, Drugi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Zagreb, Hrvatska, 8.-9. veljača 2007. Prilog I, str. 23

24 Oliver Dulić, predsjednik Narodne skupštine Republike Srbije, Treći regionalni forum za tranzicionu pravdu, Beograd, Srbija, 11.-12. februar 2008. Prilog I, str. 41

25 Nekibe Kelmendi, ministarka pravde Kosova, Četvrti regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28.- 29. listopad 2008. Prilog I, str. 68

26 Ranko Krivokapić, predsjednik Skupštine Crne Gore, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009. Prilog I, str. 115

27 Mark Freeman, Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu, seminar o komisijama za istinu, Beograd, 26. maj 2008, transkript dostupan na http://www.korekom.org: *Pomirenje u smislu u kojem ga koristi većina komisija za istinu, ima veze sa ovim pojmom, sa idejom da je potrebno izgraditi, ponovo izgraditi povjerenje građana, stvoriti određeni stupanj suosjećanja između grupa (...)*

28 Ana Kvesić, Europski dom Vukovar, Hrvatska, Četvrti regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28.-29. listopad 2008. Prilog I, str. 68

2.3. Podrška nacionalnim komisijama za istinu

Tijekom dosadašnjeg konzultacijskog procesa četiri puta se, u odvojenim raspravama, pokretalo pitanje nacionalnih komisija kao mogućeg modela za utvrđivanje činjenica o tome što se dogodilo u bivšoj SFRJ.

Na Prvom regionalnom forumu za tranzicijsku pravdu, tužitelji Posebnog odjela za ratne zločine Tužilaštva BiH i suci Suda BiH, upozorili su da suđenja za ratne zločine nisu dovoljna za utvrđivanje potpune istine o svemu što se događalo u prošlosti i da, što se tiče Bosne i Hercegovine, nedostatke krivičnih suđenja može ispraviti i potpuniju istinu o prošlosti može dati komisija za istinu u BiH. U tom kontekstu, na spomenutom forumu, glavni tužitelj BiH, Marinko Jurčević je rekao:

Iznimno je važno ukazati da sudska istina ima određena ograničenja. S obzirom da će samo jedan ograničen broj žrtava učestvovati u suđenjima za ratne zločine, takav mehanizam [komisija za BiH] *bi također mogao predstavljati glavni forum za žrtve gdje bi mogli govoriti o svojim stradanjima. Komisija za istinu i kazneni postupci se mogu međusobno dopunjavati.*

Mišljenje tužitelja Jurčevića podržali su članovi tadašnje radne grupe za izradu nacrta Zakona o Komisiji za istinu i pomirenje u Bosni i Hercegovini:[32]

Istinu o onome što se dešavalo u Bosni i Hercegovini u razdoblju od 1992. do 1995. godine piše Haški tribunal, piše Međunarodni sud pravde u Hagu, piše Sud Bosne i Hercegovine, pišu sudovi diljem Bosne i Hercegovine, ali je sasvim sigurno da to neće obuhvatiti sve događaje, neće obuhvatiti sve činjenice i posve je sigurno da u BiH treba pristupiti još jednom procesu, kako bi se utvrdila potpuna istina o svemu što se dešavalo u BiH i kako bi došlo do suočavanja s potpunom i punom istinom.[33]

Spomenuta radna grupa prestala je sa radom 17. svibnja 2006. kada prestaju sve aktivnosti, koje bi mogle voditi usvajanju zakona i formiranju komisije. Poznato je da je radna grupa izmijenila nekoliko članova nacrta naslijeđenog zakona.

Nije bilo nikakvog službenog priopćenja zašto je radna grupa prestala sa radom.[34]

Tri godine kasnije, predstavnici udruženja albanskih žrtava, nasuprot mladima i aktivistima nevladinih organizacija na Kosovu, ponovo su pokrenuli pitanje nacionalnih komisija. Založili su se za formiranje kosovske komisije, koja bi predstavljala državu Kosovo u regionalnoj komisiji.

Prijedlog udruženja je započeti inicijativu na lokalnoj razini, a tek onda povezati zemlje regije (...) Ne može se REKOM kriti iza onoga što smo nekad zvali bratstvo i jedinstvo. Komisija je neophodna, ali najprije na razini država, a kasnije na regionalnoj razini.[35]

Na konzultacijama civilnog društva u Crnoj Gori dva sudionika su bila za osnivanje nacionalne komisije, koja bi potom surađivala s Regionalnom komisijom.

Četvrti put, na konzultacijama sa ženskim organizacijama u Zagrebu, 21. svibnja 2009. jedna sudionica je iznijela svoj stav da bi, paralelno sa osnivanjem REKOM, bilo korisno poticati i osnivanje nacionalne komisije.[36]

2.4. Podrška međunarodne zajednice

Sudionici konzultacijskog procesa očekuju da će podrška Europske unije [inicijativi REKOM] imati utjecaj na nacionalne vlade u regiji da donesu odluke o osnivanju regionalne komisije.

O potrebi podrške međunarodne zajednice govorio je i Petrit Çarkaxhiu, u svibnju 2009. u Prishtinë:

Europska unija, Ured Sjedinjenih Američkih Država [na Kosovu]*, oni trebaju izvršiti pritisak na naše vlade da bi se formirala jedna ovakva komisija (...) Ovo su stvari o kojima odlučuje vlada i zbog toga trebamo izvršiti pritisak na Europljane i Amerikance da ih prisile donijeti takve odluke. Na primjer da se kaže Tadiću 'e vala ne dam ti novac', ili 'nećete dobiti vizu za Europu dok ne uradite to', oni će morati to uraditi. Tako se to radi.*[37]

Više sudionika je imalo potrebu istaći da je suočavanje s počinjenima zločinima važno zbog odgovornosti prema svojim društvima, a ne zbog Europske unije.

29 Atdhe Berisha, Kalaja, Kosovo, Lokalne konzultacije s civilnim društvom, Peć/Pejë, Kosovo, 26. lipanj 2009. Prilog I, str. 133

30 Tea Gorjanc-Prelević, Akcija za ljudska prava, Crna Gora, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28.-29. jun 2008. Prilog I, str. 68

31 Aleksandar Stojanović, Centar za razvoj civilnog društva, Kosovo, Nacionalne konzultacije s civilnim društvom, Mitrovica/Mitrovicë, Kosovo, 26. lipanj 2008. Prilog I, str. 51

32 Tranzicijska pravda u postjugoslovenskim zemljama, Izvješće za 2006. autori, FHP, Documenta i IDC, str. 22: *Krajem 2005. godine United States Institute of Peace (USIP) je ponudio svoju ekspertizu trojici predsjedavajućih Predstavničkog doma Parlamentarne skupštine BiH, Šefiku Džaferoviću, Nikoli Špiriću, i Martinu Ragužu. Predsjedavajući su se pismom obratili parlamentarnim grupama sa prijedlogom da imenuju predstavnike u radnu grupu za izradu nacrta zakona.* Odlukom trojice predsjedavajućih, u studenom 2005. formirana je radna grupa, bez posebne najave u javnosti.

33 Šefik Džaferović, prvi zamjenik predsjedavajućeg Predstavničkog doma Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine, Prvi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Sarajevo, BiH, 5.-6. maj 2006. Prilog I, str. 17

34 U javnosti se nagađalo da je to zbog toga što su njeni članovi shvatili, zahvaljujući raspravi na Prvom regionalnom forumu za tranzicijsku pravdu, da bez javne podrške i uključenosti udruga žrtava u oblikovanje mandata, nijedna komisija nema izgleda na uspjeh.

35 Bajram Qerkini, Udruženje Kujtimi, Kosovo, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30 maj 2009. Prilog I, str. 115

36 Aida Bagić, Documenta, Hrvatska, Nacionalne konzultacije s ženskim grupama, Zagreb, Hrvatska, 21. svibanj 2009. Prilog I, str. 112

37 Petrit Çarkaxhiu, Udruženje Oxygen, Kosovo, Nacionalne konzultacije sa umjetnicima, Priština/Prishtinë, Kosovo, 10. svibanj 2009. Prilog I, str. 106

Mi to moramo riješiti pre ulaska u Europsku uniju jer nakon toga više nećemo imati što rješavati. Mi moramo sami rješavati takve stvari i moramo konačno biti, barem jednom od petog, šestog, sedmog stoljeća ili prije Krista, odgovorni sami za svoja društva.[38]

Više sudionika smatra da je snaga inicijative u regionalnom karakteru.

Mislim da je ovdje značajan aspekt činjenica da je to Regionalna komisija, da će ta njena regionalnost moguće biti osnov da ona prevaziđe ove naše lokalne unutrašnje barijere.[39]

3. Potrebe i očekivanja žrtava

Na Prvom regionalnom forumu za tranzicijsku pravdu, predstavnici udruga žrtava naglasili egzistencijalnu potrebu obitelji da pronađu posmrtne ostatke svojih najbližih i da ih sahrane po svojim običajima.[40]

Ivan Pšenica, iz Saveza udruga obitelji zatočenih i nestalih hrvatskih branitelja, smatra da Europska unija treba da ima u vidu koliko je rješavanje pitanja nestalih osoba važno za obitelji:

Jer mi smo došli do jedne konstatacije da pokušamo preko međunarodne zajednice, a to je da se uskrati pristup euroatlantskim integracijama svakoj državi koja nije riješila pitanje zatočenih i nestalih osoba.[41]

Rješavanje sudbine nestalih je do danas, na preko 40 skupova u okviru konzultacijskog procesa, bilo jedan od obaveznih zahtjeva sudionika.[42]

3.1. Definicija žrtve

Sudionici su mišljenja da je preduvjet rada REKOM-a precizna definicija pojma žrtve. Predstavnici pojedinih udruženja žrtava smatraju da žrtva nikako ne može biti osoba koja je nosila oružje.[43]

Uništenje civilnog stanovništva ne može se porediti sa stradalima koji su nosili puške i pripadali vojnoj formaciji, gdje se danas pokušava izjednačiti stradanje u samim brojkama, a već kada ne može da se balansira iz ovog rata pokušava se nešto nadomiriti iz prethodnog rata (...) Znači, ko je civil, civil, ko je u vojsci ne treba vojsku ni spominjati, to je ipak pripadnik armije, znači, to su neka druga pitanja. Međutim ovdje isključivo govorimo o civilima, ljudima koji su odvedeni i pobijeni pred svojim pragovima, ili malo dalje, zavisi kako gdje je ko stradao.[44]

Nacionalne konsultacije s udruženjima žrtava i nevladinim organizacijama, Srebrenica, BiH, 26. april 2009.

Mislim da je jako važno ne zaboraviti izbeglice koji su bili prosto lovljeni po Makedoniji i vraćani na ratišta u Hrvatskoj i u Bosni. I mislim da možda treba obratiti pažnju i na one ljude koji nisu hteli da idu na ratište, ali su bili na razne načine primoravani ili su završavali u zatvorima.[45]

Pravnici ukazuju na standarde međunarodnog prava (Ženevske konvencije) i kažu da se žrtvom može smatrati zaštićena osoba prema kojoj je izvršen ratni zločin ili teške povrede ljudskih prava, uključujući i ratni zločin prema ratnim zarobljenicima.[46]

3.2. Problemi obitelji nestalih osoba

Pitanje nestalih osoba[47] tiče se prije svega pronalaska tajnih masovnih grobnica i pojedinačnih grobnih mjesta.

Ono što je jako važno da porodica u ovom trenutku dobije posmrtne ostatke svojih najmilijih ali isto tako teško je razumjeti, evo i nakon 16 godina, mi na području općine Zvornik tražimo još oko 500 posmrtnih ostataka.[48]

Ovo pitanje, međutim, prate i brojni drugi problemi koje žrtve i članovi obitelji žrtava iznose kao svoje zahtjeve za mandat Regionalne komisije.

38 Ivan Novosel, Omladinska grupa Hrvatskog helsinškog odbora za ljudska prava, Hrvatska, Regionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 21. oktobar 2007. Prilog I, str. 35

39 Koča Pavlović, poslanik u Skupštini Crne Gore, Nacionalne konzultacije s civilnim društvom, 25. oktobar 2008. Prilog I, str. 65

40 Na primjer Adisa Tihić iz Skelana, BiH, Prvi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Sarajevo, BiH, 5.-6. maj 2006, ali i brojne druge izjave. Prilog I, str. 17

41 Ivan Pšenica, Savez udruga obitelji zatočenih i nestalih hrvatskih branitelja, Hrvatska,Treći regionalni forum za tranzicionu pravdu, Beograd, Srbija, 11.-12. februar 2008. Prilog I, str. 41

42 Najviše konzultacija održano je sa udrugama i udruženjima žrtava i obiteljima žrtava, 12. Osim toga, oni su sudjelovali u velikom broju konzultacija s drugim grupama i organizacijama. Posljednja tri regionalna foruma za tranzicijsku pravdu imala su posebne sesije/radionice posvećene potrebama žrtava.

43 Kada Hotić, Udruženje Pokret majki enklava Srebrenica i Žepa, BiH, Lokalne konzultacije s udrugama žrtava i nevladnim organizacijama, Srebrenica, BiH, 26. april 2009. Prilog I, str. 98

44 Hakija Smajlović, Udruženje porodica zarobljenih i nestalih lica općine Zvornik, BiH, Lokalne konzultacije s udrugama žrtava i nevladinim organizacijama, Srebrenica, BiH, 26. april 2009. Prilog I, str. 98

45 Ljiljana Stojanović, Centar za demokratiju i razvoj juga Srbije, Srbija, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Leskovac, Srbija, 11. jun 2009. Prilog I, str. 128

46 Ibro Bulić, Tužiteljstvo BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009., Prilog I, str. 115

Žrtve očekuju da se prikupe podaci o mjestima stradanja i da se, osim pronalaženja masovnih grobnica, istraže i okolnosti pod kojima su tijela premještana iz primarnih u sekundarne i tercijarne masovne grobnice.[49] Brojni problemi nastaju i nakon pronalaska i predaje posmrtnih ostataka žrtve obiteljima. Od obitelji se primjerice zahtjeva izjašnjavanje o datumu smrti, čak iako je osoba bila oteta, zbog pitanja nasljeđivanja imovine i korištenja pomoći. Drugi primjer je zahtjev da se za otetu, ubijenu i naknadno pronađenu osobu u matičnu knjigu umrlih upiše da je u pitanju prirodna smrt.[50]

Mene pitaju, znači dete pitaju koji datum smrti da stave. I ja sležem ramenima, ja ne znam... Stavili datum kad je kidnapovan. A čemu traganje sedam godina? (...) Uzrok smrti, nema poklapanja, uzrok smrti u dokumentaciji koju izdaje UNMIK i u dokumentaciji koju izdaje Institut za sudsku medicinu u Kosovskoj Mitrovici. Znači postoji razlika, razlika znači u datumu. Znači nestao [otac] *2000. godine, datum pronalaska pre 2004. znači to je veoma veliki period, a ja sam saznala da je mrtav 8. februara 2007. godine. Možda u podsvest i je bilo da nije živ, ali ja nisam imala dokumentovano, nisam imala činjenice.*[51]

Zahtjevi obitelji žrtava svuda u regiji su jednaki - REKOM treba pomoći obiteljima nestalih u rješavanju brojnih problema sa kojima se suočavaju tokom traganja i nakon pronalaska posmrtnih ostataka.

3.3. Materijalne i simboličke reparacije

Žrtve očekuju da će preporuke o novčanim naknadama, memorijalima, komemoracijama, obilježavanju mjesta zločina, koje će REKOM predložiti vladama u regiji, biti ostvarene.

Nadam se da ćemo od osnivanja ove komisije svi imati koristi. Prvo da se nađu pravi uzročnici ove naše tragedije, da se otkrije prava istina o stradanjima naših najmilijih. A drugo, naše porodice koje su doživele to što su doživele, da makar jednim delom iskoriste tu materijalnu svrhu odštete.[52]

Sudionici su istakli i zahtjev da novčane reparacije trebaju dobiti i žene žrtve seksualnog nasilja, koje moraju biti moralno podržane i jednako tretirane kao i sve druge civilne žrtve.

3.4. Priznanje svih žrtava

Predstavnici udruženja srpskih žrtava iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske i s Kosova zahtijevaju da REKOM osigura da sve žrtve budu priznate i ravnopravne.

Mislim da i kod nas u Hrvatskoj mora biti priznanja svih žrtava, jer ako su sve žrtve na srpskoj strani, većina ljudi ih gleda kao potencijalne zločince koji su zapravo i zaslužili to što ih je zateklo.[53]

Nema istine dok god se ne budu sve žrtve poštovale i bile ravnopravne na ovom prostoru Bosne i Hercegovine.[54]

4. Mandat REKOM

O mandatu Regionalne komisije počelo se raspravljati na Regionalnoj konzultaciji sa predstavnicima udruga žrtava i veteranima, 9. svibnja 2008. u Podgorici. Izrečeni prijedlozi, mišljenja i preporuke pokazuju da velika većina sudionika smatra da mandat Regionalne komisije (REKOM) treba biti utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i drugim teškim povredama ljudskih prava (*što* se desilo). Međutim, ima uglednih povjesničara koji smatraju da se komisija treba baviti, pored dokumentiranja zločina, objašnjenjem uzroka i sačinjavanjem popisa žrtava. Također, predstavnici nekih organizacija za ljudska prava i udruga obitelji žrtava inzistiraju da REKOM najprije odgovori na pitanje *zašto* se to dogodilo (uzroci rata). Svi se slažu da se REKOM treba baviti i ratnim događajima u Sloveniji i Makedoniji.

Ako govorimo o tome zašto nam je REKOM potreban, između ostalih razloga, to je zbog toga što mislim da nam je potrebna zajednička, zajednička isto knjiga, zajednički dokument o tome šta se desilo oko koje ćemo manje-više svi da se složimo.[55]

Mi malo pričamo o uzroku ovoga zločina koji se desio ovdje. Za uzrok zločina nije do sada niko optužen, ni osuđen i znači, žrtva je ostala žrtva, bez zadovoljenja pravde (...) Uvjek se bavimo posljedicama i pričamo o posljedicama.[56]

Važan je ovde, pošto se govorilo o žrtvama, taj nivo, na kojem neke organizacije već godinama rade. Drugi nivo jesu fakti, ali ne samo vezani za rat nego i za ono što je prethodilo. Biljana [Biljana-Kovačević Vučo] *je govorila o političkom kontekstu, znači o politikama koje su dovele do rata. Tu pre svega mislim na Srbiju zato što je to najkompleksnije i*

47 U post-jugoslavenskim zemljama još uvijek se traga za između 17.000 i 18.000 nestalih.

48 Mevludin Lupić, Udruženje porodica zarobljenih i nestalih lica općine Zvornik, BiH, Treći regionalni forum za tranzicionu pravdu, Beograd, Srbija, 11.-12. februar 2008. Prilog I, str. 41

49 Dževad Bektašević, Udruženje Porodice žrtava rata Vlasenica '92.-'95, BiH, Lokalne konsultacije s udruženjima žrtava i nevladinim organizacijama, Srebrenica, BiH, 26. april 2009. Prilog I, str. 98

50 Nataša Šćepanović, Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, 25. april 2009. Beograd, Srbija, Prilog I, str. 89

51 Snežana Zdravković, Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, 25. april 2009. Beograd, Srbija, Prilog I, str. 89

52 Saša Ristanović, Udruženje obitelji nestalih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija, kancelarija u Štrpcima/ Shtërpc, Kosovo, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 25. april 2009. Prilog I, str. 89

53 Ružica Spasić, Udruga porodica nestalih i nasilno odvedenih Srba, Hrvatska, Treći regionalni forum za tranzicionu pravdu, Beograd, Srbija, 11.-12. februar 2008. Prilog I, str. 41

54 Smilja Mitrović, Udruženje porodica nestalih boraca i civila Semberije i Majevice, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Bijeljina, BiH, 11. april 2009. Prilog I, str. 81

55 Lidija Zeković, aktivistica za ljudska prava, Crna Gora, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 28.-29. maj 2009., Prilog I, str. 115

56 Kada Hotić, Udruženje Pokret majki enklava Srebrenica i Žepa, BiH, Treći regionalni forum za tranzicionu pravdu, Beograd, Srbija, 11.-12. februar 2008. Prilog I, str. 41

rekla bih najvažnije. I treće jeste ta interpretacija koja će sigurno imati razne oblike iz raznih uglova, i to je nešto što će biti isto predmet rasprava narednih decenija. Mislim da nama tek predstoji takva rasprava.[57]

Stvaran posao mora [se] *razvijati na tri razine: prvu vidim kao uzroke i objašnjenja, dakle jedna naracija o tome što se dogodilo, drugo bi bio popis zločina, odnosno dokumentiranje zločina, i treće, popis žrtava. Ja bih, dakle, shvatio ovaj posao kao nekakav vid regionalne suradnje.*[58]

4.1. Uspostavljanje mandata

Gotovo svi sudionici konzultacija se slažu da parlamenti država nasljednica bivše SFRJ trebaju imati najvažniju ulogu u formiranju REKOM. U tom slučaju zakonom bi bio definiran mandat komisije.

4.2. Predmet istraga i analiza REKOM

U konzultacijama o mandatu komisije izneseno je mišljenje da REKOM treba koristiti činjenice o zločinima utvrđene i navedene u presudama Haškog tribunala, ali je postavljeno pitanje što sa različitim pravnim zaključcima nacionalnih sudova o karakteru oružanih sukoba. Također je izneseno mišljenje da se REKOM treba baviti do sada neutvrđenim činjenicama - koje se tiču sukoba u regiji, a onda bi uslijedile činjenice koje se odnose na pojedinačno izvršena djela, pojedinačnu odgovornost.[59]

Svi sudionici konzultacija podržavaju prijedlog udruga i udruženja obitelji nestalih da u nadležnosti REKOM bude rasvjetljavanje sudbine prisilno nestalih, neovisno o nacionalnosti:

Daj mi samo informaciju da nađem, da sahranim, jedan dio života da zatvorim (...) Da mogu otići na groblje i mogu djeci ispričati ko im je bio djed (...) Volio bih da se sazna istina i da se nađu svi ti nestali, nebitno, Srbi, Hrvati ili Bošnjaci, svi koji su stradali da se nađu, da se sahrane i da se stavi jednom točka,i da se uradi jedna prava istina, da se kaže ko je gdje, šta,i kad i kako [je] *radio.*[60]

Sudionici predlažu da se REKOM bavi ubojstvima, silovanjem, logorima i etničkim progonima većih razmjera.

Od djela ja bih svakako izdvojio masovne grobnice, znači to su najteža djela (...) Zatim slijede prisilni ili nasilni nestanci (...) Mislim da je to ono što zavređuje puni mandat REKOM-a, sudbina tih ljudi, moguća mjesta njihovih tijela, načini nestanka. Sljedeća su ubistva, znači ubistva u drugim oblicima, nevezano za masovne grobnice ono što znamo, zatim slijede logori (...) Etnički progon, naravno većih razmjera.[61]

Silovanje kao ratni zločin [treba] *ući u mandat komisije. Vjerujem da je to važno i da bez toga ta komisija neće biti vjerodostojna i da itekako postoji rodna dimenzija rata.*[62]

Ove se komisije trebaju baviti zločinima počinjenim u bliskoj prošlosti, jer fokus ovih komisija jesu izjave svjedoka, žrtava i počinitelja zločina. Da bi brže, točnije i kvalitetnije funkcionirala, komisija treba točno znati što ima raditi, koji će biti njihov fokus te jasno definirani vremenski i regionalni prostor gdje će navedene komisije raditi. Komisija se treba baviti teškim zločinima, točnije zločinima gdje je nastradao veći broj ljudi, jer fokus komisije nisu individualni zločini.[63]

Sudionici konzultacija iz Slovenije[64] predložili su da se REKOM bavi izbrisanim iz državljanstva Slovenije, a sudionici iz redova udruženja srpskih žrtava predlažu da u nadležnosti REKOM budu i žrtve NATO bombardiranja.[65] Ima prijedloga da se REKOM treba baviti odgovornošću institucija, posebno medija i policije.

Ja bih dao REKOM-u mandat da se bavi ne samo postupcima pojedinaca nego da se bavi i djelovanjem institucija, organa. Zašto se REKOM ne bi bavio zločinima koje su podstrekivale medijske kuće (...) odnosno njihovi glavni urednici, novinari i slično; zatim zašto se REKOM ne bi bavio time da su pojedini policijski organi i čitave policije zemalja regiona na neki način bili izvršioci, odnosno naručioci zločina koji su vršeni u logorima, zatvorima i tako dalje.[66]

4.3. Popis ljudskih gubitaka

Predstavnici udruženja žrtava, aktivisti za ljudska prava, mladi, povjesničari i ostali sudionici konzultacija smatraju da u nadležnosti REKOM treba biti i popis svih ubijenih, stradalih i nestalih. S obzirom da nekoliko organizacija za ljudska prava rade na poimeničnom popisu ljudskih gubitaka, sudionici konzultacija su mišljenja da će to doprinijeti učinkovitijem radu komisije, ali je važno da REKOM verificira rezultate tih popisa.

57 Sonja Biserko, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Regionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Beograd, Srbija, 29. oktobar 2007. Prilog I, str. 38

58 Ivo Goldstein, Filozofski fakultet u Zagrebu, Hrvatska, Regionalne konzultacije sa znanstvenicima, Zagreb, Hrvatska, 10. siječanj 2009. Prilog I, str. 75

59 Ibro Bulić, Tužiteljstvo BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009. Prilog I, str. 115

60 Slavoljub Pejić, iz Vozuće, BiH, Prvi regionalni forum za tranzicionu pravdu, Sarajevo, BiH, 5.-6. maj 2006. Prilog I, str. 17

61 Salem Čorbo, Udruženje Povratak i održivi opstanak, BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009. Prilog I, str. 115

62 Suzana Kunac, B.a.b.e., Hrvatska, Nacionalne konzultacije sa ženskim grupama, Priština/Prishtinë, Kosovo, 25. lipanj 2009. Prilog I, str. 132

63 Avni Melenica, Udruga 22 maji, Kosovo, Nacionalne konzultacije s civilnim društvom, Priština/Prishtinë, Kosovo, 9. svibanj 2009. Prilog I, str. 103

64 Aleksandar Todorović, Civilna inicijativa izbrisanih, Slovenija, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.- 30. maj 2009. Prilog I, str. 115

65 Olivera Budimir, Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009. Prilog I, str. 115

66 Ibro Bulić, Tužiteljstvo BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009. Prilog I, str. 115

Svaka žrtva ime svoje ime i prezime, svaka žrtva ima svoje dostojanstvo i svaka žrtva, i makar je samo broj, krije svoju osobnost. I ne može se govoriti sto ili dvjesto tisuća, ne može se govoriti sto ili dvjesto ljudi, ne može se govoriti sto ili sto i jedan čovjek. Naprosto sve žrtve moraju dobiti svoje ime i prezime. Moraju biti tu, znači moraju biti prepoznate.[67]

4.4. Imenovanje počinitelja

U dosadašnjoj raspravi pitanje je li REKOM treba objaviti imena osoba koje smatra odgovornim za zločine i teške povrede ljudskih prava razmatra se u kontekstu iskustva drugih društava i zahtjeva žrtava za identificiranjem odgovornih.

Da li imenovati, to je isto dilema, da li imenovati počinioce ili ne, ja smatram u javnom saopštavanju, u javnom svedočenju ne, ali pošto neće sva svedočenja biti javna mislim da treba te podatke komisija da prosto ima.[68]

Dakle ako bi taj REKOM iz činjenične građe uspostavio dovoljno ostalih dokaza u toj situaciji, on bi u suštini mogao mirne duše da imenuje te počinioce i ja mislim da bi u takvim slučajevima i trebalo da to učini.[69]

Neki sudionici smatraju da REKOM treba pripremiti spisak krivaca (počinitelja).[70]

4.5. Amnestija

O oprostu se još uvijek načelno govori, ali je primjetno da obitelji nestalih nisu sigurne je li moralno podržati amnestiju krivaca radi pronalaženja posmrtnih ostataka svojih najbližih.

Smanjenje kazne ljudima koji bi izašli iskreno da kažu gde se nalaze zakopani ti ljudi i tako dalje. To je tema za razgovor. Ako većina nas kaže nećemo nikakvo ublažavanje kazne, OK, ali to je tema za raspravu.[71]

Treba amnestirati sve one koji čine dobro, one koje treba nagraditi. Mislim da naše porodice moraju same odlučivati o tome da li bi amnestirale. Bog će kazniti sve one koji su zlo činili, a svaki zločinac ima ime i prezime.[72]

4.6. Vremensko razdoblje

Postoje različita mišljenja o vremenskom razdoblju koji REKOM treba pokriti. Članovi Koordinacijskog vijeća Koalicije za REKOM su skloni stajalištu da bi mandat trebao pokrivati razdoblje 1991.-2001. Međutim, albanski sudionici predlažu da to bude od 1981. godine, dok kosovski Srbi smatraju da treba obuhvatiti i godine poslije 2001.

Na Kosovu bi trebalo pokriti vrijeme od 11. ožujka 1981. godine kada je student u studentskoj menzi u Prištini bacio pladanj u vrijeme kada je stigla Titova štafeta u centar Prištine i tu se tražilo da Kosovo dobije status republike i s druge strane taj student je vikao „Dole Tito!" (...) Tako da je u suštini sukob na Kosovu počeo 11. ožujka 1981. godine, a po meni je okončan 9. lipnja 1999. godine kada je potpisan Kumanovski sporazum.[73]

Za Kosovo i Metohiju važi pravilo da stvar nije još uvek definisana i završena i da se tamo zločini i dalje dešavaju. Ne može se završiti ništa ni sa 2001. godinom ako imamo već 2006. godine nekoga ko je kidnapovan i za koga se i danas ne zna ništa.[74]

4.7. Izbor članova komisije

Sudionici predlažu da REKOM bude reprezentativna komisija i da sve države u regiji budu uključene u stvaranje komisije: da svaka država ima svoje predstavnike, da žrtve, žene i aktivisti za ljudska prava budu zastupljeni, da članovi komisije budu ugledne i priznate ličnosti u svim post-jugoslovenskim društvima.[75]

Što se tiče samih kriterijuma mislim da u svakom slučaju treba uzeti one bazične, da neko nije krivično osuđivan, a da nakon toga treba kod strukture samih komesara voditi računa da budu adekvatno zastupljene rekao bih sve zainteresovane grupe, a to znači od boraca za ljudska prava, organizacija civilnog društva, žrtava i dakle sve druge grupe koje mogu takođe da doprinesu tom kredibilitetu.[76]

4.8. Potreba za solidarnošću i suosjećanjem

Sudionici konzultacijskog procesa smatraju da jedan od ciljeva REKOM-a treba biti poticanje solidarnosti i suosjećanja prema žrtvama iz drugih etničkih zajednica.

67 Ivan Novosel, Legalis, Hrvatska, Nacionalne konzultacije sa studentima, Priština/Prishtinë, Kosovo, 15. travanj 2009. Prilog I, str. 83

68 Ljupka Kovačević, Anima, Crna Gora, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009. Prilog I, str. 115

69 Tea Gorjanc-Prelević, Akcija za ljudska prava, Crna Gora, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30 maj 2009. Prilog I, str. 115

70 Nenad Popović, Odbor za građansku inicijativu, Srbija, Lokalne konzultacije sa civilnim društvom, Niš, Srbija, 25. april 2009. Prilog I, str. 94

71 Tea Gorjanc-Prelević, Akcija za ljudska prava, Crna Gora, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Prishtinë, Kosovo, 28.-29. listopad 2008. Prilog I, str. 68

72 Verica Tomanović, Udruženje porodica kidnapovanih i nestalih lica na Kosovu i Metohiji, Srbija, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009. Prilog I, str. 115

73 Teki Bokshi, odvjetnik sa Kosova, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, 29.-30. maj 2009. Budva, Crna Gora. Prilog I, str. 115

74 Olivera Budimir, Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija, Peti regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009. Prilog I, str. 115

75 Više o prijedlozima za izbor članova REKOM u Prilogu I

76 Andrej Nosov, Inicijativa mladih za ljudska prava, Srbija, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009. Prilog I, str. 115

Kažem hvala [Koaliciji za] *REKOM što nas je naučio da saslušamo jedni druge i da pustimo suzu i za tuđu muku.*[77]

Osnažićemo ovaj pokret ako odmrznemo tu bol, da je nemamo samo za svoju žrtvu već i općenito bol za sve žrtve.[78]

4.9. Ovlasti komisije

Nema iskristaliziranog stava o ovlaštenju REKOM-a. Neki sudionici ukazuju da ovlasti na papiru REKOM-u ne garantiraju istinsku moć. Postoje prijedlozi da REKOM treba imati pravo pozvati po svom izboru, uključujući moguće počinitelje i predstavnike institucija, bez obzira što ih ne može primorati da govore istinu.

Komisija bi naprosto trebala biti i svojevrsno istražno tijelo koje ima ovlasti intervjuirati svakoga tko može na neki način pružiti relevantne informacije, koje može također prikupiti dokaze o zapravo institucijama i pojedincima i njihovoj ulozi u ratovima i svemu onome što se događalo.[79]

5. Struktura REKOM

Inicijativa REKOM je jedinstvena po tome što obuhvaća pet zemalja, a u planu ima uključivanje još dvije zemlje.[80] Najčešći prijedlog je da REKOM ima potkomisije[81] ili urede u svim post-jugoslovenskim državama, koje bi imale zadatak obavljanja aktivnosti koje odredi Regionalna komisija.[82]

Na Petom regionalnom forumu za tranzicionu pravdu u okviru radionice o strukturi REKOM iznijet je prijedlog da se pored jednog središnjeg i više nacionalnih ureda, osnuju i predstavništva komisije u mjestima gdje je počinjeno najviše zločina.

Mislim da je neophodno da postoji jedna centralna kancelarija koja bi bila u svrhu prikupljanja podataka od regionalnih, odnosno teritorijalnih kancelarija. Predviđeno je da svaka država finansira rad svojih kancelarija, mislim da to ima svoju pozitivnu stranu iz razloga što postoji mogućnost da se u svakoj državi proširi mreža teritorijalnih kancelarija u manjem ili većem obliku, zavisi od potrebe.[83]

6. Javna slušanja žrtava

Javno slušanje žrtava je naišlo na veliku podršku sudionika u konzultacijskom procesu[84] i ogroman je broj zahtjeva za javna svjedočenja kao posebnu komponentu REKOM-a. U javnom svjedočenju žrtve vide priliku da iznesu svoje priče u formalnom okruženju i pred službenim tijelom, pred javnošću države iz koje su počinitelji. I ostali sudionici konzultacija smatraju da javno svjedočenje žrtava potiče javnost na solidarnost i suosjećanje ne samo sa žrtvama s kojima mnogi već sada osjećaju solidarnost, već i sa žrtvama koje su u prošlosti gledali kao neprijatelje. Udruge i udruženja žrtava i obitelji žrtava predlažu pomoć u radu komisije kroz poticanje žrtava na javno svjedočenje.[85]

Velika je razlika između javnog saslušanja [slušanja na forumima] *i saslušavanja žrtava (...) Velika je razlika između onoga u sudu i tamo javno* [na forumima], *jer tamo javno nije bio samo Srbin kao svedok ili Albanac kao svedok, nego i Albanci i Srbi i Hrvati i Muslimani i svi. Ako je žrtva, odnosno mi kao svedoci, ako smo spremni na takvo javno svedočenje, možda nismo ni svesni da li smo bezbedni u tom momentu ili nismo, ispunjavamo neki svoj cilj.*[86]

Na konzultacijama se govorilo i o tome što uraditi ako žrtve prilikom javnog svjedočenja imenuju počinitelje. Aktivisti za ljudska prava mišljenja su da se optuženima mora pružiti prilika da daju odgovor, inače to može predstavljati kršenje ljudskih prava. Zatraženo je da REKOM ne izjednačuje svjedočenja s činjenicama.[87]

Činjenica je da se u posljednje vrijeme mnogo ljudi optužuje na osnovu nekih izrečenih stvari koje se kasnije, nakon dvije ili tri godine ustanove da su rečene zbog određenog interesa i da nisu imale svoje uporište u istini. Kako spriječiti takve stvari? Ja lično poznajem nekoliko osoba i iz jednog i iz drugog naroda koji su dvije ili tri godine provele u pritvoru, saslušavane, na kraju su oslobođene zbog utvrđene činjenice da oni koji su rekli određene stvari protiv njih nisu bile tačne, a istovremeno te osobe nikakve satisfakcije za te stvari nemaju. Mislim da su ovo veoma osjetljive stvari i da ta javna slušanja mogu proizvesti kontra efekat.[88]

Na konzultacijama u Trebinju istaknuto je da REKOM omogućava da ispovijesti žrtava budu zvanično zabilježene i da se javno čuju.

Nisam sreo nijednu žrtvu koja nije imala potrebu da se čuje njena priča (...) Formiranje ove komi-

77 Gordana Đikanović, Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009. Prilog I, str. 115

78 Ana Kvesić, Europski dom u Vukovaru, Hrvatska, Četvrti regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28.-29. listopad 2008. Prilog I, str. 68

79 Eugen Jakovčić, Documenta, Hrvatska, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Livno, BiH, 9. maj 2009. Prilog I, str. 101

80 Obuhvaćene su Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Hrvatska, Kosovo i Srbija, a u planu je uključivanje Slovenije i Makedonije.

81 Nataša Šćepanović, Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 25. april 2009. Prilog I, str. 89

82 Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Srbija, Nacionalne konzultacije sa udrugama obitelji nestalih i braniteljima, Vukovar, Hrvatska, 24. listopad 2008. Prilog I, str. 64

83 Žarko Radić, Republička organizacija obitelji zarobljenih boraca i nestalih civila Republike Srpske, BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009. Prilog I, str. 115

84 Javna slušanja žrtava su jedna od najvažnijih komponenti regionalnih foruma za tranzicijsku pravdu. Prvi puta su organizirana u sklopu Trećeg regionalnog foruma za tranzicijsku pravdu u Beogradu, 11.-12. februar 2008. Na http://www.korekom.org je moguće pogledati sva svjedočenja.

85 Gordana Đikanović, Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 25. april 2009. Prilog I, str. 89

sije za ratne zločine, kršenje ljudskih prava je dar s neba za žrtve rata. Posljednja prilika da se čuje njihova priča, da ostane zabilježena, jer kad se ove naše nacionalne oligarhije koje su na vlasti međusobno dogovore, mi više nikome nećemo trebati.[89]

7. Odnos suđenja za ratne zločine i REKOM

Bez izuzetka sudionici konzultacijskog procesa smatraju da komisija (REKOM) treba pružati podršku suđenjima za ratne zločine. Komisija nije zamjena za sud niti je podređena tužiteljstvu, i nikome ne može suditi. Oba instrumenta, prema većini sudionika, trebaju imaju komplementarne uloge. Na ograničenja i manjkavosti suđenja najmjerodavnije ukazuju tužitelji i suci. Oni u komisiji za istinu vide javnu platformu za glas žrtava, za izgradnju suosjećanja između etničkih grupa, što nije zadatak sudova.

Iznimno je važno ukazati da sudska istina ima određena ograničenja. S obzirom da će samo jedan ograničen broj žrtava učestvovati u suđenjima za ratne zločine, takav mehanizam [regionalna komisija] *bi također mogao predstavljati glavni forum za žrtve gdje bi mogli govoriti o svojim stradanjima. Komisija za istinu i kazneni postupci se mogu međusobno dopunjavati.*[90]

Činjenica je da je sudska istina možda previše faktografski orjentisana bez dovoljno emocija, bez nekog osećajnog pristupa žrtvama. To su neke manjkavosti takve sudske istine. S druge strane, ova svedočenja koja smo čuli pred komisijama za pomirenje, daleko su iskrenija. Ja sam siguran da mnogo manje ima onih svedoka koji su pred tim komisijama (...) koji nisu govorili istinu, nego onih pred sudom.[91]

Sudovi u našim zemljama, u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Srbiji, na Kosovu, u pojedinoj zemlji godišnje vode između 25 i 30 suđenja. Što je to u usporedbi s prevelikim brojem svih ubijenih, nestalih, mučenih, zatočenih i nasilno prognanih? (...) Trebamo dakle mehanizam koji će biti komplementaran onome što sudovi rade.[92]

Sudionici, uglavnom iz redova tužitelja i sudaca, ukazuju da regionalno tijelo može prikupiti nove relevantne dokaze, provesti istrage o karakterističnim zločinima, organizirati podatke o mogućim počiniteljima, i time pospješiti suđenja u tijeku te inicirati nove postupke:

Potreba za formiranjem jednog regionalnog tela koje će stvarati ambijent pomirenja, klime u kojoj će biti moguće pronalaziti više dokaza, više svjedoka, pospješiće se sigurno i suđenja koja su u toku. Ukoliko se to ne desi, dogodiće se da će biti usporena suđenja i vrlo će malo biti zločinaca osuđeno, premda su to u pitanju najviši zapovjednici i dužnosnici na građanskim i političkim dužnostima. A zasigurno to regionalno tjelo pružilo bi mnoštvo dokaza koji bi bili u funkciji pomoći sudovima, redovnim sudovima koji sude, odnosno tužiocima.[93]

8. Haška arhiva

Haški tribunal posjeduje najrelevantniju arhivu koja se odnosi na ratne zločine počinjene u nekadašnjoj SFRJ, te naredbodavce i izvršitelje zločina. Većina dokaza na kojima se zasnivaju presude dostupne su javnosti na *web* stranici Tribunala, dok je arhiva kojom raspolaže Tužilaštvo zatvorena za javnost i djelomično otvorena za nacionalna tužilaštva i sudove, kada su u pitanju dokumenti koja se tiču aktualnih predmeta. O tome gdje će biti smještena arhiva, kao i o proceduri njenog korištenja, odlučit će Vijeće sigurnosti UN. Sudionici konzultacija smatraju da je haška arhiva najpouzdanija podrška REKOM-u.[94]

Arhiv koji postoji u Haškom tribunalu, o tome je pisala i Carla del Ponte, da bi jako bilo bitno da i novinari, istraživači, da čak obični građani dođu do tog materijala i da se upoznaju s tim, da shvate suštinu zbivanja na našim prostorima. Mislim da bi taj materijal jako dobro došao i podaci koji se u njemu nalaze takođe, pomogli bi ovoj komisiji.

Osim toga, sudionici konzultacijskog procesa smatraju da regionalna komisija može doći i do dokumenata iz drugih izvora, koji još nisu javno dostupni.

Smatram da jedino ta regionalna komisija može da dođe do ogromnog broja dokumenata o kojima svi mi dosta toga ovde danas iznosimo i tražimo, a nismo bili u mogućnosti da dođemo do tih informacija i do te dokumentacije.[95]

9. Mediji

Mediji su prepoznati kao vrlo važni partneri za pridobivanje podrške javnosti za osnivanje REKOM. S druge strane, sudionici konzultacija postavljaju pitanje o odgovornosti medija za raspirivanje mržnje između naroda nekadašnje SFRJ, i za

86 Snežana Zdravković, Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 25. april 2009. Prilog I, str. 89

87 Nenad Popović, Odbor za građansku inicijativu, Srbija, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Niš, Srbija, 25. april 2009. Prilog I, str. 94

88 Nedeljko Simić, Savjet mladih Srebrenice, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Srebrenica, BiH, 26. april 2009. Prilog I, str. 98

89 Izo Rokolj, povratnik u Trebinje, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava, logorašima i nevladinim organizacijama, Trebinje, BiH, 27. jun 2009. Prilog I, str. 135

90 Marinko Jurčević, glavni tužitelj, Tužiteljstvo BiH, Prvi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Sarajevo, BiH, 5.-6. maj 2006. Prilog I, str. 17

91 Miroslav Alimpić, Okružni sud u Novom Sadu, Srbija, Treći regionalni forum za tranzicionu pravdu, Beograd, Srbija, 11-12. februar 2008. Prilog I, str. 41

92 Vesna Teršelič, Documenta, Hrvatska, Regionalne konsultacije sa udruženjima žrtava i veteranima, 9. maj 2008. Podgorica, Crna Gora, Prilog I, str. 47

93 Ibro Bulić, Tužiteljstvo BiH, Treći regionalni forum za tranzicionu pravdu, Beograd, Srbija, 11.-12. februar 2008. Prilog I, str. 41

94 Sonja Radošević, slobodna novinarka, Crna Gora, Nacionalne konzultacije s civilnim društvom, Podgorica, Crna Gora, 25. oktobar 2008. Prilog I, str. 65

95 Negovan Mavrić, Udruženje porodica kidnapovanih i nestalih lica na Kosovu i Metohiji, Srbija, kancelarija u Velikoj Hoči/Hoçë e Madhe, Kosovo, Nacionalne konsultacije sa udruženjima, Beograd, Srbija, 15. jul 2008. Prilog I, str. 52

instrumentaliziranje javnosti u službi politike koja je proizvodila i opravdavala ratne zločine.

Novinari koji su sudjelovali u konzultacijama podržali su inicijativu.[96] Devet medijskih kuća iz regije je do sada pristupilo Koaliciji za REKOM.[97]

9.1. Zadobivanje podrške javnosti za osnivanje REKOM

Potrebno je pripremiti javnost za aktivnosti komisije i objasniti koji su njeni ciljevi[98] da bi podrška javnosti, a prije svega žrtava i članova obitelji žrtava, bila toliko snažna da je vlasti ni jedne države ne mogu ignorirati niti opstruirati.

Kako god okrenete, mislim da je uslov da ovo uspe, da se nekako sačeka, ako je moguće malo, da se pripremi javnost, na postepen način, ako je to uopšte moguće (...) i da, onda, ono što je najvažnije jeste da se ovo medijski na pravi način prezentira, pa da se tek onda formira neka komisija (...) Dakle, ne neka nego ova komisija.[99]

Jedan od prijedloga za promjenu ozračja poricanja zločina u Srbiji je izmjena zakona kojom bi se medijima dopustilo snimanje rasprave u sudnici.[100] Novinari su suglasni u tome da javni servisi imaju obvezu izvještavanja o inicijativi za REKOM, ali da je podrška lokalnih i svih drugih medija vrlo važna, kao i da je neophodno osigurati i podršku urednika.[101] Sudionici konzultacija, kao i novinari, smatraju da je način izvještavanja javnosti o ratnim zločinima jednostran te ne doprinosi pomirenju u regiji.

Mediji u jednom dijelu zemlje izveštavaju samo o zločinima iz onog drugog dijela i uvijek su zločinci i ubice na drugoj strani, zato smatram da je jako važno da prolazimo te granice i bez obzira jesu li one državne ili su dakle entitetske, regionalne, općinske i tako dalje.[102]

9.2. Informiranje o radu REKOM

Informiranje javnosti o radu Regionalne komisije je presudno za njen uspjeh. Sudionici vide važnu ulogu medija u ohrabrivanju žrtava na javno svjedočenje i podršku komisiji u prikupljanju podataka o svjedocima i počiniteljima.

Činjenice i argumenti postoje, ali one na neki način ostaju u tišini, ne mogu nikako izaći. Obitelji žrtava rata su glavna determinanta u vezi sa prikupljanjem ovih činjenica, a oni i ne znaju da se ovaj proces nastavlja, da je u daljem tijeku. Na jedan način, [mogućnost] *da govorimo otvoreno i da imamo prostora za ovakve rasprave je jedan korak naprijed, ali je suradnja s medijima jedan od glavnih faktora, jer obitelji smatraju da je njihov glas ostao samo odjek.*[103]

Mediji trebaju plasirati i pozitivne priče iz rata, jer to doprinosi poboljšanju odnosa u regiji. Jedan od načina širenja informacija o iskustvima podrške i spašavanja je i uvrštavanje pozitivnih priča u javna slušanja žrtava, koje treba emitirati na televizijama.[104]

9.3. REKOM i preispitivanje krivične i moralne odgovornosti novinara

Na Regionalnim konzultacijama s novinarima ogroman broj sudionika izrazio je veliku sumnju u to da će biti moguće procesuiranje novinara koji su se bavili ratnohuškačkim novinarstvom, iako za time postoji velika potreba.

Što se tiče kažnjavanja novinara za ratnohuškačku propagandu, iluzorno je očekivati da će se to desiti. Ako se to nije desilo u zadnjih 15 godina, onda će vjerovatno prije Veljko Kadijević odgovarati za Vukovar nego novinar.[105]

Iznesen je i stav da bi se novinarska udruženja morala"razračunati sa svojim članovima koji su širili ratnohuškačku propagandu".[106] Dvije godine kasnije, na konzultacijama se čuju drukčija mišljenja, i jedan od iznesenih stavova je i da se REKOM treba baviti novinarima koji su sudjelovali u ratnoj propagandi,[107] i da upravo zbog uloge na koju su pristali tokom 90-ih, mediji danas imaju odgovornost u procesu ozdravljenja društva.

Televizija nosi posebnu odgovornost. Ona je vrlo uticala na ono što je neko nazvao fašizacijom crnogorskog društva devedesetih godina, ona sad treba da ponese poseban teret u procesu defašizacije, odnosno, uspostavljanju nekih evropskih vrijednosti.[108]

96 Do sada su održane jedne nacionalne i jedne regionalne konzultacije s novinarima, ali su predstavnici medija redovito prisutni na svim konzultacijama, kao sudionici i kao izvjestitelji sa skupa.

97 Dnevnik Magyar Szó, mesečni list Republika, Nezavisno društvo novinara Vojvodine, TV Kragujevac, Novinsko-izdavačka kuća Libertatea i Kikindske novine iz Srbije, Radio Fontana-Istok/Istog sa Kosova, ZaMirNet i H-Alter iz Hrvatske.

98 Naim Maxhuni, student Fakulteta političkih nauka, Kosovo, Nacionalne konzultacije sa studentima, Priština/Prishtinë, Kosovo, 15. travanj 2009. Prilog I, str. 83

99 Dragan Vesić, Al Kanal, Srbija, Lokalne konsultacije sa civilnim društvom, Niš, Srbija, 25. april 2009. Prilog I, str. 94

100 Gordana Petrović, Radio-televizija Srbije-RTS, Nacionalne konsultacije s no-vinarima, Fruška Gora, Srbija, 11. oktobar 2008. Prilog I, str. 62

101 Nadira Avdić Vllasi, Radio televizija Kosova, Regionalne konsultacije sa novinarima, Sarajevo, BiH, 29. septembar 2007. Prilog I, str. 32

102 Borka Rudić, Udruga BH novinari, BiH, Treći regionalni forum za tranzicionu pravdu, Beograd, Srbija, 11.-12. februar 2008. Prilog I, str. 41

103 Florentina Hajdari, studentica Fakulteta političkih nauka, Kosovo, Nacionalne konsultacije sa studentima, Priština/Prishtinë, Kosovo, 15. april 2009. Prilog I, str. 83

104 29. septembar 2007. Sarajevo, BiH.

105 Hrvoje Zovko, Hrvatska radio televizija-HRT, Regionalne konzultacije s novinarima, Sarajevo, BiH, 29. septembar 2007. Prilog I, str. 32

106 Borka Rudić, Udruga BH novinari, BiH, Regionalne konsultacije s novinarima, Sarajevo, BiH, 29. septembar 2007. Prilog I, str. 32

107 Srđan Vezmar, Program za dijalog mladih, Srbija, Lokalne konsultacije s mladima, Novi Sad, Srbija, 12. jun 2009. Prilog I, str. 130

10. Zaključno zapažanje

Dosadašnji tijek konzultacijskog procesa pokazuje da značajna većina sudionika podržava regionalni pristup u utvrđivanju činjenica i formiranje REKOM. Počevši od svibnja 2008, kada se u konzultacijama počelo govoriti o REKOM-u, postignut je kvalitativan napredak u raspravi: sudionici nesputano i vrlo zainteresirano iznose svoja mišljenja, prijedloge i preporuke o mandatu i aktivnostima komisije. U slučajevima različitih mišljenja, rasprava se odvija u mirnom duhu, s pažljivim slušanjem mišljenja drugih. Sudionici ukazuju da su zahvaljujući regionalnoj raspravi naučili slušati jedni druge te da su se uvjerili da su i ti drugi bili izloženi velikim patnjama i stradanju.

Udruge žrtava su vrlo aktivne u konzultacijskom procesu, uključujući i ona koja još uvijek nisu članovi/ice Koalicije za REKOM, ali redovito sudjeluju u raspravama. Svi sudionici se slažu da je prioritet pronalaženje posmrtnih ostataka nestalih.

Veliko iznenađenje predstavljaju mladi. Mladi koji su sudjelovali u dosadašnjim konzultacijama, neovisno iz koje države dolaze, zagovarali su osnivanje Regionalne komisije i utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima. Upečatljivo je da smatraju da im pripada odgovornost za odnos prema nasljeđu prošlosti.

Da li je mir stabilan ili trajan odnosi se pre svega na odnos prema istini i u tom smislu za mlade je posebno bitno da prihvate tu odgovornost, jer je imaju hteli ili ne. Nemaju možda za to šta je počinjeno, ali imaju za odnos prema tome šta je učinjeno. Mi sad više nismo maloletni i živimo u sredini koja se još uvek nije suočila s prošlošću i u tom smislu imamo odgovornost.[109]

Mladi nemaju odgovornost za ratna stradanja koja su doživjeli stotine tisuća ljudi tijekom devedesetih u sada post-jugoslavenskim državama i treba nam na neki način otvoren razgovor o tome koji bi bili realni motivi, realni, istinski motivi mladih da preuzmu, da izaberu odgovornost za suočavanje s prošlošću za koju oni nemaju odgovornost.[110]

Pokazuje se potreba da se u konzultacijski proces uključe vjerske zajednice i političke stranke. Što se tiče veterana i branitelja, više sudionika smatra da je njihovo učešće važno, međutim ima onih koji misle da ih treba uključiti u raspravu, ali ne i u rad REKOM-a.

108 Daliborka Uljarević, Centar za građansko obrazovanje, Crna Gora, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Podgorica, Crna Gora, 18. maj 2009. Prilog I, str. 110

109 Marko Veličković, Centar za razvoj civilnih resursa, Srbija, Regionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 21. oktobar 2007. Prilog I, str. 35

110 Marina Škrabalo, Centar za mirovne studije, Hrvatska, Nacionalne konzultacije s mladima, Zagreb, Hrvatska, 20. srpanj 2007. Prilog I, str. 30

Prilog I

Konsultativni proces o mehanizmima za utrđivanje i kazivanje činjenica o ratnim zločinima i drugim teškim povredama ljudskih prava u post-jugoslovenskim zemljama

maj 2006 – jun 2009.

Pregled mišljenja, predloga i preporuka

1. Prvi regionalni forum za tranzicijsku pravdu: Inicijative i perspektive na zapadnom Balkanu

Sarajevo, Bosna i Hercegovina
5.-6. maj 2006.

Prvi Regionalni forum za tranzicijsku pravdu, posvećen inicijativama i perspektivama za utvrđivanje istine o prošlosti organizirali su Istraživačko dokumentacioni centar (BiH), Fond za humanitarno pravo (Srbija) i Documenta (Hrvatska), potpisnici Protokola o suradnji na dokumentiranju ratnih zločina i protiv nekažnjivosti (april 2004). U radu foruma učestvovalo je oko 300 predstavnika organizacija za ljudska prava i udruženja žrtava iz regije, Suda i Tužilaštva BiH, Predsjedništva BiH, Ureda Visokog predstavnika u BiH, Organizacije za sigurnost i saradnju u Europi (OESS) – Misija u BiH, međunarodni eksperti za tranzicijsku pravdu, predstavnici Haškog tribunala, kao i članovi Radne grupe parlamentarnih političkih partija u BiH koja u suradnji sa Američkim institutom za mir priprema prijedlog zakona za osnivanje nacionalne komisije za utvrđivanje istine i pomirenja u BiH.

Učesnici daju punu podršku suđenjima pred Haškim tribunalom i nacionalnim sudovima ali su svjesni da ta suđenja nisu dovoljna da bi se utvrdila istina o neposrednoj prošlosti, obezbijedila pravda za žrtve i spriječilo ponavljanje nasilja.

Prva stvar (...) koja je nama potrebna, jer će nam godinama trebati, jeste sudski verificirana pravda. (Mirsad Tokača, Istraživačko-dokumentacioni centar, BiH, Prvi regionalni forum za tranzicionu pravdu, Sarajevo, BiH, 5.-6.maj 2006.)

Sudski pristup je veoma važan i dobro je da i u našem slučaju, slučaju bivše Jugoslavije, imamo ad hoc krivični Tribunal za bivšu Jugoslaviju i da su svuda počela nacionalna suđenja za ratne zločine (...) Ali, također, mislim da nam je svima jasno da

nema tih sudova, koji će uspeti da pred lice pravde izvedu sve one, koji su naređivali, planirali, dogovarali ili one, koji su učestvovali u ratnim zločinima. Znači, treba da mislimo i na druge instrumente, koji mogu da pomognu da se utvrdi, iznese i otkrije istina, također, da se i kazuje ta istina, koja će da pomogne u prevazilaženju užasnih posledica, koje su nam zapravo nametnule institucije, koje su vođene politikom teritorija. (Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Srbija, Prvi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Sarajevo, BiH, 5.-6. maj 2006.)

Za mene kao čovjeka pravda bi bila kada bih dobio priliku da dođem do čovjeka ili do grupe koji su pobili moje najbliže i da ih pitam zašto. Da li su ti ljudi uopće poznavali te moje najbliže članove familije? Šta je bio razlog da su ih na najsvirepiji način umorili i da su ih ostavili možda negdje, hajde da kažemo, da nikada neću moći doći do njih. To bi za mene bila Pravda. (Amir Kulaglić, Udruženje Žene Srebrenice, BiH, Prvi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Sarajevo, BiH, 5-6. maj 2006.)

I dok sudovi predstavljaju formalni način utvrđivanja istine i traženja pravde, odgovornost za događaje iz prošlosti može se utvrđivati i uz pomoć drugih alata, kao što su komisije za istinu. Odluka o osnivanju ovakve komisije mora biti zasnovana na sveobuhvatnom konsultativnom procesu, kako bi se u prvom redu saznalo da li to žele žrtve, ali i šta o tome misli široka javnost. (James Rodehaver, Misija OESS u BiH, Prvi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Sarajevo, BiH, 5.-6. maj 2006.)

Svi najozbiljniji i najveći zločini, koje većina ljudi u bivšoj Jugoslaviji i međunarodnoj zajednici vidi kao najtragičnije događaje, su ispitani, istraženi i procesuirani u Hagu, ali se također sada upućuju i domaćim sudovima. Međutim, ja naravno sumnjam da smo blizu konačnog broja pojedinačnih zločina, čak nismo riješili ni sve najozbiljnije slučajeve (...) Uprkos svim naporima i sudskim postupcima, svim outreach aktivnostima i konferencijama, čini mi se da nije učinjeno dovoljno. To vidim iz mnogih žalbi, pisama i izjava grupa i zajednica žrtava. Potrebni su dodatni mehanizmi da bi se izašlo u susret njihovim potrebama. Svakako, ovdje ne mislim da bi ti mehanizmi trebalo da zamijene sudski postupak, već samo da ga dopune (Carla del Ponte, glavna tužiteljka Haškog tribunala, Prvi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Sarajevo, BiH, 5.-6. maj 2006.)

*Pravosudni organi ne smiju djelovati izolirano. Ne može se isključivo na njih prebaciti težak teret naše zajedničke tamne prošlosti i ne može se očekivati da će nas sudovi i tužiteljstva u Bosni i Hercegovini riješiti trauma postkonfliktnog društva u kome se nalazimo (...) iznimno je važno ukazati da sudska istina ima određena ograničenja. S obzirom da će samo jedan ograničen broj žrtava učestvovati u suđenjima za ratne zločine, takav mehanizam bi također mogao predstavljati glavni forum za žrtve gdje bi mogli govoriti o svojim stradanjima. Komisija za istinu i kazneni postupci se mogu međusobno dopunjavati. (*Marinko Jurčević, glavni tužitelji, Tužiteljstvo BiH, Prvi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Sarajevo, BiH, 5.-6. maj 2006.)

Sudovi moraju voditi računa o osobama koje su bile izložene najgorim oblicima psihičkog i fizičkog zlostavljanja, silovanim, zlostavljanim, poniženim i povrijeđenim ljudima. Sud ne može umanjiti njihovu bol, niti učiniti da njihove traume nestanu, ali sud im može pomoći da se konačno počnu osjećati sigurnim i korisnim članovima društva. Komisija za istinu, za utvrđivanje sveobuhvatne istine, što pozdravljam i što je jako dobro. Ali ovo treba da se čini pod uvjetom da je to utvrđivanje komplementarno sa pravosudnim procesima koji se odvijaju, kako u Međunarodnom krivičnom sudu za bivšu Jugoslaviju, u Sudu Bosne i Hercegovine i u sudovima susjednih zemalja Republike Hrvatske, Srbije i Crne Gore. (Meddžida Kreso, predsjednica Suda Bosne i Hercegovine, Prvi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Sarajevo, BiH, 5.-6. maj 2006.)

Individualiziranjem počinjenih zločina doći će do iznošenja istine na vidjelo, i čak i činjenica da su zločini počinjeni u manjem obimu na jednoj strani, ne znači ništa naspram činjenice da su ipak počinjeni, čak i kad ih je počinila strana koja sebe smatra nevinom u cjelosti. Mislim da se do ovakve istine ne može doći samo kroz pravdu koja se ostvaruje sudskim putem, bilo da je u pitanju domaći ili međunarodni sud. Ta istina mora doći od svjedoka, od žrtava, od porodica ili onih koji su preživjeli represiju i zločine. (Vjosa Dobruna, Radio televizija Kosova, Prvi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Sarajevo, BiH, 5.-6. maj 2006.)

Potrebna je rasprava i široke konsultacije o načinima i inicijativama za utvrđivanje istine, koje bi se odvijale u okviru civilnog društva, parlamenata i drugih institucija.

Nama je potrebna rasprava na nivou društva o potrebi formiranja komisije a potom rasprava o modalitetima, o različitim modelima. (Refik Hodžić, Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju, Outreach program, ured u BiH, Prvi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Sarajevo, BiH, 5.-6. maj 2006.)

Takvo tijelo [komisija] *može imati pozitivnu ulogu u BiH i ukoliko bi bilo uspostavljeno kroz konsultativni proces koji bi omogućio građanima Bosne i Hercegovine da ga oblikuju, ono bi moglo dati kompletniji izvještaj o sukobu, širu analizu, koja se ne može dobiti u krivičnim postupcima. (*Marinko Jurčević, glavni tužitelj, Tužiteljstvo BiH, Prvi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Sarajevo, BiH, 5.-6. maj 2006.)

Koji je stvarni značaj konsultativnog procesa? Mislim da postoje dva važna dijela. Najprije je to podrška javnosti. Takva institucija [komisija] *je neodrživa ukoliko nema podršku javnosti jer ona se upravo hrani izjavama koje dobija od građanstva. Drugo, radi se o izradi nacrta zakona na osnovu informacija, što se, naravno, može raditi i na osnovu iskustava drugih zemalja, ali mi, takođe, znamo da, kad se radi o komisijama za istinu, ne postoje univerzalni obrasci koji se mogu primjenjivati u različitim zemljama. Stoga, što više konsultacija bude obavljeno, steći će se bolji osjećaj za to šta javnost zaista očekuje od ovakve institucije, i to će omogućiti Skupštini da donese zakon po mjeri* Bosne i Hercegovine. (Stefan Priesner, zamenik rezidentne predstavnice UNDP, BiH, Prvi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Sarajevo, BiH, 5.-6. maj 2006.)

Za mene je, dakle, dilema – da li napraviti draft pa onda ići u parlamentarnu javnu raspravu ili ići u javnu raspravu sa ovakvim stanjem kakvo jeste, pa onda uobličiti draft, ući u parlament i onda ući u parlamentarnu javnu raspravu. Za mene je to ključno pitanje (Šefik Džaferović, prvi zamjenik predsjedavajućeg Predstavničkog doma Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine, Prvi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Sarajevo, BiH, 5.-6. maj 2006.)

Egzistencijalna potreba porodica nestalih je da nađu posmrtne ostatke, da ih sahrane po svojim običajima i da mogu slobodno da posjećuju mezar [grob].

Ja danas kad odem u Potočare, meni je (...) ne znam, kao da idem njemu u goste. Mislim, to se ne može objasniti. To se nikome ne može reći. Ali drago mi je da znam gdje je pokopan. Da nije negdje, ne znam (...) da mu nisu tijelo razbacali na sve strane ili negdje u nekoj rijeci da je završio ili nešto (...) Drago mi je što i danas mogu otići u Srebrenicu kad god hoću i mogu otići na njegov mezar, proučiti mu fatihu i sjetiti se nekih stvari, isplakati se i ispričati sve. (Adisa Tihić iz Skelana, BiH, Prvi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Sarajevo, BiH, 5.-6. maj 2006.)

Za mene bi bila istina da mi neko rekne gdje je umorio sve moje mrtve članove, muške članove moje obitelji, da mogu doći do njih i da ih mogu na dostojanstven način na određenom prostoru sahraniti i da i ja kao i gospođica Tihić, imam svoje mjesto gdje bih mogao otići i proučiti fatihu i hajde da kažemo, u jednom trenutku biti sa dušama tih mojih. To je za nas istina. (Amir Kulaglić, Udruženje Žene Srebrenice, BiH, Prvi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Sarajevo, BiH, 5.-6. maj 2006.)

Kad dođem, je li, vidim se s jednim, s nekim komšijom i on pita: "Daj mi ispričaj istinu, onako kao čovjek čovjeku". Znači hajdemo zaboraviti, je li, ako se može zaboraviti sve što je bilo, kažem: "Daj mi samo informaciju da nađem, da sahranim, jedan dio života da zatvorim", znači što kaže, ovaj, da mogu otići na groblje i mogu djeci ispričati ko im je bio djed (…) volio bih da se sazna istina i da se nađu svi ti nestali, nebitno, Srbi, Hrvati ili Bošnjaci, svi koji su stradali da se nađu, da se sahrane i da je stavi jednom tačka na i, i da se uradi jedna prava istina, da se kaže ko je gdje i šta i kad i kako radio. (Slavoljub Pejić iz Vozuće, BiH, Prvi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Sarajevo, BiH, 5.-6.maj 2006.)

Meni bi bilo jako drago kad bi mi došao moj susjed, recimo nebitno, Ramo, Ibro, Muhamed i kazao: "Gospođo Miro, ovdje je vaš sin i muž. Ja znam, sigurno znam da je tu. Vi ga dostojno pokopajte". Ja bih mu bila zahvalna cijeli život. Moje bi se rane dosta, dosta ublažile. Savjest bi mi bila mirna. Ne bih išla na Bikoše, na zid, da ublažim sebe, nego bih znala gdje počivaju i gdje ostalo sve stoji. (Mira Janković iz Bikoša, BiH, Prvi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Sarajevo, BiH, 5.-6. maj 2006.)

Predstavnici Parlamentarne skupštine BiH podržavaju osnivanje nacionalne komisije za istinu i pomirenje u BiH.

Istinu o onome što se dešavalo u Bosni i Hercegovini u periodu od 1992. do 1995. godine piše Haški tribunal, piše Međunarodni sud pravde u Hagu, piše Sud Bosne i Hercegovine, pišu sudovi diljem Bosne i Hercegovine, ali je sasvim sigurno da to neće obuhvatiti sve događaje, neće obuhvatiti sve činjenice i posve je sigurno da u Bosni i Hercegovini treba pristupiti još jednom procesu, kako bi se utvrdila potpuna istina o svemu što se dešavalo u Bosni i Hercegovini i kako bi došlo do suočavanja sa potpunom i punom istinom. (Šefik Džaferović, prvi zamjenik predsjedavajućeg Predstavničkog doma Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine, Prvi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Sarajevo, BiH, 5.-6. maj 2006.)

Lično mislim da nam je potreban proces dolaska do istine i da nam za to nisu dovoljni samo pravosudni organi, iako su presudni i najvažniji za pravdu. Dodatno su me u to i uvjerila razmišljanja predstavnika tužilaštva i sudova, kao i Međunarodnog centra za tranzicionu pravdu, koji su u svojim izlaganjima jasno rekli da su za utvrđivanje istine i ozdravljenje društva potrebni osim sudskih procesa i dodatni mehanizmi. (Besima Borić, predstavnica Socijal-demokratske partije u Parlamentarnoj skupštini BiH, članica Radne grupe za izradu zakona o osnivanju Komisije za istinu i pomirenje, Prvi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Sarajevo, BiH, 5.-6. maj 2006.)

Učesnici pozivaju parlamente država nasljednica bivše SFRJ da pokrenu raspravu o instrumentima za suočavanje s prošlošću, donesu program i odrede strategije za uspostavljanje pravde.

Mi moramo osmisliti strategiju ove države – šta raditi, na koji način doći do prave istine. (Jasminka Džumhur, Kancelarija Visokog komesara za ljudska prava, BiH, Prvi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Sarajevo, BiH, 5.-6. maj 2006.)

U raspravi je naglašen značaj regionalnog pristupa u utvrđivanju istine i potreba za jačanjem regionalne suradnje u procesuiranju ratnih zločina.

Bi li uopće bilo moguće, recimo, ispričati u Hrvatskoj (...) zbivanja povezana sa vojnom akcijom Oluja kad recimo dio onih koji su izbjegli [Srbi]*, danas ne živi u Hrvatskoj. I za utvrđivanje istine o nekim događanjima gdje bi bilo potrebno čuti glasove ljudi s različitih strana, žrtava s različitih strana rata, koje danas možda ne žive u jednoj zemlji, nego žive u više zemalja, vrlo je važno razmišljati i o mehanizmima kazivanja istine na regionalnoj razini.* (Vesna Teršelič, Documenta, Hrvatska, Prvi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Sarajevo, BiH, 5.-6. maj 2006.)

Brojni slučajevi pokazuju da je, u stvari, umešanost i u planiranje i u dogovaranje i u neposredno izvršenje u zločinima toliko transparentno, vidljivo i toliko dokazano sa brojnim presudama u Hagu da je potpuno izvesno da se istina ne može utvrđivati bez neposrednog učešća ili neposrednog odnosa ili utvrđivanja svega onoga što je došlo iz Srbije a u nekim slučajevima i iz Hrvatske. (Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Srbija, Prvi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Sarajevo, BiH, 5.-6. maj 2006.)

Potreba nužne regionalne suradnje u istraživanjima posljedica rata na području bivše druge Jugoslavije. U tom pogledu i shvaćam potrebu ovakvog okupljanja, a kako bi se makar izbjegle ponovne zlouporabe u istraživanjima ljudskih gubitaka i moguće uspostavili prethodna određenja, zajedničke osnove, jedinstvena metodologija i tehnike istraživanja te razmjena podataka o tome, s krajnjim ciljem jedinstvenog istraživanja čiji rezultati neće moći poslužiti bilo kakvim manipulacijama sa žrtvama i stradalnicima. (Igor Graovac, Hrvatski institut za povijest, Hrvatska, Prvi Regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Sarajevo, BiH, 5.-6. maj 2006.)

A zato što nije bilo te saradnje, mi toliko toga ne znamo kao elementarne činjenice. Šta bismo mi bez regionalnog pristupa mogli znati o deportaciji bosanskih izbjeglica koji su došli u Crnu Goru? Šta bismo mi mogli znati bez regionalnog pristupa o pobijenih oko 30 ljudi, kosovskih izbjeglica, koje je vojska pobila u Crnoj Gori? Šta bismo mi mogli znati o čitavoj drami etničkog čišćenja jednog kraja Crne Gore, o Bukovici. (Esad Kočan, Monitor, Crna Gora, Prvi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Sarajevo, BiH, 5.-6. maj 2006.)

Učesnici su pozvali organizatore foruma (IDC, FHP i Documenta) da nastave s regionalnim konsultacijama o inicijativama i perspektiva-

ma za utvrđivanje istine, i u raspravu uključe udruženja žrtava, veterana, izbjeglica i raseljenih lica, novinare, umjetnike, pisce, historičare, eksperte i predstavnike političkih partija i institucija.

*Treba da njegujemo ovaj forum kao tijelo za konzultacije u vezi s modelima, strategijom i načinima ili mehanizmima za utvrđivanje istine o prošlosti koja se tiče svih nas. (*Vesna Teršelič, Documenta, Hrvatska, Prvi regionalni forum za tranzicionu pravdu, Sarajevo, BiH, 5.-6. maj 2006.)

Moramo organizirati forum na kome bi žrtve mogle da iznesu svoje stavove i dobiju neku vrstu priznanja i istine, i ako dobiju to, i to je oblik pravde za žrtve, takođe. Moje mišljenje je da obezbjeđivanjem takvog foruma dajemo legitimitet žrtvama i njihovom pravu da iznesu svoje iskustvo i stavove. To je, takođe, vrsta pravde i ta pravda donosi izliječenje i stoga sam pobornik održavanja ovakvih foruma. (Vjosa Dobruna, Radio televizija Kosova, Prvi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Sarajevo, BiH, 5.-6. maj 2006.)

2. Regionalne konsultacije s umetnicima o nasleđu prošlosti

Beograd, Srbija
16. decembar 2006.

Konsultacije su organizovali Fond za humanitarno pravo (Srbija), pozorišni reditelj i profesor režije na Akademiji scenskih umjetnosti u Sarajevu, BiH, Haris Pašović i Nenad Prokić, dramski pisac i profesor na Fakultetu dramskih umetnosti u Beogradu, Srbija. Učesnici (27) su bili reditelji, pisci, glumci, dizajneri i jedna plesačica/koreografkinja, iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Srbije, Slovenije i sa Kosova. Uvodničari su bili Haris Pašović, Nenad Prokić i Nataša Kandić (Fond za humanitarno pravo, Srbija). O skupu su izvestili Danas, Mreža, B92 i SEE Cult.

Umetnici imaju odgovornost u odnosu na činjenice, prema sebi i javnosti.

Ja mislim da je naš zadatak da govorimo istinu i da to društvo od nas očekuje i onda kada se sa tom istinom ne slaže. (Haris Pašović, pozorišni reditelj iz BiH, Regionalne konsultacije s umetnicima, Beograd, Srbija, 16. decembar 2006.)

Postoje činjenice. O njima nema raspravljanja. Tu se otvara širok i bitan prostor za odgovornost. Utvrđivanje, otkrivanje i poštovanje činjenica je ozbiljan i hvale vredan posao, prvenstveno za nauku, za istraživače. Umetnicima i filozofima ostaje drugi, ne manje važan deo odgovornosti zasnovane na činjenicama: razotkrivanje i razobličavanje podvale i prevare. Meni se čini da je umetnik po definiciji tužibaba i da je dobro da svako ko angažovanom umetnošaću hoće da se bavi prihvati tu činjenicu o sebi i svom poslu. (Lazar Stojanović, filmski reditelj iz Srbije, Regionalne konsultacije s umetnicima, Beograd, Srbija, 16. decembar 2006.)

Dakle mi možemo obnoviti fasade zgrada, mi možemo izgraditi autoputeve, mi možemo ukinuti jedni drugima pasoše i tako dalje, ali sve dok ne srušimo ove mentalne blokade, dok ne raščistimo, dok jedni drugima ne kažemo šta smo jedni drugima učinili, šta smo uradili, gdje smo jedni druge povrijedili, sve do tog trenutka budućnost ovde nije moguća. I ja zato smatram da je umjetnička odgovornost prvenstveno u jednoj umjetničkoj hrabrosti suočavanja sa istinom, u konfrontaciji sa tom prošlošću a ne u bježanju od te prošlosti. (Dino Mustafić, pozorišni reditelj iz BiH, Regionalne konsultacije sa umetnicima, Beograd, Srbija, 16. decembar 2006.)

Kada govorimo o odgovornosti umetnika pitanje je na koju vrstu odgovornosti mislimo. Prema kome je umetnik odgovoran. Ja mislim da je odgovoran prvo i pre svega, prema samome sebi a onda ako malo šire posmatramo, pošto je javna ličnost, odgovoran je i prema javnosti, šta čini, šta govori. (Filip David, pisac iz Srbije, Regionalne konsultacije s umetnicima, Beograd, Srbija, 16. decembar 2006.)

Umetnici iz država bivše Jugoslavije stvaraju u kontekstu masovnih grobnica i ratnih zločina.

Mi stvaramo u jednom kontekstu u kome je ratni zločin dio naše svakodnevice, u kojem su masovne grobnice i pronalazak novih masovnih grobnica svakodnevna vijest na našim televizijama, u novinama. Mi svi koji smo stariji od 40 godina pamtimo jedan kulturni prostor u kojem smo mi živjeli i radili, čije smo znali i prednosti i probleme i sa kojim smo se nosili na jedan način, a bili smo često i sretni u tom kulturnom prostoru. Bili smo i nesretni. Bilo je ljudi koji su jako, jako bili izloženi velikoj represiji. (Haris Pašović, pozorišni

reditelj iz BiH, Regionalne konsultacije s umetnicima, Beograd, Srbija, 16. decembar 2006.)

Mislim da će se desiti mnogo pozitivnih stvari bez ikakvog guranja, ukoliko one prirodno postoje. Jer, ja sam umjetnik samo kroz svoje djelovanje i čak imam podosta poteškoća da ekspliciram teoretski vrlo jednostavne stvari, ukoliko ih neću praktično uraditi. Dakle, moja umjetnička praktična potreba kao i mojih kolega, može obnoviti taj kulturni prostor. (Pjer Žalica, filmski reditelj iz BiH, Regionalne konsultacije s umetnicima, Beograd, Srbija, 16. decembar 2006.)

Recimo, mi kad gledamo iz Bosne, nekad je Banja Luka nama dalja, nažalost, nego Njujork. Beograd nam je bio svih ovih godina mnogo, mnogo dalje nego London ili Njujork. Sad je to malo manje. Sad su ipak stvari sredile, evo tu smo, dolazimo, posjećujemo se. (Haris Pašović, pozorišni reditelj iz BiH, Regionalne konsultacije s umetnicima, Beograd, Srbija, 16. decembar 2006.)

Došao je Atelje 212 sa tekstom Art, Jasmine Reze. Možete misliti ironije. Prvo gostovanje, tekst Jasmine Reze, Art, dolazi uz posredstvo švajcarske ambasade. Na Vječnoj vatri, pored Titove, dva tenka su bila, transportera, da obezbjeđuju umjetnike Ateljea 212 koji to izvode u Sarajevu. Na toj izvjedbi je bilo vrlo malo kolega iz pozorišta, iz Sarajeva, jer smo mi na neki način izignorisali to. Ja sam bio veliki protivnik tog dolaska i to nikada nisam vodio zapravo kao gostovanje Ateljea 212, jer se dogodilo upravo tim nekim političkim diktatom koji je tada bio od međunarodne zajednice. (Dino Mustafić, pozorišni reditelj iz BiH, Regionalne konsultacije sa umetnicima, Beograd, Srbija, 16. decembar 2006.)

Rekonstituiranje lokalnog, regionalnog prostora na kulturnom planu je nešto što je neizbježno zbog toga što lokalne sredine, bila ona zagrebačka, sarajevska, beogradska ili neka druga jednostavno nisu dovoljno velike da bi se ostvarila intenzivnija kulturna proizvodnja. (Maroje Mrduljaš, vizuelni umetnik iz Hrvatske, Regionalne konsultacije sa umetnicima, Beograd, Srbija, 16. decembar 2006.)

Spadam u ljude koji priznaju da im je veoma teško pao raspad jednog kulturnog prostora u okviru koga smo primali vrlo dragocene utiske jedni o drugima i impulse. Meni je mala bila i ona bivša država a da ne govorim o ovoj koju mogu u jednom rasklimatanom automobilu da pređem za par sati. Ja sam se snalazio na svoje načine, kao i vi na svoje. Nadam se da se nisam raspao i ja sa tim prostorom i sad otvaram raspravu o tom prostoru, o onom šta se dogodilo, o nama, o našoj umetničkoj i ljudskoj odgovornosti; nadam se ne toliko o onom što je prošlo, koliko o onome što je sada i o onome što dolazi, jer ako smo zakazali ili smo jednostavno bili nemoćni, kakva je sada naša odgovornost pred onim što dolazi? (Nenad Prokić, dramski pisac iz Srbije Regionalne konsultacije sa umetnicima, Beograd, Srbija, 16. decembar 2006.)

Moje lično iskustvo je da mi je bilo mnogo lakše djelovati ranije, za vrijeme rata, nego danas, jer su nekad stvari bile jasnije i sve je bilo vrlo izrazitih boja. Imao sam osjećaj misije u onome što radim. (Pjer Žalica, filmski reditelj iz BiH, Regionalne konsultacije sa umetnicima, Beograd, Srbija, 16. decembar 2006.)

Mladim umetnicima u Hrvatskoj je potreban kulturni prostor koji uvažava njihove potrebe.

Da li ću ja sada svu svoju energiju utrošiti tako da zapravo dajem svoju reakciju na prošlost i na to cijelo političko naslijeđe ili na razvoj suvremenog plesa u Hrvatskoj i regiji i djelovati da se u tom smjeru ide, da se grade plesni centri, da idemo u kakvu-takvu budućnost koja će uopće dati priliku mladom čovjeku da neku reakciju na prošlost. (...) Da bi mi sad trebali reflektirati to nasljeđe prošlosti a niti nemamo budućnost. Mislim nije nam to baš tema koja nam je prva na listi. (Tamara Curić, plesačica i koreografkinja suvremenog plesa iz Hrvatske, Regionalne konsultacije sa umetnicima, Beograd, Srbija, 16. decembar 2006.)

Umetnici imaju ulogu u izgradnji istorijskog pamćenja koje će biti garancija da se masovne grobnice neće ponoviti.

Šta ako nam se dogodi da najviše u stvaranju tog istorijskog pamćenja učestvuju političke elite koje su dobrim delom odgovorne za nasleđe koje imamo i da učestvuju oni koji se bave pisanjem, tumačenjem i analizom nasleđa na način da pravdaju i zapravo štite to nasleđe, šta će se dogoditi ako oni imaju u svemu tome prevagu i da li ima mehanizama i načina da se tome suprotstave svi oni, uključujući i umetnike, i da se stvori istorijsko ili gradi istorijsko pamćenje koje će da bude garancija da se zločin i masovne grobnice nikada više ne ponove. (Nataša

Kandić, Fond za humanitarno pravo, Srbija, Regionalne konsultacije sa umetnicima, Beograd, Srbija, 16. decembar 2006.)

Lično mislim da umjetnička istina može puno da pomogne u stvaranju istorijskog pamćenja koje će ostati sutra kao prava istina mojoj ćerci koja sada ima dvije godine i zbog toga mi je jako stalo da utičem koliko mogu na to. (Duško Mazalica, glumac iz BiH, Regionalne konsultacije sa umetnicima, Beograd, Srbija, 16.decembar 2006.)

Nemojte me pogrešno razumjeti ali bojim se da će jedino nasljeđe prošlosti ovdje biti ratna odšteta. Ratna odšeta može direktno da utiče na industriju, umjetničku industriju i produkciju u mojoj zemlji, recimo. Sve ovo kad pričamo o mrtvima, o kostima, o zakonu, o pravdi, radi čega je to? Mislim, ja ne želim da banalizujem, ali na kraju krajeva, sve se svodi na ratnu odštetu i možda smo blizu nekoj pravdi. (Damir Nikšić, reditelj iz BiH, Regionalne konsultacije sa umetnicima, Beograd, Srbija, 16. decembar 2006.)

Regionalno telo za istinu o prošlosti najviše bi pomoglo u stvaranju zajedničkog istorijskog pamćenja.

Ja sam pristalica da se o tom nasleđu ili o toj istoriji razgovara ili da se u vezi s tim koriste više raznih načina, pa jedan od instrumenata za koji mi se čini da bi možda doprineo potpunijem viđenju te prošlosti je formiranje regionalnog tela za utvrđivanje činjenica o toj prošlost (Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Srbija, Regionalne konsultacije sa umetnicima, Beograd, Srbija, 16. decembar 2006.)

Ako se govori o instrumentu koji će se približiti nekom našem idealu rješavanja pitanja istorijskog pamćenja, koje nije strogo umjetnički instrument ili nije uopće umjetnički, nego je znači jedan društveni, socijalni i politički možda i antropološki instrument, za mene to jeste Komisija za istinu i pomirenje. I ja bih volio kada bi postojala jedna takva komisija na tlu bivše Jugoslavije koja bi omogućila ljudima koji nose teret zločina u sebi i onim ljudima koji nose teret žrtve u sebi da iskomuniciraju to na jednom širem nivou, jer taj zločin i ta žrtva su masovni i sudovi će moći samo djelomično da to pitanje riješe. (Haris Pašović, pozorišni reditelj iz BiH, Regionalne konsultacije sa umetnicima, Beograd, Srbija, 16. decembar 2006.)

3. Drugi regionalni forum za tranzicijsku pravdu: Utvrđivanje istine o ratnim zločinima i sukobima

Zagreb, Hrvatska
8.-9. veljača 2007.

Drugi regionalni forum za tranzicijsku pravdu o utvrđivanju istine o ratnim zločinima i sukobima organizirali su Documenta (Hrvatska), Fond za humanitarno pravo (Srbija) i Istraživačko-dokumentacioni centar (BiH). Rasprava se vodila u sesijama o važnosti činjenica za utvrđivanje istine, ulozi sudskih procesa za ratne zločine u kazivanju istine, regionalnom pristupu u kazivanju istine i činjenica, utvrđivanju istine iz perspektive žrtava, umjetničkom izražavanju i kazivanju istine, o praksama suočavanja s prošlošću u zakonodavnim tijelima i važnosti haaške arhive. Više od 300 sudionika iz postjugoslovenskih zemalja – predstavnika organizacija za ljudska prava, udruženja žrtava i obitelji nestalih, organizacija branitelja, Haaškog tribunala, Međunarodnog centra za tranzicijsku pravdu, suci, tužitelji, umjetnici i novinari – raspravljali su, prvi put u Hrvatskoj, o instrumentima za utvrđivanje istine o prošlosti. Forum je otvorio predsjednik Republike Hrvatske Stjepan Mesić, koji je snažno podržao utvrđivanje činjenica na regionalnoj razini. O forumu su izvijestili sljedeći mediji: TV Jadran, Nova TV, HRT1, Globus, Novi list, Jutarnji list, Večernji list, Slobodna Dalmacija.

Regionalne partnerske organizacije – Documenta, Fond za humanitarno pravo i Istraživačko-dokumentacioni centar – nastavit će organizirati javne rasprave i konzultacije u okviru civilnog društva kako bi energičnije poticale vlade i parlamente u regiji da sudjeluju u raspravi o procedurama i modelu utvrđivanja i kazivanja istine te osigurale poštovanje dostojanstva žrtava i stvaranja kulture odgovornosti.

Postoji društvena potreba za razgovorom i kritičkim preispitivanjem vlastite odgovornosti za teško naslijeđe prošlosti kao i za dokumentiranje stradanja i počinjene nepravde prema svim žrtvama bez obzira na njihovu etničku, političku i socijalnu pripadnost.

Da se konačno prestane govoriti o tisuću sto i nešto naših i devet stotina njihovih žrtava i da se kaže

da je u Hrvatskoj nestalo i još se traži nešto više od dvije tisuće građana koji su za vrijeme oružanih sukoba nestali. (Žarko Puhovski, Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava, Drugi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Zagreb, Hrvatska, 8.-9. veljača 2007.)

Suočavanje s činjenicom da su se i u vlastitom narodu činili zločini bilo je gotovo jednako bolno za neke kao i suočavanje sa samim zločinom koji je taj narod neosporno trpio. Takve teme gurale su se pod tepih, a oni koji su ih odatle izvlačili bili bi proglašavani nacionalnim izdajicama. Uvijek se postavljalo pitanje zašto pisati o njihovim žrtvama kada su naše bile veće. "Njihove" i "naše" žrtve u prevladavajućem dijelu javnosti nikako se nisu mogle mjeriti i uspoređivati. Dok su naše žrtve bile svete, njihove su bile zaslužene. Dok smo mi patili, oni su dobili samo što ih je pripadalo. (Drago Hedl, Feral Tribune, Hrvatska, Drugi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Zagreb, Hrvatska, 8.-9. veljača 2007.)

Mi smo se našli u situaciji da djelujemo kao neka vrst party breakera, kao rasturači žurki. Nacionalistički rasturači žurki, ali žurki koje su ljudima drage. Da se sukobljavamo govoreći o istini s mitovima, s mitom o tomu da su se Srbi oduvijek hrabro borili protiv zapadnog imperijalizma, s mitom zvanim dignitet domovinskog rata ili s mitom od dvije stotine tisuća Bošnjaka ubijenih u ratu. I nitko nije volio slušati činjenice koje su upozoravale na to da mitovi nemaju pokriće. (Žarko Puhovski, Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava, Drugi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Zagreb, Hrvatska, 8.-9. veljača 2007.)

Posebno moram istaknuti kako smo svjesni koliko je važno da mi sami u Hrvatskoj vodimo kazneni postupak protiv pripadnika hrvatske vojske i policije, dakle ne da netko drugi to radi za nas nego da to napravimo sami. Važno je sudjelovanje pravosudnih tijela pojedine države u utvrđivanju onoga što se dogodilo, jer nemojmo zaboraviti da je to radi stjecanja vlastite vjerodostojnosti, radi prihvaćanja onoga što se dogodilo posebno bitno kada su u pitanju pripadnici vlastitih oružanih snaga. (Mladen Bajić, državni odvjetnik Republike Hrvatske, Drugi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Zagreb, Hrvatska, 8.-9. veljača 2007.)

U '91. i '92. godini, na primjer, u gradovima su Srbi stradali pa su tako nestali ili ubijeni, u Sisku 600 civila, u Gospiću preko 120 civila, u Zagrebu oko 200 civila, a nestajali su i u drugim gradovima. Međutim, za taj zločin, nitko dosad nije optužen pa se postavlja pitanje da li je to kazneno djelo ratnog zločina ili ne. (Luka Šušak, odvjetnik, Hrvatska, Drugi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Zagreb, Hrvatska, 8.-9. veljača 2007.)

Žrtve koje su Srbi napravili u Hrvatskoj i diljem bivše Jugoslavije, o tome se priča, ali žrtve koje su učinjene s hrvatske strane prema civilnom stanovništvu srpske nacionalnosti o tome se još uvijek malo priča, ali ipak se počelo pričati negđe od 2000. godine. (Vjera Solar iz Siska, Hrvatska, Drugi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Zagreb, Hrvatska, 8.-9. veljača 2007.)

Predstavnici veterana zalažu se da se prvo utvrdi što je dovelo do rata.

Ajmo naći razloge rata, nitko ne govori o razlozima, svi hoće istinu, a ne žele o razlozima. Mi stvaramo opet uvjete za, kako vi kažete, sukob, jer ne volite o ratu pričati. Moramo znati zašto je bio rat. (...) Pa hajmo utvrditi istinu da se to ne ponovi. (Ivan Pandža, udruga HVIDRA, Hrvatska, Drugi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Zagreb, Hrvatska, 8.-9. veljača 2007.)

Nužnost regionalnog pristupa u utvrđivanju i kazivanju istine u praksi se potvrdila kroz uspostavljenu suradnju u regiji, između tužiteljstava, sudova, organizacija za ljudska prava i udruga žrtava, što je pridonijelo da se u suđenjima za ratne zločine čuje glas žrtava.

Uspostavljanjem međusobnih kontakata, potpisivanjem memoranduma o suradnji, razmjenom podataka, omogućavanjem da svjedoci iz jedne zemlje dolaze u drugu, omogućavanjem da se pribavljaju iskazi koji se koriste tijekom postupka napravili smo iskorak u utvrđivanju počinitelja, u utvrđivanju istine. (Mladen Bajić, glavni državni odvjetnik Republike Hrvatske, Drugi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, 8.-9. veljača 2007., Zagreb, Hrvatska)

Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine je s tužiteljstvima susjednih zemalja sklopilo sporazume o izravnoj suradnji i pomoći u istragama i procesuiranju predmeta. Ovi sporazumi omogućuju suradnju i razmjenu informacija i dokaza između tužiteljstava u regionu, pronalazak svjedoka na teritoriju druge

države, kao i druge vrste međunarodne pomoći u kaznenim istragama i procesuiranjima. (Marinko Jurčević, glavni tužitelj, Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine, Drugi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Zagreb, Hrvatska, 8.-9. veljača 2007.)

Tužilaštvo za ratne zločine je i do sada pokazalo u više navrata da je spremno putem regionalne saradnje da ustupi dokazni materijal koji nam je u posedu jer smatramo da pravda mora bit zadovoljena, ako ne u Srbiji, onda na teritoriji neke druge zemlje. Bitno je zadovoljenje pravde. (Vladimir Vukčević, Glavni tužilac za ratne zločine Republike Srbije, Drugi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Zagreb, Hrvatska, 8.-9. veljača 2007.)

U vezi s našim odgovorom u odnosu na nasleđe [prošlosti] *čini mi se da treba da počnemo da razgovaramo o tome da li postoji neko rešenje koje bi nadomestilo sve nedostatke, ne nedostatke, nego ustvari objektivna ograničenja krivičnih suđenja za ratne zločine. Mislim na neko regionalno telo za kazivanje istine koje bi pre svega naravno imalo tu orijentaciju prema žrtvama.* (Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Srbija, Drugi Regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Zagreb, Hrvatska, 8.-9. veljača 2007.)

Nacionalna suđenja za ratne zločine mogu pomoći da se vrati povjerenje u domaće institucije, da se ustanovi istina, ali ne daju potpunu sliku o tome što se dogodilo.

I pravi test nije kada se Srbinu može suditi u Hrvatskoj zato što je pobio Hrvate. Test je kada se Hrvatu u Hrvatskoj može suditi zato što je pobio Srbe. Ili kada se Srbinu sudi u Beogradu za zločine počinjene nad Bošnjacima. Ili kada se Albancu sudi u Prištini za zločine koje je počinio nad Srbima. Ili kada se Bošnjaku sudi u Sarajevu jer je ubio Hrvata. Ali nije samo da se sudi niže rangiranim vojnicima. Domaći sudovi moraju pratiti zapovjednu liniju. Moraju dosegnuti više rangirane koji su odgovori za počinjene zločine. Kada se to dogodi, tada su pravo i pravda prevagnuli. Kada znaju da će biti smatrani odgovornima i kod kuće, na njihovim domaćim sudovima, tada će svi u regiji i svi koji gledaju izvana imati potpuno povjerenje u domaći pravni sustav. (Clint Williamson, veleposlanik SAD-a za pitanja ratnih zločina, Drugi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Zagreb, Hrvatska, 8.-9. veljača 2007.)

Doseg počinjenih zločina je toliko velik, okrutnost tako groteskna da je nemoguće razumjeti i zaliječiti sve nastale rane samo putem suda za ratne zločine. Međutim, očito je da su rezultati sudskih procesa, njihova arhiva i utvrđene činjenice krucijalni dio ustanovljavanja istine i utiranje puta za pomirenje (Carla del Ponte, glavna tužiteljica Međunarodng krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju, Drugi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Zagreb, Hrvatska, 8.-9. veljača 2007.)

Čak i kada reflektiraju pravu istinu, utvrđene činjenice u pojedinom predmetu ne mogu u potpunosti sačinjavati mehanizam utvrđivanja i kazivanja istine nakon oružanih sukoba jer su one prikupljane radi zadovoljavanja kriterija za vjerodostojne pravne dokaze unutar kaznenog prava, u smislu dokazivanja individualne, osobne odgovornosti za počinjena djela. (Fausto Pokar, predsjednik Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju, Drugi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Zagreb, Hrvatska, 8.-9. veljača 2007.)

Vrlo važnu ulogu u procesu utvrđivanja i kazivanja istine ima arhiva Međunarodnoga kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju, koja mora biti dostupna svima u regiji i sačuvana za buduće generacije.

Dokumentacija koja je do sada prikupljena o ratnim zločinima od strane ovih organizacija zajedno sa dokumentacijom koja postoji u Tribunalu na neki način okupi možda ne na jednom mestu, već naprotiv, ja ću reći da mislim da to treba da bude na nekoliko mesta (...) da će i nacionalne vlade shvatiti od kolikog je značaja da se kopije dokumenata koji su do sada prikupljeni i sve ono što se sutra može prikupiti o zločinima sačuva i da bude dostavljeno na uvid, ne samo onima koji se time bave kao istražitelji, a bavit će se ubuduće, nego i onima koji će rasti u ovim društvima narednih decenija i koji će želeti da saznaju tačno šta se dogodilo njihovim roditeljima, njihovim srodnicima, šta se dogodilo njihovim sugrađanima, upravo da se slične stvari ne bi ponovile. (Goran Svilanović, Pakt o stabilnosti za jugoistočnu Evropu, Drugi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Zagreb, Hrvatska, 8.-9. veljača 2007.)

Svi sudionici konferencije složili su se da je poimeničan popis žrtava potreban zbog stvaranja povijesnog sjećanja i sprečavanja pokušaja preoblikovanja prošlosti.

Političari i novinari baratali su različitim brojevima kad su u pitanju žrtve rata [u BiH]. *Ti brojevi su se kretali u jako velikim rasponima i najveći koji sam ja čuo je tristo pedeset hiljada žrtava (...) Cilj nam je bio da ne baratamo brojevima, znači, htjeli smo u startu da prikupljamo podatke za svako lice pojedinačno tako da svaka žrtva dobije ime, prezime, ime oca.* (Safer Hukara, Istraživačko-dokumentacioni centar, BiH, Drugi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Zagreb, Hrvatska, 8.-9. veljača 2007.)

Razjašnjenje sudbine svih nestalih je prioritet.

To je naš prioritet – razrješavanje sudbine svih nestalih, i to na svim stranama. (Stjepan Mesić, predsjednik Republike Hrvatske, Drugi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Zagreb, Hrvatska, 8.-9. veljača 2007.)

Pitanje nestalih osoba i članova njihovih obitelji u Republici Hrvatskoj. To je danas, dame i gospodo, poštovani gospodine predsjedniče Republike, najteže humanitarno pitanje koje nam je preostalo i koje je još uvijek neriješeno. Podsjećam da su na popisu, većinom iz '91., 1122 osobe, hrvatski branitelji i civili. Još je 930 nestalih osoba na popisu iz 1995. (Jadranka Kosor, potpredsjednica Vlade Republike Hrvatske, Drugi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Zagreb, Hrvatska, 8.-9. veljača 2007.)

Kad sam pronašla posmrtne ostatke djeteta, koliko je to za mene značilo i kol'ko to znači danas za mene. To je za mene smiraj. Ja odem na grob, i kad pobrišem grob, zapalim svijeću, donesem cvijeće, ja kao da sam bila kod mojeg drugog sina koji je živ i koji ima obitelj, kao da sam mojoj unučadi donijela čokoladu. Ja idem s nekim ispunjenjem jer sam bila kod njega jer nemam drugo, nemam drugog izbora, i to mi je veliko zadovoljstvo što znam da ću danassutra ići i ja k njemu. Tako želim i dajem podršku svim obiteljima koji još uvijek traže, i zaista bih bila sretna, kao što sam ja, da oni nađu svoje. (Štefica Krstić, Udruga Žrtve Domovinskog rata, Hrvatska, Drugi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Zagreb, Hrvatska, 8.-9. veljača 2007.)

Činjenice o tome što se dogodilo sprečavaju relativizaciju zločina.

Mi istinu moramo znati, istinu treba utvrđivati i utvrditi, s istinom se treba suočiti i htjeti suočiti ma kakva ona bila i bez obzira na to hoće li se ona nekome svidjeti ili se neće svidjeti. A istina doista jest samo jedna. Naravno, postoje različiti doživljaji te istine. Postoje različiti uglovi gledanja na tu istinu, postoje i različita tumačenja te istine. No istina ostaje ono što jest, to su činjenice, to je ono što se dogodilo, i tu nema nikakvih pogađanja, nikakvih cjenkanja, nikakvih relativiziranja nema niti ih smije biti. (Stjepan Mesić, predsjednik Republike Hrvatske, Drugi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Zagreb, Hrvatska, 8.-9. veljača 2007.)

Ono što je naša zadaća jest, ponavljam opet, doći do činjenica nasuprot simbolima. Nitko sebe, a ni druge ne bi trebao doživljavati kao simbole, nego vidjeti kako s činjenicama stoje. (Žarko Puhovski, Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava, Drugi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Zagreb, Hrvatska, 8.-9. veljača 2007.)

Da su činjenice važne za utvrđivanje istine, da se do istine teško može doći ako se činjenice ne znaju ili se ne uvažavaju. (Zoran Pusić, Građanski odbor za ljudska prava, Hrvatska, Drugi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Zagreb, Hrvatska, 8.-9. veljača 2007.)

Umjetnici su nedvosmisleno iskazali spremnost da se svojim djelima suprotstave poricanju, lažima, prešućivanjima i pokušajima preoblikovanja činjenica o prošlosti.

Teško je opisati osjećaj koji imate kad ulazite u taj grad [Srebrenica]. *Vi u tom gradu, postoji neki normalan život, vidite da ljudi žive tamo, rade, susreću se, međutim postoji jedan osjećaj koji samo može umetnost da pokaže, da podjeli, postoji osjećaj te metafizičke jeze. Ja mislim da smo mi kao umjetnici dužni i odgovorni prema samima sebi, prema generacijama koje dolaze da lišimo, kada dolazimo u neke gradove, mjesta, da lišimo nas tog osjećanja jeze koji nas evo već iz generacije u generaciju prati.* (Dino Mustafić, kazališni redatelj iz BiH, Drugi regionalni forum za tranzicijsku pravdu, Zagreb, Hrvatska, 8.-9. veljača 2007.)

4. Nacionalne konsultacije s mladima o suočavanju s prošlošću

Sarajevo, Bosna i Hercegovina
27. jun 2007.

Konsultacije je organizirao Istraživačko-dokumentacioni centar (BiH). Učestvovalo je 11 predstavnika nevladinih organizacija koje se bave mladima,

kao i dva predstavnika podmladaka političkih partija. Uvodničari su bili Mirsad Tokača (Istraživačko-dokumentacioni centar, BiH) i Marijana Toma (Fond za humanitarno pravo, Srbija), a skup je moderirala Dejana Grbić (Inicijativa mladih za ljudska prava, BiH).

Baza podataka o ljudskim gubicima je najjači alat protiv poricanja žrtava.

Da li zaista mislite da se ljudi koji su nestali negdje odmaraju sada na plažama i dopuštaju da njihove porodice, majke, očevi, braća i sestre i dalje ih traže. Jednostavno kada imate nešto što je ovakav snažan alat, kao što je baza podataka o ljudskim gubicima IDC-a, to je nešto s čim mi svi sada možemo i trebamo raditi obzirom na nevjericu ljudi. (Dejana Grbić, Inicijativa mladih za ljudska prava u BiH, Nacionalne konsultacije s mladima, Sarajevo, BiH, 27. jun 2007.)

Suočavanje s prošlošću treba da ima regionalni pristup.

Suština procesa suočavanja s prošlošću, jeste da ga ne možemo raditi lokalno. Samo u jednoj zemlji u Bosni i Hercegovini, Srbiji, Hrvatskoj, Kosovu ili Crnoj Gori neovisno, nego moramo raditi sa mladim ljudima koji su naši vršnjaci, savremenici, jer da se grubo izrazim, osuđeni smo jedni na druge. Mi možemo glumiti da smo zatvoreni u jako malim sredinama i posmatrati samo svoju zemlju, samo svoje probleme, međutim, kada se tako zatvorimo, onda ne dobijamo, uopće kompletnu sliku i gubimo mnogo toga. (Dejana Grbić, Inicijativa mladih za ljudska prava u BiH, Nacionalne konsultacije s mladima, Sarajevo, BiH, 27. jun 2007.)

Definitivno, regionalni pristup je u tom pogledu jedan od najuspješnijih. Zato što, prvo dijelimo svi sudbine, bili smo povezani kroz bivšu državu, a s druge strane ispreplićemo se. Tako, da ćemo vjerovatno kroz neke naše lične poglede iz različitih perspektiva i razbiti određene medijske blokade, koje smo svi imali. Definitivno, dakle, sad tek kad lagano sve više širim svoje polje, tek onda skontam koliko sam nekada imala pogrešne informacije, koliko sam se loše osjećala, koliko se sad loše osjećam zbog toga. (Jelena Kuzmanović, TERCA, BiH, Nacionalne konsultacije s mladima, Sarajevo, BiH, 27. jun 2007.)

Proces suočavanja s prošlošću ne sme biti vlasništvo politike, već se mora izmjestiti u civilni prostor.

Činjenica da zločinci hodaju ulicama, činjenica da se još uvijek drže zapaljivi govori od političara... itd. Dakle, kako to vlasništvo nad tim procesima izmjestiti iz pozicije politike, klasične politike, koja obično tu tematiku uzima za dnevno političke ciljeve i svrhe i izmjestiti je u civilno društvo, dakle, na jednoj strani, i kako poučeni tom krvavom, tragičnom, teškom prošlošću graditi sisteme novih vrijednosti? To je za mene ključna stvar. (Mirsad Tokača, Istraživačko-dokumentacioni centar, BiH, Nacionalne konsultacije s mladima, Sarajevo, BiH, 27. jun 2007.)

Uticaj na mlade ljude treba vršiti preko omladinakih organizacija ali je potrebno prići im i neposredno, jer najveći broj njih nije uopće aktivan.

Vaša ciljna grupa, ukoliko želite impakt napraviti, mora biti puno širi, najniži nivo, dakle mladi ljudi, koji nemaju nikakve veze sa omladinskim organizacijama, koji danas, možda i nisu uopšte aktivni. Ali, omladinske organizacije, dakle, mogu vam biti dobar resurs, u smislu da oni mogu imati doticaja upravo sa ovom ciljnom grupom, iz prostog razloga, što su mobilni i putuju, upoznaju se, i tako dalje. (Jan Zlatan Kulenović, Omladinska informativna agencija BiH, BiH, Nacionalne konsultacije s mladima, Sarajevo, BiH, 27. jun 2007.)

Potrebno je dobro osmisliti pristup mladima da bi se kod njih uopće pobudio interes za teme vezane za suočavanja s prošlošću.

-'Youth friendly' pristup je ovdje vrlo zanimljiv, izazovan, ali je izuzetno težak iz razloga što ova tema je odbojna mladima, ova tema je nešto što njima predstavlja, također, sjećanje u ne baš lijepe trenutke, ova tema je ispolitizirana, i jednostavno je li draže gledati nešto "hajde gdje ćemo popiti kafu?" ili "gdje ću studirati za dvije godine?", a ne „šta sam radio prije deset godina" ili „šta se dešavalo u mojoj zajednici"? Dakle, sa te strane metodologija koju ćete koristiti mora pobuditi interes uopće i mora biti dovoljno jaka da napravi određenu promjenu, pa ja bih rekao i katarzu. (Jan Zlatan Kulenović, Omladinska informativna agencija BiH, BiH, Nacionalne konsultacije s mladima, Sarajevo, BiH, 27. jun 2007.)

Najveći problem je u tome što u tom suočavanju sa prošlošću mi zahtjevamo od mladog čovjeka da izađe iz kruga svoje porodice i da nekog, koga je godinama smatrao herojem, da ga označi kao ratnog zločinca i da ga prepusti na osudu javnosti. Treba uzeti u obzir da većina mladih sa kojima smo mi radili, da su njihovi roditelji recimo, bili direktni učesnici u tim zločinima, krenuvši recimo od Bratunca i vrlo je teško pričati o takvim stvarima s mladima. (Belma Deljkić, Mreža Javni zastupnici pravde, BiH, Nacionalne konsultacije s mladima, Sarajevo, BiH, 27. jun 2007.)

Učesnici su podijeljenog mišljenja u vezi uzrasta sa kojim treba početi raditi na temama u vezi sa suočavanjem s prošlošću.

Dosta je dobro fokusirati se na srednjoškolski uzrast, zbog toga što su to već razvijene ličnosti sa kojima vi možete zrelo razgovarati. (Belma Deljkić, Mreža Javni zastupnici pravde, BiH, Nacionalne konsultacije s mladima, Sarajevo, BiH, 27. jun 2007.)

Ako im mi ne kažemo istinu i ne kažemo im ono kako je stvarno bilo i potkrijepimo to dokumentacijom, određenima argumentima, neko će drugi njima plasirati drugu historiju koju će oni uzeti kao svoju, pogotovu ako su još podložni roditeljima da im oni, također, serviraju pogrešnu historiju, znači, oni će od malih nogu krenuti krivim putem. To jeste duži proces, nego da se radi samo sa srednjom školom, ali mislim da je onda taj proces trajniji i da će imati više uspjeha. (Kenan Uštović, Forum mladih SDP, BiH, Nacionalne konsultacije s mladima, Sarajevo, BiH, 27. jun 2007.)

Kad dođu do 15, 16 godina oni imaju savršeno razvijenu naučnu recitiranu ideologiju bilo koga. Mi imamo ljude koji na osnovu nekoliko informacija, na osnovu nečega što je rekao neki član porodice, što su vidjeli na ulici, stvaraju određene stavove. (Ivana Kešić, *Civitas*, BiH, Nacionalne konsultacije s mladima, Sarajevo, BiH, 27. jun 2007.)

Po meni, što ranije početi edukaciju, jer ja spadam u generaciju, kojoj je u petom razredu završio rat i mi smo konačno počeli nešto što se zove normalno obrazovanje. I onda su nam u školu došli neki ljudi, koji su nam sve dijelove knjige historije, koji su imali veze na protekli rat markirali (...) I onda je bilo jako teško uopće pričati sa nama o tome, pomenete bilo šta što smo preživjeli u četiri godine, mi se odmah uznemirimo, jer pojave nam se ti ljudi koji su nama markirali (...) Znate, kad nekim markerom nešto, ovaj, prekrižite ipak možete nazrijeti slova, to su bili neki kvalitetniji markeri i to je značilo kao stop, ne treba se pričati o tome. (Ehlimana Memišević, udruženje Obrazovanje gradi BiH, Nacionalne konsultacije s mladima, Sarajevo, BiH, 27. jun 2007.)

Podmladak političkih partija treba uključiti u proces obrazovanja za suočavanje s prošlošću.

I nije jedina stvar naučiti mlade političare retorici, kako da govore, kako da se odnose i kako da se adekvatno ponašaju, nego je upravo suština da se kroz taj proces svog odrastanja političkog sazrijevanja nauče i osnovnim vrijednostima, kao što su znanje o ljudskim pravima i značaj onoga o čemu sada govorimo, a jeste suočavanje sa prošlošću, kako bi u trenutku kada postanu zreli političari i budu nas predstavljali u vlasti upravo imaju dovoljno edukacije i sposobnosti. (Dejana Grbić, Inicijativa mladih za ljudska prava u BiH, Nacionalne konsultacije s mladima, Sarajevo, BiH, 27. jun 2007.)

Utvrđene činjenice moraju ući u udžbenike svih država u regionu da se historija više ne bi ponavljala.

Utvrđene istine kao način rješavanja konflikta po meni je da nešto što je već utvrđeno, uđe u svaku, svaki udžbenik, svake škole u regionu. Dakle, na taj način ćemo svi učiti isto i za deset godina nećete imati konflikt oko toga da li se nešto desilo ili nije. (Ehlimana Memišević, udruženje Obrazovanje gradi BiH, Nacionalne konsultacije s mladima, Sarajevo, 27. jun 2007.)

Potrebno je koristiti umetnost kao sredstvo komunikacije s mladima na temu prošlosti.

Umjetnost je itekako bitna, jer je bliska mladima. Dakle, možete napraviti sto projekata umjetnosti od rep pjesama, do izložbi fotografija, predstava, koncerata, gdje se to može uvezati, jer je to nešto što će privući mlade ljude, zainteresirati ih u krajnjoj liniji da učestvuju u svemu tome. (Jan Zlatan Kulenović, Omladinska informativna agencija, BiH, Nacionalne konsultacije s mladima, Sarajevo, BiH, 27. jun 2007.)

Potrebno je utvrditi šta je zajednička tačka svih ljudi u BiH, jer bez toga neće biti moguće razgovarati o prošlosti niti o zajedničkoj budućnosti.

Ukoliko želimo da razgovaramo o prošlosti i o budućnosti, najvažnija stvar je da vidimo, zbog čega mi to želimo da razgovaramo o tome. Ako pokušavamo da razgovaramo sa ljudima, koji apsolutno nemaju dodirnih tačaka, nemaju apsolutno nikakva interesovanja da izgrade bolju državu, zajedničku i nemaju ni jednu jedinu zajedničku stvar, nego žele da imaju što više različitih stvari, onda je nemoguće, nemoguće početi razgovarati ni o prošlosti ni o budućnosti. (Edin Čolić, Mladi liberali BiH, Nacionalne konsultacije s mladima, Sarajevo, BiH, 27. jun 2007.)

Ekskurzije i posjete mestima stradanja su dobar način za suočavanje mladih s prošlošću.

Smatram da su jako dobre ekskurzije, da su posjete memorijalnim centrima, mjestima gdje su počinjeni zločini. (Jelena Kuzmanović, TERCA, BiH, Nacionalne konsultacije s mladima, Sarajevo, BiH, 27. jun 2007.)

Regionalne debate predstavnika različitih društvenih grupa mogu biti veoma korisne u ovom procesu.

Kada se pita o suočavanju sa prošlošću, nešto što smatram da bi moglo biti korisno jesu debate na regionalnim nivoima koje bi uključivale različite, različite govornike, koje su bili iz različitih background-a. (Jelena Kuzmanović, TERCA, BiH, Nacionalne konsultacije s mladima, Sarajevo, BiH, 27. jun 2007.)

5. Nacionalne konsultacije s mladima o mehanizmima za suočavanje s prošlošću

Beograd, Srbija
8. jul 2007.

Konsultacije je organizovao Fond za humanitarno pravo. Učestvovalo je 25 aktivista organizacija mladih iz cele Srbije. Uvodničari su bili Nataša Kandić (Fond za humanitarno pravo, Srbija) i Andrej Nosov (Inicijativa mladih za ljudska prava, Srbija) a skup je moderirala Marijana Toma (Fond za humanitarno pravo, Srbija). Diskusija se vodila na teme: *Uloga mladih u procesu suočavanja sa prošlošću u bivšoj Jugoslaviji, Značaj utvrđivanja činjenica o zločinima iz prošlosti za postkonfliktne generacije* i *Uloga mladih u borbi protiv poricanja i relativizacije zločina, u utvrđivanju i kazivanju istine.*

Neophodno je regionalno povezivanje mladih i podsticanje njihove komunikacije u vezi sa prošlošću i počinjenim zločinima.

Ja mislim da bi možda trebalo krenuti od osnove, treba da se mladi ljudi unutar nevladinih organizacija upoznaju sa mladim ljudima iz istih takvih organizacija u regionu, potreban je direktan susret mladih ljudi, da oni krenu da razmenjuju ideje. Postoji veliki problem što se ne zna ne samo šta se desilo nego se ne zna kakva je sadašnja trenutna situacija tamo. Možda treba na tom nivou krenuti od početka, graditi neku komunikaciju. (Ana Batočanin, Moja inicijativa – Inicijativa mladih za ljudska prava, Srbija, Nacionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 8. jul 2007.)

Treba da razvijemo neki metod da mladim ljudima dočaramo našu prošlost i prošlost naših političara koji su tada bili u vlasti. Govorim o dešavanju u bivšoj Jugoslaviji tokom ratnih godina, od 1991. godine i dalje. (Mile Novaković, udruženje Sigo ando Them, Srbija, Nacionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 8. jul 2007.)

Probijanje medijske blokade na temu ratnih zločina je uslov promene mišljenja.

Tako da je postala opšta stvar da su sve ekonomske i socijalne teme stavljene u prvi plan i da su one „važne teme", a da je tema suočavanja s prošlošću nešto sa čim mi u startu treba da se borimo i da pokušamo da je istaknemo u prvi plan. To je posao ovih organizacija, treba bukvalno svaki trenutak i u medijskom prostoru koristiti za to. (Hajrija Bugujevci, Integra, Kosovo, Nacionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 8. jul 2007.)

Mislim da stvarno tek kad se razbije medijska blokada da može javno o svemu tome da se priča, tek onda možemo da razgovaramo o tome kako da radikalima promenimo mišljenje. Do tad moramo da se usredsredimo na manje grupe koje će direktno moći da se pridruže našem mišljenju. Svaka organizacija bi trebalo da ima svoj strateški plan kako bi imala prolaz i potvrde da nešto radi i da nešto uspeva, da bi mogla da nađe fondere za sledeće planove, krupnije i krupnije. (Miloš Simić, Centar za demokratsku inicijativu, Srbija, Nacionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 8. jul 2007.)

Potrebno je da suočavanje s prošlošću postane deo institucionalnog diskursa i da institucije daju tom procesu legitimitet.

Kako da ovo o čemu mi razgovaramo ovde postane deo nekog institucionalnog diskursa, kako da se suočavanje sa prošlošću institucionalizuje? Treba da se zalažemo ili da vršimo pritisak da država da tu vrstu legitimiteta, da stanu dve ili tri institucije, da stvorimo tu vrstu legitimiteta da ne bi ostajao samo taj utisak 'underground'. Ako država iza nečega ne stane, ako država ne kaže da nešto treba uraditi, onda je to veliki problem. Možda bi inicijative civilnog društva mogle da idu jače u tom pravcu. (Darko Soković, reditelj iz Srbije, Nacionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 8. jul 2007.)

Uloga civilnog društva je presudna za stvaranje atmosfere u društvu koja će omogućiti suočavanje s počinjenim zločinima.

Mislim da je tu negde odgovornost države još veća i da mora postojati neka institucionalizacija prosto zato što dok god je to sve samo na nivou NVO sektora, opet imamo onu drugu stranu koja će za sve nas koji danas sedimo ovde da kaže da smo izdajnici a ne neki okreti u Srbiji. Mislim da je tu jedna ogromna uloga civilnog društva da ono stvori atmosferu da je to moguće, da Boris Tadić kad se izvini hrvatskom narodu, ili šta god, ne razmišlja o tome kakva će reakcija biti u Srbiji jer smo mi pripremili atmosferu da ljudi mogu da očekuju tako nešto. (Maja Stojanović, Inicijativa mladih za ljudska prava, Srbija, Nacionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 8. jul 2007.)

Polje kulture pruža velike mogućnosti za senzibilizaciju društva prema žrtvama i za suočavanje s zločinima. Mladi moraju aktivno da se bore protiv poricanja zločina koristeći svaku priliku da o njima pričaju.

Mislim da je polje koje je totalno neiskorišćeno u Srbiji danas polje kulture (...) to jest kultura koja baš promoviše ove vrednosti o kojima pričamo i mislim da treba da vidimo kako to da iskoristimo (...) Mislim da su ljudi željni bilo kakvih kulturnih sadržaja i da baš kroz to, da tu treba da bude definisana uloga mladih ovde. (Maja Stojanović, Inicijativa mladih za ljudska prava, Srbija, Nacionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 8. jul 2007.)

Da se svi mi zajednički borimo protiv zaborava kao oficijelne politike i da stalno insistiramo na zločinima koji su činjeni u naše ime, i da o njima pričamo javno i da ih iznosimo u javne prostore, gradske, u onaj domen gde ih zvanični diskurs poriče. Dalje, potrebno je da posećujemo mesta zločina počinjenih u naše ime i da gradimo solidarnost sa žrtvama, da priznajemo zločine počinjene i naše ime, da uviđamo dostojanstvo žrtava i da molimo za oproštaj. (Časlav Lazić, Inicijativa mladih za ljudska prava, Srbija, Nacionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 8. jul 2007.)

Možda bi bilo dobro uključiti neke javne ličnosti, iz pop-kulture, ili iz muzike, kao što ste već spomenuli umetnike, da krenu sa razgovorom o ovim temama. Mislim da postoje ljudi koji su svesni toga, samo eto nisu bili aktivirani na taj način. (Ana Batoćanin, Moja inicijativa – Inicijativa mladih za ljudska prava, Srbija, Nacionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 8. jul 2007.)

6. Nacionalne konzultacije s mladima o suočavanju s prošlošću

Zagreb, Hrvatska
20. srpanj 2007.

Organizatori ovih konzultacija bili su Documenta i Mreža mladih Hrvatske. Sudjelovalo je 18 mladih aktivista organizacija za ljudska prava. Uvodničari su bili Vesna Teršelič (Documenta, Hrvatska), Emina Bužinkić (Mreža mladih, Hrvatska), Marijana Toma (Fond za humanitarno pravo, Srbija), Srđan Antić (Nansen dijalog centar Osijek, Hrvatska) i Helena Bučko (Mirovna grupa mladih Dunav, Hrvatska). Prikazani su filmovi *Svi bi rado bacili kamen*, autora Nenada Vukosavljevića, u produkciji Centra za nenasilnu akciju, 2007, i Videosnimka osobnih sjećanja na rat, autora Davora Konjikušića, u produkciji Documente, 2006.

Mladi nemaju odgovornost za zločine iz prošlosti, ali imaju odgovornost za naslijeđe koje će ostaviti budućim generacijama.

Mladi nemaju odgovornost za ratna stradanja koja su doživjeli stotine tisuća ljudi tijekom devedesetih u sada postjugoslavenskim državama i treba nam na neki način otvoren razgovor o tome koji bi bili realni motivi, realni, istinski motivi mladih da preuzmu, da izaberu odgovornost za suočavanje s prošlošću za koju oni nemaju odgovornost. (Mari-

na Škrabalo, Centar za mirovne studije, Hrvatska, Nacionalne konzultacije s mladima, Zagreb, Hrvatska, 20. srpanj 2007.)

Mislim da je problem s mladima zaista ta činjenica da ne postoji njihova odgovornost. Postoji, ali je problem taj što, govorim sad s pozicije nekoga tko radi najviše u Vukovaru, oni nisu svjesni (...) Mislim da će zadatak civilnog sektora biti kako ustvari objasniti mladim ljudima da, iako je njihova odgovornost, ustvari je njihov interes da se suoče s činjenicom. (Srđan Antić, Nansen dijalog centar, Hrvatska, Nacionalne konzultacije s mladima, Zagreb, Hrvatska, 20. srpanj 2007.)

Ne postoji odgovornost za ono što je bilo, ne postoji za prošlost i za istoriju koja je bila, ali postoji jedna odgovornost za budućnost, zato što će jednog dana, također govorim o periodu kad će biti neke za deset godina, neke druge mlade generacije, e oni će pitati vas tada, zašto niste tražili, zašto niste utvrdili, zašto ste im ostavili to nasleđe da i dalje traje, tražit će od vas zašto niste bili uporni, uporni sa svojim pitanjima da se dođe do tih potpunih činjenica. (Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Srbija, Nacionalne konzultacije s mladima, Zagreb, Hrvatska, 20. srpanj 2007.)

Moje iskustvo govori da mladi, organizacije mladih, ne razumiju tu odgovornost i da je vrlo teško vidjeti zašto bi ona morala postojati. (...) Nakon sedam godina i dva mjeseca nama se dogodio potpuni fijasko na radionicama oko izgradnje mira i suočavanja s prošlošću, da su dakle participanti, odbijali pričati o ratu jer su to smatrali premračnom temom i mislili su da to nema nikakve implikacije na njihove današnje živote i da se time ne treba baviti. (Emina Bužinkić, Mreža mladih Hrvatske, Nacionalne konzultacije s mladima, Zagreb, Hrvatska, 20. srpanj 2007.)

Ja se ne mogu suočit s prošlošću svoga djeda koji je bio u partizanima, ne mogu, jednostavno ne mogu. Ali ono što smatram da mogu jest da mladi mogu ispravno učiti o prošlosti i na taj način postizati, pa neću reći odgovornost, ali potrebu suočavanja s prošlošću. (Marko Turk, Documenta, Hrvatska, Nacionalne konzultacije s mladima, Zagreb, Hrvatska, 20. srpanj 2007.)

Ne možemo se suočavati s nečim u čemu nismo sudjelovali, možemo to akceptirati na neki način, možemo tražiti od države, institucija državnih, da nas uče tome kako je nešto bilo, možemo tražiti suočavanje s problemima. (Dan Špicer, Forum mladih Socijaldemokratske partije, Hrvatska, Nacionalne konzultacije s mladima, Zagreb, Hrvatska, 20. srpanj 2007.)

Jedino obrazovanje, putovanja i susreti s drugim kulturama mogu pomoći mladima da razbiju predrasude o drugima u susjedstvu.

Jedino konkretne stvari koje mogu mladim ljudima doprinijeti da razbiju te nekakve predrasude su stvarno obrazovanje, putovanje, susreti s drugim kulturama, nacijama, na kraju krajeva ionako počinje sve od kućnog odgoja, a onda i onog drugog, dakle obrazovnog sustava i tako dalje. (Dan Špicer, Forum mladih Socijaldemokratske partije, Hrvatska, Nacionalne konzultacije s mladima, Zagreb, Hrvatska, 20. srpanj 2007.)

Oni su mahom svi odreda rekli da oni ne žele razgovarati o ratu, da to njih uopće ne zanima, da je to neka stvar prošlosti, njihovih roditelja i da oni s tim nemaju uopće nikakve veze, a naprotiv su htjeli razgovarati, ono, tipa što oni slušaju, kako se oni oblače, čime se bave, kako provode svoje vrijeme i imala sam taj neki osjećaj da oni svi misle u principu kao da ovi tamo preko granice, oni su ono strašno drugačiji od nas i oni su tamo nekakav čudan svijet i sad mi moramo njih upoznati. (Anamarija Sočo, Volonterski centar Zagreb i Vijeće mladih grada Zagreba, Hrvatska, Nacionalne konzultacije s mladima, Zagreb, Hrvatska, 20. srpanj 2007.)

Generacija rođenih poslije rata zapravo ima to iskustvo prenesene ratne traume putem obiteljskih povijesti, pripovijesti, predrasuda, obrazovnog sustava, društvenih odnosa, stereotipa. Manjka izravnog kontakta s mladima iz drugih zemalja, postjugoslavenskih zemalja (...) Mladi koji se susreću prvo imaju potrebu za prepoznavanjem sličnosti (...) neka starija generacija podrazumijeva da mladi imaju to iskustvo da su slični, a oni sami to nemaju, nego ga tek trebaju steći jer je to drugi kontekst u kojem odrastaju. (Marina Škrabalo, Centar za mirovne studije, Hrvatska, Nacionalne konzultacije s mladima, Zagreb, Hrvatska, 20. srpanj 2007.)

Mladi strahuju da države [Hrvatska i druge nasljednice nekadašnje SFRJ] neće mijenjati svoje nacionalne istine o prošlosti bez obzira na činjenice.

Da li vi mislite da će se ikad u hrvatskim službenim dokumentima spominjati da je Hrvatska bila agresor u Bosni i Hercegovini, mislim, velim, ja mogu imati mišljenje o tome i ja mogu reći i za jedno i za drugo da je moj osobni stav da mislim da je tako bilo, ali iskreno, stvarno sumnjam da će, da će to jednom tako biti. (Dan Špicer, Forum mladih Socijaldemokratske partije, Hrvatska, Nacionalne konzultacije s mladima, Zagreb, Hrvatska, 20. srpanj 2007.)

Učenje o prošlosti je važno i zapravo ono jest temelj suočavanja s prošlošću (...) Ministarstvo obrazovanja je nedavno lansiralo film koji se zove „Istina o Domovinskom ratu" i poslalo ga u osnovne škole. Moram priznati da se ne slažem s brojnim stvarima koje tamo stoje, koje veličaju hrvatstvo, a umanjuju srpske žrtve (...) Nedavno je u Vukovaru otvoren, mislim da se zove Informacijsko-dokumentacijski memorijalni centar, gdje sam čula zapravo da postoji simulator, gdje neko može doći i uzeti te plastične pištolje i pucati po Srbima. Mislim da nas to neće dovesti do suočavanja s prošlošću i da je to doista neobjektivno učenje o prošlosti. (Emina Bužinkić, Mreža mladih Hrvatske, Nacionalne konzultacije s mladima, Zagreb, Hrvatska, 20. srpanj 2007.)

Regionalno povezivanje mladih otvara prostor za izgradnju povjerenja i suočavanje s prošlošću.

Mislim da je važno da se mladi [iz regiona] *dovedu na neko mjesto zajedno i prvo, da se upoznaju, da vide zapravo da su bazično isti, jednaki, sa sličnim nekakvim problemima, zanimacijama i da se onda na takvim nekakvim temeljima može graditi nekakva rasprava koja bi uključivala suočavanje s prošlošću. Moglo bi se napraviti više regionalnih kampova [za mlade] na kojem bi jedan dio fokusa bio i na pitanju suočavanja s prošlošću ili nekakve mirovne edukacije.* (Anamarija Sočo, Volonterski centar Zagreb i Vijeće mladih grada Zagreba, Hrvatska, Nacionalne konzultacije s mladima, Zagreb, Hrvatska, 20. srpanj 2007.)

Građanska edukacija i imali smo dvije skupine, tamo gdje su bili, možemo tako reći Srbi i Hrvati, jednostavno nas je bilo strah kako će oni sebe prihvatiti, međutim onda je došla od njih neka inicijativa, htjeli su zajedno biti u istoj skupini što je nas zapravo oduševilo pa smo shvatili kroz te neke projekte zapravo, ne da ih možemo natjerati već na neki način će shvatiti da nisu toliko različiti već da mogu zajedno biti. Tako evo imali smo isto jedan projekt, Pečat bez granica, gdje su se mladi iz Bača i Vukovara družili. (Helena Bučko, Mirovna grupa mladih *Dunav*, Hrvatska, Nacionalne konzultacije s mladima, Zagreb, Hrvatska, 20. srpanj 2007.)

Potrebna je regionalna konferencija posvećena projektima i aktivnostima mladih u suočavanju s prošlošću, koja bi pružila mogućnost za zajedničke strategije.

Neka regionalna konferencija revijalnog tipa gdje bi se moglo dobiti prostora za mlade i male organizacije da prezentiraju što su do sada postigli, kakve su filmove snimili, ili kakve su to materijali, knjige, vidio sam neke vrste u Beogradu, neke vrste učila o toleranciji, dakle sve nekih dosega u metodama, načinima i sredstvima suočavanja s prošlošću, da bismo mogli imati nekakav pregled i upoznati se pa posle možda imati mogućnost napraviti nekakvu zajedničku strategiju na osnovi svih tih dostignuća. (Srđan Antić, Nansen dijalog centar, Hrvatska, Nacionalne konzultacije s mladima, Zagreb, Hrvatska, 20. srpanj 2007.)

7. Regionalne konsultacije s novinarima: Instrumenti za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima u bivšoj Jugoslaviji

Sarajevo, Bosna i Hercegovina
29. septembar 2007.

Organizatori konsultacija bili su Fond za humanitarno pravo (Srbija), Istraživačko-dokumentacioni centar (BiH) i Documenta (Hrvatska), u suradnji s Udruženjem BH novinari (BiH), Nezavisnim društvom novinara Vojvodine (Srbija), Nezavisnim udruženjem novinara Srbije, Međunarodnim centrom za obrazovanje novinara (Hrvatska) i Međunarodnim centrom za tranzicijsku pravdu. Učestvovao je 31 novinar, uvodničari skupa bili su Nataša Kandić (Fond za humanitarno pravo, Srbija), Vesna Teršelič (Documenta, Hrvatska) i Mirsad Tokača (Istraživačko-dokumentacioni centar, BiH), a moderatori Nerma Jelačić (BIRN, BiH) i Rade Radovanović (TV Avala, Srbija). O skupu su izvijestili Beta i Agencija VranjePress.

Regionalni pristup je posebno važan u izvještavanju o ratnim zločinima.

Jako važno da u ovom regionu jedni druge podržavamo i da je jako bitan regionalni pristup u izvještavanju o ovakvim temema, kao što je izvještavanje o ratnim zločinima, zato što su ljudi koji su ratovali na ovim prostorima, koji su bili u vojskama, žrtve ratnih zločina, iz ovih zemalja ili imaju familiju u onoj drugoj tamo zemlji, ili su krvno povezani, ili imaju prijatelje. Zbog toga je jako važna i profesionalna solidarnost u regionu. (Borka Rudić, Udruženje BH novinari, Regionalne konsultacije s novinarima, Sarajevo, BiH, 29. septembar 2007.)

Možemo mnogo da uradimo i tako što nećemo na neki način novinarski priznavati granice među nama, nego ćemo ići, jedni drugima davati informacije, pisati onako kako su ti zločini činjeni u jednoj, drugoj, trećoj sredini i iz jedne, druge sredine (...) *Možda bi moglo da se prave nekakve ekipe, pa ako su u Beogradu pronađena tijela i tamo su neki generali koji su to naredili, a na Kosovu su žrtve ili ne znam, onda bi možda mogli da pravimo na regionalnom nivou nekakve naše male novinarske ekipe, pa da to istražimo i onda da objave svi.* (Nadira Avdić Vllasi, Radio televizija Kosova, Regionalne konsultacije s novinarima, Sarajevo, BiH, 29. septembar 2007.)

Za plasiranje tranzicijske pravde u medijima potrebno je obezbijediti podršku urednika.

Ne možemo nikada govoriti samo o novinarima i nema njihove inicijative u redakciji, koliko god su oni korektni i da žele da se razotkrije istina i sve, ako nemaju podršku svojih šefova (...) Ako je privatni medij, mogu vas začas udaljiti bez ikakvih problema. (Nadira Avdić Vllasi, Radio televizija Kosova, Regionalne konsultacije sa novinarima, Sarajevo, BiH, 29. oktobar 2007.)

Novinari imaju mogućnosti da istražuju, ali nemaju mogućnosti da to plasiraju. To je ovde bilo ključno pitanje, kako sve to emitovati. Moj prijedlog bi bio da se ide sa pismom javnim servisima, da probamo kod urednika dobiti potvrdu da to žele, da će oni to emitirati i ići na ove manje televizije, na lokalne televizije, jer se u malim gradovima one gledaju. (Borka Rudić, Udruženje BH novinari, Regionalne konsultacije s novinarima, Sarajevo, BiH, 29. septembar 2007.)

Novinarska udruženja moraju se razračunati sa svojim članovima koji su širili ratnohuškačku propagandu.

Što se tiče kažnjavanja novinara za ratnohuškačku propagandu, iluzorno je očekivati da će se to desiti. Ako se to nije desilo u zadnjih 15 godina, onda će vjerovatno prije Veljko Kadijević odgovarati za Vukovar nego novinar. (Hrvoje Zovko, Hrvatska radio televizija-HRT, Regionalne konsultacije s novinarima, Sarajevo, BiH, 29. septembar 2007.)

Kasno je da se sudi novinarima. Ili, može li se suditi novinarima kada glavni pokretači zločina i zločinci na ovim prostorima nisu osuđeni? (...) Ja sam više sklona tome da se novinarska zajednica mora na bazi etičkih principa razračunavati sa prošlošću i svojim kolegama koji su radili u toku rata. (...) Ko je od novinarskih udruženja isključio nekog svog člana iz udruženja zbog toga što je nečasno radio u toku rata. (Borka Rudić, Udruženje BH novinari, Regionalne konsultacije s novinarima, Sarajevo, BiH, 29. septembar 2007.)

Suđenja za ratne zločine imaju veliki efekat čak i kada kazna nije adekvatna počinjenom zločinu.

Mi novinari smo, pre svega, jako često skloni da suđenja i za obične i za ratne zločine gledamo kao na utakmicu. Razlika je velika.U utakmici na kraju samo rezultat je važan. U sudskom procesu, nije samo veličina kazne sve što se meri. Konkretno, u Ovčari je ipak nešto postignuto, a to je da je nesumnjivo utvrđeno da je izvršen jako težak zločin i to niko neće moći da spori, bez obzira na visinu kazne za Mrkšića ili Šljivančanina ili oslobađanje Radića. (Dejan Anastasijević, nedeljnik Vreme, Srbija, Regionalne konsultacije s novinarima, Sarajevo, BiH, 29. septembar 2007.)

Učesnici su bili podijeljenog mišljenja da li je javnost zainteresirana za temu ratnih zločina.

Mislim da u Srbiji nema problema za pisanje i izveštavanje o ratnim zločinima, ali da to više niko neće da sluša, pa smatram da treba na neki način senzibilizovati javno mnjenje. (Bojan Tončić, slobodni novinar, Srbija, Regionalne konsultacije s novinarima, Sarajevo, BiH, 29. septembar 2007.)

Mislim da je ključno da se ne složimo sa kolegama koji misle da je tema ratnog zločina jednostavno prevaziđena, da narod više ne želi da sluša tu temu. Smatram da mediji jednostavno nisu tu da bi slijedili narodni ukus i da bi pokušavali da utole

glad sa nekim novim temama. Mi smo jednostavno ti koji moraju tu temu nametnuti kao primarnu, bez obzira na to šta nas u tom trenutku opterećuje. (Petar Komnenić, nedeljnik Monitor, Crna Gora, Regionalne konsultacije s novinarima, Sarajevo, BiH, 29. septembar 2007.)

Ne može tržište uništiti ove priče. Ja mislim da nijedno tržište ne može uništiti jednu jaku priču iz rata ili neku jaku činjenicu iz rata. Apsolutno, u to me niko ne može ubediti. (Mirsad Tokača, Istraživačko-dokumentacioni centar, BiH, Regionalne konsultacije s novinarima, Sarajevo, BiH, 29. septembar 2007.)

Veoma je važno govoriti jezikom činjenica. Najveći problem je što javnost nema dostupne činjenice o zločinama niti o procesima u Hagu.

Mi upravo imamo problem zbog toga što nemamo činjenice. Naprosto, do javnosti ne dolaze činjenice kakva je presuda, zbog čega je takva (...) Hrvatska televizija je javna televizija i ona zaista ne može potpasti pod to da ratni zločini naprosto više nisu u modi. Vi ste plaćeni i vi naprosto u najmanju ruku to morate raditi. (Eugen Jakovčić, TV Jadran, Hrvatska, Regionalne konsultacije s novinarima, Sarajevo, BiH, 29. septembar 2007.)

Javnost prima informacije o ratnim zločinima na jedan način ako idu iz informativnih programa i na drugi način ako idu iz dokumentarnih programa. A što bismo mi rekli,: „Hajdemo praviti toplu ljudsku priču." To ima mnogo veći efekat nego, recimo, informativna priča. I da kad govorimo o ratnim zločinima, samo je bitno da govorimo o činjenicama i jezikom činjenica. (Mira Lolić-Močević, Radio-televizija Republike Srpske, BiH, Regionalne konsultacije s novinarima, Sarajevo, BiH, 29. septembar 2007.)

Ratni zločini nisu tema o kojoj treba da se piše suprotstavljanjem stavova već novinari moraju nedvosmisleno da ih osude, jer je njihova obaveza da poštuju ljudska prava.

Pošto novinari prave istoriju, ja mislim da moraju da imaju svoj stav i da odgovaraju za svoj stav. Ukoliko je pogrešan, ratnohuškački ili ne znam kakav, moraju za to i da odgovaraju (...) Nemamo pravo na ratno huškanje, nemamo pravo na govor mržnje, nemamo pravo na pozivanje na ubistvo. To onda nisu standardi profesije, već je to prosto poštovanje građanskih i ljudskih prava. (Senka Vlatković, B92, Srbija, Regionalne konsultacije s novinarima, Sarajevo, BiH, 29. septembar 2007.)

Uvek kažem kada se radi o zločinu da se tu ne sme biti neutralan, zato što postoji žrtva. Mora se biti pristrasan i mora se biti na strani žrtve. To je moralna obaveza, a ne samo profesionalna. Da sam napisao tekst u kojem sam žrtvi silovanja i napasniku dao potpuno isti prostor, i puštam čitaoca ili gledaoca da sami donesu zaključak, tako nešto bi nezamislivo (...) Presumcija nevinosti ne obavezuje učesnike u javnoj raspravi. Ona obavezuje učesnike u sudskom procesu i novinare koji ga prate i tu je tačka. (Dejan Anastasijević, nedeljnik Vreme, Srbija, Regionalne konsultacije s novinarima, Sarajevo, BiH, 29. septembar 2007.)

Ja mislim da jeste važno uvek pokazati jednu i drugu stranu priče i imati jednog i drugog sagovornika, jednog i drugog u nekom sukobu, jer niko nema monopol nad istinom. Nikad ne znamo kad smo zapravo pogrešili. (Igor Mekina, Dnevnik, Slovenija, Regionalne konsultacije s novinarima, Sarajevo, BiH, 29. septembar 2007.)

Potrebno je napraviti zajedničku bazu podataka na internetu koja će olakšati rad novinarima.

Pa možda nije loša ideja i nekog internet sajta, da na kraju krajeva napravimo neku zajedničku bazu podataka koja će olakšati rad nama novinarima, da bude vidljivo tih dvadeset ili sedamnaest, petnaest ili već koliko godina rada svih organizacija, i nas svih koji smo se ovde bavili tom temom. (Dinko Gruhonjić, Nezavisno društvo novinara Vojvodine, Srbija, Regionalne konsultacije s novinarima, Sarajevo, BiH, 29. septembar 2007.)

Jedna od stvari o kojoj biste mogli razmišljati jeste sakupljanje informacija koje postoji u nevladinim organizacijama ili vašim individualnim arhivama. I čak i ako tužioci ne urade ništa sa tim materijalima, bilo u Hagu, Beogradu ili Sarajevu, sakupljanje tog materijala i njegovo prezentovanje putem nezvaničnog izveštaja ili internet sajta, može biti način iniciranja odgovornosti za one manje opipljive zločine i stvari koje tužioci ne mogu uvek direktno da povežu sa ratnim zločinima. (Caitlin Reiger, Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu, Regionalne konsultacije s novinarima, Sarajevo, BiH, 29. septembar 2007.)

Novinari svih javnih servisa u regionu mogu organizirati proizvodnju jedne zajedničke emi-

sije o tranzicijskoj pravdi koja bi se emitirala u svim zemljama regiona.

Da se formira jedan novinarski pul sa ciljem da organizuje i realizuje recimo jednu emisiju mesečno (...) samo upakuje i to je ta emisijica koja se u dogovoreno vreme iz centra emituje i mi je preuzimamo (...) Tu će biti i ono što je vezano za ratne zločine, one priče koje često ostanu po strani, ne stignemo da ih ispričamo, sve što je vezano za ratne zločine i što tog meseca ima težinu i zaslužuje da uđe u taj jedan mali spektar, magazin. (Gordana Petrović, Radio televizija Srbije-RTS, Regionalne konsultacije s novinarima, Sarajevo, BiH, 29. septembar 2007.)

8. Nacionalne konzultacije s mladima o mehanizmima suočavanja s prošlošću

Osijek, Hrvatska
6. listopad 2007.

Konsultacije je organizirala nevladina organizacija Centar za mir, nenasilje i ljudska prava (Hrvatska).

Potrebno je kreirati strategiju koja će mladima ukazati na važnost suočavanja s prošlošću, kako za njihovu, tako i za buduće generacije i prevenciju mogućih budućih oružanih sukoba.

Regionalna suradnja u suočavanju s prošlošću je nužna jer su oružani sukobi koji su se vodili na ovim prostorima uključivali više novonastalih država. Osim toga da bi proces suočavanja i iznalaženja mehanizama za kazivanje i utvrđivanje istine bio cjelovit, nužno je uključiti čitav postjugoslovenski prostor.

9. Regionalne konsultacije s mladima o instrumentima i inicijativama za utvrđivanje i kazivanje činjenica o ratnim zločinima u bivšoj Jugoslaviji

Beograd, Srbija
21. oktobar 2007.

Ove konsultacije organizovali su Fond za humanitarno pravo (Srbija), Istraživačko-dokumentacioni centar (BiH) i Documenta (Hrvatska), u saradnji sa Inicijativom mladih za ljudska prava (Srbija) i Mrežom mladih Hrvatske. U diskusiji je učestvovalo 37 predstavnika nevladinih organizacija za ljudska prava i omladinskih organizacija, četiri člana podmladaka političkih partija u regionu, kao i 16 posmatrača, od kojih dva iz međunarodnih organizacija. Uvodničari su Nataša Kandić (Fond za humanitarno pravo, Srbija) i Vesna Teršelič (Documenta, Hrvatska), a skup su moderirali Emina Bužinkić (Mreža mladih Hrvatske, Hrvatska) i Andrej Nosov (Inicijativa mladih za ljudska prava, Srbija). Web portal H-Alter je kratkom vešću najavio skup.

Za utvrđivanje istine o prošlosti potrebno je regionalno telo čiji bi članovi bili stručnjaci iz svih zemalja bivše SFRJ.

Kad govorimo o utvrđivanju i kazivanju istine, mislim da bi bilo značajno da postoji regionalno tijelo i da bi bilo mnogo važno da su članovi i članice iz svih zemalja. Zašto? Zato što je jako važno da bude regionalno i da u njemu budu stručnjaci iz svih zemalja kako se mladi, a i ljudi uopšte, javno mnjenje, ne bi mogli kolebati pred finalnim rezultatima. (Antonela Balić, Forum Mladi i neformalna edukacija, Hrvatska, Regionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 21. oktobar 2007.)

Najvažnija uloga mladih je u stvaranju pozitivnog društvenog konteksta za promociju regionalnog tela za utvrđivanje činjenica.

Najvažnija uloga mladih je u stvaranju pozitivnog konteksta u regionu za suočavanje s prošlošću. Uloga i angažovanje mladih je upravo viđena u stvaranju pozitivnog javnog konteksta na regionalnom nivou za funkcionisanje, stvaranje i promociju tela za utvrđivanje činjenica i javno iznošenje činjenica. (Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Srbija, Regionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 21. oktobar 2007.)

Dobri komunikacijski kanali su od ključnog značaja za utvrđivanje istine na regionalnom nivou.

Prijenos informacija i komunikacijski kanali su ovde možda najbitnija stvar. Dosadašnji pogrešni komunikacijski kanali u suštini doveli su nas do ovog da imamo pod navodnim znacima više istina u više regija. (Kenan Uštović, Forum mladih Socijaldemokratske partije, BiH, Regionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 21. oktobar 2007.)

Mladi imaju odgovornost prema budućnosti i moraju vršiti pritisak da činjenice o zločinima budu utvrđene i saopštene.

Ako mladi nemaju odgovornost, za zlodela počinjena u prošlosti pošto u to vreme nisu mogli na to da utiču, postoji odgovornost mladih ljudi prema budućim generacijama za utvrđivanje činjenica. Mladi imaju odgovornost da postavljaju pitanja, da traže odgovore i da stalno u društvima u kojima žive vrše pritisak da činjenice budu utvrđene i saopštene javnosti. (Andrej Nosov, Inicijativa mladih za ljudska prava, Srbija, Regionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 21. oktobar 2007.)

Da li je mir stabilan ili trajan odnosi se pre svega na odnos prema istini i u tom smislu za mlade je posebno bitno da prihvate tu odgovornost, jer je imaju hteli ili ne. Nemaju možda za to šta je počinjeno, ali imaju za odnos prema tome šta je učinjeno. Mi sad više nismo maloletni i živimo u sredini koja se još uvek nije suočila sa prošlošću i u tom smislu imamo odgovornost. (Marko Veličković, Centar za razvoj civilnih resursa, Srbija, Regionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 21. oktobar 2007.)

Ta ideologija se vidi u negiranju zločina, u slavljenju zločinaca, u tome da ne postoji pravda, da ne poznajemo istinu i sve ono što je u stvari sadašnjost nama danas. Ja u tome vidim našu odgovornost, da mi u stvari nepriznavanjem svega toga, svih tih stvari koje postoje danas, u stvari produžavamo naše zločine, u stvari stajemo iza njih. Mi isto, svim tim što danas radimo ili ne uradimo, u stvari možemo da stvorimo plodno tle da se to ponovo desi. Zato mislim da svako od nas treba da vidi tu odgovornost. (Maja Stojanović, Inicijativa mladih za ljudska prava, Inicijativa mladih, Regionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 21. oktobar 2007.)

Kad koristimo same termine rata ili zločina, među mladima su oni emocionalno manje zasićeni naprosto zato što ih nisu preživeli ili su ih preživeli, ali ne na način na koji su to preživeli stariji, a koji su aktivno sudjelovali u ratu (...) U vrijeme rata je bila strahovita medijska manipulacija u svakoj od naših zemalja, a mi kao mladi, kao tada dječica, više-manje smo to izbjegli (...) Zbog svega toga smatram da među mladima postoji veća doza objektivnosti kada se govori o tim temama. (Mario Mažić, Omladinska grupa Hrvatskog helsinškog odbora za ljudska prava, Regionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 21. oktobar 2007.)

Potrebno je baviti se suočavanjem s prošlošću ali i sa sprečavanjem potencijalnih konflikata koji su još uvek mogući, pogotovo na Kosovu.

Problemi Kosova koji su se dogodili u prošlosti ima izgleda da su živi u pojedinim sredinama, posebno, recimo, u severnoj Kosovskoj Mitrovici, gde je mentalitet 90-ih prisutniji nego u drugim zemljama, gde je konflikt završen pre mnogo vremena i gde su, zapravo, rat i ratni zločini prošlost. Kod nas na Kosovu to je prošlost, ali je potencijalno i obnovljivo. Znači, osim mera suočavanja, treba da se bavimo i sprečavanjem. (Agon Maliqi, Inicijativa mladih za ljudska prava, Kosovo, Regionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 21. oktobar 2007.)

Suočavanje s počinjenim zločinima moramo obaviti sami, a ne čekati ulazak u Evropsku uniju. Moramo sami biti odgovorni za sopstvena društva.

Mi to moramo riješiti pre ulaska u Evropsku uniju jer nakon toga više nećemo imati što rješavati. Mi moramo sami rešavati takve stvari i moramo konačno biti, barem jednom od petog, šestog, sedmog stoleća ili prije Krista, odgovorni sami za svoja društva. Evropska unija daje novac za takve stvari, a mi moramo samo prepoznati priliku, uzeti ga i početi raditi. (Ivan Novosel, Omladinska grupa Hrvatskog helsinškog odbora za ljudska prava, Regionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 21. oktobar 2007.)

Potrebno je što više podmlatka političkih partija uključiti u proces suočavanja s počinjenim zločinima.

Trebalo bi potencirati da se čim više podmladaka političkih stranaka uključi u taj proces. (Ivan Novosel, Omladinska grupa Hrvatskog helsinškog odbora za ljudska prava, Regionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 21. oktobar 2007.)

Stvaranja atmosfere u kojoj je moguće razgovarati o tim stvarima, zavisi od političkih partija(...) U tom smislu trebalo bi se ili orijentisati na rad sa političkim strankama, odnosno sa omladinom političkih stranaka. (Vladimir Milovanović, nevladina organizacija *BIRO*, Srbija, Regionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 21. oktobar 2007.)

Teme u vezi s ljudskim pravima treba hitno uvesti u obrazovne institucije.

Obrazovanje definitivno najbitnije i da upravo ovakve teme i teme općenito ljudskih prava treba pod hitno uvesti u škole i u masovne medije, jer to su ipak institucije koje uz obitelj najviše utječu na socijalizaciju čovjeka. (Mario Mažić, Omladinska grupa Hrvatskog helsinškog odbora za ljudska prava, Regionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 21. oktobar 2007.)

Od određenih nastavnih jedinica koje se mogu napraviti i u koordinaciji sa korišćenjem dokumentarnih filmova, raznoraznih oblika i metoda koje će biti zanimljive mladima, a koje će na različite načine obrađivati ove teme. I treba probati izlobirati, naravno, pedagoške zavode i ministarstva nadležna da to bude ili kao neformalna vannastavna jedinica ili praktično u velikom broju škola u zvaničnom programu. (Jan Zlatan Kulenović, Omladinska informativna agencija BiH, BiH, Regionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 21. oktobar 2007.)

Nakon što bi to regionalno tijelo došlo do objektivnih činjenica koje bi se onda mogle dalje prezentirati. Mislim da je važno da se osigura adekvatna prezentacija tih činjenica mladima, kroz udžbenike, škole, na način koji će biti njima razumljiv (...) da se napravi nekakav dodatak povjesnim udžbenicima, koji bi iznosio takve činjenice i koji bi bio 'uniformer'. I da se recimo on prevede na regionalne jezike. (Anamarija Sočo, Volonterski centar Zagreb, Hrvatska, Regionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 21. oktobar 2007.)

Među onim stvarima preko kojih mi možemo da pomognemo jeste, na primer, i stimulacija kritičke misli kod mladih. To se može učiniti kroz jedan oblik zvaničnog lobiranja za reforme u školskom sistemu. Recimo, da se uvede predmet o ljudskim pravima po školama. (Agon Maliqi, Inicijativa mladih za ljudska prava, Kosovo, Regionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 21. oktobar 2007.)

Web portal je izvanredno sredstvo za informisanje mladih o zločinima.

Zbog čega ne napraviti neku interaktivnu mapu bivše Jugoslavije koja bi se stavila recimo na taj portal i gdje bi se podaci, kako oni dolaze na vidjelo, jednostavno ugrađivali tamo. Da kad dođeš na to područje, da ti ono odjednom izleti, ko na ne znam nekom 'foršpanu' neke emisije, imena žrtava ili takve stvari, slike, filmovi, dokumenti. (Ivan Novosel, Omladinska grupa Helsinškog odbora za ljudska prava, Regionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 21. oktobar 2007.)

Meni se fantastično sviđa ideja sa internet portalom, jedno mesto na kome bi sve moglo da se nađe, od popisa žrtava, istorijskih fakata, dokumentarnih filmova, znači sve što bi bilo na jednom mestu i što bi govorilo o tome. (Simon Simonović, Srbija, Regionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 21.oktobar 2007.)

Potrebna je posebna strategija za informisanje ljudi o počinjenim zločinima u mestima koja su manje razvijena.

Prvi korak koji valja učiniti bio bi istraživanje u cilju identifikacije i otkrivanja mesta koja su najmanje informisana. Smatram da bi uspeh bio daleko veći nego kada bismo bili površni, obilazeći mesta koja su manje-više informisana o ovim pitanjima. Na primer, urbane sredine su daleko informisanije o ovim pitanjima od ruralnih mesta. (Jehona Serhati, Integra, Kosovo, Regionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 21. oktobar 2007.)

Ciljna grupa treba da budu i srednjoškolci, jer sa informisanjem o prošlosti treba početi što ranije.

Ciljna grupa bi trebalo biti srednjoškolci i to prva, druga, treća, četvrta godina, budući da su oni u tom trenutku u fazi stvaranja nekog mišljenja i u fazi kada zapravo kreiraju svoje mišljenje i svoj stav. (Naim Leo Beširi, Omladinska grupa Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, Regionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 21. oktobar 2007.)

Na informisanost mladih jako može da utiče imenovanje svih mesta zločina koja bi oni mogli da posećuju na ekskurzijama.

Prvi korak uopšte u tom suočavanju trebalo da bude javno imenovanje svih mesta zločina jer se žrtve osećaju na neki način ugroženim kada niko ne priča o njima (...) gde bi i žrtve dobile na neki način tu satisfakciju u celom regionu. To bi uticalo na obaveštenost, informisanost uopšte mladih. (Jelena Bubanja, Omladinska grupa Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, Regionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 21. oktobar 2007.)

Treba ustanoviti nagradu za javne ličnosti koji promovišu suočavanje sa prošlošću.

U našoj regiji postoje mladi ljudi koji su uzor, koji su umetnici, koji se bave muzikom, koji se bave filmom, a koji su zaslužili neku nagradu jer su promicali suočavanje sa prošlošću (...) Ova inicijativa bi mogla napraviti jednu nagradu u svakoj državi, i da ona bude na godišnjoj bazi. To bi moglo biti motivirajuće. (Iva Prpić, Forum mladih SDP, Hrvatska, Regionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 21. oktobar 2007.)

10. Regionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava o instrumentima za utvrđivanje i kazivanje činjenica o ratnim zločinima

Beograd, Srbija
29. oktobar 2007.

Konsultacije su organizovali Fond za humanitarno pravo (Srbija), Documenta (Hrvatska) i Istraživačko-dokumentacioni centar (BiH). Učestvovalo je 36 predstavnika organizacija za ljudska prava iz regije. Uvodničari su bili Nataša Kandić (Fond za humanitarno pravo, Srbija), Vesna Teršelič (Documenta, Hrvatska) i Mirsad Tokača (Istraživačko-dokumentacioni centar, BiH), a moderator skupa Sandra Orlović (Fond za humanitarno pravo, Srbija). Mediji koji su izvestili o konsultacijama su Danas, Beta, Pcnen.com, Infobiro.tv, Radio Slobodna Evropa, Crnps.org.rs i H-Alter.

Zadatak organizacija za ljudska prava treba da bude zagovaranje uspostavljanja zvaničnog regionalnog tela za utvrđivanje i kazivanje činjenica o ratnim zločinima.

Ja podržavam pravljenje te komisije, u tome je stvar, nego je samo to jako teško u ovoj situaciji kada se država, politička elita i društvo nisu odredili u odnosu na prošlost. (Biljana Kovačević-Vučo, Komitet pravnika za ljudska prava, Srbija, Regionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Beograd, Srbija, 29. oktobar 2007.)

Potrebna je naša saradnja regionalna, pitanje je par ekselans regionalnog karaktera, znači mi možemo da vršimo pritisak na razne načine, kao što se već to događa, da se osposobe nacionalni pravosudni sistemi da ova suđenja dobiju kredibilitet za suđenja pred nacionalnim sudovima. Ali takođe možemo da vršimo pritisak, da lobiramo i doma i vani, da dođe do osnivanja jednog zvaničnog regionalnog tijela za utvrđivanje istine. (Slobodan Franović, Crnogorski helsinški komitet za ljudska prava, Regionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Beograd, Srbija, 29. oktobar 2007.)

Ovakva vrsta tela, komisije, terminološki možemo raspravljati o tome, jeste jedna vrsta imperativa. Dakle, svi smo govorili o tome kako su prošle nacionalne komisije, da je to bio potpuni debakl i meni se čini baš zato jeste potrebna jedna ovakva komisija (...) Ako nastupimo regionalno, to onda zaista ima veću težinu. (Aida Ćorović, *Urban In*, Srbija, Regionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Beograd, Srbija, 29. oktobar 2007.)

Možda je to pomirenje i diskutabilno, ali Komisiju za istinu sigurno je trebalo formirati (...) Naš je cilj da kad se već napravi to regionalno tijelo koje će raditi to što će raditi, ono bude prihvaćeno u regionu, rezultati budu prihvaćeni u regionu. (Jezdimir Milošević, Mirovna akcija humanista, BiH, Regionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Beograd, Srbija, 29. oktobar 2007.)

Sigurno treba podržati uspostavljanje regionalnog mehanizma za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima na području bivše Jugoslavije (...) mislim da zagovaranje uspostavljanja ovakvog tijela treba između ostalog biti i zadatak organizacija za ljudska prava i smatram da to treba biti jedan organizovan nastup. (Miroslav Živanović, Centar za ljudska prava, Univerzitet u Sarajevu, BiH, Regionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Beograd, Srbija, 29. oktobar 2007.)

To regionalno telo treba biti fokusirano na žrtve i činjenice ali ne sme da utvrđuje odgovornost za počinjene ratne zločine.

Mi moramo, kao organizacija za ljudska prava, da stvorimo jedan javni prostor za žrtve jer to pre svega u cilju zagovaranja ovog tela treba da bude naš mandat i naša platforma (...) Da zapravo ta komisija treba da bude to mesto, prostor preko kojeg će žrtve moći da ispričaju ono što im se dogodilo. (Andrej Nosov, Inicijativa mladih za ljudska prava, Srbija, Regionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Beograd, Srbija, 29. oktobar 2007.)

Prvo je odrediti period utvrđivanja činjenica. Da li je to 1992-1995. ili 1991-1995, ili kada je u pitanju Kosovo 1999-2000. Znači, tačno se mora utvrditi period gdje ćemo utvrđivati određene činjenice. Druga stvar jeste koje činjenice ćemo utvrđivati. I treća stvar koji je period rada tog tijela. To ne može biti pet godina ili tri godine jer ljudi očekuju nekakve rezultate (...) stvarno treba reducirati činjenice koje ćemo mi utvrđivati jer se bojim da ako zagrizemo prevelik zalogaj, da ga nećemo moći sažvakati. Normalno je da ćemo utvrđivati činjenice, ali ne bismo smjeli sebi uzjeti za pravo da sada mi utvrđujemo odgovornost. (Vehid Šehić, Forum građana Tuzle, BiH, Regionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Beograd, Srbija, 29. oktobar 2007.)

Mislim da je to vrijedna i doba inicijativa i treba je podržati, pogotovo što vidim da zapravo postoji jedna energija u tom smjeru, ali to je jako, jako zahtjevna stvar (...) Regionalni pristup u dokumentiranju svih žrtava, svih nestalih, to je nešto što mislim da ne smjemo zaboraviti, što ne smjemo odložiti, nego mora biti završni posao koji takođe traži koaliranje u pojedinim zemljama i međusobnu suradnju (...) Takođe ta regionalna inicijativa biće u sustavnom praćenju suđenja za ratne zločine koji pak mogu doprinjeti i dokumentiranjem iz lokalnih suđenja povreda koje su tamo već utvrđene, a mi ih ne znamo. Mislim da te inicijative treba dalje završiti i raditi svojim radom. (Katarina Kruhonja, Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Hrvatska, Regionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Beograd, Srbija, 29. oktobar 2007.)

Činjenice o žrtvama jesu važne ali jednako su važne činjenice o tome što je pethodilo zločinima, zatim politički kontekst, uzroci rata i interpretacija činjenica.

Važan je ovde, pošto se govorilo o žrtvama, taj nivo, na kojem neke organizacije već godinama rade. Drugi nivo jesu fakti, ali ne samo vezani za rat nego i za ono što je prethodilo. Biljana je govorila o političkom kontekstu, znači o politikama koje su dovele do rata. Tu pre svega mislim na Srbiju zato što je to najkompleksnije i rekla bih najvažnije. I treće jeste ta interpretacija koja će sigurno imati razne oblike iz raznih uglova, i to je nešto što će biti isto predmet rasprava narednih decenija. Mislim da nama tek predstoji takva rasprava. (Sonja Biserko, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Regionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Beograd, Srbija, 29. oktobar 2007.)

Pored utvrđivanja istine, ono što je jako bitno jeste priznanje istine. Međutim, imajući u vidu dosadašnja iskustva zaštita narušenih ljudskih prava putem institucija sistema, ona ne daju pravo na veći optimizam malo je ljudi dobilo satisfakciju. Pored utvrđivanja činjenica, neophodno je takođe, istražiti uzroke zla, ideologije zla (...) i treba utvrditi i odgovornost medija, koja se takođe može svrstati u ove uzroke zla, otkrivanje interesa koji deformišu istinu. (Semiha Kačar, Sandžački odbor za zaštitu ljudskih prava i sloboda, Srbija, Regionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Beograd, Srbija, 29. oktobar 2007.)

Ako neko misli da ćemo mi proizvjesti izveštaj i da će taj izveštaj onda sakupljati negde prašinu, takvo nam tijelo onda ne treba. Dakle, iz te faze, iz tog traganja za istinom, moramo ući u fazu truth telling-a, dakle govorenja istine, pa ako hoćete i naše interpretacije, dakle tog tijela. Dakle, ono mora interpretirati neke stvari, bez nekih velikih zaključaka u smislu da pokaže, da objasni, da stvar bude potpuno jasna. (Mirsad Tokača, Istraživačko-dokumentacioni centar, BiH, Regionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Beograd, Srbija, 29. oktobar 2007.)

Činjenice su samo jedan od najvažnijih faktora, ne možeš na lažnim činjenicama da baziraš kvalitetan zaključak, ali ne možeš da pretenduješ da formiraš komisiju koja će se baviti istinom, odgovornošću, pomirenjem, pretpostavljam ne odgovornošću u smislu sudskog kažnjavanja ali bilo kojom drugom, a da ipak neke zaključke nemaš, jer postoji nešto u odnosu na šta se određuješ. Ne može da se iskrivljuje stvarnost, ne mogu da se falsifikuju činjenice, ne smeju da se izbegavaju nezgodne činjenice, što kaže Veber, ali interpretacija činjenica jeste naš zadatak. (Biljana Kovačević-Vučo, Komitet pravnika za ljudska prava, Srbija, Regionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Beograd, Srbija, 29. oktobar 2007.)

Potrebno je intenzivirati proces konsultacija i formirati koaliciju za zagovaranje regionalnog tela i strategija prema javnosti, udruženjima žrtava, nacionalnim i međunarodnim institucijama.

Važno je da delujemo prema javnosti da bi na neki način to moglo da padne na plodnije tle. I onda je tu dragoceno da imamo ovakve povremene konsultacije, gde bi na neki način koordinirali ovakve

aktivnosti tako da to da sinergetski efekat, da mi kao nevladine organizacije bar koliko možemo na tom planu uradimo. (Aleksandar Popov, Centar za regionalizam, Srbija, Regionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Beograd, Srbija, 29. oktobar 2007.)

Prije nego što bismo govorili o regionalnim telima, mislim da bismo trebali u idućoj godini ili dvije intenzivirati proces konsultacija. I ne samo konsultirati se, nego određeni broj inventivnih prijedloga i pozitivnih praksi involvirati u rad, a rekao bih i u programske tekstove čak ove tri organizacije ili partnerskih organizacija. (Gordan Bodog, IzMir, Hrvatska, Regionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Beograd, Srbija, 29. oktobar 2007.)

Meni se čini da će biti mnogo više onih koji podržavaju sam proces formiranja komisija ukoliko počne veoma široka javna rasprava koju ćemo uspeti na neki način da stavimo u javni prostor. Mislim da možemo naći na neki način saveznike u tim društvima, udruženjima žrtava, možemo naći i na mnogim drugim mestima na kojima možda nismo očekivali, ali je problem nekako probiti taj prostor i izabrati dobru strategiju kako to da uradimo. (Maja Stojanović, Inicijativa mladih za ljudska prava, Srbija, Regionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Beograd, Srbija, 29. oktobar 2007.)

Ja sam za to da se ta komisija, da li će zvati Regionalna komisija ili nekako drugačije, malo proširi, ne da padne teret samo na tri organizacije koje su sada kičmeni stub nadam se buduće zajedničke aktivnosti, da se proširi recimo i na Makedoniju i na Kosovo i tamo u Bujanovac i Preševo, gde ima da se radi i gde treba da se radi. Nije problem kako ćemo je nazvati komisija, treba da se stvori i treba da se proširi. (Behxhet Shala, Odbor za zaštitu ljudskih prava, Kosovo, Regionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Beograd, Srbija, 29. oktobar 2007.)

Za osnivanje regionalnog tela potrebna je podrška i saradnja država u regionu.

Ne možemo mi da razgovaramo o alternativnoj komisiji, i da očekujemo podršku države. Ovo je zapravo pitanje kokoške i jajeta. Mi kao civilno društvo, kao nevladine organizacije koje se bave ljudskim pravima i tranzicionom pravdom, treba da pravimo pritisak na državu da prihvati naše rezultate. Ne možemo mi unapred da dobijemo podršku države jer smo onda servis države i mi to ne želimo da budemo. (Biljana Kovačević-Vučo, Komitet pravnika za ljudska prava, Srbija, Regionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Beograd, Srbija, 29. oktobar 2007.)

Naše države vode političke elite koje su nas vodile i u ratove (...) Ko god joj [Vladi Crne Gore] ponudi da formira ovu komisiju, ona će je formirati odmah, samo što će im ta komisija, kao i cijela Crna Gora, biti fasada, demokratska šminka za dodvoravanje institucijama. (Sabina Talović, Građanski informativni otvoreni centar Bona Fide, Crna Gora, Regionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Beograd, Srbija, 29. oktobar 2007.)

Osobno sam apsolutno protiv državne komisije, ali, što je Nataša spomenula, čini mi se da je ključno stvoriti dakle nezavisnu komisiju koja će imati na neki način podršku ili legitimitet od strane nacionalnih država, kao što je model Haškog suda. (Gordan Bosanac, Centar za mirovne studije, Hrvatska, Regionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Beograd, Srbija, 29. oktobar 2007.)

Naša strategija kao organizacija civilnog društva mora biti da ova komisija dobije podršku država. Ako ona ne bude državna, onda da dobije taj status, i za to imam dva argumenta. Prvi jesu državne, vojne i civilne arhive (...) Drugo važno pitanje jeste šta je sa rezultatom komisije. Ako to bude nezvanična inicijativa, ja se plašim da će to završiti kao i udžbenici istorije koje je Sonja [Biserko] spomenula. Mi danas imamo jedan alternativni udžbenik istorije, koji sve države u regionu ne žele da stave u svoj curriculum upravo zato što je reč o jednoj nezvaničnoj inicijativi istoričara. (Andrej Nosov, Inicijativa mladih za ljudska prava, Srbija, Regionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Beograd, Srbija, 29. oktobar 2007.)

Mi smo u stanju nezavršenog rata, pre nego na pragu izgradnje mira, tako da je ova situacija ne da ne ide u prilog tome, nego sigurno nema šanse da se tri vlade u tri države dogovore oko formiranja jedne regionalne komisije. (Aleksandar Popov, Centar za regionalizam, Srbija, Regionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Beograd, Srbija, 29. oktobar 2007.)

Da se taj regionalni aspekt zapravo preokrene paradoksalno u korist onoga što hoćemo napraviti,

dakle zaboravimo institucije, zaboravimo komisije nacionalne i regionalne sa legitimitetom, ne samo nacionalnih vlada nego i društava. Kod nas se izgleda većina kršenja ljudskih prava dogodila sa većinskim pristankom i postoji većinski pristanak da se to zabašuruje. Možemo učiniti nešto drugo, a to je da se samo zajedničkim naporom taj posao može obaviti kompletno. (Srđan Dvornik, Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava, Regionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Beograd, Srbija, 29. oktobar 2007.)

Apsolutno ne verujem u ove zvanične, državne komisije. Zapravo u tim komisijama, u tim telima, ima ljudi koji su odgovorni za rat i sve ratne posledice, tako da oni nisu zainteresovani da se utvrdi istina i sve rade da se istina ne utvrdi. Znači, njima ne verujem, ali ipak ne isključujem savez sa njima jer moramo sa njima da sarađujemo do neke granice. (Behxhet Shala, Odbor za zaštitu ljudskih prava, Kosovo, Regionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Beograd, Srbija, 29. oktobar 2007.)

Nevladine organizacije mogu da organizuju javnu raspravu o inicijativi za formiranje regionalnog tela ali ne mogu da formiraju komisiju koja bi imala moć da ustanovi i obezbedi priznanje činjenica.

Neka je čak u Srbiji bilo 70 ili 80 posto onih koji su podržali Miloševićevu politiku, ali ne postoji drugi način na ovakvom prostoru kao što je zapadni Balkan, a to je da nađemo načina da te vlade kod kojih nema političke volje, da nađemo neki model, neki modus, neki kanal tako da ih privedemo toj obavezi utvrđivanja činjenica. Bez toga je ta bitka sa nasleđem onda potpuno izgubljena, ostajemo sa interpretacijama koje postoje danas i ne ostavljamo apsolutno nikakvu nadu u pomak budućim generacijama. Bitka je izgubljena ako ostanemo na tom alternativnom nivou, ako ostanemo i budemo zadovoljni onim što radimo. Možemo samo da pomognemo, mi nismo politički akteri. (Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Srbija, Regionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Beograd, Srbija, 29. oktobar 2007.)

Regionalni pristup nije nametanje zajedničkih pogleda nego je jedini način da se na potpun način utvrdi šta se desilo.

Regionalna suradnja nije neko nametanje zajedničkih pogleda, nego je upravo jedini način da se ovom našem kompleksnom slučaju stvari kompletno ustanove i to je jedna stvar gdje čak ni nacionalisti zapravo nemaju onda šta reći jer se na dijelu demonstrira šta zapravo znači da prihvaćamo odgovornost, makar nismo ništa krivi, da prihvaćamo odgovornost da zločini koji su činjeni u ime naših nacija budu utvrđeni. (Srđan Dvornik, Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava, Regionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Beograd, Srbija, 29. oktobar 2007.)

Potrebno je formiranje jednog portala na kojem bi se čuvali i bili dostupni podaci i činjenice koji se odnose na suočavanje s prošlošću.

Neka vrsta portala ili nekog veb sajta na kojem bismo svi mi bili linkovani sa svojim arhivama, sa svojim dokumentacijama. Mislim da je neophodno da to sada u svakom momentu, pošto već svi imamo određene arhive, dokumentacije, knjige, fimove, bude dostupno svima koji se time bave. Treba uspostaviti komunikaciju sa onim državnim institucijama u svakoj od pojedinačnih zemalja koje se na ovakav način bave ovom temom, tako da ne treba ni njih isključivati. (Sonja Biserko, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Regionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Beograd, Srbija, 29. oktobar 2007.)

Ovaj portal o kome je govorila Sonja i još neko, koji bi trebalo postaviti, bio bi jako važan. Između ostalog i zbog toga što postoji mnogo nas ili individualaca i individualki, pojedinki, ili pak malih organizacija koje jako puno rade u svojim lokalnim sredinama. A taj portal, ta saradnja sa vama bi bila jako, jako velika podrška bar kad je u pitanju sama bezbednost aktivista i aktivistkinja koje se bave ovim pitanjima u svojim sredinama. (Sabina Talović, Građanski informativni otvoreni centar Bona Fide, Crna Gora, Regionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Beograd, Srbija, 29. oktobar 2007.)

11. Treći regionalni forum za tranzicionu pravdu: Mehanizmi za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima u bivšoj Jugoslaviji

Beograd, Srbija
11.-12. februar 2008.

Treći regionalni forum za tranzicionu pravdu organizovali su Fond za humanitarno pravo

(Srbija), Documenta (Hrvatska) i Istraživačko-dokumentacioni centar (BiH). U radu Trećeg regionalnog foruma za tranzicionu pravdu učestvovalo je preko 300 predstavnika udruženja žrtava, žrtava koje nisu članovi udruženja, veterana, aktivista organizacija za ljudska prava i omladinskih organizacija, novinara, sudija, tužilaca, advokata, poslanika, pravnika, istoričara, umetnika, studenata i srednjoškolaca. Forum su otvorili predsednik Narodne skupštine Republike Srbije Oliver Dulić i Specijalni izvestilac Evropskog parlamenta za Srbiju, Jelko Kacin, koji su snažno podržali regionalni pristup u suočavanju sa prošlošću. O Forumu su izvestili: Politika, Dnevni avaz, SRNA, Tanjug, Danas, Blic, Tribune, INA, RTS, TV FOX, Radio Slobodna Evropa, ZaMirZINE.net.

U moru pretpo stavki, utisaka i osećaja, činjenice su naši jedini svetionici (...) Pružajući priliku žrtvama da govore i nama da ih slušamo, vi doprinosite izlečenju našeg društva a mislim da sva naša društva, postkonfliktna društva ulaze, odnosno jesu još uvek u jednom procesu izlečenja i ja se nadam, zarad budućnosti, zarad naše zajedničke budućnosti, regionalne budućnosti, da će to izlečenje biti brzo. Dame i gospodo, osuda zločina i zločinaca je naša obaveza ali i duboka unutrašnja potreba svakog pojedinca (...) Zločini moraju biti kažnjeni ne zbog evropskih integracija, već pre svega, zato što to dugujemo žrtvama tih zločina a dugujemo i svojoj budućnosti koju ne smemo graditi na krhkim temeljima poricanja, zanemarivanja i potiskivanja istine. To je dug prema prošlosti i prema budućnosti koji ima svaki funkcioner, svaka javna ličnost, svaki intelektualac i svaki građanin koji živi na ovim prostorima. (Oliver Dulić, predsednik Narodne skupštine Republike Srbije, Treći regionalni forum za tranzicionu pravdu, Beograd, Srbija, 11. - 12. februar 2008.)

Madeleine Fullard, istraživač u južnoafričkoj Komisiji za istinu i pomirenje i Sofia Macher, članica Komisije za istinu i pomirenje u Peruu, govorile su o osnivanju, radu, strukturi i sastavu, kao i o efektima pomenutih komisija za utvrđivanje činjenica o prošlosti.

11.1. Radionica: Potrebe i očekivanja žrtava

Učesnici (žrtve, predstavnici udruženja žrtava i veterana i aktivisti za ljudska prava) dali su prioritet utvrđivanju istine (činjenica), kažnjavanju direktnih počinilaca i odgovornih za ratne zločine, traganju za nestalima, otkrivanju masovnih grobnica, identifikaciji posmrtnih ostataka i priznavanju svih žrtava.

Sve žrtve, bez obzira na nacionalnost, moraju biti priznate.

Mislim da i kod nas u Hrvatskoj mora biti priznanje svih žrtava jer sve žrtve ako su na srpskoj strani većina ljudi ih gleda da su to potencijalni zločinci koji su zapravo i zaslužili to što ih je zateklo. (Ružica Spasić, Udruga porodica nestalih i nasilno odvedenih Srba, Hrvatska, Treći regionalni forum za tranzicionu pravdu, Beograd, 11.-12. februar 2008.)

Žrtve očekuju da se utvrdi istina o tome šta se desilo, da se sudi direktnim počiniocima i onima koji su naredili zločine.

Potrebe su znači otkrivanje zločinaca, počinioca zločina i njihovih naredbodavaca. Mnogi se... pa možda i sebi postavim nekad pitanje, čemu to, meni ne može vratiti oca ili brata ali upravo to jer to može sprečiti dalje zločine. Znači da bude, da se takvi zločini više ne ponavljaju. (Snežana Zdravković, Udruženje kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Kosovo, Treći regionalni forum za tranzicionu pravdu, Beograd, 11.-12. februar 2008.)

Postoje očekivanja onih što su ostali iza tih što su stradali. A to su u konkretnom slučaju, eto kad sam ja u pitanju, dakle ona nekakva istina da se čuje. (Sudbin Musić, Udruženje logoraša Prijedor '92, BiH, Treći regionalni forum za tranzicionu pravdu, Beograd, 11.-12. februar 2008.)

Pitanje koje se postavlja danas, šta očekuju žrtve, ja bih smjestio u jednu jedinu riječ, očekuju istinu. Jer nikakva nadoknada nikakve vrste ne može vratiti ono što je upropašteno. Na žalost, iz ličnog iskustva, iz iskustva ljudi koji žive u mojoj sredini, mogu reći da nismo ni za korak bliže istini nego pre deset godina i bojim se i da ćemo za deset godina moći izreći istu takvu konstataciju. Jer istina na ovim našim prostorima je uvjek bila vlasništvo političkih elita. (Jusuf Trbić, Bošnjačka kulturna zajednica Preporod, BiH, Treći regionalni forum za tranzicionu, Beograd, Srbija,11.-12. februar 2008.)

I ako se želi nešto reći o očekivanjima koja imam, a to je pre svega da se otkrije ko je to ubio moju majku, to me jako zanima, ne zato da on trune u zatvo-

ru ili ne znam šta, nego me zanima ko je. I svakog od nas to zanima. Dalje, jako me zanima otklon hrvatske države od zločina koji se tu desio. Znači ne može biti junak onaj ko je zločinac i jako me zanima da se to jasno desi. Ja ću onda dobiti satisfakciju kad se kaže, to je zločinac. I onda me jako zanima i jako bih volio da se ne laže tu, meni ne treba laž, meni ne treba da u mom selu je poginulo 50 civila ako ih je poginulo 19, a isto tako i neću da ih je poginulo dva kad ih ja znam 19, ja ih znam, ja im znam braću, sestre, ja sam razgovarao s njima. (Dragan Pjevač, izbeglica iz Hrvatske, Treći regionalni forum za tranzicionu pravdu, Beograd, Srbija, 11.-12. februar 2008.)

Procesuiranje ratnih zločina. Znači to je prioritet svih prioriteta, pogotovo što dolazi iz opštine u kojoj je sigurno u ovom trenutku, to je područje, to je opština u kojoj su se najviše izmješali ljudi koji su bili žrtve i ljudi koji su činili ratne zločine. (Edin Ramulić, Udruženje Prijedorčanki Izvor, BiH, Treći Regionalni forum za tranzicionu pravdu, Beograd, Srbija,11.-12. februar 2008.)

Ja očekujem istinu, očekujem da se zločinci kazne jer još uvijek imamo zločince koji šetaju slobodno među kojima među kojima su i najtraženiji. Godinu i po dana sam dolazila na suđenje Škorpionima, očekivala sam neki dijelić pravde da će biti zadovoljen, mada mog oca i brata ništa neće vratiti. Na kraju, presuda je bila sramotna. (Safeta Muhić iz Srebrenice, BiH, Treći regionalni forum za tranzicionu pravdu, Beograd, Srbija, 11.-12. februar 2008.)

Moje iskustvo iz razgovora sa žrtvama je da je poput mnogo vas njima najviše stalo do istine ali verujte, bar je to moje iskustvo, ne do istine ko je počeo rat, već šta se dogodilo njihovim najmilijima i zbog čega im se to dogodilo. Zbog čega su oni mimo svakog prava uhapšeni bez oružja, kao izbeglice sa trudnim ženama i malom decom i poslati u koncentracione logore u Bosni gde su mučeni, izgubili živote, ubijeni. (Tea Gorjanc-Prelević, Akcija za ljudska prava, Crna Gora, Treći regionalni forum za tranzicionu pravdu, Beograd, Srbija,11.-12. februar 2008.)

Očekujem da će ubuduće svijet da bude drugačiji. Sve naše nacionalnosti, da li bili Bošnjaci, da li bili Srbi, da li bili Hrvati, da se nikome ne desi to zlo, da ne doživi niko što je doživio moj muž sa 21 godinu kad mi je u naručje dao ćerku koja je imala samo 11 dana i rekao mi 'uzmi je Refija, čuvaj je, ja ne znam da li ću preći i šta će sve meni biti i da li ću je ikad više vidjeti´ i nikad je više nije ni vidio i nikad se ni jedna informacija za njega nije čula za 12 i po godina. (Refija Alić iz Srebrenice, BiH, Treći regionalni forum za tranzicionu pravdu, Beograd, Srbija, 11.-12. februar 2008.)

Za porodice nestalih prioritet imaju otkrivanje masovnih grobnica, ekshumacije, identifikacije i sahrana posmrtnih ostataka.

Ono što je jako važno da porodica u ovom trenutku dobije posmrtne ostatke svojih najmilijih ali isto tako teško je razumijeti, evo i nakon 16 godina, mi na području opštine Zvornik tražimo još oko 500 posmrtnih ostataka. (Mevludin Lupić, Udruženje porodica zarobljenih i nestalih lica općine Zvornik, BiH, Treći regionalni forum za tranzicionu pravdu, Beograd, Srbija, 11.- 12. februar 2008.)

Potreba je da svi oni koji znaju gdje se nalaze grobnice, da kažu da se ti ljudi nađu, da se te hiljade muškaraca ubijenih i djece, nisu to bili samo odrasli muškarci, da se nađu, da se bar pristojno pokopaju i da imaju svoje mjesto i da mi imamo spokoj. Ako nisu imali pravo na život, da imaju pravo bar na mjesto svog groba, svog mezara, ne znam kako ko da kaže. (Refija Alić iz Srebrenice, BiH, Treći regionalni forum za tranzicionu pravdu, Beograd, Srbija,11.-12. februar 2008.)

Ja odmah na početku, kad smo počeli da govorimo o tome šta su potrebe žrtava, ja sam definisala istina, pravda, sigurnost, sigurnost svakako ekonomska, socijalna, pravna i zdravstvena. (Branka Antić Štauber, udruženje Snaga žene, BiH, Treći regionalni forum za tranzicionu pravdu, Beograd, Srbija,11.-12. februar 2008.)

Žrtve imaju potrebu da ih drugi slušaju, da saosećaju s njima i da ih podržavaju.

Velika je potreba i snaga ako vi osjetite nečiju riječ ili ruku podrške. Nama to treba. I mislim da smo se ovdje okupili upravo i zato. Da svi kažemo ono što osjećamo i što imamo potrebu. Našu istinu da kažemo i da vidimo poslije ili možda kad prespavamo pa sutra, ako se prepoznamo pa kažemo, čuj, mene su dirnule tvoje riječi, ja ti želim pomoć na ovaj način, ja ti možda mogu pomoć. (Štefica Krstić, udruga Žrtve domovinskog rata, Hrvatska, Treći regionalni forum za tranzicionu pravdu, Beograd, Srbija, 11.-12. februar 2008.)

Udruženje porodica nestalih Srba na Kosovu traže zajedničko okupljanje i odavanje pošte svim žrtvama na Međunarodni dan nestalih.

Naše porodice imaju inicijativu zahteva za stvaranjem jednog memorijalnog centra za sve žrtve u ovom regionu. Mislim da bi to bilo veoma važno i kada je dan nestalih da se obeležava 30. avgust, da se sve naše porodice unesrećenih sa ovih naših prostora okupimo na jednom mestu i odamo dužno poštovanje i dužnu poštu svim nastradalima. (Verica Tomanović, udruženje porodica kidnapovanih i nestalih na Kosovu i Metohiji, Srbija, Treći regionalni forum za tranzicionu pravdu, Beograd, Srbija, 11.-12. februar 2008.)

Mladima se mora ostaviti istina u nasleđe.

Mladi ljudi i ono što je po meni, što je po meni proizašlo iz njihovih ovdje svedočenja je to da smo zapravo odgovorni njima ostaviti istinu. Oni moraju znati istinu i oni samo sa istinom trebaju živeti dalje. (Srpanjjana Rosandić, udruga civilnih žrtava Domovinskog rata, Hrvatska, Treći regionalni forum za tranzicionu pravdu, Beograd, Srbija, 11.-12. februar 2008.)

Znači niko mi ne može vratiti mog oca. Ni jedna naknada ili bilo šta ne može mi vratiti mog oca i nikad mi neće moći vratiti ali upravo istina i pravda kako znači za mene, tako i za sve žrtve to može vratiti vjeru nama u budućnost jer većina političara, većina govori nama mladima, mislim, kaže, govori na vama je budućnost. Ja ne vidim nikakvu budućnost ni za mene ni za svoje mlade kolege ukoliko upravo mi mladi zajedno s vama ne budemo radili na sadašnjosti da bi nam bila bolje budućnost. (Kenan Keserović, delegat u Domu naroda Federacije BiH, Treći regionalni forum za tranzicionu pravdu, Beograd, Srbija, 11.-12. februar 2008.)

Javna svjedočenja su potrebna, trebaju ih prenositi mediji, i slušati političari i javnost.

Ovo što se tiče javnog svedočenja o svojim tragedijama ja mislim da je to veoma važno i da kod nas ima zapravo jako malo tih, možda medijskih ili javnih nekakvih svedočenja, ima konferencija, seminara, ne znam čega ovakvog tipa gde se u uskim krugovima može videti u stvari zapravo vide žrtve jedni druge. Mislim da nam javnog svedočenja treba i da bi to mediji trebali prenositi, da bi o tome trebali slušati zapravo najveći političari u svim zemljama, oni koji vode te države. (Ružica Spasić, Udruga porodica nestalih i nasilno odvedenih Srba, Hrvatska, Treći regionalni forum za tranzicionu pravdu, Beograd, Srbija, 11.-12. februar 2008.)

Učesnici su predložili da uslov za evropske integracije bude procesuiranje ratnih zločina, pronalaženje posmrtnih ostataka nestalih, izvinjenje i društveni dijalog u svim državama bivše Jugoslavije.

Dakle oni taj uslov za pristupanje u evropsko društvo uslove procesuiranjem ratnih zločina, efikasnim pronalaženjem nestalih (...) da se pronađu njihovi najmiliji koji su koji su još uvek nestali, da se oni sahrane, da ti ljudi nastave nekako život, i njima [žtvama] *je jako važno izvinjenje.* (Tea Gorjanc-Prelević, Akcija za ljudska prava, Crna Gora, Treći regionalni forum za tranzicionu pravdu, Beograd, Srbija, 11.-12. veljača 2008.)

Jer mi smo došli do jedne konstatacije da pokušamo preko međunarodne zajednice a to je da se uskrati pristup euroatlanskim integracijama svakoj državi koja nije riješila pitanje zatočenih i nestalih osoba. (Ivan Pšenica, Savez udruga obitelji zatočenih i nestalih hrvatskih branitelja, Hrvatska, Treći regionalni forum za tranzicionu pravdu, Beograd, Srbija, 11.-12. veljača 2008.)

Ima veterana koji žele da prihvate svoju odgovornost i da se solidarišu s žrtvama.

Sudionici rata su isto tako žrtve oni će se nekako naći na margini, porodice su pod velikim uticajem, rad s mladima čiji su očevi traumatizirani jako, jako težak, samim time te ljude isto tako treba uključivati u te dijaloge. (Amela Suljić, Inicijativa mladih za ljudska prava, BiH, Treći Regionalni forum za tranzicionu pravdu, Beograd, Srbija, 11.-12. februar 2008.)

Hteo sam samo da kažem da ima veterana koji žele da prihvate svoju odgovornost i da rade, da se uključe u izgradnju mira i oni bi svakako bili od koristi. Ti veterani su negde spremni da se suoče sa prošlošću, da prihvate svoju odgovornost i žele da se solidarišu sa žrtvama što je negde bitno. (Novica Kostić, udruženje Veterani za mir, Srbija, Treći regionalni forum za tranzicionu pravdu, Beograd, Srbija, 11.-12. februar 2008.)

11.2. Radionica: Regionalni pristup utvrđivanju činjenica o ratnim zločinima

Učesnici, većinom sudije, tužioci i branitelji ljudskih prava, odlučno su podržali suđenja za ratne zločine najvažniji pravni instrument za utvrđivanje pojedinačne krivične odgovornosti, ali svesni da ne obezbeđuju punu istinu o tome šta se desilo.

Učesnici podržavaju regionalni pristup i formiranje regionalnog tela za činjenice o prošlosti.

Prvo, ja sam za regionalni pristup i formiranje nekog regionalnog tjela iz jednog prostog razloga. To što se dešavalo na prostorima bivše Jugoslavije je bilo na principu spojenih posuda. Jer imamo dosta onih koji su došli (...) imamo dosta onih koji su došli u Bosnu ili u Srebrenicu sa različitih strana i počinili zločine. Oni su sada geografski odvojeni i teško je doći do informacija o tome ko je šta uradio i gdje je uradio. Tako radi istine i pomirenja, vrlo je bitan taj regionalni pristup. (Amir Kulaglić, udruženje Žene Srebrenice, BiH, Treći regionalni forum za tranzicionu pravdu, Beograd, Srbija, 11.-12. v februar 2008.)

Rekao sam da postoji regionalna saradnja između udruženja onih koji traže rješenja zatočenih i nestalih. To već dugo vremena funkcionira i ide. Znači, dolazimo do barijere političke volje. Međutim, ipak ima nekih pomaka u odnosu na prijašnji rad koji je bio. Danas komisije za traženje u Srbiji, Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj sastaju se u Brčkom i kritikuju rad udruga. Saslušajte malo, kritikuju i u Srbiji i u Hrvatskoj i u Bosni. Zašto? Zato što se vrši pritisak prema njima. Ali sad ne samo jednonacionalno, nego zajednički pritisak prema svima kojima je posao da to riješe. (Ivan Pšenica, Savez udruga obitelji zatočenih i nestalih hrvatskih branitelja, Hrvatska, Treći regionalni forum za tranzicionu pravdu, Beograd, Srbija, 11.-12. februar 2008.)

Suđenja za ratne zločine jesu najvažniji pravni instrument za utvrđivanje pojedinačne krivične odgovornost ali imaju ozbiljna ograničenja (kapaciteti sudova, potrebno vreme za istragu i suđenje, umiranje svedoka, strah svedoka) koja se mogu nadomestiti osnivanjem regionalnog tela za utvrđivanje i kazivanje činjenica.

Potreba za formiranjem jednog regionalnog tela koje će stvarati ambijent pomirenja, klime u kojoj će biti moguće pronalaziti više dokaza, više svjedoka, pospješiće se sigurno i suđenja koja su u toku. Ukoliko se to ne desi, dogodiće se da će biti usporena suđenja i vrlo će malo biti zločinaca osuđeno, premda su to u pitanju najviši zapovjednici i dužnosnici na građanskim i političkim dužnostima. A zasigurno to regionalno tjelo pružilo bi mnoštvo dokaza koji bi bili u funkciji pomoći sudovima, redovnim sudovima koji sude, odnosno tužiocima. (Ibro Bulić, Tužiteljstvo BiH, Treći regionalni forum za tranzicionu pravdu, Beograd, Srbija, 11.-12. februar 2008.)

Svakako mislim da bi neko istražno tijelo na regionalnom nivou, koje bi bilo servis zajedno sa nevladinim organizacijama koje se dotiču dobrim dijelom ove problematike, bilo dobro da postoji i svi bi mi u tom slučaju bili servis pravosudnim institucijama. (Mevludin Lupić, Udruženje porodica zarobljenih i nestalih lica općine Zvornik, BiH, Treći regionalni forum za tranzicionu pravdu, Beograd, Srbija, 11.-12. februar 2008.)

Udruženje žrtava iz Srebrenice smatra da su posledice važne ali se najpre moraju utvrditi uzroci rata i zločina.

Mi malo pričamo o uzroku ovoga zločina koji se desio ovdje. Za uzrok zločina nije do sada ni optužen, ni osuđen i znači, žrtva je ostala žrtva, bez zadovoljenja pravde. Ko je imao pravo meni ubiti djete? Ko je imao pravo mene otjerati iz moga grada, iz moje kuće, iz moga stana? Da budem protjerana da bi se on naselio, da bi to bilo njegovo. Ko to ima pravo? A uzeli su ljudi sebi za pravo od nekakvog početka nekakva šačica ljudi, to nisu mase, to nisu države počele. To je neka šačica ljudi počela, donjela tu ideju, tu zločinačku ideologiju (...) ideju da to uradi. A to niko nikad nigdje ne pominje na ovakvim sastancima. Uvjek se bavimo posljedicama i pričamo o posljedicama. Naravno da su posljedice važne i značajne, da ljudi znaju, oni koji nisu doživjeli tragediju, šta takvo zlo može da proizvede. I to je bitno. Ali je meni bitno da budem zadovoljna na neki način. Moje mrtve niko ne može vratiti. Meni više niko ne može vratiti moj grad koji mi je otet, uzet. On je sada tuđi. On je moj a nije moj. (Kada Hotić, Udruženje Pokret majki enklava Srebrenica i Žepa, BiH, Treći regionalni forum za tranzicionu pravdu, Beograd, Srbija, 11.-12. februar 2008.)

Pitanje amnestije treba ozbiljno uzeti u obzir, kada se traži rešenje za otkrivanje masovnih

grobnica.
Možda bi metod mogao biti i amnestija za one koji su stvarno bili samo izvršioci, je li, ili bar za one koji su se suprotstavili na bilo koji način naređenju koje je glasilo ubiti ili masakrirati ili silovati ili, hajde, prebacivati iz jedne grobnice u drugu i time uništavati i ono, da kažemo, i ono malo što je ostalo od posmrtnih ostataka. (Amir Kulaglić, Udruženje Žene Srebrenice, BiH, Treći regionalni forum za tranzicionu pravdu, Beograd, Srbija, 11.-12. februar 2008.)

Regionalno telo za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima nije zamena za sudove nego instrument za efikasnije prikupljanje novih činjenica koje mogu da koriste sudskim, policijskim i tužilačkim organima.

Nećemo mi regionalno telo koje će da zameni sudove. Ništa ne može sudove da zameni. To je nešto što mora da ostane kao najvažniji instrument ali samo mislimo na to da sudovi ne mogu hiljade i hiljade počinilaca da osude. (Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Srbija, Treći Regionalni forum za tranzicionu pravdu, Beograd, Srbija, 11.-12. februar 2008.)

Ovakvo formiranje nekog tela koje bi utvrđivalo činjenice može samo da koristi sudskim organima. To može da bude osnova i polazna pozicija za istraživanje sudskim, policijskim i tužilačkim organima. Činjenica je da je sudska istina možda previše faktografski orjentisana bez dovoljno emocija, bez nekog osećajnog pristupa žrtvama. To su neke manjkavosti takve sudske istine. S druge strane, ova svedočenja koja smo čuli pred komisijama za pomirenje, su daleko iskrenija. Ja sam siguran da mnogo manje ima onih svedoka koji su pred tim komisijama (...) koji nisu govorili istinu, nego onih pred sudom. Upravo zbog te situacije da je to izjava data pred javnosti direktno a ne samo ograničeno u nekom segmentu, kao što se to dešava u sudu. (Miroslav Alimpić, sudija iz Srbije, Treći regionalni forum za tranzicionu pravdu, Beograd, Srbija, 11.-12. februar 2008.)

Regionalno telo treba da organizuje javna saslušanja žrtava, a treba naći i modus uključivanja počinilaca.

Za mene kao čovjeka koji je izgubio mnogobrojnu familiju i prijatelje, bilo bi vrlo važno javno svjedočenje onih koji su umorili moje najmilije, da ga jednostavno pogledam u oči, da ga vidim i pitam: zašto? Ja sam za regionalni pristup i formiranje nekog regionalnog tjela iz jednog prostog razloga. To što se dešavalo na prostorima bivše Jugoslavije je bilo na principu spojenih posuda. Jer imamo dosta onih koji su došli (...) imamo dosta onih koji su došli u Bosnu ili u Srebrenicu sa različitih strana i počinili zločine. Oni su sada geografski odvojeni i teško je doći do informacija o tome ko je šta uradio i gdje je uradio. Tako radi istine i pomirenja, vrlo je bitan taj regionalni pristup. (Amir Kulaglić, Udruženje Žene Srebrenice, BiH, Treći regionalni forum za tranzicionu pravdu, Beograd, Srbija, 11.-12. februar 2008.)

Utvrđivanje identiteta žrtava, poimenična evidencija svih ubijenih, stradalih i nestalih sprečava manipulacije i zloupotrebe žrtava.

Ali činjenica prebrojavanja tih žrtava, davanje svim tim žrtvama jedan lični karton: imena, prezimena, način, opis kako su oni stradali i tako dalje, je prva obaveza, pre svega, prema žrtvama i jedna užasno važna stvar, ono što je gospodin Tokača, ovaj, pomenuo i sa čim se u potpunosti slažem a to je sprečavanje manipulacije brojkama koja je na ovim prostorima prisutna i to decenijama unazad. (Ljiljana Palibrk, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Treći regionalni forum za tranzicionu pravdu, Beograd, Srbija, 11.-12. februar 2008.)

Regionalno telo treba da bude fokusirano na žrtve nedela u prošlosti ali s obavezom da mlade oslobodi odgovornosti od nasleđa prošlosti.

A ovo je nešto što može da nam pomogne, nama naspram odgovornosti za buduće generacije. I ako nam neko dođe glave, ja bih volela da budu to ovi mladi sa onom svojom porukom koju su na ovim konsultacijama rekli a to je "Mi nismo odgovorni za ono što je učinjeno ali hoćemo da budemo odgovorni za odnos prema počinjenom" i u tom smislu ja vas molim da mislimo o tom procesu, instrumentu za utvrđivanje činjenica u vezi sa tim da moramo naći, imati instrument koji će pomoći, podržati suđenja za ratne zločine a i nešto više činjenica i svetlosti u odnosu na to nasleđe doneti. (Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Srbija, Treći regionalni forum za tranzicionu pravdu, Beograd, Srbija, 11.-12. februar 2008.)

Znači, od takvog jednog regionalnog foruma da

kreira klimu da se može kazivati u svakoj pojedinačnoj zajednici ono što je bilo i da onda dobije ta osoba smisao a i svi mi da nešto znamo i da ne kažemo da nismo znali, jer smo znali. (Zdenka Pantić, Međunarodni rehabilitacijski centar za žrtve mučenja, Hrvatska, Treći regionalni forum za tranzicionu pravdu, Srbija, Beograd, 11.-12. februar 2008.)

11.3. Radionica: Uloga medija u stvaranju pozitivne klime za utvrđivanje činjenica

Zaključeno je da civilno društvo, nevladine organizacije i mediji treba da budu glavni akteri u kreiranju pozitivne klime za promociju potrebe i obaveze utvrđivanja i kazivanja činjenica o ratnim zločinima. Mediji treba da podrže integraciju veterana i njihovu ulogu u demistifikaciji stereotipa o neprijateljskim vojnicima kao zločincima.

Mediji mogu da doprinesu stvaranju potpunije slike o ratnim zločinima, solidarnosti i saosećanja sa žrtvama iz drugih društava.

Primjer Latinice koja je govorila o zločinima koje je Hrvatska vojska počinila u Bosni i Hercegovini mene uvjerava da je moguće jednu otvorenu i objektivnu i rasvjetljenu sa svih strana priču plasirati i na javnim servisima. (Borka Rudić, Udruga BH novinari, Treći regionalni forum za tranzicionu pravdu, Beograd, Srbija, 11.-12. februar 2008.)

Nacionalni nivo je važan ali regionalni pristup omogućava da se vide i čuju i druge žrtve.

Ja mislim, vi ste sasvim u pravu da je prva stvar mislim od koje treba da se krene znači na nacionalnom nivou mislim ali ono što je nemoguće, zapravo ono što onemogućava da se ta vrsta rada znači obavi na nacionalnom nivou, to je upravo nepostojanje znači regionalnog tela. Jer upravo vam on omogućava da dobijete sliku o tome šta ste uradili i kako se time bavite. (Milica Tomić, vizuelna umetnica iz Beograda, Srbija, Treći regionalni forum za tranzicionu pravdu, Beograd, Srbija, 11.-12. februar 2008.)

Međutim zašto je nama opet potrebna regionalna saradnja i regionalno razumjevanje? Ne možemo mi, recimo u Crnoj Gori napraviti klimu, stvaranja pozitivne klime za utvrđivanje i kazivanje o ratnim zločinima ako nam je komšija na pozicijama iz 1992. godine ili ako nam je agresor na pozicijama iz 1992. godine i zato mislim da bi stvarno bilo nešto na tom planu napraviti. (Šeki Radončić, nedeljnik Monitor, Crna Gora, Treći regionalni forum za tranzicionu pravdu, Beograd, Srbija, 11.-12. februar 2008.)

Mediji u jednom dijelu zemlje izveštavaju samo o zločinima iz onog drugog dijela i uvijek su zločinci i ubice na drugoj strani, zato smatram da je jako važno da prolazimo te granice i bez obzira jesu li one državne ili su dakle entitetske, regionalne, općinske i tako dalje. (Borka Rudić, Udruga BH novinari, Treći regionalni forum za tranzicionu pravdu, Beograd, Srbija, 11.-12. februar 2008.)

Javno slušanje žrtava

Na ovoj sesiji, žrtve i članovi porodica žrtava iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Srbije, Crne Gore i sa Kosova svedočile su o nepravdi i patnji koje su proživele u vreme rata a dva prijatelja, Jusuf Trbić i Đorđe Krstić, ispričali su kako su sklopili trajno prijateljstvo u danima kada je Arkan gospodario Bijeljinom [april 1992.][1]

1 Video zapisi javnih svedočenja žrtava: www.korekom.org

12. Regionalne konsultacije sa udruženjima žrtava i veteranima o mehanizmima za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima

Podgorica, Crna Gora
9. maj 2008.

Konsultacije su organizovali Fond za humanitarno pravo (Srbija), Documenta (Hrvatska) i Istraživačko-dokumentacioni centar (BiH) u saradnji sa Udruženjem građana Bukovice i Pljevalja (Crna Gora) i Udruženjem porodica kidnapovanih, nestalih i ubijenih od 1998. do 1999. godine na Kosovu i Metohiji Crveni božur (Crna Gora). Uvodničari su bili Nataša Kandić (Fond za humanitarno pravo, Srbija), Vesna Teršelič (Documenta, Hrvatska), Mirsad Tokača (Istraživačko-dokumentacioni centar, BiH), Jakub Durgut (Udruženje građana Bukovice i Pljevalja, Crna Gora) i Ljubiša Filipović (Udruženje porodica kidnapovanih, nestalih i ubijenih od 1998. do 1999. godine na Kosovu i Metohiji *Crveni božur*, Crna Gora). Skup je obilježio lansiranje inicijative za osnivanje Regionalne komisije za utvrđivanje i kazivanje činjenica o ratnim zločinima (REKOM), koju su inicijatori, Fond za humanitarno pravo, Documenta i Istraživačko-dokumentacioni centar,

predstavili kao konkretizaciju podrške, koju su učesnici konsultacija dali regionalnom pristupu, kao najpouzdanijem metodu utvrđivanja i kazivanja činjenica o ratnim zločinima. Učesnici (44), predstavnici udruženja žrtava, žrtve koje nisu članovi udruženja, i veterani iz Crne Gore, Hrvatske, BiH, Srbije, Makedonije, Slovenije i sa Kosova podržali su inicijativu za osnivanje REKOM, s dubokim uvjerenjem da će inicijativa dobiti snažnu podršku udruženja porodica nestalih u svim post-jugoslovenskim zemljama ali svijesni da bez političke volje nacionalnih vlada i snažne podrške međunarodne zajednice nema oživotvorenja te inicijative. Skup je najavila dnevna novina Dan iz Podgorice.

Regionalna komisija je komplementarna suđenjima za ratne zločine.

Regionalna komisija za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima je jedina institucija koja može da obezbedi utvrđivanje činjenica, poštovanje i priznavanje žrtava u regionalnom okviru. (Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Srbija, Regionalne konsultacije sa udruženjima žrtava i veteranima, Podgorica, Crna Gora, 9. maj 2008.)

Sudska pravda je važna, ona je nezaobilazna, međutim ono što mi predlažemo je zapravo komplementarno sudskom procesu. (Mirsad Tokača, Istraživačko-dokumentacioni centar, BiH, Regionalne konsultacije sa udruženjima žrtava i veteranima, Podgorica, Crna Gora, 9. maj 2008.)

Sudovi u našim zemljama, u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Srbiji, na Kosovu, u pojedinoj zemlji godišnje vode između 25 i 30 suđenja. Što je to u usporedbi sa prevelikim brojem svih ubijenih, nestalih, mučenih zatočenih i nasilno prognanih? (…) Trebamo dakle mehanizam koji će biti komplementaran onome što sudovi rade. (Vesna Teršelič, Documenta, Hrvatska, Regionalne konsultacije sa udruženjima žrtava i veteranima, Podgorica, Crna Gora, 9. maj 2008.)

Što se tiče formiranja regionalne komisije, to je nešto najbolje što može da se desi, garantuje uspjeh i mislim da ćemo svi biti uključeni u tu komisiju i zagarantovano ćemo uspjeti da mnoge pronađemo i da ih sahranimo kako dolikuje čovjeku. (Ljubiša Filipović, Udruženje porodica kidnapovanih, nestalih i ubijenih od 1998. do 1999. godine na Kosovu i Metohiji Crveni božur, Crna Gora, Regionalne konsultacije sa udruženjima žrtava i veteranima, Podgorica, Crna Gora, 9. maj 2008.)

Regionalna komisija, fokusirana na žrtve, može da smanji prostor za laži i manipulacije.

Iluzorno je, i ne smijemo pasti u zamku da će bilo ko i bilo koja komisija i bilo koje tijelo uspostaviti nešto što je apsolutna istina, to je jednostavno nemoguće. Ali šta možemo uraditi? Možemo smanjiti prostor neistine, možemo smanjiti prostor laži, možemo smanjiti prostor za manipulacije razne vrste. (Mirsad Tokača, Istraživačko-dokumentacioni centar, BiH, Regionalne konsultacije sa udruženjima žrtava i veteranima, Podgorica, Crna Gora, 9. maj 2008.)

Ta komisija će biti institucija u koju treba vjerovati, ako to bude prelomljeno preko koljena, pa kako bilo uspostavljena ta istina, možda će nekom biti bolna, možda će nekom biti (...) svjesni smo da treba biti daleko kvalitetnija a nije, a prihvatiti je takvu da li je to opasno, da li je to rano? (Kada Hotić, Udruženje Pokret majki enklava Srebrenica i Žepa, BiH, Regionalne konsultacije sa udruženjima žrtava i veteranima, Podgorica, Crna Gora, 9. maj 2008.)

Ja mislim da je osnovni posao utvrditi činjenice, treba napraviti popis ubijenih i nestalih i ne staviti tačku na to. (Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Srbija, Regionalne konsultacije sa udruženjima žrtava i veteranima, Podgorica, Crna Gora, 9. maj 2008.)

Mislim da je važno da žrtve počnu pričat o svojim pričama, a da malo manje pričamo o zločincima, oni će prije ili kasnije doći na red jer oni su nešto što ne može nitko zanemariti niti pobjeć, niti obrisati i oni su poznati. (Miroslav Varga, veteran iz Hrvatske, Regionalne konsultacije sa udruženjima žrtava i veteranima, Podgorica, Crna Gora, 9. maj 2008.)

Jedino Regionalna komisija može da okupi sve žrtve.

Podržavam ovu komisiju, mislim da smo to davno trebali, mnogih svjedoka na žalost nema više među živima. Neki su se i raselili. Drago mi je da smo se skupili sa svih krajeva. Ovo stvarno nikad ne bih vjerovala da bi mogli ovako na jednom mjestu da budemo. Predlažem da što prije krenemo sa radom te komisije i da danas dajemo svoje prijedloge kako i na koji način da se to organizuje. Vrlo je bitno da ljudi dođu do istine o svojim stradalim. (Zdravka Karlica, Opštinska organizacija porodica zarobljenih i poginulih boraca i nestalih civila Prijedor, BiH, Regionalne konsultacije sa udruženjima žrtava i veteranima, Podgorica, Crna Gora, 9. maj 2008.)

Potrebna je jaka i široka mreža i podrška udruženja porodica žrtava i nevladinih organizacija u regiji, koji će da vrše pritisak na svoje vlade da prihvate inicijativu.

Odlučili smo [FHP, Documenta i IDC] *da krenemo da stvaramo regionalnu koaliciju u vezi sa potrebom utvrđivanja činjenica i istine o počinjenim ratnim zločinima i da ta koalicija radi na principu učestvovanja i neposrednog rada na raznim nivoima: na lokalnom, nacionalnom i regionalnom nivou.* (Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Srbija, Regionalne konsultacije sa udruženjima žrtava i veteranima, Podgorica, Crna Gora, 9. maj 2008.)

Ovo je jako dobro što ste vi okupili sve nas da kažemo svoje mišljenje i smatram da ćete imati podršku i od naših članova porodica kad budem prenela informaciju šta smo mi danas ovde dogovarali i da će verovatno svi predstavnici prihvatiti formiranje ove regionalne koalicije. Jer ćemo tako doći do rezultata. (Olgica Božanić, Udruženje porodica kidnapovanih i nestalih na Kosovu i Metohiji, Srbija, Regionalne konsultacije sa udruženjima žrtava i veteranima, Podgorica, Crna Gora, 9. maj 2008.)

Ja u potpunosti podržavam ovu akciju Fonda za humanitarno pravo, Istraživačko-dokumentacionog centra i Documente, ali verujte da vi to ne možete da uspete, ako ne dobijete ili ne dobijemo podršku, prvo od svih udruženja na prostoru bivše Jugoslavije a pogotovu državnika i vlada. A oni će morati to da prihvate ako mi među sobom budemo solidarni i složni. Mi ćemo njih da nateramo da to zaživi. (Simo Spasić, Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija, Regionalne konsultacije sa udruženjima žrtava i veteranima, Podgorica, Crna Gora, 9. maj 2008.)

Mislim da ovo regionalno tijelo, pored utvrđivanja činjenica kao prioritet bi trebalo da ima i prihvatanje tih utvrđenih činjenica u zajednicama gde su počinjeni ratni zločini. (Edin Ramulić, udruženje Prijedorčanki Izvor, BiH, Regionalne konsultacije sa udruženjima žrtava i veteranima, Podgorica, Crna Gora, 9. maj 2008.)

Mislim da svi zajedno, mi na ovom skupu, trebamo biti ujedinjeni i da gonimo sve njih bez obzira na njihovu rasu, nacionalnost ili pol. (Ahmed Graiçevci, Udruženje Shpresa dhe Kujtimi, Kosovo, Regionalne konsultacije sa udruženjima žrtava i veteranima, Podgorica, Crna Gora, 9. maj 2008.)

Kada je reč o komisiji na regionalnom nivou, mislim da je to jako dobra inicijativa, da će biti obuhvaćene sve strane, bez obzira na veru i naciju, da će moći sve strane da dokažu i da pokažu koliko može jedna drugoj strani da pomogne. (Negovan Mavrić, Udruženje porodica kidnapovanih i nestalih lica na Kosovu i Metohiji, Srbija – kancelarija u Velikoj Hoči/Hoçë e Madhe, Kosovo, Regionalne konsultacije sa udruženjima žrtava i veteranima, Podgorica, Crna Gora, 9. maj 2008.)

Kada sam dobio poziv od Nataše Kandić da budem učesnik ne samo na ovom sastanku danas nego počevši od prvih sastanaka koji su održani, mi smo podržali i podržavano ovakvu inicijativu i ja uvek kažem da nema druge alternative samo da se osvetli istina o onome što se desilo. (Hysni Berisha, Udruženje Shpresimi, Kosovo, Regionalne konsultacije sa udruženjima žrtava i veteranima, Podgorica, Crna Gora, 9. maj 2008.)

Mi danas listom ovdje, kako smo se god javljali za riječ, svi dajemo podršku. Bojim se da ćemo doći na ono što često puta iza ovakvih skupova se dešava, a iza toga šta će se onda desiti. Za badava nama danas dizati ruku i izjašnjavati se ukoliko mi ne budemo u svojoj svijesti se mjenjali i ne budemo mi ta motorna snaga koja će tom tijelu, kako ga god nazvali gurati da on bude na nivou funkcije i misije koju bi trebalo da ima. (Čedomir Marić, Udruženje porodica poginulih i nestalih lica u Krajini, u Hrvatskoj, Srbija, Regionalne konsultacije sa udruženjima žrtava i veteranima, Podgorica, Crna Gora, 9. maj 2008.)

Svako ima svoju istinu ali činjenice su najjača istina.

Hrvati će reći svoju istinu, s tim se slažem, izvolite, imate prava na nju. Srbi će reći svoju, ja je sad neću ovdje reći, ja sam Srbin. Ja je sad neću ovdje reći da ne vređam Hrvate, imam obzira. Ali to da je otišlo 250.000 ili 200 ili 130 ili ne znam koliko, to će utvrditi neko, to je činjenica. Primjer broj dva, u mom selu Hrvati će reći - u tom selu, Čitluku, granatirali su Gospić, pa smo morali to rešiti. Srbi će reći, ne, godinu dana niko nije, a ja sam to provjerio, niko nije jednu granatu poslao na Gospić. I tu se nećemo složiti i to je u redu, ovo što vi kažete, nećemo se složit, svak ima svoje. Ali ne može se poreći da je 13 ljudi bilo masakrirano, ne može se poreći, ja neću sada da opterećujem skup, tu je bila moja majka, to se sad dokazuje u Zagrebu. O toj istini nećemo, o toj

istini nećemo, to je činjenica. I još nešto, da završim, u Lovincu isto tako, u Lovincu pre toga je isto tako, ja ne znam tačno koliko na žalost ne znam, pet ili šest Hrvata, baba, bakica ubijeno. Ubijeno je i ja sam slušao, kažu imala je pušku pod suknjom. Znate, tako je i moja majka, tako sam posle slušao, da je i ona imala pušku pod suknjom. To je činjenica i to je istina. (Dragan Pjevač, izbeglica iz Hrvatske, Srbija, Regionalne konsultacije sa udruženjima žrtava i veteranima, Podgorica, Crna Gora, 9. maj 2008.)

Učesnici iz Hrvatske i BiH predlažu uključivanje veterana i počinilaca u proces utvrđivanja i kazivanja činjenica o ratnim zločinima.

Ja jesam bio pripadnik Armije Republike Bosne i Hercegovine i toga se ne stidim ali hoću da odvojimo žito od kukolja, hoću da jasno ostane u istoriji zapisano koje bio taj koji je počinio zločin u moje ili bilo čije ime. (Amir Kulaglić, Udruženje Žene Srebrenice, BiH, Regionalne konsultacije sa udruženjima žrtava i veteranima, Podgorica, Crna Gora, 9. maj 2008.)

Ja mislim da unutar organizacija veterana postoji prostor, dakle u celoj regiji, a ja ću govoriti o Hrvatskoj, gde bi valjalo organizirati upućivanje cijele te populacije i u kontekst ovakve regionalne inicijative i u put za nastanak zvaničnog regionalnog tijela. (Gordan Bodog, Udruga iZmiR, Hrvatska, Regionalne konsultacije sa udruženjima žrtava i veteranima, Podgorica, Crna Gora, 9. maj 2008.)

Ja bih zatražio od svih prisutnih da imamo dobru saradnju a posebno od udruženja ratnih veterana da oni daju maksimum i najveću pomoć da bi se otkrili počinioci zločina, da se otkriju kosti nestalih bilo gde da su ih sakrili. Takođe, zahtevam od svih udruženja da vrše pritisak kod svojih vlada, kod sudova, kod tužilaštava da bi se radilo što više za otkrivanje počinilaca zločina i njihovih nalogodavaca. Najveći doprinos za otkrivanje zločina možemo dati svi ali poseban doprinos mogu dati oni koji su bili učesnici u ratu. (Nazmi Veseli iz Podujeva/Podujevë, Kosovo, Regionalne konsultacije sa udruženjima žrtava i veteranima, Podgorica, Crna Gora, 9. maj 2008.)

Naime, ima veterana koji su spremni da osude zločine koji su učinjeni u njihovo ime. (Novica Kostić, Udruženje Veterani za mir, Srbija, Regionalne konsultacije sa udruženjima žrtava i veteranima, Podgorica, Crna Gora, 9. maj 2008.)

Žrtvama je potrebno saosjećanje i solidarnost žrtava iz druge zajednice. Žrtve imaju potrebu da govore o svojim patnjama, nepravdi i traganju za svojima.

Iako sam izgubio sina ja sam u stanju danas da pružim ruku svakom Srbinu kome se desilo nešto kao meni. (Osman Jashari iz Malog Alaša/Hallaqi Vogë, Kosovo, Regionalne konsultacije sa udruženjima žrtava i veteranima, Podgorica, Crna Gora, 9. maj 2008.)

Čuo sam ovdje jednu lijepu stvar: treba nam suosjećanje sa žrtvama iz drugog naroda. Suosjećanje, to je samo jedan osjećaj ali nama treba solidarnost. Čuo sam ovdje i već godinama slušam, meni je samo bitno da saznam gdje je tijelo mog nekog. Solidarnost se upravo ogleda u tome da te asocijacije kojima i ja pripadam učine nešto da se pronađe neko koga ovdje neko traži na mom prostoru. E to je solidarnost, ne samo da tragam za mojim već da tragam i za onim drugim, pa da bar pomognem onom drugom ako ne mogu doći do tijela, do ostataka mog poginulog i nestalog, da bar pomognem neka on dođe do nekog svog ko mu je nestao ili poginuo. (Amir Kulaglić, Udruženje Žene Srebrenice, BiH, Regionalne konsultacije sa udruženjima žrtava i veteranima, Podgorica, Crna Gora, 9. maj 2008.)

Pronalaženje nestalih je istina za koju se bore porodice nestalih.

Dajem podršku (...) Pripadam onom dijelu porodica koja je uspjela na sreću, da upotrebim reč sreću, ja sam jedinog sina koga sam imao izgubio 1995. godine, on je ubijen u Kninu, posle osam godina neizvjesnosti ja sam preuzeo njegovo tijelo i sahranio. Ja sam nastavio da se borim zajedno sa porodicama da i ostale porodice to dožive. Ja kažem sretno, možda je za one koji nisu doživele ovo neshvatljiva riječ sreća. Sreća je izići iz neizvjesnosti, dočekati da onoga koga toliko godina tražiš da znaš gdje ćeš vratiti njegovo ime i zapaliti svijeću. Eto to je za nas porodice i udruženja osnovni cilj, to je ta istina za koju se mi borimo. (Čedomir Marić, Udruženje porodica nestalih i poginulih lica u Krajini, u Hrvatskoj, Srbija, Regionalne konsultacije sa udruženjima žrtava i veteranima, Podgorica, Crna Gora, 9. maj 2008.)

Mi se sve vreme pitamo gde su ostala tela. Mi nismo dobili odgovor na to i zato tražimo od srpskih udru-

ženja koji imaju istu muku kao i mi da priđu i da sarađujemo, da razmenimo informacije jer mi smo ti koji možemo da guramo proces napred i da dođemo do cilja koji nas muči (Hysni Berisha, Udruženje Shpresimi, Kosovo, Regionalne konsultacije sa udruženjima žrtava i veteranima, Podgorica, Crna Gora, 9. maj 2008.)

Ja ovu komisiju gledam na ovakav način: da ta komisija ima dva tima, tim za utvrđivanje istine i tim za traženje nestalih. (Narcis Mišanović, Jedinstvena organizacija boraca BiH, BiH, Regionalne konsultacije sa udruženjima žrtava i veteranima, Podgorica, Crna Gora, 9. maj 2008.)

Važno je da Komisija bude državna ali nezavisna.

Glavno je da u toj komisiji riječ vode žrtve, odnosno njihove porodice. Bitno je da imaju kvalitetan pravilnik, poslovnik rada, smijernice, program rada, da znaju šta je cilj, misija te komisije, da ne lutamo. Bitno je da od države izganjamo, odnosno pritiskom dobijemo potpuna ovlaštenja od mjesne zajednice do ministarstva. Kad mi zatražimo neku informaciju komisiji se ta informacija kvalitetno i vrlo brzo nama dostavi. Znači da budemo državni, a da nismo državni, da nas finansiraju. (Narcis Mišanović, Jedinstvena organizacija boraca BiH, BiH, Regionalne konsultacije sa udruženjima žrtava i veteranima, Podgorica, Crna Gora, 9. maj 2008.)

Izbor članova komisije treba da vrši posebno tijelo za imenovanje, koje bi činili predstavnici žrtava, organizacija za ljudska prava, mladi, predstavnici nacionalnih vlada, predstavnik Generalnog sekretara UN i EU.

Moj predlog je da u ovoj komisiji obavezno budu ljudi koji su žrtve, odnosno ljudi nad čijim su porodicama učinjeni zločini. Naravno, ako ne budemo u tim komisijama imali i predstavnike vlade, ne znam da li ćemo uspeti da opstanemo što se tiče finansiranja, što se tiče sudskih postupaka koji treba da se vode. Jer vlade su i dan danas, siguran sam, te koje sprečavaju rasvetljavanje sudbine i uključivanje istražnih organa u raznim istragama koje su počinjene nad nedužnim ljudima. (Milorad Trifunović, Udruženje porodica kidnapovanih i nestalih lica na Kosovu i Metohiji, Srbija, kancelarija u severnoj Mitrovici/Mitrovicë, Kosovo, Regionalne konsultacije sa udruženjima žrtava i veteranima, Podgorica, Crna Gora, 9. maj 2008.)

Predlažem sastav ove regionalne komisije: da postoji koordinaciono operativno tijelo na čelu sa ove tri nevladine organizacije, a da predstavnici svih udruženja, aktivnih u borbi za traženje istine i rešavanje ovih naših krucijalnih problema, predlože, pošalju, daju svog predstavnika u takozvani forum, dakle forum regionalne komisije koji bi se sastajao s vremena na vreme i plenarno radio i odlučivao o nekim određenim, bitnim stvarima. (Dragan Sekulović, Centar za komunikaciju *Pravda* - Udruženje izbeglih i prognanih iz Hrvatske, Srbija, Regionalne konsultacije sa udruženjima žrtava i veteranima, Podgorica, Crna Gora, 9. maj 2008.)

Učesnici predlažu formiranje portala Koalicije za regionalne Komisije.

Predlažem da se formira, kao što netko prethodno reče, portal regionalne koalicije, koji će biti na četiri jezika, pa da na tom portalu svatko može naći one činjenice koje ga zanimaju. Predlažem da se napravi i osnuje mesečni bilten koji će iznositi najinteresantnije i najbolje podatke. (Dragan Sekulović, Centar za komunikaciju Pravda - Udruženje izbjeglih i prognanih iz Hrvatske, Srbija, Regionalne konsultacije sa udruženjima žrtava i veteranima, Podgorica, Crna Gora, 9. maj 2008.)

Moja ideja je bila da se napravi jedan regionalni veb portal na kojem bi se svaka žrtva predstavila. (Miroslav Varga, veteran iz Hrvatske, Regionalne konsultacije sa udruženjima žrtava i veteranima, Podgorica, Crna Gora, 9. maj 2008.)

13. Nacionalne konsultacije s civilnim društvom o Inicijativi REKOM

Mitrovica/Mitrovicë, Kosovo
26. jun 2008.

Nacionalne konsultacije s civilnim društvom organizovali su Fond za humanitarno pravo Kosovo i Community Building Mitrovica, Kosovo.

Diskusije učesnika [40], iz nevladinih organizacija za ljudska prava, udruženja političkih zatvorenika i udruženja porodica nestalih odvijale su se u veoma emocionalnoj atmosferi.

Uvodničari su bili Nataša Kandić (Fond za humanitarno pravo, Srbija), Vesna Teršelič (Documenta,

Hrvatska) i Valdete Idrizi (Community Building Mitrovica, Kosovo).

Žrtve imaju jaku potrebu da govore o tome šta im se desilo, i da imenuju počinioce. Predstavnici udruženja žrtava i Odbor za ljudska prava smatraju da se počiniocima ratnih zločina treba suditi tamo gde su zločini počinjeni.

Podržavam mišljenje da onima koji su počinili zločine na Kosovu treba da se na Kosovo suditi, jer se ne ide na suđenje u Srbiju za zločine koji su počinili na Kosovu, ako su počinili zločine u Srbiji, onda suđenje u Srbiji, ako u Hrvatskoj onda neka suđenje bude u Hrvatskoj. Zločinci da se vrate na mesto gde su počinjeni zločini. (Bexhet Shala, Odbor za ljudska prava, Kosovo, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Mitrovica/Mitrovicë, Kosovo, 26. jun 2008.)

Predstavnici srpskih organizacija iz severne Mitrovice založili su se za poimeničnu registraciju svih žrtava i za samokritičko preispitivanje vlastite odgovornosti.

Svaka zajednica prvo treba da ima kritički odnos prema samoj sebi. Ovde se uglavnom priča o onoj drugoj zajednici sa jednom dozom nepoverenja što je, hajde, donekle sasvim opravdano i ljudi koji su počinili ratne zločine treba da odgovaraju ali pre svega svako u svom dvorištu treba da počisti i da uradi svoj deo. (Aleksandar Stojanović, Centar za razvoj civilnog društva, Kosovo, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Mitrovica/Mitrovicë, Kosovo, 26. jun 2008.)

Žrtve koje nisu članovi udruženja žrtava podržale su regionalnu inicijativu i suđenja za ratne zločine, nezavisno od toga da li se sudi u Srbiji ili na Kosovu.

Ova regionalna komisija, na kraju će se definisati i pravo ime će dobiti, ima prekodržavni karakter jer sa ovakvom blokadom kakvom je imamo od država koje su imale ulogu u ovom oružanom ratu teško je stići do istine. Samo padom ovog zida, ove blokade, i samo uz regionalno uključenje svih onih koje rade za istinu i pravdu može se imati malo uspeha. (Lush Krasniqi iz Korenice/Korenicë, Kosovo, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Mitrovica/Mitrovicë, Kosovo, 26. jun 2008.)

Aktivisti organizacija mladih i pravnici koji su učestvovali u konsultacijama, dali su veliku podršku utvrđivanju činjenica. Predložili su da se u budućim konsultacijama razgovara o amnestiji kao načinu za dolaženje do istine. REKOM treba da ima ograničen vremenski mandat.

Bilo bi dobro kad bismo imali i neku amnestiju jer ponekad je važnije doći do istine i ne samo do suđenja. I drugo, želeo bih da ova komisija nema predug mandat, kako bi izvršavala sve svoje ciljeve što prije, da bi se do istine došlo što pre, i sve što bi ova Komisija predvidela. (Milot Berisha, Inicijativa za ljudska prava, Kosovo, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Mitrovica/Mitrovicë, Kosovo, 26. jun 2008.)

14. Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava o Inicijativi REKOM

Beograd, Srbija
15. jul 2008.

Nacionalne konsultacije sa udruženjima organizovao je Fond za humanitarno pravo (Srbija).

Ove konsultacije predstavljale su prvi pripremni sastanak sa udruženjima žrtava u Beogradu, kada je učesnicima predstavljena Izjava o pristupanju Koaliciji za osnivanje Regionalne komisije za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima (REKOM), koja će ubuduće voditi proces konsultacija. Prikazan je video zapis sa regionalnih konsultacija u Podgorici 9. maja 2008 na kojima je ozvaničena inicijativa za osnivanje REKOM. Skupu je prisustvovalo 16 predstavnika udruženja žrtava i pet posmatrača, a uvodna izlaganja dali su Nataša Kandić (Fond za humanitarno pravo, Srbija) i Lidija Škaro (Međunarodna komisija za nestala lica, BiH).

Podržana je inicijativa za osnivanje regionalne komisije i ocenjeno da će ona najviše pomoći žrtvama.

Pozdravljam inicijativu za osnivanje Regionalne komisije. Želim da se što pre osnuje i da to krene, da se konkretne stvari urade i da se nešto učini u što kraćem roku. (Olgica Božanić, Udruženje porodica kidnapovanih i nestalih lica na Kosovu i Metohiji,

Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 15. jul 2008.)

U potpunosti podržavam akciju ove komisije [koalicije], da na prostoru bivše SFRJ se konačno sazna istina o svim žrtvama bez obzira na veru i naciju i odgovornost svih onih koji su doprineli tom stradanju, bez obzira na veru i naciju. Ja garantujem životom da će mnogi u Srbiji i da kritikuju ovu ideju ili ovu inicijativu, međutim kad mi stanemo iza te komisije, neće imati potrebe da niko u Srbiji podiže glas jer niko nije izgubio sem naših porodica. Garantujem da ćemo na teritorije Srbije i Crne Gore mi prikupiti minimum 400.000 potpisa za tu komisiju. (Simo Spasić, Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 15. jul 2008.)

Ja upravo u ovom sada zalaganju za osnivanje Regionalne komisije vidim tu neku trajniju komunikaciju, povezanost udruženja i žrtava iz bivše Jugoslavije i čini mi se da se u praksi to regionalno povezivanje, zajedničko traganje za nestalim, pokazuje kao potreba. Ni jedna druga konsultacija, ni jedan drugi skup, bilo da je reč o novinarima, organizacijama za ljudska prava, mladima, umetnicima, piscima, nije bio toliko jasan i toliko pun podrške za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i razjašnjenjem sudbine nestalih kao što su bile konsultacije sa udruženjima žrtava i žrtvama. (Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 15. jul 2008.)

Jednoglasno smo svi podržali osnivanje ove Regionalne komisije, svemu onome što će učiniti na rasvetljavanju zločina, na privođenju zločinaca pred sud pravde, sve to nama porodicama žrtava odgovara i u potpuno podržavamo sve to. (Milorad Trifunović, Udruženje porodica kidnapovanih i nestalih lica na Kosovu i Metohiji, Srbija-kancelarija u severnoj Mitrovici/Mitrovicë, Kosovo, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 15. jul 2008.)

Smatram, da jedino ta Regionalna komisija može da dođe do ogromnog broja dokumenata o kojima svi mi dosta toga ovde danas iznosimo i tražimo, a nismo bili u mogućnosti da dođemo do tih informacija i do te dokumentacije. (Negovan Mavrić, Udruženje porodica kidnapovanih i nestalih lica na Kosovu i Metohiji, Srbija, kancelarija u Velikoj Hoči/Hoçë e Madhe, Kosovo, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 15. jul 2008.)

Potrebno je pripremiti mehanizme za uticanje na vlade u regionu da prihvate osnivanje Komisije. Mora se definisati i kakav će odnos Komisija imati sa institucijama.

Mislim da je to veoma dobra inicijativa i mislim da taj regionalni pristup može da rezultate, međutim moramo biti svesni u kakvom vremenu živimo i moramo biti svesni toga da su kod mnogih vlada u regionu i dalje nacionalni interesi iznad vladavine prava. Ja ne znam koliko vi predviđate sa kakvim ćete se problemima sresti u budućnosti ali isto tako unapred treba pripremiti mehanizme na koji način ćemo uticati na vlade koje jednostavno neće prihvatiti Komisiju kao neku organizaciju koja je stvarno tu da bi rešila, odnosno utvrdila činjenice. (Srđan Popović, Fraktal, Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava i žrtvama, Beograd, Srbija, 15. jul 2008.)

Mi imamo na ovom prostoru dosta toga nerješenog, a nije rješeno zato što ni dan danas ne postoji politička volja i naše uporište upravo u tom pravcu mora ići uvažavajući sve pozitivne inicijative. (...) Zašto ide sporo? Zbog nepostojanja političke volje i zbog velikog uticaja Vlade. Pa onda se nameće pitanje (...) kakav ćemo graditi odnos između nove ove Komisije, sigurno je da se sa njom mora usko sarađivati sa svim institucijama koje raspolažu sa određenim podacima. (Čedomir Marić, Udruženje porodica poginulih i nestalih lica u Krajini, u Hrvatskoj, Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 15. jul 2008.)

Kriterijumi za članove komisije moraju biti jasno definisani. Njeni članovi moraju biti hrabri ljudi, sposobni da se suprotstave svima koji pokušaju da ih opstruiraju u radu.

Kriterijume za ljude koji će raditi u samoj komisiji, to je veoma bitno definisati, da li će to biti pravnici ili će to biti ljudi koji imaju iskustva u dosadašnjem radu u asocijacijama kidnapovanih i ubijenih. (Srđan Popović, Fraktal, Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 15. jul 2008.)

Tu [u komisiji] moraju biti jaki ljudi, ljudi koji će imati smelosti da se suprotstave svim tim silama

u tražnju prava za nas koji smo žrtve zločina, zločinaca i da dođu do arhiva, njihovih arhiva. (...) Vojnici su snimali, njihovi komandanti, ne znam ko, video kamerom, smimali su aparatima, oni imaju kompletne arhive o svim ljudima koji su dole nađeni mrtvi. I garantujem da te arhive oni imaju u svojim zemljama jer su ih odneli tamo i šta sada čine i šta će činiti to samo oni znaju. (Milorad Trifunović, Udruženje porodica kidnapovanih i nestalih lica na Kosovu i Metohiji, Srbija, kancelarija u severnoj Mitrovici/Mitrovicë, Kosovo, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 15. jul 2008.)

Potrebno je što pre započeti rešavanje problema nestalih lica jer svedoci i članovi porodica otetih polako umiru.

Neophodno je što pre započeti rešavanje problema nestalih lica. Svi smo stekli takav utisak da ovaj naš problem nekako ide u nedogled i da što duže traje to mnogima odgovara. Znate, ljudi umiru, mi starimo, nemoguće je da se u trećem milenijumu ovaj naš problem ne reši za vrlo kratko vreme i u vrlo kratkom roku. (Olgica Božanić, Udruženje porodica kidnapovanih i nestalih lica na Kosovu i Metohiji, Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava i žrtvama, Beograd, Srbija, 15. jul 2008.)

Izraženi su oprečni stavovi oko toga da li regionalna komisija treba da sarađuje s učesnicima ratova.

Oko rada ove komisije ne smeju biti uključeni veterani, jer je to loše odjeknulo među porodicama. Ja znam da ste vi rekli pa oni nisu činili zločine. Niko nema dokaza da li je neko činio ili nije činio bez suđenja (...) Odgovorno tvrdim da ta Komisija ne može da zaživi, ne može da prikupi te potpise pogotovo u Srbiji i Crnoj Gori ako se ne eliminišu veterani rata. (Simo Spasić, Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava i žrtvama, Beograd, Srbija, 15. jul 2008.)

Među njima je bilo ljudi koji nisu noćima spavali i mučila ih je mora što su bili silom naterani, gdje su morali da učestvuju u ratnim zločinima. Ne svojom voljom nego silom i prinudom države i pravnog sistema, tako da ja razumijem emocije ali logika stvari kaže da se ne možemo lišiti dragocijenih podataka ljude koji su direktno učestvovali u paljenju kuća u kojima su bile na stotine nevinih žrtava. (Dragan Sekulović, Centar za komunikaciju Pravda - Udruženje izbeglih i prognanih iz Hrvatske Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava i žrtvama, Beograd, Srbija, 15. jul 2008.)

Komisija će utvrđivanjem činjenica pomoći da se zaštiti nova generacija i da se sa njih skine teret prošlosti.

Oni su nama u tome ratu, izazivajući taj rat, oni su nama uzeli živote. Nisu ovima mladima, i mi ćemo otkrivajući to ko je počeo rat i ko nam je uzeo živote i ko nam je pobio sinove, majke i sve ostale, mi ćemo doći do toga da zaštitimo ove mlade koji stvarno ne trebaju da su opterećeni od toga. (Dragan Pjevač, Udruženje porodica poginulih i nestalih lica u Krajini, u Hrvatskoj, Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 15. jul 2008.)

Neophodno je osnovati tim za odnose sa javnošću da bi do javnosti doprla istina o žrtvama. Nalazi Komisije se mogu prezentovati adekvatnom skupštinskom odboru.

Posebno naglašavam, organizovati odsek za odnose sa javnošću, jedan kreativan snažan tim i po kalendaru događaja objavljivati istinu o žrtvama i počiniocima. Molim vas, mi smo ovde (...) pričamo samo sebi meni se čini. Mora javnost biti svaki put obaveštena o ovome što mi radimo i prikazati makar jednu priču iz ove naše. I sledeće, ne znam, pravnici neka ovo objasne molim vas, sve prezentirati nekom skupštinskom odboru. (Žanka Stojanović, Roditelji u crnom, Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 15. jul 2008.)

Komisija treba da formira tim za nalaženje svedoka.

Formirati komisiju za pronalaženje svedoka. Hoće da pričaju. Znate, kada se nađete sa mnogima, ja sam imala slučaj sa dvojicom momaka iz Kraljeva da ispričaju šta su doživeli i danas mirno ne spavaju zato što su se nalazili tamo gde nisu trebali da se nađu. (Žanka Stojanović, Roditelji u crnom, Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 15. jul 2008.)

Pomirenja između naroda u regionu ne može biti dok sve žrtve ne dobiju isto zadovoljenje u pravdi.

Odgovornim po komandnoj odgovornosti, neposrednim počiniocima ratnih zločina sudiće se pred Međunarodnim krivičnim tribunalom, odnosno Haškim tribunalom, međunarodnim sudskim većima na Kosovu, Sudom Bosne i Hercegovine i nacionalnim sudovima u Srbiji, Hrvatskoj i Crnoj Gori (...) Za razliku od hrvatskih žrtava, bošnjačkih, muslimanskih i albanskih, malo im je lakše jer su svi oni za koje su te porodice s pravom smatrale da su odgovorni, po komandnoj odgovornosti, od najmanje kapetana, pa do svih generala srpske nacionalnosti i čak državnici su ili bili u Hagu ili su i dan danas, a mnogi su pod zemljom. E sada, u ime porodica stradalih Srba, Roma, Goranaca, Turaka ili Albanaca koji su u evidenciji našeg udruženja, odgovorno tvrdim, niko ne može da pomisli o nekom pomirenju, o nekom oprostu kako se kaže, nekom suživotu i daljem životu dok i porodice žrtava [srpske nacionalnosti] ne budu isto tretirane. (Simo Spasić, Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 15. jul 2008.)

Udruženja žrtava mogu mnogo da pomognu radu komisije prikupljanjem informacija i svedočenja o zločinima. Potrebno je pomoći im u tome opremom i obukom.

Pošto mi imamo dosta dokumenata, ali udruženja nisu dovoljno osposobljena, možda može da se pomogne udruženju da prikupi što kvalitetnije informacije. Da se malo, kako da kažem, obučimo ili da to bude što mi posjedujemo priznato na sudu ili da bude validan dokument, kvalitetan i da bude od koristi. Znači najbolje što udruženja mogu da pomognu toj komisiji, dok to sve ne zaživi jer je problem izumiranja, i dosta porodica stalno ponavlja jednu te istu priču i više nema snage da ponovo ponavlja, pa onda kad već jednom dođe da to ispriča, da to već bude dokumentovano i zabeleženo jer jedino tako znamo da to ostaje trajno. (Dragana Đukić, Udruženje porodica poginulih i nestalih lica u Krajini, u Hrvatskoj, Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 15. jul 2008.)

Pričalo se o ljudima koji su sada na slobodi, a koji su počinili ratne zločine a nisu osuđeni u dovoljnoj meri, tako se čini. Procesi će biti završeni ukoliko mi dignemo ruke od toga. Velika snaga ovog procesa upravo leži u vašim organizacijama, u organizacijama koje vi predstavljate. Vi ste ti koji možete da završite proces do kraja. (Aleksandar Stojanović, Centar za razvoj civilnog društva, Kosovo, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 15. jul 2008.)

Potrebno je jasno definisati kojim zločinima će se baviti komisija.

Da li su zločini kidnapovanje, ubijanje, vađenje organa što je nesporno, da li su ratni zločini i ukidanje prava na dom, ukidanje prava na slobodu kretanja, ukidanje prava na statusna prava, ukidanje prava na privatnu imovinu kao neprikosnovenu. Ja bih sugerirao da iskristaliziramo što je moguće bolje, da vidimo u kom obimu, koja kvaliteta ratnih zločina nas može najviše zanimati, odnosno gdje se možemo usredsrediti ili fokusirati se preciznije. (Dragan Sekulović, Centar za komunikaciju Pravda - Udruženje izbeglih i prognanih iz Hrvatske, Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 15. jul 2008.)

Potrebno je promovisati komisiju u javnosti, što je pre moguće, kao i tražiti podršku međunarodne zajednice za njeno osnivanje.

Sa komisijom [predstavljanjem] *da se ide odmah. Moramo joj trasirati put, moramo doći do nje, moramo pripremiti javnost da kaže 'treba nam.' Ne možemo sada izaći jer nam treba vlada, jedna, druga, treća, mi moramo ići čvrsto i uporno jedno po jedno.* (Dragan Pjevač, Udruženje porodica poginulih i nestalih lica u Krajini, u Hrvatskoj, Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 15. jul 2008.)

Znači moramo komisiju što pre oformiti, mora Komisija imati podršku i Evropske zajednice i Evropskog parlamenta i Saveta bezbednosti i Ujedinjenih nacija. Ako to nema, ta Komisija neće imati nikakvog uticaja, neće imati moći da radi. (Milorad Trifunović, Udruženje porodica kidnapovanih i nestalih lica na Kosovu i Metohiji, Srbija, kancelarija u severnoj Mitrovici-Mitrovicë, Kosovo, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 15. jul 2008.)

Potrebno je pripremiti dokumentarni film o svim žrtvama u regionu.

Predlažem da se pripremi jedan dokumentarac koji će objediniti sve žrtve u regionu, da po jedan

predstavnik porodica žrtva govori, a da se potkrepi video snimkom sa terena, sa područja o kome govori. Da se taj dokumentarac prezentuje na svim televizijskim stanicama kako bi javnost znala šta nam je cilj. (Olgica Božanić, Udruženje porodica kidnapovanih i nestalih lica na Kosovu i Metohiji, Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 15. jul 2008.)

15. Nacionalne konzultacije s civilnim društvom o inicijativi REKOM

Zagreb, Hrvatska
16. srpanj 2008.

Konzultacije je organizirala Documenta, Hrvatska. Na skupu je sudjelovalo 29 predstavnika civilnog društva u Hrvatskoj. Vesna Teršelič i Eugen Jakovčić (TV Jadran, Hrvatska) informirali su sudionike o dosadašnjem toku konzultacija, instrumentima za ustanovljenje istine, inicijativi za osnivanje Regionalne komisije, kao i o formiranju Koalicije za podršku osnivanju Regionalne komisije. Najavljeno je da će koalicija biti formalno predstavljena na Četvrtom regionalnom forumu za tranzicijsku pravdu na Kosovu, u listopadu 2008. godine.

Svi su sudionici izrazili podršku regionalnom pristupu smatrajući da je jedino tako moguće utvrditi sve činjenice o ratnim zločinima i sudbini nestalih osoba.

Naglasili su važnost prikupljanja podataka o svim ratnim žrtvama i važnost procesuiranja ratnih zločina. Međutim, izrazili su brigu zbog sporosti istraga i prisutne etničke pristranosti u procesuiranju ratnih zločina.

Zaključeno je kako bi inicijativa trebala obuhvatiti što širi krug organizacija civilnog društva i da podršku za inicijativu treba tražiti na lokalnoj razini. U tu svrhu treba organizirati predstavljanje, promoviranje i zagovaranje inicijative te povezivati i uključivati organizacije na lokalnoj razini.

Postavljeno je i pitanje treba li inicijativu staviti u širi kontekst i treba li uključiti Europsku uniju, OESS i Međunarodni tribunal za bivšu Jugoslaviju.

16. Nacionalne konsultacije s mladima o inicijativi REKOM

Srbija, Ivanjica
21. september 2008.

Konsultacije je organizovala Inicijativa mladih za ljudska prava (Srbija).

Mladi podržavaju regionalnu inicijativu za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i smatraju da je potrebno uspostavljanje REKOM-a kao zvanične komisije.

Regionalna komisija mora biti „nepristrasna i surovo objektivna u svom radu, a sam proces uspostavljanja mora biti dobro planiran".

Mladi smatraju da je neophodna kampanja za stvaranje pozitivne klime u društvima bivše SFRJ i da ona mora uključivati različite ciljne grupe s prilagođenim pristupom tim grupama. Kampanja mora biti postepena, mora uključivati žrtve, njihove porodice i isticati potrebu za istinom. Kampanja bi trebalo da uključuje javne ličnosti iz različitih oblasti.

Obrazovanje ima važnu ulogu u stvaranju pozitivne klime, kao i regionalna saradnja, posebno razmena mladih. Neophodno je uspostaviti generacijsku vezu između žrtava i mladih kako bi se kod mladih gradila empatija. Važno je organizovati posete memorijalima i mestima zločina.

Mladi vide svoju ulogu u delovanju na terenu, zajedno sa žrtvama. Mladi moraju da menjaju svoje okruženje u svakodnevnom životu.

Neophodno je uključivanje i verskih zajednica – crkveni velikodostojnici moraju pratiti javna saslušanja i maksimalno se uključiti.

Za članove komisije ne bi trebalo birati ljude koji su bili povezani sa vlastima ili bili na vlasti u vreme oružanih sukoba na prostoru bivše SFRJ.

Mladi podržavaju žrtve i članove njihovih porodica da javno svedoče i smatraju da priprema, saslušanje i prenošenje svedočenja žrtava mora posebno pažljivo biti organizovana, uz vođenje računa o dostojanstvu i željama žrtava.

Mladi vide kao članove komisije javne ličnosti i

akademske građane, i posebno predstavnike žrtava i njihovih porodica.

REKOM mora imati jasno definisana ovlašćenja da istražuje. Državni organi, uključujući bezbednosne službe, moraju sarađivati sa REKOM.

17. Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava na Kosovu o Inicijativi REKOM

Priština/Prishtinë, Kosovo
4. oktobar 2008.

Konsultacije je organizovao Fond za humanitarno pravo Kosovo. U konsultacijama su učestvovala 22 predstavnika pretežno udruženja porodica žrtava i nestalih lica, kao i šest predstavnika međunarodnih organizacija u svojstvu posmatrača. Uvodničari su bili Nataša Kandić (Fond za humanitarno pravo, Srbija), Vesna Teršelič (Documenta, Hrvatska) i Bekim Blakaj (Fond za humanitarno pravo Kosovo), a skup je moderirala Valdete Idrizi (Community Building Mitrovica, Kosovo).

Postoji potreba na regionalnom nivou za celovitom istinom o tome šta se dogodilo.

Potrebno nam je jedno telo koje će na vrlo organizovan način koristiti dokumentaciju koju je prikupio Haški tribunal; organizovati dodatnu istragu povodom brojnih slučajeva kojima se Haški tribunal i domaći sudovi nisu bavili; napraviti mapu ratnih zločina; pokazati sliku šta se dogodilo, istovremeno na taj način pomoći tužilaštvima; ali ono što je bitno stvoriti jednu potpunu sliku o ratnim zločinima, stvoriti klimu u svakom društvu, klimu u kojoj će se razvijati solidarnost i saosećajnost sa žrtvama i stvoriti jednu javnu platformu da žrtve mogu da govore o onome što se njima dogodilo. (Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Priština/Prishtinë, Kosovo, 4. oktobar 2008.)

Mislim da je silno važno i zbog odgovornosti koju imamo prema preživjelima i prema svima u našim društvima, vrlo je važno utvrdit činjenice a te su činjenice toliko kompleksne da ih se može sagledat samo u regionalnom kontekstu. Mi u Hrvatskoj naprosto ne možemo saznat i vidjet sve što se dogodilo onima koji su izbjegli nakon vojne akcije Oluja u kolovozu 1995. ako oni danas više ne žive u Hrvatskoj, a mnogi žive u BiH i u Srbiji. (Vesna Teršelič, Documenta, Hrvatska, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Priština/Prishtinë, Kosovo, 4. oktobar 2008.)

Inicijativa za osnivanje REKOM je u interesu kosovskih žrtava.

Na Kosovu se procenjuje da je ubijeno 13,000 ljudi, da je sa Kosova iseljeno 800.000 ljudi, da je zapaljeno ili demolirano 127.000 privrednih i individualnih objekata. Mi danas na Kosovu nemamo jednu instituciju koja može da nam da podatke o tome kada i gde su se dogodili ti zločini, ko je izvršio te zločine i u kom vremenskom periodu (...) S toga, smatram da formiranje ove komisije, po mom viđenju, ja podržavam takav vid da se formira jedna komisija. (Teki Bokshi, advokat sa Kosova, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Priština/Prishtinë, Kosovo, 4. oktobar 2008.)

Ja želim da kažem da ste me uverili da treba formirati komisiju, iako nije ništa u našim rukama. Neka se formira komisija. (Bajram Çerkini, Udruženje *Kujtimi*, Kosovo, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Priština/Prishtinë, Kosovo, 4. oktobar 2008.)

Stvaranje ove komisije, možda bi bilo, čika Bajrame, prevazilaženje ili jedna dopuna manjkavog rada svih vlada i jedan direktan pritisak na njih. (Arsim Gërxhaliu, UNMIK-OMPF — kancelarija za nestala lica, Kosovo, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Priština/Prishtinë, Kosovo, 4. oktobar 2008.)

Ja izražavam svoje mišljenje da svaka inicijativa koja ima za početak u osnovi humanizam, što ima za osnovu izvođenje na svetlo jedne realnosti ili rasvetljavanje svega onoga što se dogodilo na Kosovu je u interesu naših nastojanja, našega rada, našeg Saveta [udruženja porodica nestalih], *naših udruženja i na poseban način ima koristi i interes i svaki član porodice (...) ovu inicijativu, koju sam rekao načelno podržavam, mislim da je u našem interesu.* (Haki Kasumi, Savet za koordinaciju udruženja porodica nestalih na Kosovu, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Priština/Prishtinë, Kosovo, 4. oktobar 2008.)

Koristim priliku da pozdravim ovu inicijativu za formiranje komisije, jednog regionalnog tela, koje će

pomoći sveukupnom procesu, ne samo rasvetljavanja sudbine nepronađenih, odnosno nestalih, nego i u predstavljanju istine i plasmanu istine, u senzibiliziranju javnosti o ovom pitanju. (Prënk Gjetaj, Predsednik Komisije Vlade Kosova za nestala lica, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Priština/Prishtinë Kosovo, 4. oktobar 2008.)

Mi treba dobro da razmislimo i da shvatimo da nam je potrebna jedna inicijativa o osnivanju komisije zarad istine i ja mislim da treba da postoji i bez jedne debate, ovako kako smo ujedinjeni, danas ovde, da budemo tako i u Beogradu i u Zagrebu i u Sarajevu i svugde. Zločincu treba reći u oči da zločin postoji, da je izvršio i da mu je obraz okaljan genocidom. I ova komisija, ja mislim, treba da postoji i da svako od vas da svoje mišljenje o tome i da imamo vremena da razmislimo. (Ahmet Graiçevci, Udruženje Shpresa dhe Kujtimi, Kosovo, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Priština/Prishtinë, Kosovo, 4. oktobar 2008.)

Mi dolazimo i odlazimo i živimo s patnjama u duši i glavi tražeći da saznamo šta se dogodilo, koja je istina, ko ima tu istinu, gde da nađemo istinu? Ja sam identifikovao iz Batajnice 05 dva brata i strica a sada me još više muči da saznam istinu ko ih je masakrirao. Znači nisu dovoljni samo njihovi kosti i grobovi, sada me možda više interesuje istina. Mi trebamo uraditi to, njima dugujemo koji u poslednjim minutima nisu mislili na sebe nego su se molili da se mi spasemo od nemilosrdne smrti. (Lush Krasniqi iz Korenice/Korenicë, Kosovo, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Priština/Prishtinë, Kosovo, 4. oktobar 2008.)

Tražimo da istina izađe na videlo, da se zna kako su ti zločini učinjeni i ko je to učinio. Bez jedne takve inicijative ne verujem da bismo mogli uraditi nešto (...) Nama ostaje da kao porodice i građani Kosova i ostale nevladine organizacije koje su ovde i koje su nam se i u ovom trenutku pridružile i koje će nam se pridružiti, jer smo jedini mi koji možemo ovaj proces da vodimo napred, jedini smo koji možemo da dokažemo istinu. Ja znam da istina preko pravosudnih organa neće izaći, ali mi se ne trebamo predati. (Hysni Berisha, Udruženje Shpresimi, Kosovo, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Priština/Prishtinë, Kosovo, 4. oktobar 2008.)

Mislim da svi zajedno, svaka ruka koja nam se pruža za saradnju, treba je prihvatiti,, treba poštovati, jer samo na taj način se vrši bolja koordinacija. Dakle ako budemo bolje sarađivali, ako se bolje informišemo, samo na taj način možemo popuniti te praznine koje su ostale čitavih ovih godina. (Valdete Idrizi, Community Building Mitrovica, Kosovo, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Priština/Prishtinë, Kosovo, 4. oktobar 2008.)

Deo predstavnika udruženja porodica nestalih sumnja da je moguće formirati regionalnu komisiju sa Srbijom, dok se ne izvini i prizna albanske žrtve.

Meni je žao, inicijativa je dobra ali nije u pravi trenutak, nije vreme (...) Koju regionalnu komisiju vi hoćete da formirate sa Srbijom, sa onim koji nas ne priznaju, sa onim koji ne priča sa nama, sa onima koji svaki dan otvaraju vrata ratu. (Bajram Qerkini, Udruženje *Kujtimi*, Kosovo, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Priština/Prishtinë, Kosovo, 4. oktobar 2008.)

Kako se može formirati ta komisija, kada oni, kada sam srpski narod ne priznaje Kosovo, nije se do sada nijednom izvinuo. Još uvek se Srbija se nije demokratizovala a ja ne znam da je do sada došao, nije došao nijedan srpski političar da se pokloni pred našim grobovima, a ima preko 900 otkrivenih masovnih grobnica na Kosovu, nijednom nije došao da ih poseti. Ovaj narod je povezan i sa svojom crkvom, nijedan srpski sveštenik nije došao da poseti nijednu grobnicu negde na Kosovu i da traži izvinjenje, a to pokazuje da smo mi daleko od tog naroda. Oni najpre treba da se osveste, da traže izvinjenje, ali istovremeno i da odgovaraju za počinjena dela. Mi znamo vrlo dobro da se u Srbiji još uvek na vlasti nalaze te komandne, vojne i policijske strukture koje su učinile te zločine na Kosovu. (Ymer Merlaku, Udruženje porodica nestalih iz Kline/Klinë, Kosovo, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Priština/Prishtinë Kosovo, 4. oktobar 2008.)

Svaki član porodice, šta god da donosi ova komisija, želi da sazna istinu. Srbija treba da traži oprost od Albanaca, treba da imenuje sve počinioce zločina koji su izvršeni na Kosovu, treba da nadoknadi štetu zločina proizašlu iz rata. (Xhafer Veliu, Udruženje Pengu i lirise, Kosovo, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Priština/Prishtinë, Kosovo, 4. oktobar 2008.)

Većina predstavnika udruženja žrtava nemaju poverenja u sudove u Srbiji. Neki učesnici smatraju da su suđenja važna bez obzira gde se odvijaju.

Sa aktivnostima sudova u Srbiji koji donose presude, konkretan slučaj za porodicu Bogujevci iz Podujeva, sa tim se mi ne slažemo. Jer, Nataša zna jako dobro da se teški zločini i genocid kažnjavaju na međunarodnom nivou a ne na internom, unutrašnjem, nivou u Srbiji. Ti sudovi su dali zakletvu pred Ustavom te Srbije, koja je i danas na snazi, i koja je počinila te zločine i tada. (Artan Selimi, udruženje Loti dhe kujtimi, Kosovo, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Priština/Prishtinë, Kosovo, 4. oktobar 2008.)

Ali, ja smatram da je korisno, na primer, da slučaj zločinca Saše Cvjetana, koji je osuđen maksimalnom kaznom za bolove i za zločine što je izvršio u Podujevu, da se sudi u Beogradu iz razloga što u aktuelnim balkanskim okolnostima, apsolutno je nemoguće da se isti sprovede i da se sudi na Kosovu. Kada takva mogućnost ne postoji, objektivno apsolutno je nemoguće da sada Kosovo zatraži od Srbije izručivanje jednog državljanina. (Teki Bokshi sa Kosova, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Priština/Prishtinë, Kosovo, 4. oktobar 2008.)

Stoga po mom i mišljenju apsolutne većine Albanaca, uticaj suđenja za počinjene zločine na Kosovu, a koja se organizuju i vode u Srbiji, to je farsa i za nas neprihvatljivo. U ime velike većine Albanaca i porodica, ali i aktivista i udruženja, molim Natašu Kandić i ostale aktiviste da obuhvate u program komisije svakako osnivanje specijalnog suda, koji bi organizovao pravednija suđenja.. (Haki Kasumi, Savet za koordinaciju udruženja porodica nestalih na Kosovu, Kosovo, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Priština/Prishtinë, Kosovo, 4.oktobar 2008.)

18. Nacionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava o inicijativi REKOM

Fruška Gora, Srbija
10. oktobar 2008.

Konsultacije su organizovali Impunity Watch (Srbija) i Fond za humanitarno pravo Srbija. Učesnici (21) su bili aktivisti za ljudska prava. Uvodničari su bili Nataša Kandić (Fond za humanitarno pravo, Srbija), Ljiljana Hellman (Impunity Watch, Srbija) i Marijana Toma (Impunity Watch, Srbija)

Potreban nam je REKOM koji može da izgradi činjeničnu sliku naše prošlosti koja će biti prihvaćena.

Mi moramo na kraju da dobijemo činjeničnu sliku koja će upravo zbog snage tih činjenica da bude prihvaćena. (Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Srbija, Nacionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Fruška Gora, Srbija, 10. oktobar 2008.)

Samo regionalno telo može da obezbedi najbližu istinu o tome šta nam se desilo.

Jedino je moguće da se napravi na regionalnom nivou, pa da ti zaključci, te preporuke budu onako najbliže istini i da vode ka onome što kad ova deca dođu sutra da otprilike vide šta i kako je u pitanju (…) Ali ono što jeste zaista tu oružje gdje je moguće nešto uraditi, to jesu fakti, fakti, nesporni fakti (…) *utvrditi bilans, znači to šta se dogodilo. Taj bilans i to bilans sa aspekta žrtava. Taj bilans mora biti nesporan. On neće možda doneti sve ali će doneti rezultat. (*Drago Kovačević, Srpski demokratski forum, Srbija, Nacionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Fruška Gora, Srbija, 10. oktobar 2008.)

Regionalna komisija može uspeti samo kao državni projekat.

Čile, recimo, fantastičan primer zvaničnog priznanja, gde predsednik države na prijemu izveštaja se zvanično izvinjava žrtvama za svu patnju i bol i na sebe, kao predsednika države, preuzima odgovornost za sve zločine koje je njegov prethodnik učinio. Znači, to nevladine organizacije ne mogu da iznesu. Zato mora komisija biti neka vrsta državnog projekta. (Marijana Toma, Impunity Watch, Srbija, Nacionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Fruška Gora, Srbija, 10. oktobar 2008.)

Fokusiranje na žrtve u regionalnom kontekstu izjednačava i briše granice među žrtvama.

Žrtve na neki način, ovdje koliko sam čula, nekako što je meni malo zbunjujuće, predstavljene su kao jedan entitet. Nekako postoji ta opasnost da

regionalna komisija izbriše granice, pa da se kaže da zapravo zločin i žrtve (...) nisu bitne granice za utvrđivanje zločina i žrtava i na neki način onda se potpuno relativizuje ta priča o tome ko su dželati. Jer ja ne čujem ovdje o tome priču ko su te žrtve (...) ako govorimo o žrtvama kao o jednom entitetu, mi time relativizujemo zločine i na neki način zatvaramo taj politički kontekst priče. (Marija Radoman, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Nacionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Fruška Gora, Srbija, 10. oktobar 2008.)

Cilj REKOM-a je sužavanje prostora za laži i manipulaciju, i to na regionalnom nivou.

Da kažemo da je to moralna obaveza da znamo šta se desilo. I u tom slučaju će ova slika željena, tražena u našoj javnosti o toj simetriji zločina sigurno da se izgubi. Znači, nema govora o simetriji zločina. Tu se, mislim, valjda apsolutno slažemo i svakome ko ulazi u taj proces treba da u startu bude jasno da nije cilj da ispadne kao svi su ubijali svakog i svi su podjednako krivi i odgovorni. I ukoliko žrtve, udruženja žrtava (...) izađu nekako iz tog etničkog, da krenu u taj regionalni okvir i da žrtve traže istinu, svoje pravo da se zna o tome šta im se desilo, sužava se apsolutno taj prostor za manipulaciju. (Marko Veličković, Centar za razvoj civilnih resursa, Srbija, Nacionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Fruška Gora, Srbija, 10. oktobar 2008.)

Potrebno je razjasniti šta je bitnije za REKOM - činjenice o odgovornosti [nevinosti] optuženih ili o konkretnom ratnom zločinu.

Da li će te sudske činjenice koje su do sada utvrđene biti baza i (...) od njih će se polaziti, onda će se ići dalje ili će se ići široko, pa će se obuhvatati stvari koje su već bile predmet suđenja. (Jelena Cakić, Žene za mir, Srbija, Nacionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Fruška Gora, Srbija, 10.oktobar 2008.)

Hašku presudu Vukovarskoj trojci niko u Hrvatskoj ne prihvata. Ali ono što ne treba zaboraviti, u svim tim presudama, čak i u oslobađajućoj presudi Haradinaju, sud nije osporio da su se ti zločini dogodili. To je ono što je bitno za nas. (Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Srbija, Nacionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Fruška Gora, Srbija, 10. oktobar 2008.)

U raspravi razjasniti da li REKOM treba da se bavi uzrocima rata.

Kad vi imate takvu vrstu prezentacije, golih i zaista neporecivih činjenica, vi imate i mapu uzroka. (Marko Veličković, Centar za razvoj civilnih resursa, Srbija, Nacionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Fruška Gora, Srbija, 10.oktobar 2008.)

Konsenzus oko uzroka se postići nikada neće. (Drago Kovačević, Srpski demokratski forum, Srbija, Nacionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Fruška Gora, Srbija, 10. oktobar 2008.)

Oko uzroka, mislim da je tu nemoguće da se postigne bilo kakav konsenzus. Takva komisija bila bi osuđena na propast. Tako mi se čini. (Bogdan Ivanišević, Međunarodni centar za tranzicionu pravdu, Nacionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Fruška Gora, Srbija, 10.oktobar 2008.)

Potrebno je definisati zadatak nacionalnih kancelarija: uzimanje izjava i saslušanje žrtava ili druge aktivnosti.

Nacionalne kancelarije (...) da li će one biti organizovane i po nekim drugim kriterijumima, da li će da se bave samo saslušanjem i uzimanjem izjava ili će različite aktivnosti obavljati određene nacionalne komisije. (Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Srbija, Nacionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Fruška Gora, Srbija, 10. oktobar 2008.)

Na nivou svake države možemo formirati te podkomisije ili nacionalne komisije koje bi utvrdile šta je na nivou te države urađeno, procesuirano, koja vrsta podataka postoji i onda ukrstiti i videti šta jesu činjenice koje se slažu a šta su činjenice koje se ne slažu i gde su nam te praznine u prostoru gde možemo zajednički da delujemo. (Marija Gajicki, Udruženje Vojvođanka, Srbija, Nacionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Fruška Gora, Srbija, 10. oktobar 2008.)

Vremenski period kojim će se baviti REKOM?

Sa onim prvim trenutkom kada se dogodio prvi oružani konflikt, znači 1991. godine. Poslednji imamo 2001. godine. (Marija Gajicki, Udruženje

Vojvođanka, Srbija, Nacionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Fruška Gora, Srbija, 10. oktobar 2008.)

U konsultacijama treba utvrditi koja su očekivanja žrtava koje će svedočiti pred Komisijom.

Mislim da bi u tom smislu trebalo imati u vidu i pažljivo nekako artikulisati i videti koja su ta očekivanja ljudi koji će govoriti pred komisijom. Šta je to što oni očekuju, osim toga da budu saslušani i da budu uvaženi kao ljudi kojima se desilo zlo. Šta je to što oni očekuju od društva, odnosno od države, jer taj raskorak se, recimo, u komisijama u Južnoj Americi i u Africi (...) time se meri neuspeh ili uspeh komisije. (Mirjana Vojvodić, Odbor za građansku inicijativu, Srbija, Nacionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Fruška Gora, Srbija, 10. oktobar 2008.)

Koalicija za osnivanje REKOM-a treba da ima pravo da predloži 50 odsto članova REKOM-a.

Da li koalicija ima pravo da, na primer, 50 odsto članova komisije predloži, što ne znači, naravno, i da imenuje. (Jelena Nešić, Institut za demokratsku tranziciju, Srbija, Nacionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Fruška Gora, Srbija, 10. oktobar 2008.)

Političke partije treba uključiti u konsultacije – pitanje je kada?

Kada se napravi ova koalicija, trebalo videti na koji način uključiti predstavnike političkih stranaka. Mislim kada se, hajde da tako kažemo, kada mi između sebe sve to apsolviramo, sažvaćemo, znamo šta i kako, korak, da bismo mogli da krenemo u lobiranje prema parlamentima i vladama, jeste, znači političke stranke. (Marja Gajicki, Udruženje Vojvođanka, Srbija, Nacionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Fruška Gora, Srbija, 10. oktobar 2008.)

Koristiti postojeće kapacitete za promociju inicijative.

Na koji način bi festival o ljudskim pravima Vivisecfest koji će sada imati krajem oktobra, početkom novembra novo izdanje, mogao da pruži prostor za promovisanje ove inicijative na teritoriji Novog Sada i na koji način biste mogli zajednički sa nama da osmislite gde bismo iskoristili prostor, pošto će festival imati gostovanja u pet, šest gradova, ne samo u Srbiji i u Vojvodini, nego i Bosni i Hercegovini i na Kosovu, da takođe iskoristimo tu mogućnost da tamo to promovišemo i još neke druge stvari. (Marja Gajicki, Udruženje Vojvođanka, Srbija, Nacionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Fruška Gora, Srbija, 10. oktobar 2008.)

U konsultativni proces treba uključiti verske zajednice.

Bilo korisno u komisiju uključiti predstavnike verskih zajednica, pošto je poznata njihova uloga u svim procesima koji su se dešavali na tlu bivše Jugoslavije. (Jelena Cakić, Žene za mir, Srbija, Nacionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Fruška Gora, Srbija, 10. oktobar 2008.)

Za osnivanje REKOM-a potrebna je podrška međunarodne zajednice.

S obzirom, da mi podršku političara ne možemo da dobijemo, da nekako i na neki način tražimo podršku međunarodne zajednice. (Ilda Habota, Sandžački odbor za zaštitu ljudskih prava i sloboda, Srbija, Nacionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Fruška Gora, Srbija, 10. oktobar 2008.)

Voleo bih da malo više verujemo da možemo dobiti podršku političkih elita i medija. (Marko Veličković, Centar za razvoj civilnih resursa, Srbija, Nacionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Fruška Gora, Srbija, 10. oktobar 2008.)

Zašto bi Srbi sa Kosova i njihovi politički predstavnici ili vlasti u Srbiji bili protiv takve komisije? Mislim, oni mogu da imaju neke probleme, zato što će govoriti i o stradanjima drugih koje je Srbija prouzrokovala ali (...) ne bih ja to tako na početku rekao – ne, svi će političari biti protiv. Ipak na vlasti nije Slobodan Milošević, šta god mi mislili, ili u drugim zemljama slično bi moglo da se kaže. Tako da treba imati malo više poverenja. (Bogdan Ivanišević, Međunarodni centar za tranzicionu pravdu, Nacionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Fruška Gora, Srbija, 10. oktobar 2008.)

Organizovati treninge nevladinih organizacija za promociju inicijative na lokalnom nivou.

Moj predlog da ukoliko je moguće, da mi koji priznajemo da nam nedostaju ta znanja, da nam se omogući da se dodatno osnažimo kroz treninge ili edukaciju i da ovu priču spustimo na lokalni nivo. Znači, pokretanje ove priče u našim lokalnim zajednicama. (Dženeta Agović, Impuls, Srbija, Nacionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Fruška Gora, Srbija, 10. oktobar 2008.)

Organizovati susrete udruženja žrtava na lokalnom nivou.

Mislim da bi bilo dobro organizovati susrete udruženja, recimo, majki iz Srebrenice i recimo, nekih žena iz Srbije koje su tako preživele neke lične tragedije. Njih spojiti i dati im prostor u medijima. To [bi] bilo jako efikasno u smislu senzibilizacije društva za takvu jednu priču. (Jelena Cakić, Žene za mir, Srbija, Nacionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Fruška Gora, Srbija, 10. oktobar 2008.)

U mandatu REKOM-a treba da bude krivično delo silovanja.

Predlog da se REKOM bavi posebno ispitivanjem zločina silovanja, znači silovanih žena. (Dženeta Agović, Impuls, Srbija, Nacionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava, Fruška Gora, Srbija, 10. oktobar 2008.)

19. Nacionalne konsultacije s novinarima o inicijativi REKOM

Fruška Gora, Srbija
11. oktobar 2008.

Konsultacije su organizovali Impunity Watch (Srbija) i Nezavisno društvo novinara Vojvodine (Srbija), a prisustvovalo im je 24 novinara iz Srbije. U okviru uvodnog dela predstavljen je Izveštaj o uzrocima nekažnjivosti Impunity Watch. Uvodna izlaganja o Inicijativi REKOM dali su Dinko Gruhonjić (Nezavisno društvo novinara Vojvodine, Srbija), Nataša Kandić (Fond za humanitarno pravo, Srbija) i Marijana Toma (Impunity Watch, Srbija).

Novinari podržavaju inicijativu za osnivanje REKOM.

*Naša redakcija podržava ovu inicijativu. (*Gizella Stanyo Tot, Magjar Szo, Srbija, Nacionalne konsultacije sa novinarima, Fruška Gora, Srbija, 11. oktobar 2008.)

Zar nije dovoljno, dovoljan, kako da kažem podatak, odnosno zar nije dovoljna činjenica kao razlog za osnivanje te komisije ili bilo koje koalicije činjenica da su sa mape nestala mnoga sela, mesta, zbrisane porodice, da se ne zna šta je bilo s tim ljudima, a to mora da se zna. (Ivana Jovanović, novinska agencija *Beta*, Srbija, Nacionalne konsultacije s novinarima, Fruška Gora, Srbija, 11. oktobar 2008.)

Postoji potreba da se na regionalnom nivou utvrdi minimum činjenica koje niko neće moći da osporava.

Suočeni s tim da svako društvo ima svoju istinu, mi smo počeli da razmišljamo kako doći do te situacije na regionalnom nivou da svi prihvataju minimum utvrđenih činjenica, koje ne mogu da budu osporene i na taj način da formiramo zvanični, merodavan, tačan, objektivan zapis koji će pomoći da se udžbenici pišu na jedan drugačiji način, znači daleko od nekog političkog pristupa, a na osnovu činjenica. (Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Srbija, Nacionalne konsultacije s novinarima, Fruška Gora, Srbija, 11.oktobar 2008.)

Podržavam formiranje komisije za utvrđivanje činjenica jer je to jedini siguran institucinalni oblik koji nam može pružiti relevantne podatke. Bez toga krenuti u neku priču prilično je riskantno za medije. Znači potrebno je jedno mesto, a to je ta komisija koja će biti izvor sigurnih podataka na osnovu kojih mediji mogu da istražuju. (Jelena Perković, Rusko slovo, Srbija, Nacionalne konsultacije s novinarima, Fruška Gora, Srbija, 11. oktobar 2008.)

REKOM treba da se bavi uzrocima rata.

Bojim se da bez uzroka nema posledica, a bez činjenica ni u jednom ni u drugom nema pune istine, da će ceo posao biti uzaludan. (Boro Lazukić, TV Panonija, Srbija, Nacionalne konsultacije s novinarima, Fruška Gora, Srbija, 11. oktobar 2008.)

Za medije REKOM je tema ako postane događaj.

Nama kao ljudima iz medija je poznato da moramo da vodimo računa na koji način to može da postane događaj. Dakle REKOM, kako REKOM učiniti događajem, kako REKOM učiniti vešću. (Dinko Gruhonjić, Nezavisno društvo novinara

Vojvodine, Srbija, Nacionalne konsultacije s novinarima, Fruška Gora, Srbija, 11. oktobar 2008.)

Javni servisi imaju obavezu da izveštavaju o inicijativi REKOM ali važni su i lokalni mediji.

Javni servis ima određenu obavezu zato što mi plaćamo pretplatu i najodgovorniji je za tu vrstu tumačenja. Privatni mediji nemaju ama baš nikakvu obavezu da pričaju o ratnim zločinima. (Aleksandar Trifunović, Medijski projekat Buka, BiH, Nacionalne konsultacije sa novinarima, Fruška Gora, Srbija, 11. oktobar 2008.)

J*a ne bih zaboravila ni lokalne medije, ovde su manje više govorili o najmoćnijim medijima.* (Larisa Inić, Radio Subotica, Srbija, Nacionalne konsultacije sa novinarima, Fruška Gora, Srbija, 11. oktobar 2008.)

Kada sam odreagovao na ideju da javni servisi budu ti koji će dobrim delom nositi ovu priču, nisam bio protiv ideje nego naprosto u strahu od one konstatacije na samom početku da ceo ovaj posao moramo krenuti bez ikakve podrške i logistike države, a izvinjavam se, javni servisi su još uvek deo državne nomenklature, da ne kažem više političke i partijske. Dakle tu je negde moj strah od javnog servisa. (Boro Lazukić, TV Panonija, Srbija, Nacionalne konsultacije sa novinarima, Fruška Gora, Srbija, 11. oktobar 2008)

Nacionalna suđenja za ratne zločine treba da su javna.

Ne vidim zašto nemamo javna, otvorena suđenja za ratne zločine i za organizovani kriminal. Tužilac Vukčević je rekao da nema ništa protiv toga, čak zalaže se za to da suđenja budu javna. Siniša Važić, predsednik Okružnog suda u Beogradu, na onoliko seminara i skupova je rekao „nema nikakve prepreke da ta suđenja budu javna". Hajde da vidimo onda ko je prepreka. Ako neko smatra da treba da sudi daleko od očiju javnosti, onda on nije sudija koji je dorastao tom zadatku. Stavimo neke druge ljude koji će stajati iza onoga što rade i omogućiti novinarima da dobro odrade svoj posao (…) javnost Srbije da vidi ko su ti ljudi zbog kojih mi ne možemo direktno da prenesemo njihovu živu reč sa suđenja, koji se i dalje plasiraju kroz neke druge pobočne medije kao heroji. (Gordana Petrović, Radio televizija Srbije - RTS, Nacionalne konsultacije s novinarima, Vojvodina, Fruška Gora, Srbija, 11. oktobar 2008)

Poricanje svojih zločina je metod na koji mediji izveštavaju o ratnim zločinima.

Kad počnete da istražujete na koji način mediji percipiraju te ratne zločine videćete u suštini da uglavnom pričamo o zločinima koji su činjeni nama, a vrlo malo o onim zločinima koje smo činili mi i znači nemate onog Brehtovskog neka svako priča o svojoj sramoti. Naprotiv, i dalje je poricanje glavni metod, da tako kažem medijskog rada. (Aleksandar Trifunović, Medijski projekat Buka, BiH, Nacionalne konsultacije s novinarima, Fruška Gora, Srbija, 11. oktobar 2008.)

Sačiniti mapu ratnih zločina kao podsetnik za novinare.

Pripremiti planer, recimo za 2000. godinu gde bi umesto značajnih praznika bili ti najbitniji datumi koji su vezani za ratne zločine i da se to podeli novinarima kao neka vrsta podsetnika. (Larisa Inić, Radio Subotica, Srbija, Nacionalne konsultacije s novinarima, Fruška Gora, Srbija, 11. oktobar 2008.)

Članovi komisije moraju da imaju ugled u javnosti, i među njima treba da bude predstavnika vlasti.

Ta komisija (…)imaće neku svoju težinu za medije samo ukoliko u tom telu budu ljudi koji predstavljaju i koji su značajni za javnost, koji imaju neku težinu, da li svojim funkcijama ili svojom ličnošću, svojim integritetom, svojom karijerom, uopšte nije bitno da li su to neki umetnici ili su vladini, vladin sektor ili ne znam, političari, ovi, oni, ali svakako smatram da u toj komisiji treba da sede i jedni i drugi i mislim bez obzira na struku ali predstavnici vlasti bez sumnje. (Ivana Jovanović, novinska agencija *Beta*, Srbija, Nacionalne konsultacije s novinarima, Fruška Gora, Srbija, 11. oktobar 2008.)

Pozitivne priče treba uključiti u javna slušanja i učiniti ih dostupnim medijima.

Srđan Aleksić u Novom Sadu ne bi bio vest da nije Građanska Vojvodina pokrenula akciju da se jedna ulica nazove po njemu i tada je tadašnja vlast zabranila to i čitava priča je krenula dalje. Potrebna je neka inicijativa, nešto što se konkretno dešava (…) Pomenuli ste da su bile pozitivne priče. Novinari nisu pisali o tome ali dajte novinarima mogućnost, makar jednom, drugom, trećem, dajte

mogućnost da imaju mogućnost kontakta sa nekim ljudima. (Smiljana Milinkov, Radio 021, Srbija, Nacionalne konsultacije s novinarima, Fruška Gora, Srbija, 11. oktobar 2008.)

20. Nacionalne konzultacije s udrugama obitelji nestalih i branitelja o Inicijativi REKOM

Vukovar, Hrvatska
24. listopad 2008.

Konzultacije su organizirali Documenta (Hrvatska), Savez udruga obitelji zatočenih i nestalih hrvatskih branitelja (Hrvatska) i Udruga Vukovarske majke (Hrvatska). Sudionici [30] bili su žrtve, predstavnici udruženja žrtava i veterana i aktivisti nevladinih organizacija za ljudska prava. Inicijativu za osnivanje REKOM-a predstavili su Vesna Teršelič (Documenta, Hrvatska), Nataša Kandić (Fond za humanitarno pravo, Srbija), Katarina Kruhonja (Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Hrvatska) i Mirko Kovačić (Udruga Vukovarske majke, Hrvatska). O skupu su izvijestili Hrvatski radio Vukovar, B92 i Vukovarske novine.

Pojedini su sudionici izrazili bojazan da će REKOM formirati nevladine organizacije i da bi dokumentacija koju su udruge prikupile proteklih godina mogla biti otuđena ako se iznese izvan Hrvatske.

U raspravi je razjašnjeno da nevladine organizacije pokreću osnivanje koalicije za podršku inicijativi za osnivanje REKOM-a, a da komisiju mogu osnovati samo države.

Sudionici konzultacija predložili su intenzivnije uključivanje veterana i udruženja veterana u konzultacijski proces.

Veterani su zainteresirani da se uključe u raspravu jer im to može pomoći da otklone sliku veterana kao ratnih zločinaca. Sudionici su naglasili da sve žrtve moraju biti aktivni i ravnopravni sudionici konzultacija.

Inicijativi za osnivanje Regionalne komisije za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima potrebna je podrška udruga žrtava i branitelja.

Tri stuba [FHP, Documenta i Istraživačko-dokumentacioni centar] *nisu dovoljna, potrebno je puno više, puno veća podrška za takvu inicijativu i već ovdje gospodin Ivan Pšenica [*Savez udruga obitelji zatočenih i nestalih hrvatskih branitelja*] i gospodin Mirko Kovačić* [udruga Vukovarske majke] *koji su s nama govore o nužnosti da žrtve i predstavnici žrtava. a nadam se i braniteljskih organizacija, i drugih organizacija civilnog društva, postanu podržavatelji inicijative.* (Katarina Kruhonja, Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Hrvatska, Nacionalne konzultacije s udrugama obitelji nestalih i branitelja, Vukovar, Hrvatska, 24. listopad 2009.)

Regionalna komisija mora imati po jedan ured u svakoj državi. Svaki ured imao bi zadatak obavljati aktivnosti koje odredi Regionalna komisija.

Ta Regionalna komisija imala bi kancelariju, ali u svakoj državi bi morale da postoje kancelarije koje bi prikupljale podatke, organizovale prikupljanje dokumenata na nacionalnom nivou, a odatle bi se slivalo u regionalnu komisiju. Ona bi bila u stanju da pomoću poređanih činjenica hronološki izgradi tačnu sliku šta se dogodilo. Gde će da bude mesto regionalne komisije, to treba na kraju da bude rezultat konsultacija i dogovora. (Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Srbija, Nacionalne konzultacije s udrugama obitelji nestalih i branitelja, Vukovar, Hrvatska, 24. listopad 2009.)

Članovi udruga obitelji nestalih branitelja podržavaju inicijativu za osnivanje Regionalne komisije za utvrđivanje ratnih zločina.

Meni se čini da je ova inicijativa dobra, i mi ćemo toj inicijativi se priključiti iz vrlo znanog razloga: gdje god se govori o nestalim osobama, gdje god se pokušava sudbina te nestale osobe riješiti, mi imamo, kako rekoh, tu moralnu obavezu da prema onima kojih nema, da ih predamo njihovim obiteljima, jer, objektivno gledajući, nakon svih ovih godina samo još članovi obitelji trpe sve ove tegobe, a politika iz toga se odavno izvukla (...) Unatoč činjenici da su braniteljske udruge u skoro stopostotnom iznosu protiv ovakve inicijative, mislim da nisu u pravu. (Ivan Pšenica, Savez udruga obitelji zatočenih i nestalih hrvatskih branitelja, Hrvatska, Nacionalne konzultacije s udrugama obitelji nestalih i branitelja, Vukovar, Hrvatska, 24. listopad 2009.)

Ja podržavam inicijativu i rekla sam, ja želim da vi radite na tome i da se to na regiji bivše Jugoslavije radi i radilo se to i do sada, ali želim da vi to radite bolje nego što se do sada radilo i da zaista budu rezultati ti (...) i mislim da je to najveći prioritet. I svaka od ovih obitelji, svi će oni vas prihvatiti i razumiti jer oni imaju potrebu, dok druge braniteljske udruge, one imaju svoje druge ciljeve, one imaju svoje obitelji, svoju djecu, i oni imaju svoj drugačiji život i drugačiji način rada svojih udruga, i potreba (Štefica Krstić, Udruga Žrtve domovinskog rata, Hrvatska, Nacionalne konzultacije s udrugama obitelji nestalih i branitelja, Vukovar, Hrvatska, 24. listopad 2009.)

Ja bih prije svega istakla svoju iskrenu suglasnost sa osnivanjem ovakvog jednog tijela, mi ovu podržavamo inicijativu jer smatram da država samo mjerama od gore ništa ne može uraditi bez inicijative i podrške nas građana od dole (...) Mislim da bez ovakve jedne inicijative, bez animiranja građana, ne možemo stići daleko. Kod građana je prilično nestala empatija danas, nekako svi smo još zastrašeni, gledamo svoja posla i malo nas zabrinjava patnja naših susjeda. (Ljiljana Ge iz Hrvatske, Nacionalne konzultacije s udrugama obitelji nestalih i branitelja, Vukovar, Hrvatska, 24. oktobar 2009.)

Članovi obitelji nestalih podržavaju suđenja za ratne zločine neovisno o tome koje su nacionalnosti počinitelji.

Naš stav u centru je da je počinitelj zločina počinitelj, da je žrtva žrtva, i da oni za nas nemaju identitet. I ne želimo ljude da delimo nekim etničkim pripadnostima itd. Za nas su zločini isti, bilo da su se desili u Srebrenici, Ovčari, Pakracu, Poljani – počinitelji, također. Za osudu smo svega i tražimo da se svi izvedu pred lice pravde. (Ankica Mikić, Centar za mir, pravne savjete i psiho-socijalnu pomoć, Hrvatska, Nacionalne konzultacije s udrugama obitelji nestalih i branitelja, Vukovar, Hrvatska, 24. listopad 2009.)

Braniteljske udruge ne podržavaju inicijativu za osnivanje Regionalne komisije.

A da mi sada sve dokumente, sve što kod nas postoji, sva naša saznanja predamo vama na znanje, da vi to odnosite preko, u Srbiju, i da s tim raspolažete kad, kako ko hoće i u koje vrijeme, to se nama ne sviđa. (Vesna Katić, Udruga Udovice, Hrvatska, Nacionalne konzultacije s udrugama obitelji nestalih i branitelja, Vukovar, Hrvatska, 24. listopad 2009.)

Koordinacija udruga, ima nas 13 udruga, je sa inicijativom na osnovu ove vaše tribine donela zaključak, čuli smo se, nismo održali sastanak, da ne bi bilo zgodno da se taj centar napravi u Vukovaru. Neće podržati, većinom. (Slavko Jurić, Koordinacija udruga branitelja, Hrvatska, Nacionalne konzultacije s udrugama obitelji nestalih i branitelja, Vukovar, Hrvatska, 24. listopad 2009.)

Europska unija ne bi trebala dopustiti nijednoj državi pristup zajednici dok ne riješi pitanje nestalih.

Mi smo pisali prema Europskoj uniji i prema Brussels da bilo o kojoj državi da se radi, ako nije riješila pitanje nestalih, ne bi trebalo – jedno od pitanja ulaska u EU bi trebalo biti i rješenje pitanja nestalih. (Ivan Pšenica, Savez udruga obitelji zatočenih i nestalih hrvatskih branitelja, Hrvatska, Nacionalne konzultacije s udrugama obitelji nestalih i branitelja, Vukovar, Hrvatska, 24. listopad 2009.)

21. Nacionalne konsultacije s civilnim društvom o inicijativi REKOM

Podgorica, Crna Gora
25. oktobar 2008.

Konsultacije je organizovala Akcija za ljudska prava (Crna Gora), i u njima su učestvovala 33 predstavnika civilnog društva, medija i političara Crne Gore. Uvodničarke su bile Nataša Kandić (Fond za humanitarno pravo, Srbija) i Tea Gorjanc–Prelević (Akcija za ljudska prava, Crna Gora). Izvestili su dnevne novine, Dan i Vijesti.

Učesnici podržavaju inicijativu za osnivanje REKOM.

Nakon ovoliko godina i nakon toliko događanja na ovim prostorima sa aspekta aktivnosti i rada civilnog sektora, ništa se jače i značajnije nije moglo dogoditi nego što je potekla inicijativa za formiranje komisije radi ispitivanja prošlosti i radi suočavanja sa prošlošću. (Velija Murić, Crnogorski

komitet pravnika za ljudska prava, Nacionalne konsultacije s civilnim duštvom, Podgorica, Crna Gora, 25. oktobar 2008.)

REKOM može biti samo državni projekat.

Može jedino biti državni projekat inače da to bude projekat nevladinih organizacija (...) nikada ne bi uspelo... Znači uverenost, spremnost, odlučnost da gradimo nešto, a to nešto je u ovom trenutku Koalicija koja će imati tu snagu da u jednom trenutku organizuje tu vrstu pritiska na institucije da mi dobijemo ono što hoćemo, da taj proces postane državni projekat, da REKOM, ta Regionalna komisija bude taj državni projekat, a mi ćemo onda, na osnovu naših preporuka da pažljivo pratimo svaki korak koji institucije preuzimaju u odnosu na osnivanje i funkcionisanje tog tela. (Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Srbija, Nacionalne konsultacije s civilnim duštvom, Podgorica, Crna Gora, 25. oktobar 2008.)

Političke elite nisu zainteresovane za temu prošlosti jer su odgovorne za teško naslijeđe.

Suočavanje sa ratnom prošlošću kod nas podrazumijeva u ovome trenutku suočavanje sa političkom elitom koja trenutno vlada tako da ja potpuno razumijem institucije države koje bi trebale to da urade, zašto one to nevoljno rade. (Koča Pavlović, poslanik u Skupštini Crne Gore, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Podgorica, Crna Gora, 25. oktobar 2008.)

Regionalni karakter inicijative i međunarodna podrška doprinijeće da političke elite prihvate inicijativu.

Regionalna komisija na Balkanu jedina bi mogla da predstavi garanciju Evropskoj uniji da mi nešto slično ponovo nećemo pokušati u budućnosti. (Tea Gorjanc-Prelević, Akcija za ljudska prava, Crna Gora, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Podgorica, Crna Gora, 25. oktobar 2008.)

Mislim da je ovdje značajan aspekt činjenica da je to regionalna komisija, da će ta njena regionalnost moguće biti osnov da ona prevaziđe ove naše lokalne unutrašnje barijere. (Koča Pavlović, poslanik u Skupštini Crne Gore, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Podgorica, Crna Gora, 25. oktobar 2008.)

Znači, koliko god smo ovde čuli jako kvalitetno postavljenih ograničenja koja ćemo mi imati prilikom promovisanja ove ideje i uopšte zastupanja prema onima koji treba da donesu odluku konačno o ovome, mislim da nam je itekako značajan saveznik u tom dijelu upravo taj proces evropskih integracija i kontekst regionalne saradnje. (Aleksandar Zeković, istraživač kršenja ljudskih prava, Crna Gora, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Podgorica, Crna Gora, 25. oktobar 2008.)

REKOM treba da bude instrument države za oslobađanje mladih od odgovornosti za prošlost.

Meni se čini da ako osnivamo Regionalnu komisiju da je jako bitno da razmišljamo o tome kako ćemo uključiti mlade i u osnivanju i negde u sprovođenju i onda u rad te komisije. Ali ono što je možda najbitnije, šta onda sa nalazima te komisije? Moje razmišljanje je uvek da identifikujemo probleme. Jedan od načina jeste informisanje, jeste javnost i ove konsultacije, a onda i rad komisije. To je nešto što bi apsolutno bila preporuka da se iskoriste svi mogući momenti, to uveže sa društvenim trenutkom u kojem mi želimo da uđemo u Evropu, da uđemo slobodno, otvoreno, bez nekog tereta i u kome želimo da, rekla bih te opet mlade oslobodimo tereta sa kojim bi ulazili bez raščišćavanja svih činjenica koje su u prošlosti. (Ajša Hadžibegović, Forum Mladi i neformalna edukacija, Crna Gora, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Podgorica, Crna Gora, 25. oktobar 2008.)

Iako se nalazimo u priči da mladi ne osjećaju na svojoj koži sve ono što se desilo u strašnim vremenima i nisu osjetili ta nepočinstva ukoliko nijesu osjetili preko svojih roditelja ali to ih ne čini manje odgovornim da u sadašnjem trenutku imaju odgovornost za odnos prema tim stvarima koje su se desile. Ako smo mi, i sebe tu ubrajam, mladi ljudi budućnost i ako na nas svijet ostaje kao što svi ti poznati glasnogovornici vole da kažu, pa to nekako ostane na tome, ako smo mi odgovorni za ono sjutra koje dolazi, onda moramo biti upoznati sa ovim i na nama je, i na meni da zajedno sa vama radimo na tome da se omasovi ova ideja. (Sandra Mitrović, Liberalna partija Crne Gore, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Podgorica, Crna Gora, 25. oktobar 2008.)

Za uspjeh inicijative je potrebna priprema javnosti, preko medija i specijalnih programa za obrazovanje.

Jedan od tih operativnih ciljeva bi na neki način bio i to da se pripremi, u ovom slučaju na nacionalnom nivou u Crnoj Gori, pripremi javnost koja bi podržala jednu ovakvu inicijativu i da se onda pritiskom javnosti, posredovano kroz medije utiče na one koji donose odluku, znači političare. (Duško Vuković, PCNE/Vijesti, Nacionalne konsultacije sa civilnim društvom, Podgorica, Crna Gora, 25. oktobar 2008.)

Riješavanje sudbine nestalih treba da bude u mandatu REKOM-a.

Što se tiče komisija, državnih komisija regiona, ja mislim da su oni najmanje do sada uradili što se tiče pitanja nestalih, ubijenih lica, a posebno oko utvrđivanja činjenica ratnih zločina i zločinaca na teritoriji bivše Jugoslavije. Mnogo smo pritisaka imali… da ne idemo na forum u Prištini. Mi smo odlučili da odemo tamo jer je potrebno da budemo tamo. Potrebno je da iznesemo sve naše probleme, probleme nestalih i ubijenih, probleme porodica. (Ljubiša Filipović, Udruženje porodica kidnapovanih, nestalih i ubijenih od 1998. do 1999. na Kosovu i Metohiji Crveni Božur, Crna Gora, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Podgorica, Crna Gora, 25. oktobar 2008.)

Njihovi najmiliji su nestajali, neke ni do dan danas ne znaju šta je ili sa braćom ili sa sestrama ili sa najbližim rođacima i to se vrlo praktično njima vraća kao bumerang jer oni i neku imovinu koju su tamo stekli, ne mogu da naprave ostavinski postupak bez jednoga od tih članova domaćinstava koje ne mogu da pronađu i ne znaju što je sa njima, a ne mogu ni da kažu jesu li umrli, jesu li poginuli, nisu sahranjeni i tako dalje. (Ljiljana Raičević, Sigurna ženska kuća, Crna Gora, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Podgorica, Crna Gora, 25. oktobar 2008.)

Učesnici podržavaju suđenja za ratne zločine.

Znači bitne su žrtve ali su meni podjednako bitni i zločinci jer utvrđivanje istine nećemo raditi samo preko žrtava nego i kroz sudske postupke jer koliko ja znam i koliko sam učena, do dana današnjeg sudski postupci su upravo ti koji nam pomažu da otkrijemo šta se zaista desilo. (Mira Asović, Liga žena glasača Crne Gore, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Podgorica, Crna Gora, 25. oktobar 2008.)

Ja se slažem da je vrlo važno suđenje ratnim zločincima ali vrlo važno je znati ko se izvodi pred sud, pred pravdu. Da li se izvodi onaj ko je to naredio, naredbodavac, da li se izvodi pomagač ili izvršioc, onaj krajnji u čitavom tom nizu. Naravno da niko od njih ne može biti oslobođen odgovornosti ali ko je prvi, on je prvi i treba znati i treba mu suditi onako kako treba. Ja govorim na nivou Crne Gore, znači sudstva i tužilaštva, pravosudnih organa, da li u Crnoj Gori postoji pravedno suđenje? Ja mislim da ne i da ga skoro neće ni biti. (Aida Petrović, Crnogorski ženski lobi, Crna Gora, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Podgorica, Crna Gora, 25. oktobar 2008.)

Učesnici su protiv toga da predsjednik države osniva REKOM.

Apsolutno sam protiv toga da se jedna ovakva komisija formira dekretom predsednika države. Time bi sve kompetencije oko osnivanja i sastava komisije prenijeli na personu (…) tu inicijativu treba procesuirati prema parlamentu. (Branislav Radulović, Udruženje pravnika Crne Gore, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Podgorica, Crna Gora, 25. oktobar 2008.)

Smatram da aktuelna ili pak oficijelna vlast, govorim o Crnoj Gori, nije pokazala pravi odnos prema vremenu u kome su se događali zločini i u vezi sa tim, onu inicijativu da predsednik države dekretom ili na drugi način formira komisiju, plašim se da bi izgubili na značaju zbog toga što smo svjedoci da najviši državni dostojanstvenici ili funkcioneri još uvijek prate, dočekuju ili na drugi način lobiraju ljude koje veliki broj stanovništva na ovim prostorima doživljava na sasvim drugi način. Taj osećaj je veoma mučan i veoma težak i mislim da bi na taj način devalvirali možda i sastav komisije, njenu efikasnost i delotvornost. (Velija Murić, Crnogorski komitet pravnika za ljudska prava, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Podgorica, Crna Gora, 25. oktobar 2008.)

Debatu o osnivanju REKOM-a voditi pod motom *Nikad više (Nunca mas).*

I zato mi se jako sviđa to nikad više. (Mirjana Kuljak, Ekonomski fakultet, Univerzitet u Podgorici, Crna Gora, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Podgorica, Crna Gora, 25. oktobar 2008.)

Inicijativa za REKOM ima saveznike u nekim političkim partijama.

Socijaldemokratska partija ako se ne varam, ona jeste dio etablirane vladajuće strukture zasad, još uvijek, ali je i neko ko nema problematični background s početka 90-tih tako da se nadam da se na njih u određenim trenucima i kad su određeni projekti u pitanju može računati kao na saveznike odnosno na civilni sektor može računati kao na saveznike. (Duško Vuković, PCNE/Vijesti, Crna Gora, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Podgorica, Crna Gora, 25. oktobar 2008.)

Što se tiče Liberalne partije u odnosu na inicijativu Regionalne komisije vi imate potpunu podršku sa naše strane u parlamentu, koliko god ona bila mala, mislim da je ipak značajna ukoliko je prva. (Sandra Mitrović, Liberalna partija Crne Gore, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Podgorica, Crna Gora, 25. oktobar 2008.)

Haški arhiv treba da bude na raspologanju REKOM.

Arhiv koji postoji u Haškom tribunalu, o tome je pisala i Carla del Ponte, da bi jako bilo bitno da i novinari, istraživači, da čak obični građani dođu do tog materijala i da se upoznaju s tim, da shvate suštinu zbivanja na našim prostorima. Mislim da bi taj materjal jako dobro došao i podaci koji se u njemu nalaze takođe, pomogli bi ovoj komisiji. Jer kad vi plasirate preko medija informacije neke nove, nepoznate, vjerujte onda se ipak pokreće taj proces. (Sonja Radošević, slobodna novinarka, Crna Gora, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Podgorica, Crna Gora, 25. oktobar 2008.)

22. Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu: Inicijativa REKOM

Priština/Prishtinë, Kosovo
28. - 29. oktobar 2008.

Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, organizovali su Fond za humanitarno pravo (Srbija), Fond za humanitarno pravo Kosovo, Documenta (Hrvatska), Istraživačko-dokumentacioni centar (BiH), Udruženje Shpresimi i Community Building Mitrovica (Kosovo). Među 325 učesnika sa Kosova, iz Hrvatske, Srbije, BiH, Crne Gore, Slovenije i Makedonije najviše je bilo samih žrtava i predstavnika udruženja žrtava (preko 200), zatim oko 100 mladih, predstavnika organizacija mladih i srednjoškolaca i studenata, koji nisu učlanjeni u omladinske organizacije, i preko 100 aktivista za ljudska prava i drugih nevladinih organizacija iz regije. Među učesnicima foruma bilo je sudija i tužilaca iz BiH i sa Kosova. U radu foruma učestvovalo je 20 članova Udruženja porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji dok su druga srpska udruženja iz Srbije i iz Republike Srpske, odbila da učestvuju, u znak protesta zbog toga što je Kosovo proglasilo nezavisnost. O forumu su izvestili sledeći mediji: Beta, Danas, Politika, Koha Ditore, Zeri, Novi list, Slobodna Bosna, Republika, Tolerancija, BIRN, RTK 1 (Info), RTK 1 (Dnevnik), Radio Slobodna Evropa, B92, Domovinskirat.hr.

22.1. Zvanična podrška

Predstavnici institucija Kosova podržavaju regionalnu saradnju i utvrđivanje činjenica o sudbini nestalih, nezavisno od nacionalnosti.

Kosovo je imalo svoje užasne doživljaje, ali je posvećenost kosovskih institucija i građana Kosova da se ova istorija nikada ne može zaboraviti, ali smo veoma posvećeni da to zatvorimo u poglavlje pamćenja, kako bismo imali snažan korak napred u pristupu ravnopravnog tretiranja svih građana Kosova. (Fatmir Sejdiu, predsednik Kosova, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

Regionalan pristup ovom problemu mislim da je posebno značajan i zbog činjenice jer svi zajedno možemo uspeti da utvrdimo sve te činjenice, koje do sada nisu rasvetljene. Po mom mišljenju kao jedna od najznačajnijih činjenica je činjenica da se zna ili rasvetli sudbina nestalih bilo koje nacionalnosti. Ja ne negiram da ima nestalih i iz redova drugih zajednica na Kosovu, ali ne želim negirati činjenicu da je najveći broj nestalih iz redova većinske zajednice. (Nekibe Kelmendi, ministarka pravde Kosova, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

Smatram da je regionalni pristup na utvrđivanju odgovornosti neophodan i to potvrđuje potrebu za jačanjem regionalne saradnje u svim oblastima, a posebno u vezi sa suđenjima za ratne zločine sa jedne strane, kao i što efikasnijoj rehabilitaciji svih

žrtava, s druge strane. Ne zaboravimo prošlost, ne radi osvete, ne za revanš i ne za neprijateljstva, nego da ne bismo dozvolili njeno vraćanje i da bi stvorili jedan bolji svet u miru, blagostanju i ljudskom prosperitetu. (Ramë Manaj, zamenik premijera Kosova, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29.oktobar 2008.)

Predstavnici insititucija Kosova smatraju da rasvetljavanje događaja i činjenica treba da se odnosi na period od 1990. do 1999. godine.

Vi veoma dobro znate da otkrivanje istine pomaže da se akteri zločina suoče sa činjenjem, radnjama koje su dovele do ubistva, nestanka, torture, hapšenja i tako dalje, za period od 1990. godine do 1999. godine. (Nekibe Kelmendi, ministarka pravde Kosova, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

OEBS podržava uspostavljanje vansudskih mehanizama za utvrđivanje činjenica.

Vansudski procesi mogu postati neophodni u slučajevima u kojima svedoci, dokazi ili optuženi nisu dostupni. Sećanja se menjaju i vremenom blede. Vansudska tela mogu, bez obzira, pomoći prilikom uspostavljanja osnovnih činjenica među zajednicama tako što bi javno obznanili povrede, rehabilitovali i kompenzovali žrtve. (Werner Almhofer**,** šef Misije OEBS-a na Kosovu, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

22.2. Podrška suđenjima za ratne zločine

Svi učesnici podržavaju suđenja za ratne zločine ali su podeljeni oko toga gde treba da se odvijaju suđenja.

Ja se lično zalažem da se suđenja održavaju tamo gde se zločin dogodio, jer i javnost želi jednu satisfakciju, ne samo članovi porodica koji su izgubili njihove najmilije i za koje ne znaju gde su. (Nekibe Kelmendi, ministarka pravde Kosova, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

Žrtve nasilja na Kosovu su ostale uskraćene za to da znaju ko su ubice njihovih najmilijih, čija je ruka to učinila i ostali su uskraćeni za pravdu, a to su pravedne presude koje su trebale da slijede da ti ljudi budu osuđeni na način kako treba da budu osuđeni.

Mi ćemo kazniti naše zločince na Kosovu, Srbi neka kazne njihove zločince u Beogradu, međunarodna zajednica nam treba pomoći u tome. (Numan Balić, poslanik u Skupštini Kosova, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

Ukoliko ne izvedemo zločince pred sud, nemoguće je ići u budućnost, nemoguće je činiti nove korake integracija i stvarnog i dugoročnog pomirenja među nacijama koje žive na ovim napaćenim prostorima i zbog toga treba da osećamo opravdan strah. (Aleksandar Stojanović, Centar za razvoj civilnog društva, Kosovo, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

Postoji jedno veoma jasno mišljenje da se za zločine koji su učinjeni na Kosovu suđenja odvijaju na Kosovu. Postoji puna sigurnost da se takva suđenja održavaju onde gde je izvršen zločin. Jedino tada možemo biti mirni i da razmišljamo o izgradnji budućnosti. (Prënk Gjetaj, Komisija Vlade Kosova za nestala lica, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

Suđenje za izvršioce dela obavlja se na mestu gde je izvršen zločin, ali uzeti i odvoditi žrtve [članove porodice Bogujevci] *u Beograd da bi svedočili pred sudom gde nema pravde je grubo kršenje prava žrtava.* (Sheremet Ademi, Udruženje Kujtimi, Kosovo, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

Uvek ostajemo pri tome da se istina mora znati i svi ti počinioci zločina treba da se izvedu pred organe pravde i da dobiju zaslužene kazne, jer bez rasvetljavanja istine nema smisla ni zajednički život, niti približavanje, a da bi se gradilo jedno zbližavanje, jedna uzajamna saradnja, onda se mora rasvetliti istina, te da na osnovu toga vidimo gde ona stoji i treba da se neko nekome izvini za sve te zločine koje su počinili. (Hysni Berisha, Udruženje Shpresimi, Kosovo, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29.oktobar 2008.)

22.3. Potrebe žrtava

Udruženja porodica nestalih Albanaca i udruženja porodica nestalih Srba se slažu da je prioritet rešavanje sudbine nestalih.

*Problem nestalih na Kosovu, govorim o njihovom najvećem broju, govorim o onima čija adresa i tragovi se adresiraju u Srbiji, stvoren je i dalje ostaje kao politički problem. Srpska vlada može direktno da doprinose u otkrivanju sudbine nestalih kako bi prevazišli jednu anatemu, da prevaziđemo jednu veliku barijeru na putu saradnje i mirnog života u ovom regionu. (*Ramë Manaj, zamenik premijera Kosova, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

Među najtežim posledicama koje nastavljaju da okupiraju kosovsko društvo u svim ovim poratnim godinama, kao što je i danas u više navrata naglašeno, jeste neotkrivanje sudbine otetih, i dalje nepronađenih i možda i nestalih i najveća nepravda je to što se nastavlja, to je ono što nema kraja, što je beskrajan bol. (Ramë Manaj, zamenik premijera Kosova, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

Javno se obraćam predstavnicima albanskih žrtava, pomozite nam da se naši najmiliji oslobode i vrate svojim porodicama ako su još u životu. Odgovor tražimo od očevidaca tih otmica koji su u institucijama Kosova. Albanske porodice znaju šta znači oslobađanje njihovih 2.108 zarobljenih, mnogi (...) osuđeni pravosnažnom sudskom presudom. Zbog svega ovoga pitamo se zašto nema pravde i za srpske žrtve, zašto o njihovom stradanju svi ćute, zbog čega se radne grupa za nestala lica sastaje iza zatvorenih vrata. (Snežana Zdravković, Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

I molim vas upućujem poziv, apelujem da zajedno činimo napore i da tražimo pomoć međunarodne zajednice kako bi smo vršili potreban pritisak na aktuelnu vladu u Beogradu, jer ona zna istinu, ona drži informacije za sve ono što se dogodilo i Srbima i Albancima na Kosovu tokom ratnog perioda inicijativi. (Haki Kasumi, Savet za koordinaciju udruženja porodica nestalih na Kosovu, Kosovo, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

Deset godina posle rata problem kidnapovanih i nestalih lica na Kosovu i Metohiji koji je započeo pre rata kidnapovanjem civila, trajao i završavao se posle rata u vreme prisustva međunarodne zajednice još uvek nije razrešen (Aleksandar Stojanović, Centar za razvoj civilnog društva, Kosovo, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

Žrtve imaju potrebu za saosećanjem, da se čuje njihov glas, i da se identifikuju i kazne počinioci.

Neophodno je stvaranje jednog javnog prostora za žrtve i članove porodica, gde bi oni mogli da iznose svoje lične ispovesti, da kažu ono što imaju u duši i da im se ne oduzima nijedna sekunda. Oni ne mogu da vrate svoje članove porodica koje su izgubili, ali bar da im se da mogućnost da govore o svom bolu. Druga potreba je da izvršioci zločina budu kažnjeni, da se identifikuju i da se kazne, kako bi mirovale duše onih koji su nestali i, takođe, da nađu duševnu utehu i članovi njihovih porodica. Treća potreba se odnosi se na sve bez razlika, bez nikakvih razlika, da članovi porodica žrtava iz svih zemalja bivše Jugoslavije da nastoje da pokažu empatiju ili saosećanje za ono što se dogodilo, svima njima bez ikakve razlike, svima njima, iz razloga jer gde god bilo da se dogodio zločin je jednako zločin i ima istu težinu. (Shukrije Gashi, Partners Kosova, Kosovo, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

22.4. Osnivanje Koalicije za REKOM

Inicijativa za REKOM je pozitivna ali je za udruženja porodica nestalih Albanaca rano da se priključe Koaliciji.

Prvi stav Saveta za koordinaciju udruženja porodica nestalih [na Kosovu] *je da se ideja ili inicijativa pokrenuta od strane FHP i podržana od strane civilnoga društva, kao i pojedinaca, uzme kao jedna pozitivna ideja koja se ceni i koja je potpuno prihvatljiva. Ako uzmemo u obzir specifičnu situaciju koja trenutno vlada unutar civilnog društva Kosova, sa posebnim osvrtom na većinski dio stanovništva Kosova, mi smatramo da je, i pored velikog poštovanja kojeg gajimo prema inicijativi koja je humana i ima dobre ciljeve, još*

uvek rano za nju. Savet za kordinaciju je doneo odluku da ne pravi smetnje ovoj inicijativi, da se na neki način uključi i pozdravi, ali da nikako u ovom trenutku ne bude deo nje. Potrebno je da na zreo način, razmotrimo, analiziramo. Potrebno je da dobijemo i saglasnost članova porodica žrtava, koje su pogođene, koje treba da daju saglasnost, da li je vreme i da li je trenutak da se pridružimo inicijativi. (Haki Kasumi, Savet za koordinaciju udruženja porodica nestalih na Kosovu, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

Do danas niti jedno udruženje, sa izuzetkom jednog pojedinca, od koga se udruženje distanciralo, nije pridružilo koaliciji. (Haki Kasumi, Savet za koordinaciju udruženja porodica nestalih na Kosovu, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

Ostavite nam dovoljno vremena i prostora da mi analiziramo, studiramo i nemojte misliti da ste ad hoc, jednim potpisom, postigli da stvorite jednu koaliciju jer ta koalicija faktički će biti ignorisana od žrtava rata, od udruženja, i ako vama ovde, ako za vas to nema svoju težinu, onda izvolite bez nas pronađite činjenice, branite zločin, i nastavite po starom. (Sheremet Ademi, Udruženje Kujtimi, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

Rane su još uvek sveže, strah još uvek postoji, pritisci sa strane, neprihvatanje i negiranje realnosti, sve su to prepreke da ljudi ne mogu da je prihvate da bi učinili korak napred. Zato apelujem da bi bilo dobro da se da malo vremena grupama iz bivše Jugoslavije da svaka pojedinačno i sa drugim pripadnicima svog civilnog društva razgovaraju, da dobro prouče ova pitanja i da se nakon toga pridruže ovoj inicijativi. (Shukrije Gashi, Partners Kosova, Kosovo, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

Savjetodavni odbor Instituta za nestale u BiH je doneo odluku da niko ne pristupa koaliciji, ali neka udruženja ne prihvataju odlučivanje u njihovo ime.

Savjetodavni odbor Instituta za nestala lica u BiH ne podržava ovu koaliciju na ovakav način za nestale osobe i nema niko mandat, ni jedno udruženje iz Bosne i Hercegovine, to vam ovde javno i odgovorno tvrdim, da potpiše pristup. (Zvonimir Kubinek, Savetodavni odbor Instituta za nestala lica u BiH, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.

Ovakva izjava je najavljena u medijima bosanskim, znači ovo znam, mogu imenovati, znači to je došlo od ljudi iz Instituta, kolegija direktora…. Oni su znači dali instrukcije da se upravo ovo ovako ovdje predstavi da to nema podršku u Bosni i Hercegovini. Ima podršku u Bosni, ja mislim da nema ni jedne porodice, da nema ni jednog udruženja kojem se ovo objasni na pravi način, kakvi su efekti ovoga, da bude protiv ovoga. (Edin Ramulić, Udruženje Prijedorčanki Izvor, BiH, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

Mislim da je jako korisno da se organizira koalicija koja bi potpomogla osnivanje komisije za iznalaženje, zapravo lociranje istine o događajima u bivšoj Jugoslaviji. Mislim da se te činjenice, činjenično stanje može koristiti ne samo u otkrivanju ratnih zločinaca, zločina i svega onoga što je počinjeno u tome, mislim da to može biti jako korisno za buduće udžbenike u našim školama tako da nemamo nekoliko istina. (Emsuda Mujagić, Udruženje Srcem do mira, BiH, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

B*itno da bude uključeno što više udruženja žrtava ali i udruga branitelja i ja bih rekao čak i znanstvenih instituta i medija i slično. Što šire, što je veća snaga, to je veća mogućnost da se kroz pritisak dođe do toga da jednog dana, a taj dan nije blizu, toga smo svi svijesni vlade, možda i sabori uzmu u obzir ideju o osnivanju Regionalne komisije.* (Tin Gazivoda, Centar za ljudska prava, Hrvatska, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

Savez udruga nestalih i prisilno zatočenih prvi je u Hrvatskoj pristupio [Koaliciji]. (Mirko Kovačić, Udruga Vukovarske majke, Hrvatska, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

Na Četvrtom regionalnom forumu za tranzicionu pravdu osnovana je Koalicija za REKOM

koja ima zadatak da provede raspravu o mandatu, ciljevima i drugim elementima REKOM-a.

Od ovog trenutka, od ozvaničenja Koalicije za REKOM, otvaramo raspravu o karakteru i mandatu Regionalne komisije s tim što nam je cilj da čitav konsultativni proces posluži tome da mi kao koalicija civilnog društva definišemo karakter i mandat te Regionalne komisije, utvrdimo sve potrebne elemente koji mogu da pomognu u našem predlogu vladama odnosno u našem obraćanju nacionalnim parlamentima za donošenje odluke i osnivanje Regionalne komisije. (Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Srbija, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

22.5. Podrška incijativi za osnivanje REKOM

REKOM izražava zajednički interes da se otkrije istina o tome šta se dogodilo.

Sve nas je danas, u jednom ovakvom velikom broju, povezao jedan zajednički interes, a taj interes je otkrivanje istine, nema sumnje kod svakoga od nas ovde, da se otkrije istina za sve ono što se dogodilo u našim zemljama i verujem da je jedini način da se ta istina otkrije da radimo zajednički. (Valdete Idrizi, Community Building Mitrovica, Kosovo, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.).

Ja pozdravljam ovu regionalnu inicijativu za otkrivanje istine. (Shaban Terziu, udruženje Lansdowne, Kosovo, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

Dobro je da se o toj komisiji razgovara, jer je potrebna jedna komisija za istinu, o svim stvarima koje su se dogodile. (Ahmet Graiçevci, Udruženje Shpresa dhe Kujtimi, Kosovo, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

Pozdravljam ovu inicijativu kao i svaku drugu inicijativu koja će imati za cilj otkrivanje i rasvjetljivanje sudbine nestalih. (Prënk Gjetaj, Komisija Vlade Kosova za nestala lica, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

Najpre trebamo apsolutno podržati ovu hrabru inicijativu i veliki posao gospođe Kandić, Valdete Idrizi, gospodina Kulaglića i svih ostalih, iz ostalih republika bivše zajedničke države i naravno da trebamo ih podržati u tim naporima sa ciljem da se ova aktivnost usmjeri ka konkretnim rezultatima. Dakle na jednoj strani trebamo imati informacije šta je bilo i kako je bilo i trebamo težiti ka jednoj istini. (Numan Balić, poslanik u Skupštini Kosova, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

Ako budemo hteli da raspravljamo o pomirenju, vjerujte mi, toga neće biti dugoročno. Ono čime treba da se bavimo, što je ovde rečeno, to je utvrđivanje činjenica (...) potreba za činjenicama, potreba za jednakim odnosom prema žrtvama trebala bi početi u našim državama u kojima danas živimo. Godinama razmišljam o tome kako u Hrvatskoj potaknuti osnivanje nekakve Komisije za utvrđivanje činjenica. (Ivan Zvonimir Čičak, Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

Ako svi koji predstavljaju porodice žrtava, bez obzira na veru i naciju, želimo istinu, koliko je stradalo, koliko je ubijeno, koliko je proterano, koliko zločinaca je na robiji, koliko pod zemljom, koliko je i dalje na žalost na slobodi, ta komisija mora da zaživi (...) Zato apelujem, mi kao udruženje porodica daćemo podršku i predlažem i porodicama i predstavnicima udruženja drugih naroda i vera i nacija da prihvatimo tu komisiju ali pod uslovom da udruženja koja budu tu uključena moraju aktivno učestvovati sa svima. (Simo Spasić, Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

Podržavam sve ono što komisija treba da uradi ali naravno do tog trenutka trebamo još da razgovaramo. (Ahmet Talić, Udruženje logoraša Sanski Most, BiH, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

Podržati ovu inicijativu koja ide u dobrom smjeru, koja bez institucionalne podrške i pomoći neće napraviti puno ali može ta koalicija civilnog društva napraviti jedan pomak. (Miroslav Varga,

veteran iz Hrvatske, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

Osnažićemo ovaj pokret ako odmrznemo tu bol, da ga nemamo samo za svoju žrtvu već i općenito bol za sve žrtve. (Ana Kvesić, Europski dom, Vukovar, Hrvatska, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

Ja vas pitam čega se zapravo bojite, vi koji ste stradalnici. Bojite se da vaše vlade ili naše vlade ne osnuju komisije koje će pokušati utvrditi činjenice o zločinima, o silovanjima, o nestancima, o ubistvima, o rušenjima, o paljevinama, o progonstvima i svemu ostalom što se ružno dogodilo. Ja se ne bojim ni da Hrvatska, ni da Srbija to učini. Neko je moga sina ubio (...) Mislim da niko nema pravo uzimati sebi za pravo i zabranjivati da se bilo šta osniva i bilo šta pokreće što je u interesu malih ljudi. Nećemo mi gospodo raspravljati o osnivanju komisije, raspravljaće parlamenti, niti će vlade pitati nas da li mi hoćemo komisiju ili nećemo. (Ružica Spasić, Udruga porodica nestalih i nasilno odvedenih Srba, Hrvatska, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

Zovem se Bekim Gashi i dolazim iz opštine Suva Reka, član sam udruženja Shpresimi. Ujedno sam i član porodice sa 22 žrtve ubijenih. Podržavam inicijativu o formiranju Regionalne komisije za otkrivanje činjenica o ratnim zločinima. One osobe koje govore u moje ime i ime moje porodice da je rano, oni mogu samo da predstavljaju sebe a ne mene i moju porodicu. (Bekim Gashi, Udruženje Shpresimi, Kosovo, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

Veoma je lako reći ne za neki posao, lakše nego da se kaže da, ali kada kažeš ne završen je posao, time se završava. Kada kažeš da, preuzimaš angažovanje, preuzimaš odgovornost. U stanju sam da oprostim, ako taj kriminalac koji ih je ubio, dođe i preda mnom kaže 'ubio sam ih, izvinjavam se'. To mogu uraditi jer se ne plašim istine, jer postoji neko veći koji kažnjava više nego što može čovek čoveka. (Lush Krasniqi iz Korenice/Korenicë, Kosovo, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

U našim društvima još uvijek vrede različite istine i prikazi prošlosti, a mislim da je ono što nam stvarno nasušno treba, utvrditi činjenice kako bi se smanjio prostor manipulacija činjenicama i prostor za interpretacije koje su uvredljive za mnoge, a posebno za žrtve. (Vesna Teršelič, Documenta, Hrvatska. Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

Institucionalnoj pravdi u Crnoj Gori potrebna pomoć i to ne bilo kakva pomoć već pomoć jednog ovakvog regionalnog tela. (Tea Gorjanc-Prelević, Akcija za ljudska prava, Crna Gora, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

Mladi imaju ličnu i moralnu obavezu da svoj odnos prema zločinima grade na činjenicama. Dakle oni treba da zahtevaju istinu. Time preuzimaju i odgovornost koju imaju u odnosu na žrtve ali i u odnosu na sopstvenu budućnost jer ovo društvo svojim odnosom prema zločinima ne garantuje ni žrtvama ni mladima, ni ostalim građanima da se oni neće ponoviti u budućnosti. Mladi podržavaju regionalni pristup u procesu suočavanja jer se time sužava mogućnost da se činjenice tumače iz nacionalnih perspektiva to jest da se tumače na jedan subjektivan način. (Marko Veličković, Centar za razvoj civilnih resursa, Srbija, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

Ostavimo svoje osobne tragedije o kojoj bih mogao ja pričati isto puno i kao logoraš i kao stradalnik obitelji od 1945. godine na dalje. To držim za sebe, ja sam svima oprostio, svima sam oprostio, a sada želimo ovim potezom, ovim REKOM-om, skupovima, da učvrstimo, da se sjedinimo i da zajedno radimo. (Mirko Kovačić, Udruga Vukovarske majke, Hrvatska, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

Ja želim da naglasim da dajem punu podršku ovom forumu da se krene i na Kosovu i želim da budemo sastavni deo ove inicijative. (Shukrije Gashi, Partners Kosova, Kosovo, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

Da kako bi se došlo do konkretne inicijative treba obaviti debate unutar društva, znači unutar

jedne države. Takve debate će obuhvatiti sve glasove žrtava, debate gde će biti obuhvaćeni akademci, civilna društva, umetnici, vladine strukture i nakon tih debata da se izlazi sa konkretnim strategijama prema regionalnoj inicijativi. (Feride Rushiti, Centar za rehabilitaciju žrtava torture, Kosovo, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

Ova Regionalna komisija, mislim da stvarno može doprineti, dovesti do kretanja napred i zbog toga joj treba pružiti podršku, jednostavno našim narednim pokoljenjima treba ostaviti čiste odnose kako bi oni svoje živote razvijali srećno i lepše od nas. (Aleksandar Stojanović, Centar za razvoj civilnog društva, Kosovo, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

Za udruženja porodica nestalih Albanaca je rano da se priključe inicijativi za REKOM.

Inicijativa je u redu ali mislim da je malo preuranjena, a sa druge strane plašim se da ova regionalna komisija, ja sam zaista skeptičan, jer sa srpskom stranom ne možemo da razgovaramo, ne možemo ništa da postignemo, ne možemo da pronađemo zajednički jezik. Oni mogu svakog minuta sve da promene, svaku stvar, svaki aspekat, i krajnji rezultat će biti nula (...) jer se na Kosovu desio rat, genocid, ubijeno je više od 12.000 ljudi, više od 1.000.000 ljudi je proterano sa Kosova, mnogo njih još uvek nepronađenih, negde više od 4.000. Ja mislim da je još uvek rano iz razloga jer treba da se raspravi, svaki od nas pojedinačno po udruženjima, po opštinama i u saradnji sa našom vladom, svaki sa svojom vladom. (Ymer Merlaku, Udruženje porodica nestalih iz Kline/Klinë, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

Mi smo u subotu imali sastanak, bilo je 19 udruženja, i utvrđeno je da udruženja kažu da je rano za formiranje regionalne komisije sa onima koji su izvršili zločine nad nama (Bajram Qerkini, Udruženje Kujtimi, Kosovo, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

Ako REKOM samo dokumentuje činjenice, neće doprineti pravdi.

*Ako se ova komisija zaustavi na samom dokumentovanju činjenica, mi ćemo da se pretvorimo u ono što je Heinrich Bell rekao, knjigovođe zla i mi nećemo doprinjeti onome što jeste pravda, a što žrtve traže. Žrtve traže počinioce. Da se kazne zločinci. (*Marija Radoman, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

Pomirenje nije cilj REKOM-a.

Divno ako do pomirenja dođe ali pomirenje mislim da ne bi trebalo da bude mandat te Regionalne komisije. (Tea Gorjanc-Prelević, Akcija za ljudska prava, Crna Gora, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

REKOM nije zamena za sudove nego doprinosi procesuiranju ratnih zločina.

Ne da ukinemo sudove i tužilaštva, ne da ih zamenimo, isto se odnosi na institucije, kao što je državna komisija za pronalazak nestalih, nikome nije namera da zatvori taj institut i državne komisije koje već postoje u zemljama, već naprotiv, da Regionalna komisija sarađuje sa tim institucijama. Otud mislim da je strah potpuno neopravdan da sad je ovo neka sukobljena inicijativa. (Tea Gorjanc-Prelević, Akcija za ljudska prava, Crna Gora, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

Ukoliko mi otkrijemo činjenice koje će koristiti sudovi, onda ćemo doprinijeti i otkrivanju istine i zadovoljavanju pravde. Dok su slike sviježe, dok postoje svjedoci, dok postoji odlučnost i želja da se kaže istina, mi to moramo raditi. (Vehid Šehić, Forum građana Tuzle, BiH, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

Iskustvo zajedničkog pravnog sistema bivše Jugoslavije može da pomogne u ujednačavanju metodologija u prikupljanju i iznošenju činjenica.

Mi baštinimo u stvari isti pravni sistem bivše Jugoslavije, htjeli to ili ne i mi se odlično razumijemo, bar pravnici, odlično se razumemo u pogledu terminologije, u pogledu instituta, u pogledu proce-

dure i mislim da ta iskustva bi se mogla primjeniti na ujednačavanje metodologija u iznošenju činjenica (...) evo sada je koalicija ili inicijativa, a možda preraste odnosno uspije da utiče na osnivanje Komisije. (Zoran Pajić, profesor međunarodnog prava iz BiH, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

Amnestija i ublažavanje kazne su tema za raspravu o mandatu REKOM-a.

Smanjenje kazne ljudima koji bi izašli iskreno da kažu gde se nalaze zakopani ti ljudi i tako dalje. To je tema za razgovor. Ako većina nas kaže nećemo nikakvo ublažavanje kazne, OK ali to je tema za raspravu (Tea Gorjanc-Prelević, Akcija za ljudska prava, Crna Gora, Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008.)

23. Regionalne konzultacije sa znanstvenicima o inicijativi REKOM

Zagreb, Hrvatska
10. siječanj 2009.

Konzultacije je organizirala Documenta (Hrvatska). Sudjelovalo je 34 znanstvenika i znanstvenica iz cijele regije, te jedan novinar iz Beograda. Uvodna izlaganja dale su Nataša Kandić (Fond za humanitarno pravo, Srbija) i Vesna Teršelič (Documenta, Hrvatska), a raspravu su moderirali Aleksandar Trifunović (Medijski projekat Buka, BiH), Jelena Simić (Fond za humanitarno pravo, Srbija) i Eugen Jakovčić (Documenta, Hrvatska). Mediji koji su izvijestili o skupu su Republika, Slobodna Dalmacija, Glas Istre, Novi list, Gazeta Express, Nova TV i E-Novine.

Inicijativa REKOM je pozitivna i dobrodošla kao poziv nevladinih organizacija na zajedničko suočavanje s prošlošću na temelju činjenica.

Svaka inicijativa je dobrodošla i zapravo je ugodno, a zapravo i dobro, što nevladine udruge preuzimaju inicijative koje bi trebala preuzeti znanost ili država. Jer Hrvatska nije u dosadašnjim istraživanjima ljudskih gubitaka iz vremena Domovinskog rata bila sklona uopće da istražuje jedan segment stradalnika zato što ih je smatrala nedovoljno velikim žrtvama. (Igor Graovac, Hrvatski institut za povijest, Hrvatska, Regionalne konzultacije sa znanstvenicima, Zagreb, Hrvatska, 10. siječanj 2009.)

Ne moramo uvijek sve gledati u državu. Znači, mislim da cijelo društvo treba preuzeti zastavu, treba reći "za mnom". O tome se radi. I onda će nakon nekog vremena sve više aktera u društvu, građana, pogotovo onih koji su zainteresirani s ove i one strane, ići za cijelim društvom pa će se pridružiti i Sanader [bivši premijer Vlade Hrvatske], pridružit će se i ovi drugi. (Dražen Lalić, Fakultet političkih znanosti u Zagrebu, Hrvatska, Regionalne konzultacije sa znanstvenicima, Zagreb, Hrvatska, 10. siječanj 2009.)

Osnovne stvari po čemu je ova regionalna komisija dobra su što po svoj prilici civilno društvo preuzima tu svoju ulogu da ono razrešava ove stvari (...) Druga značajna uloga ove komisije je u stvaranju jednog ambijenta u suočavanju sa prošlošću (...) Zadatak komisije je da stvara tu organsku potrebu da se ljudi suoče sa prošlošću, a ne da ta potreba bude nametnuta. (Srđan Vukadinović, Centar za društvena istraživanja, Crna Gora, Regionalne konzultacije sa znanstvenicima, Zagreb, Hrvatska, 10. siječanj 2009.)

Mislim da je dobro što je ova inicijativa tako precizno definisana. Ona izbegava ideološki moralne kategorije koje uvek mogu biti sporne u ovakvim istraživanjima i naravno u procesima koji predstoje, za koje možda naša društva još nisu dovoljno spremna. Dakle, mislim da je odlična ideja što su pojmovi istine i pomirenja možda stavljeni u drugi plan i što su činjenice iznete u onaj prvi. (Nikola Samardžić, Filozofski fakultet u Beogradu, Srbija, Regionalne konzultacije sa znanstvenicima, Zagreb, Hrvatska, 10. siječanj 2009.)

Osnovni razlog za osnivanje REKOM-a je potreba da se kritički preispitaju tumačenja bliske prošlosti.

Postoji više tumačenja bliske prošlosti. Dakle, tumačenja bliske prošlosti, a ne istina. I to je jedan veliki problem. Ali problem nije samo u tome nego i u ovim nacionalnim sredinama, ta tumačenja se prihvataju kao istina, bez ikakvog kritičkog osvrta. Time bi se ova komisija trebala pozabaviti. A to je razlog da se upravo, da se osnuje regionalna komisija. (Enes Milak, Muzej

Drugog zasjedanja AVNOJ-a, BiH, Regionalne konzultacije sa znanstvenicima, Zagreb, Hrvatska, 10. siječanj 2009.)

Inicijativa je teško ostvariva zbog odnosa između Srbije i Kosova.

Ova inicijativa je vrlo dobra i pozitivna inicijativa, ali nema podršku na Kosovu, to vam mogu prenijeti. Bit će vrlo teško da dobije podršku na Kosovu zbog jedne teške situacije, od 1999. kada je završen oružani rat na Kosovu. Ali situacija je i dalje vrlo teška, vrlo napeta zato što je zapravo u tijeku još uvijek vrlo teški i oštar politički i diplomatski rat na Kosovu ili za Kosovo (...) Ja i moje kolege povjesničari napravit ćemo svoj dio posla i naravno da ćemo vas podržati u svemu, ta inicijativa kao takva i komisija kao takva podržat ćemo je stoga što mislimo da će zastupati i naše interese. (Haki Kasumi, Institut za povijest Kosova, Kosovo, Regionalne konzultacije sa znanstvenicima, Zagreb, Hrvatska, 10. siječanj 2009.)

Ja sam među onim skepticima koji misle da inicijativa ne može da se ostvari u ovoj formi. Možda da postoje državne komisije u nekoj od ovih postjugosloveneskih zemalja, država, ali da se napravi regionalna koncepcija na onom principu za koji je Jasminka rekla da treba da postoji interparlamentarni dogovori ili šta već (...) Ja mislim da politički je takva situacija, i u naredne dve-tri, možda osam godina neće moći da se ostvari u cjelini pre svega zbog odnosa između Srbije i Kosova, znači, ili ćete isključiti Kosovo ili Srbiju. (Shkelzen Maliqi, Centar za humanističke studije *Gani Bobi*, Kosovo, Regionalne konzultacije sa znanstvenicima, Zagreb, Hrvatska, 10. siječanj 2009.)

Inicijativa REKOM je nametanje jedne istine za sve. Ne treba nuditi ono što se raspalo – regiji je potrebna europska komisija.

Čim nudite regiju, nudite ono što se raspalo, što je proizvelo mnoge zločine i tako dalje, tako da ja predlažem da se taj REKOM veoma malo skrati, a puno proširi, i da se on zove EKOM. Da se on zove Europska komisija, ako barem ne svjetska, i da se osnuje na toj razini i da se napokon u smislu aktera suočimo sa akterima iz međunarodne zajednice koji su također ovdje odgovorni za zločine. (Josip Jurčević, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Hrvatska, Regionalne konzultacije sa znanstvenicima, Zagreb, Hrvatska, 10. j siječanj 2009.)

Govoreći o inicijativi konstatiram da u postjugoslavenskim društvima vrijede različite istine. Inicijatori kažu: "U velikom broju slučajeva te su istine zasnivane na političkim mišljenjima i tumačenjima, a ne na činjenicama. Još uvijek prevladavaju poricanja zločina prema drugima, priznavanja samo svojih žrtava i bliskost s optuženima iz svoje etničke zajednice". Ovo sigurno nije sporno. Ali je upitno to rješavati u paketu na regionalnoj razini. To je pokušaj nametanja jedne istine za sve (...) Bosna i Hercegovina, Hrvatska i Srbija imaju različite uloge u ovom ratu, različito su prošle kroz njega i različito gledaju. Svaka od ovih država ima najmanje dva različita pogleda na rat. Kako spojiti nespojivo, je li uopće moguće, treba li to uopće pokušavati? (Davor Marijan, Hrvatski institut za povijest, Hrvatska, Regionalne konzultacije sa znanstvenicima, Zagreb, Hrvatska, 10. siječanj 2009.)

Što bi zapravo bio taj regionalni pristup? (...) Mislim da taj pristup nije adekvatan za komisije za istinu, da komisije za istinu moraju ići dalje od toga i da komisije za istinu na neki način moraju neprestano koketirati s pitanjem smisla i s pitanjem vrijednosti. (Kruno Kardov, Filozofski fakultet u Zagrebu, Hrvatska, Regionalne konzultacije sa znanstvenicima, Zagreb, Hrvatska, 10. siječanj 2009.)

Podržavam suradnju svih ustanova, i znanstvenih i nevladinih, i vjerujem da nam je zajednički cilj postići objektivan prikaz povijesti devedesetih godina na prostoru bivše Jugoslavije, a posebice izraditi popis žrtava i kažnjavanja svih ratnih zločina. Ali zaista ne podržavam osnivanje regionalne komisije jer držim da je posao utvrđivanja tih činjenica prije svega zadaća znanstvenih ustanova i da se taj posao može odraditi samo ozbiljnim, točno precizno, samo ozbiljnim znanstvenim pristupom. (Ante Nazor, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Hrvatska, Regionalne konzultacije sa znanstvenicima, Zagreb, Hrvatska, 10. siječanj 2009.)

Činjenice se ne mogu ustanoviti na razini jedne države. Regionalni pristup je potreban jer su i ratovi, žrtve i počinitelji regionalno povezani. Nenacionalni pristup je pitanje objektivnosti.

Ljudima je bitan taj smisao, jedna iskrenost, jedno priznanje, stvarno su prestrašeni od te dugotrajne manipulacije (...) Možda mi ne možemo izliječit

posttraumatski poremećaj al' možemo nekako pomoć ljudima da sa time žive, da idu dalje. Zato mislim da je ovako jedna komisija jako važna da se ljudi čuju. (Zdenka Pantić, Međunarodni centar za rehabilitaciju žrtava torture, Regionalne konzultacije sa znanstvenicima, Zagreb, Hrvatska, 10. siječanj 2009.)

Činjenice će spriječiti ideologizaciju, činjenice će zaštititi žrtve, a činjenice, to je moja završna poruka, ne možemo ustanoviti na razini jedne države koja je bila uključena u rat. Moramo zajedničku formu imati. Mislim da nije pitanje da li je regionalni pristup potreban, očito je da je ovaj rat vrlo slojevit, ili ratovi, moguće ih je motriti kao jedan rat ili kao više ratova. Oni su povezani. Žrtve su samim time povezane. I zločinci su povezani, kao i počinitelji. Da ne govorimo o tome da je isti počinitelj napravio, najvjerojatnije, ima dosta takvih zločina, i na Kosovu, i u Bosni, i u Hrvatskoj. (Dražen Lalić, Fakultet političkih znanosti u Zagrebu, Hrvatska, Regionalne konzultacije sa znanstvenicima, Zagreb, Hrvatska, 10. siječanj 2009.)

Bilo bi važno da pored utvrđivanja i kazivanja činjenica o ratnim zločinima rad REKOM-a prate i napori svih nas da se utiče na kreiranje jedne kredibilne političke memorije na ovim prostorima, koja više neće biti zasnovana na mitovima, već upravo na onim činjenicama koje tokom svog rada budemo uspjeli prikupiti. (Daliborka Uljarević, Centar za građansko obrazovanje, Crna Gora, Regionalne konzultacije sa znanstvenicima, Zagreb, Hrvatska, 10. siječanj 2009.)

Svaki narod ovdje pokazuje i govori o tome kako su žrtve, kako su doživjeli progon, kako su doživjeli ratne zločine i tako dalje. Dakle, to je nekoliko istina. Ja smatram da treba biti jedna istina koja nema nikakve nacionalne odrednice. Postoje podaci na terenu i oni se moraju sistematizirati, klasificirati. Dakle, takve nekakve podatke mogu nam i nacionalne komisije dati i doprinijeti ovoj inicijativi regionalne komisije sistematizirajući bar svoje lokalne podatke. (Jusuf Osmani, Arhiv Kosova, Kosovo, Regionalne konzultacije sa znanstvenicima, Zagreb, Hrvatska, 10. siječanj 2009.)

Regionalni nivo ne znači nikakvu nadređenost sad nekih rezultata ove regionalne komisije u odnosu na ono do čega su došle nacionalne komisije ili svejedno, nacionalne komisije ili nevladine organizacije unutar određenih nacionalnih država. Zašto? Zato što tu ocenu koja treba da usledi mora biti zasnovana na određenim argumentima, o kritičkom sagledavanju upotreba određene metodologije. (Jasminka Hasanbegović, Pravni fakultet u Beogradu, Srbija, Regionalne konzultacije sa znanstvenicima, Zagreb, Hrvatska, 10. siječanj 2009.)

Mislim da nam regionalna inicijativa nenacionalnim pristupom pomaže iz više razloga. Prije svega ovo pitanje objektivnosti, zatim sama priroda konflikta koji je bio u bivšim jugoslovenskim zemljama da i to na neki način daje posticaj samoj inicijativi. I, naravno, tu je nešto što na neki način opet čini taj regionalni kontekst povezivanja i saradnje što i te kako može biti dobar argument kod onih koji će ipak konačnu odluku donositi o ovome. (Aleksandar Zeković, istraživač kršenja ljudskih prava, Crna Gora, Regionalne konzultacije sa znanstvenicima, Zagreb, Hrvatska, 10. siječanj 2009.)

Za osnivanje REKOM-a nije dovoljan pritisak nevladinih organizacija. Potrebna je volja i podrška država.

Takva jedna komisija ako nema potporu države i državnih institucija, onda naravno neće moći funkcionirati, posebice ako nema potporu parlamenata zato što parlamenti imaju jednu odgovornost i snažnu javnu riječ. Znanstvenici ako se bave ovakvim stvarima, dakle ako nemaju točne podatke, ako nisu utvrdili činjenice, neće biti uspjeha u ovom poslu niti efikasnosti svih podataka. (Jusuf Osmani, Arhiv Kosova, Kosovo, Regionalne konzultacije sa znanstvenicima, Zagreb, Hrvatska, 10. siječanj 2009.)

Mi smo ovde grupa za pritisak. I uvijek smo to bili i bili smo manjina. I zajedno smo ovdje zato što očigledno moramo povezati energiju među sobom jer svi u svojim sredinama imamo manje-više slične probleme, a to je da političke elite, odnosno država, ne radi ono što treba da radi. Komisije neće formirati nevladin sektor, mora ih formirati država i najbolje bi bilo da ih formira parlament. Regionalna komisija [nam je potrebna] radi razmjene podataka, mogućnosti da se zipuju, da se međusobno uporede i da se omogući postupanje nacionalnih tužilaštava u postupcima u kojima jedino mogu govoriti sudovi. Budite uvjereni da će država biti manje zainteresovana za taj posao. I zato smo potrebni jedni drugima. (Branislav Radulović, Udruženje pravnika Crne

Gore, Regionalne konzultacije sa znanstvenicima, Zagreb, Hrvatska, 10. siječanj 2009.)

Naša zamisao je da konsultacije sprovedemo unutar civilnog društva u državama bivše Jugoslavije, da na kraju 2010. godine imamo model regionalne komisije koji će u potpunosti imati sliku osnovnih karakteristika modela i izbora članova komisije, određena tela koja bi bila neophodna za sprovođenje mandata komisije, zatim ovlašćenja, zatim program zaštite svedoka i da znači s takvim jednim stvorenim modelom idemo prema nacionalnim parlamentima sa predlogom i zahtevom da se ta inicijativa sa predlogom modela i preporuka stavi na dnevni red parlamenata i da se otvori onda parlamentarna rasprava. (Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Srbija, Regionalne konzultacije sa znanstvenicima, Zagreb, Hrvatska, 10. siječanj 2009.)

Osnivači REKOM-a trebaju biti parlamenti.

Dakle, ne da budu osnivači šefovi, predsednici država, niti predsednici vlada niti neki drugi, nego parlamenti. Zato način na koji će se uspostaviti ta komisija može biti samo jedan međunarodni ugovor. Dakle, interparlamenatarni ugovor kao akt osnivanja ove regionalne komisije. (Jasminka Hasanbegović, Pravni fakultet u Beogradu, Srbija, Regionalne konzultacije sa znanstvenicima, Zagreb, Hrvatska, 10. siječanj 2009.)

Civilni sektor mora raditi pritisak da dođe do osnivanja REKOM-a. Zato je važna regionalna dimenzija inicijative.

Komisije neće formirati nevladin sektor, mora ih formirati država i najbolje bi bilo da ih formira parlament (...) Budite uvjereni da će država biti manje zainteresovana za taj posao. I zato smo potrebni jedni drugima da pojačamo taj proces, zato moramo izvršiti pritisak na nacionalne vlade, zato moramo izvršiti pritisak na nacionalne parlamente. (Branislav Radulović, Udruženje pravnika Crne Gore, Regionalne konzultacije sa znanstvenicima, Zagreb, Hrvatska, 10. siječanj 2009.)

Šira javnost, dakle, na neki način čitav taj proces će shvatiti kao svoj, kao odgovornost i prema sebi i prema društvu. Da ima taj osjećaj, ono što se na engleskom, ownershipa ili vlasništva prema tome što se dogodilo. (Neira Čengić, Pravni fakultet u Sarajevu - Centar za interdisciplinarne studije, BiH, Regionalne konzultacije sa znanstvenicima, Zagreb, Hrvatska, 10. siječanj 2009.)

Cilj da li će se REKOM u roku od dvije, tri, četiri godine međunarodnim ugovorom na razini parlamenata, ili kako god, ostvariti, ili će to trajati nešto duže, nije jedini cilj ovakvih procesa. Puno veći cilj, ili ja bih rekao nus pojava koja i te kako doprinosi, je uključivanje raznorodnih organizacija i pojedinaca u regionalni diskurs, uspostavljanje suradničko partnerskih odnosa i zapravo pomaganje restauracije društava. Sama restauracija društva djeluje terapeutski. (Gordan Bodog, Izmir, Hrvatska, Regionalne konzultacije sa znanstvenicima, Zagreb, Hrvatska, 10. siječanj 2009.)

Komisije [za istinu] mogu biti samo inicijative nevladinih organizacija, a interpretacije treba ostaviti povjesničarima.

Ja držim prihvatljivim da nevladine organizacije osnuju komisiju, to podržavam (...) Komisije se trebaju isključivo baviti počiniteljima zločina i žrtvama, a interpretacije treba ostaviti povjesničarima koji se sukladno svom pozivu svakodnevno suočavaju s prošlošću. Ja ipak držim da Republika Hrvatska ima institucije i ovo je posao u prvom redu za institucije. (Davor Marijan, Hrvatski institut za povijest, Hrvatska, Regionalne konzultacije sa znanstvenicima, Zagreb, Hrvatska, 10. siječanj 2009.)

REKOM treba imati tri razine: prvo, uzroci i objašnjenje što se dogodilo [naracija o tome što se dogodilo]; drugo, dokumentiranje zločina; i treće, popis žrtava.

Stvaran posao morao razvijati na tri razine: prvu vidim kao uzroke i objašnjenja, dakle jedna naracija o tome što se dogodilo, drugo bi bio popis zločina, odnosno dokumentiranje zločina, i treće, popis žrtava. Ja bih, dakle, shvatio ovaj posao kao nekakav vid regionalne suradnje. (Ivo Goldstein, Filozofski fakultet u Zagrebu, Hrvatska, Regionalne konzultacije sa znanstvenicima, Zagreb, Hrvatska, 10. siječanj 2009.)

Znanost se treba baviti analizom svojstava zločina, a ne brojiti mrtve. Potrebno je sve objediniti, razmijeniti podatke o ljudskim gubicima u regiji.

Znanost bi se trebala baviti samo analizom, i to viktimološkom, sociološkom, psihološkom, da se vide

svojstva zločina, a ne da znanstvenici moraju biti mrtvozornici, da moraju brojiti mrtve koje država nije izbrojala. Mi smo mislili da ćemo, baveći se žrtvama i stradalnicima, baviti se prije svega interpretacijom stradanja, svojstvima rata, i na taj način dobiti odgovore na pitanja zašto su se kod nas događali takvi zločini, zašto u takvom obimu, na kraju smo se pretvorili u one koji broje mrtve (...) svi ti čimbenici koji rade i koji se bave ljudskim gubicima na područjima bivše Druge Jugoslavije, sve objediniti, razmijeniti podatke. (Igor Graovac, Hrvatski institut za povijest, Hrvatska, Regionalne konzultacije sa znanstvenicima, Zagreb, Hrvatska, 10. siječanj 2009.)

Potreban je točan popis žrtava svih strana koje su sudjelovale u ratu.

U Hrvatskoj bi isto kao i u drugim zemljama trebalo napraviti popis, i to žrtava prije svega, i s jedne i druge strane koje su sudjelovale u ratu, a ne da mi dan-danas govorimo „čini mi se 18.000 i nešto žrtava" (Dražen Lalić, Fakultet političkih znanosti u Zagrebu, Hrvatska, Regionalne konzultacije sa znanstvenicima, Zagreb, Hrvatska, 10. siječanj 2009.)

24. Nacionalne konsultacije s civilnim društvom o inicijativi REKOM

Pančevo, Srbija
28. mart 2009.

Prve konsultacije s civilnim društvom u Vojvodini organizovala je Građanska akcija Pančevo (Srbija). U konsultacijama je učestvovalo 27 ljudi, od čega najviše predstavnika nevladinih organizacija i aktivista, nekoliko novinara, dva predstavnika Jevrejske opštine Pančevo i tri predstavnika političkih partija. Uvodničari su bili Marijana Toma (Impunity Watch, Srbija), Dinko Gruhonjić (Nezavisno društvo novinara Vojvodine, Srbija), Andrej Nosov (Inicijativa mladih za ljudska prava, Srbija) i Abdullah Ferizi (Forum ZFD, Kosovo). Mediji koji su pisali o skupu su Kurir, Libertatea, Pančevac, RTV Pančevo, Radio Vojvodine.

Učesnici konsultacija pozitivno su ocenili inicijativu za osnivanje REKOM-a, i podržali je u značajnom broju.

Zašto je REKOM potreban za prostor bivše Jugoslavije jeste da se obezbedi da se nepoverenje i mržnja koja je postojala do nedavno i započela ove ratove, da se to ne prenosi na nove generacije. I da te nove generacije imaju mogućnost, ne da zaboravljaju prošlost i istoriju, ali da je saznaju jako dobro i da u bazama saznanja te istorije imaju neku zdravu podlogu za razvitak i za pravljenje svoje budućnosti na način koji bi njima odgovarao i koji bi obezbedio da se te mržnje i ratovi ne ponavljaju u budućnosti. (Abdullah Ferizi, Forum ZFD, Kosovo, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Pančevo, Srbija, 28. mart 2009.)

Mislim da ovde uopće nije potrebno pitanje zašto REKOM. To je kao da postavimo pitanje zašto pijemo vodu. (Hrvoje Zovko, Hrvatska radio televizija - HRT, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Pančevo, Srbija, 28. mart 2009.)

U Koaliciju za REKOM uključiti što više nevladinih organizacija i jačati kapacitete Koalicije.

Ono što mene zabrinjava je nešto što je neko maločas rekao jeste zapravo da ne postoji dovoljno artikulisana, kritička javnost unutar samog nevladinog sektora. Mislim da se zaista malo nevladinih organizacija bavi ovim pitanjem (...) Kad već pričamo sada o metodima kako ćemo da se organizujemo, mislim da jedan od prvih koraka jeste da se ova priča, naša priča proširi i na druge nevladine organizacije i, nažalost, ne da napravimo samo pritisak na parlament i na politički spektar, nego ja mislim i na nevladin sektor. (Virdžinija Marina Guzina, Građanski parlament Vršac, Srbija, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Pančevo, Srbija, 28. mart 2009.)

Nije lako ulaziti u ovakve priče, vi ćete videti, ja uopšte ne vidim kako ćemo mi to u našim lokalnim sredinama spustiti i kako ćemo se umrežavati kao nevladine organizacije da bi ovu priču instrumentalizovali i možda i u lokalne parlamente približili. Znači, morate da nam pomognete u svemu tome, jer ja mislim u nevladinom sektoru uopšte nema, kako bih rekla, jedinstvenog stava da treba ući u ovaj proces." (Snežana Baralić-Bošnjak, Ženska mirovna grupa, Srbija, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Pančevo, Srbija, 28. mart 2009.)

REKOM treba da koristi činjenice koje su utvrdili Međunarodni krivični tribunal za bivšu

Jugoslaviju i Međunarodna komisija za nestale osobe.

Treba izbegavati velike greške, da treba učiti na greškama drugih, onih koji su bili pre nas i treba koristiti ono što su već utvrđene činjenice, to je Haški tribunal, i to je Međunarodna komisija za nestale osobe koja to izuzetno dobro radi za ceo region, regionalno. (Janja Beč Neumann, sociološkinja i spisateljica iz Srbije, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Pančevo, Srbija, 28. mart 2009.)

Mislim da bi trebalo da se budući REKOM odredi prema tome koje će već dokazane činjenice uzeti u obzir, u smislu polazišta od nečega, zato što REKOM bi bio specifičan i u tom smislu da iza sebe već ima neke procesuirane slučajeve i presude, što od strane Međunarodnog krivičnog suda [za bivšu Jugoslaviju], *tako i od nacionalnih sudova, što nije tipično za druge komisije i da imamo neku saglasnost. Ja lično, evo sad svoje mišljenje iznosim da bi trebalo imati kao neprikosnoven osnov, znači bez dovođenja u pitanje presude koje su do sada donete.* (Marinika Čobanu, Građanska akcija Pančevo, Srbija, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Pančevo, Srbija, 28.mart 2009.)

Javno slušanje žrtava i članova porodica žrtava održavati i na lokalnom nivou. Time se otvara mogućnost da žrtve i lokalna zajednica bolje čuju jedni druge i zajednički rade na prevazilaženju negativnog nasleđa prošlosti.

Molila bih ta javna slušanja da se malo opišu, da li mi možemo na taj način možda da tu širu podršku dobijemo, da animiramo ljude, da to sprovedemo i na lokalu, znači da neki mini forumi budu i u manjim sredinama, da budu zabeleženi, dokumentovani na nekom platnu materijali koji su, naravno, autentični, ali da prosto što više ljudi to vidi i čuje zato što nam je svaki pojedinac važan. (Marinika Čobanu, Građanska akcija Pančevo, Srbija, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Pančevo, Srbija, 28. mart 2009.)

U konsultativni proces aktivnije uključiti udruženja veterana. Razmotriti i javno slušanje počinilaca koji su spremni da govore o svom učešću u određenim događajima.

Mislim da će ceo region biti specifičan, svako će na svoj način prepoznati ovu inicijativu i sigurno će iz svog iskustva ulaziti u ovu priču, ali je možda dobro baš da Vojvodina bude prostor u kojem nemamo te nazovi, takva udruženja tipa „bože moj, Srbija nije učestvovala u ratu", ona je sve vreme to poricala, je li tako, a sada vidimo ove dobrovoljce ili jadničke koji su učestvovali u ratu da traže te svoje dnevnice. Znači, možda bi bilo dobro da ih prožimamo i da ih na neki način, naše učesnike rata koji su bili protiv, a one koji kažu da su učestvovali, znači to su te sve različite priče u vezi sa svedočenjima. (Snežana Baralić-Bošnjak, Ženska mirovna grupa, Srbija, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Pančevo, Srbija, 28. mart 2009.)

Mislim da bi bilo takođe zanimljivo i javno slušati počinioce, naravno one koji pristanu na tako nešto. (Branislav Ramjanc, Građanska akcija Pančevo, Srbija, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Pančevo, Srbija, 28. mart 2009.)

Postoji veoma veliki broj onih koji su u toj klanici eks-jugoslovenskoj učestvovali pod prinudom. To su pre svega mlađi ljudi koji su se na primeru nesretne JNA zatekli u uniformama i onda zaista transportovani kao kufer na mesta najvećih stradanja. Oni su u stvari, čini mi se, prvi ešalon koji traži da bude priznat kao nesumnjivi i učesnici, ali i žrtve rata. (Gojko Mišković, Otvoreni licej, Srbija, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Pančevo, Srbija, 28.mart 2009.)

Članovi REKOM-a treba da budu pojedinci i pojedinke koji uživaju poverenje svih zajednica u regiji. Tokom konsultativnog procesa prikupljati kandidature za komesare REKOM-a i formirati listu potencijalnih komesara.

Sigurno da i kriterijumi za izbor i način članova komisije, da to budu stvarno ljudi koji su tokom ovih deset i više godina radili u okviru svog nekog aktivizma na procesu suočavanja sa prošlošću, znači koji su dokazali svojim ličnim primerom i angažmanom da su činili napore da se proces pomirenja u svom mikroprostoru a i šire prepoznaje. (Snežana Baralić-Bošnjak, Ženska mirovna grupa, Srbija, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Pančevo, Srbija, 28. mart 2009.)

To bi trebalo da budu najbolji ljudi, ljudi senzibilni na patnju drugih ljudi, odgovorni, lično čestiti i oni koji su voljni da se uopšte bave ovom teškom i neprijatnom problematikom. (Gordana

Perunović-Fijat, Kikindski klub, Srbija,Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Pančevo, Srbija, 28. mart 2009.)

REKOM treba da imenuje počinioce zločina.

Odnos prema počiniocima zločina, pa ja mislim da bi ih trebalo imenovati, ostalo prepustiti državnim institucijama, pravosudnim organima da nešto preduzmu ili da ne preduzmu. (Gordana Perunović-Fijat, Kikindski klub, Srbija, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Pančevo, Srbija, 28. mart 2009.)

Pre početka rada REKOM-a definisati pojam žrtve. Definicija treba jasno i precizno da saopšti ko se može smatrati žrtvom.
Ovde vidim da se priča o žrtvama, ali nigde ne vidim šta su kriterijumi za žrtve, znamo da civilno stanovništvo su sigurno žrtve, tu imamo sa različitih strana različita gledišta i nešto bi o tome trebalo staviti, recimo, u kriterijume šta su žrtve. (David Montijas, Jevrejska opština u Pančevu, Srbija, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Pančevo, Srbija, 28. mart 2009.)

REKOM treba da predstavi i pozitivna iskustva solidarnosti i prijateljstva između pripadnika različitih zajednica tokom oružanih sukoba.

U jevrejskom iskustvu jako puno pažnje se tome daje, i to tako pomaže u tom procesu lečenja, da se da primer da je neko pomogao. Mislim da takvih primera ima i da se isto u ovom kontekstu celom važno da se istakne primer Vojvodine sa dvesta hiljada dezertera, i pojedinaca koji su stvarno riskirajući život pomogli i da se vidi kome su pomogli. (Janja Beč Neumann, sociološkinja i spisateljica iz Srbije, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Pančevo, Srbija, 28. mart 2009.)

Ideja je da se negde kroz rad REKOM-a čuju i te pozitivne priče, jer stalno kad govorimo o oružanim sukobima na prostoru bivše Jugoslavije zaboravljamo da postoji veliki broj ljudi koji su uvek daleko od ovih razgovora, koji su u pravom smislu te reči pokazali svoju ljudskost i ostali ono što jesu, dakle čovek, u teškim trenucima. (Andrej Nosov, Inicijativa mladih za ljudska prava, Srbija, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Pančevo, Srbija, 28. mart 2009.)

25. Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava o inicijativi REKOM

Bijeljina, BiH
11. april 2009.

Prve lokalne konsultacije u Bosni i Hercegovini organizirala je nevladina organizacija Povratak i održivi opstanak, BiH. U konsultacijama je učestvovalo 26 predstavnika nevladinih organizacija, pretežno udruženja žrtava rata, i drugih udruženja građana. Troje od prisutnih su novinari, istovremeno aktivisti nevladinih organizacija. U konsultacijama je učestvovao i predstavnik Islamske zajednice u Bijeljini. Konsultacije je pratio posmatrač Misije OESS, iz ureda u Bijeljini, BiH. Uvodničari su bili Vehid Šehić (Forum građana Tuzle, BiH), Salem Čorbo (Povratak i održivi opstanak, BiH), Nataša Kandić (Fond za humanitarno pravo, Srbija), i Bogdan Ivanišević (Međunarodni centar za tranzicionu pravdu). Vest o konsultacijama objavili su dnevni list Avaz, EuroBlic, RTRS, RTV BN.

Učesnici podržavaju osnivanje REKOM-a i ističu potrebu da on bude regionalnog karaktera.

Kao neko ko u opseg svog javnog rada stvarno stavljam, postizanje tolerancije na ovim prostorima, razmišljam o ovoj ideji kao možda o jedinom putu da mi to postignemo, obzirom da se na nacionalnim nivoima i ovdje i u Srbiji, pa mislim i čak i u Hrvatskoj i drugim zemljama nije puno postiglo na tom procesu postizanja, uspostavljanja tolerancije, odnosno u tom procesu postizanja, dolaženja do istine. (Radmila Žigić, Pan radio, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Bijeljina, BiH, 11. april 2009.)

Što se tiče Koalicije za REKOM, ja u potpunosti podržavam njeno osnivanje. Najvažnije je, po meni, znači u toj koaliciji je da ljudi koji rade u toj Koaliciji žele pravu istinu, i koji neće vući na jednu stranu, odnosno da budu od autoriteta. (Admir Karić, Omladinska grupa Helsinškog odbora za ljudska prava u Republici Srpskoj, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Bijeljina, BiH, 11. april 2009.)

REKOM treba da se bavi svim žrtvama zločina, bez obzira kojoj etničkoj zajednici pripadaju.

Potreban je precizan popis svih žrtava i svih zločinaca, „imenom i prezimenom".

Nema istine dok god ne budu se sve žrtve poštovale i bile ravnopravne na ovom prostoru Bosne i Hercegovine. (Smilja Mitrović, Udruženje porodica nestalih boraca i civila Semberije i Majevice, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Bijeljina, BiH, 11. april 2009.)

Ova komisija treba da preispita svu istinu u bivšoj Jugoslaviji. Što bi značilo da se preispitaju i zločini koji su i u Drugom svjetskom ratu činjeni i poslije Drugog svjetskog rata. U ime žrtava ja to podržavam, svaka bi rado bila da se objelodani i kazni zločinac. (Blagoje Josipović, Komisija za istinu i pomirenje Skupštine opštine Bijeljina, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Bijeljina, BiH, 11. april 2009.)

Upravo ideja sa REKOM jeste da se tu zaista stradanja svih registruju, da se o njima govori, da se napravi spisak svih žrtava, bez obzira na nacionalnost. (Bogdan Ivanišević, Međunarodni centar za tranzicionu pravdu, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Bijeljina, BiH, 11. april 2009.)

Vi ste govorili ovde Bošnjaci, Srbi, Hrvati, ja se zalažem za još jednu, četvrtu kategoriju koju niko ne spominje i zato mi nije apsolutno bitna nacija, bitna mi je žrtva. Ima nas u ovoj državi koji ne pripadamo nacionalnim ekskluzivitetima, koji nismo ni nacionalne manjine, već smo neki bivši, pa smo nešto sada sadašnji, o kojima se ne govori. Nema bojazni da će se ovdje raditi po onim nacionalnim kotama nego nas interesuje isključivo žrtva sa imenom i prezimenom. (Vehid Šehić, Forum građana Tuzla, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Bijeljina, BiH, 11. april 2009.)

Lokalne zajednice treba da rekonstruišu dešavanja u svojim zajednicama neposredno pred početak sukoba. Potrebna su javna slušanja građana na kojima bi se imenovali lokalni počinioci zločina i precizno opisali svi zločini koji su se dešavali na teritoriji te zajednice.

Ja sam, lično znam, mnogo više znam, ko je živio ovdje u Bijeljini, šta sam vidio ja neću sad da pričam. Nije rok da se priča (...) Ako bude neko tražio ja ću dat te izjave sve šta se radilo u Bijeljini. Mi sad pričamo u Bijeljini gospođo, a ne pričamo o drugim opštinama. Ovdje se priča, ovdje se daju izjave i ko želi neka izvoli da priča šta je bilo ovdje. Ovdje su prolazili (...) tri dana rata je bilo, a 134 kuća romskih su porušene. Ko je to porušio? Ja? Sigurno sam ja? (Pašaga Beganović, Udruženje Roma Republike Srpske, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Bijeljina, BiH, 11. april 2009.)

Mjesto zvano Lokanj i tu smo komšije, a hoćemo istinu, i ja sam za istinu, i bez toga nema ništa. Ali, zašto 17 godina, od '92. godine, 68 ljudi koji je zarobljeno i pobijeno na jedan najmogući svirepi način, motorkama. To je istina, i dođiće taj proces, on ide, da nikada ovo o čemu govorimo, da budemo fer igrači, da budu komšijski odnosi dobri, da nam generacije koje dolaze, da saznamo istinu i da kažemo, to je to. To je taj, to je ta grupa uradila, to je taj naredio i to su ti izvršili, takav jedan strašan zločin. (Fahrudin Hasanović, Udruženje šehida i poginulih boraca, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Bijeljina, BiH, 11. april 2009.)

Regionalna komisija sa jasnim mandatom može pomoći da se ponovo stave u fokus problemi žrtava a prije svega pitanje nestalih.

Nadam se da će ova komisija učiniti i duboko sam uvjeren da će ovdje imati, da će radit svoj posao, da će ovi i da će se sve ove žrtve pronać i da će se predat rodbini, familiji, da ih oni pokopaju, svako na svoj način. (Mato Ežegović, povratnik u Pelagićevo, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Bijeljina, BiH, 11. april 2009.)

Vidimo da je mnogo inicijativa kada su u pitanju nestali, i sigurno će se ona bavit na jedan svoj specifičan način s tim. Možda je ovo prilika i da se izvrši pritisak i na institucije za nestale u Bosni i Hercegovini. (Vehid Šehić, Forum građana Tuzle, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Bijeljina, BiH, 11. april 2009.)

Ono što je moj utisak sa ovog današnjeg skupa a i sa mnogih drugih, a to je da ljudi (...) imaju potrebu da govore o onome što se desilo njima lično ili ono što imaju njihova saznanja. I to je jedan relevantan pokazatelj, šta je ustvari potrebno. Potrebno je stvoriti jednu javnu platformu, za glas žrtava. Naravno, to onda podrazumeva i određene procedure za iznošenje, javno iznošenje tih podataka, ili da kažem tih ličnih ispovesti, ali definitivno ta neka ideja o REKOM-u koji bi organizovao javna slušanja žrtava dobija potvrdu na svim ovim konsultacijama upravo zato što se vrlo lako skrene sa

teme i umesto da razgovaramo o tome da vidimo šta bi bilo dobro, kojim zločinima da se bavi ta komisija. (Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Srbija, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Bijeljina, BiH, 11. april 2009.)

REKOM može pomoći civilnom sektoru, koji je sve usamljeniji i nemoćniji u brojnim pitanjima vezanim za ratne zločine i teška kršenja humanitarnog prava, kao i porodicama žrtava koje sve teže ostvaruju svoja i onako minimalna prava.

Mislim da je jedna inicijativa za osnivanje jedne ovakve regionalne komisije (...) i te kako ima smisla. Mislim takođe da djelovanje nevladinih organizacija koje se bave ovim problemom je sve manje prisutno u javnosti. Bojim se da ta udruženja građana i nevladine organizacije polako gube dah. Vrijeme prolazi, pomalo se i interes gubi, niz je objektivnih, ali i subjektivnih okolnosti koje dovode do toga i čini mi se da bi jedno ovako ukrupnjivanje, nazvao bih, i stvaranje jednog ovakvog centra koji bi mogao koordinirati taj rad, da bi moglo možda donijeti pomake, i da je to jedna od možda posljednjih prilika koju mi imamo kad je ovaj problem u pitanju. (Sead Zahirović, samostalni istraživač ratnih zločina, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Bijeljina, BiH, 11. april 2009.)

Regionalni pristup utvrđivanju činjenica o ratnim zločinima ima više opravdanja i izgleda na uspjeh nego djelovanje na nacionalnom (državnom) nivou.

Žrtve su prinuđene, nakon dugotrajne manipulacije, da poprijeko gledaju jedni na druge, a mi nemamo drugog izbora nego da zajednički probamo doći do nekakve istine. Zbog toga je regionalna, upravo regionalna komisija ono što je izuzetno važno. (Jusuf Trbić, Bošnjačka kulturna zajednica Preporod, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Bijeljina, BiH, 11. april 2009.)

Jedna šira društvena zajednica ima obavezu da odgovori na te strašne događaje koji su se desili u našoj bližoj istoriji. Bojim se da do sad nismo postigli (...) i na lokalnim nivoima i na državnom nivou, entitetskom, pa i na regionalnom neke značajne uspjehe na tom polju. Formiranje ove regionalne komisije može biti način da dođe do jednog takvog određivanja zajednice. (Sead Zahirović, samostalni istraživač ratnih zločina, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Bijeljina, BiH, 11. april 2009.)

Svako od nas ima jednu ranu, neku stvar, svoje iskustvo, a svi zajedno imamo zajedničkog interesa, a to je formiranje ove regionalne komisije, jer po mom dubokom ubjeđenju samo žrtve mogu pronaći istinu, jer sve žrtve na neki način pripadaju jednoj naciji, naciji unesrećenih. Znate, svi smo mi svjedoci raspada naše bivše države, svi smo svjedoci komadanja istine. Svako je poslije uzeo po jedan komad, svaka nova država, svaka nova partija, svaka nova politička elita i svjedoci smo takođe da su oni koji su planirali zločine, koji su podržavali zločine, koji su takođe organizovali zločine, međusobno se danas prilično dobro razumiju i nemaju problema kakve mi imamo sad među sobom. Mi smo spremni ovdje da iznoseći sopstvene istine dođemo u sukob jedni s drugima, a oni to ne rade. (Jusuf Trbić, Bošnjačka kulturna zajednica Preporod, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Bijeljina, BiH, 11. april 2009.)

Predloženo je da se u debatu uključe predstavnici vjerskih zajednica.

Molim vas, vjerske elite jesu dio naše stvarnosti, i one mnogo utiču na kreiranje i društva u cjelini ali i sučavanja sa prošlošću baš zato što oni imaju značajan uticaj u društvu, i mislim da dio konsultativnog procesa obavezno moraju biti i vjerske elite. (Amir Kulaglić iz Srebrenice, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Bijeljina, BiH, 11. april 2009.)

26. Nacionalne konsultacije sa studentima o inicijativi REKOM

Priština/Prishtinë, Kosovo
15. april 2009.

Konsultacije je organizovala nevladina organizacija mladih Integra (Kosovo). Učestvovalo je 40 studenata, a tri posmatrača, iz udruženja porodica žrtava, pratila su diskusiju. Četiri uvodničara, Kushtrim Koliqi (Integra, Kosovo), Shukrije Gashi (Partners Kosova, Kosovo), Bekim Blakaj (Fond za humanitarno pravo Kosovo) i Ivan Novosel (Legalis, Hrvatska), dali su kratke uvode u teme, prema dnevnom redu. Jedini prilog je objavila KosovaPress.

Učesnici su podržali inicijativu REKOM i regionalnu saradnju na tom procesu.

Mi se dosta nadamo od ove Koalicije za REKOM i nadamo se da će se što pre formirati i mobilisati svoje strukture koje poseduje (...) Htio sam da još jednom da od vas zatražim ozbiljnost na ovom poslu, da ste konkretniji i da ako imate sreće nastavite sa ovom Koalicijom. (Besart Metaj, student, Pravni fakultet, Kosovo, Nacionalne konsultacije sa studentima, Priština/Prishtinë, Kosovo, 15. april 2009.)

Treba da postoji jedna mnogo dublja saradnja i ona treba da je međudržavna jer naš interes je da pronađemo počinioce ratnih zločina i da njih dovedemo pred pravdu. (Ylber Maxhuni, Youth Step, Kosovo, Nacionalne konsultacije sa studentima, Priština/Prishtinë, Kosovo, 15. april 2009.)

Do sada nakon 10 godina rata bilo samo dva suđenja koja su završena sa konačnim odlukama ovde kod nas na Kosovu, i to od strane međunarodnih sudija, govorim o suđenju za ratne zločine. Kazne su male što uopšte ne zadovoljava članove porodica. U stvari zbog toga je komisija zaista neophodna. (Bekim Blakaj, Fond za humanitarno pravo Kosovo, Kosovo, Nacionalne konsultacije sa studentima, Priština/Prishtinë, Kosovo, 15. april 2009.)

Mi svi imamo jednog zajedničkog zločinca, to su isti oni koji su imali udela u zločinima u Hrvatskoj, Bosni pa zatim na Kosovu. Zato je neophodno da zajednički sarađujemo jer i najmanja moguća pomoć iz bilo kog dela da dolazi jako je značajna. (Edmir Sejdiu, student, Fakultet političkih nauka, Kosovo, Nacionalne konsultacije sa studentima, Priština/Prishtinë, Kosovo, 15. april 2009.)

Potrebno je utvrditi činjenice o svim počinjenim zločinima na Kosovu. U tom procesu treba poći od žrtava i njihovih ispovesti, a nadležni organi Srbije i Kosova moraju da procesuiraju počinioce krivičnih dela.

Imamo mnogo izvršenih zločina na Kosovu, razne masakre ali je za ove masakre potrebno imati i činjenice, potrebno je pronaći izvršioce zločina koji su to uradili, ali ne svaki put balansirajući počinioce sa onima koji su pretrpeli zločine. Oni ne mogu da se izjednačavaju na isti način sa njima. (Lavdim Rizani, student, Fakultet političkih nauka, Nacionalne konsultacije sa studentima, Priština/Prishtinë, Kosovo, 15. april 2009.)

Mnogi počinioci zločina većih ili manjih, ubistava, nasilja, i drugih vrsta zločina još uvek su na slobodi i oni vode normalan život na slobodi. Oni se moraju identifikovati na bilo koji mogući način, i treba da se pronađu činjenice protiv njih. Žrtve su te koje su glavne činjenice protiv njih, što je manje ili više i glavna ideja ove komisije. Treba da se zna šta treba da se uradi, da se znaju imena, dokazi, da se znaju događaji, šta se desilo (...) (Kushtrim Koliqi, Integra, Kosovo, Nacionalne konsultacije sa studentima, Priština/Prishtinë, Kosovo, 15. april 2009.)

Naš zadatak je da prikupimo činjenice i da ih dostavimo, a na srpskom društvu, srpskoj vladi i našoj vladi je da evidentira grupe koje su delovale na ovim prostorima, da identifikuju one koji su izvršili kriminalne radnje. (Ylber Maxhuni, Youth Step, Kosovo, Nacionalne konsultacije sa studentima, Priština/Prishtinë, Kosovo, 15. april 2009.)

Žrtve se ustručavaju da se izjasne jer se društvo distancira od ovog problema i ne traži adekvatan način da se uključe žrtve u ovaj proces. Komisija treba da zna gde da ide, kome da se obrati, a ne da gazi po trulim daskama, kako kaže narod. Bolje je ići sigurnim koracima, znati šta treba istraživati, naučiti koji su problemi direktnih žrtava, jer one imaju jasnu sliku šta se desilo. (Shukrije Gashi, Partners Kosova, Kosovo, Nacionalne konsultacije sa studentima, Priština/Prishtinë, Kosovo, 15. april 2009.)

Sve žrtve moraju biti popisane i REKOM mora da utvrdi njihov tačan broj.

Svaka žrtva ime svoje ime i prezime, svaka žrtva ima svoje dostojanstvo i svaka žrtva i makar je tamo broj ona krije svoju osobnost. I ne može se govoriti sto ili dvesto hiljada, ne može se govoriti sto ili dvesto ljudi, ne može se govoriti sto ili sto i jedan čovjek. Naprosto sve žrtve moraju dobiti svoje ime i prezime. Moraju biti tu, znači moraju biti prepoznate. (Ivan Novosel, Legalis, Hrvatska, Nacionalne konsultacije sa studentima, Priština/Prishtinë, Kosovo, 15. april 2009.)

Potrebno je dati prioritet žrtvama i svedocima koji su u starijoj životnoj dobi, jer se činjenice zaboravljaju ili nestaju sa njihovom smrću.

Šta će da se desi sa žrtvama ili sa svedocima koji su bili očevici masakra, a koji su sada u dubokoj starosti, imajući u vidu da oni dan za danom imaju sve više psihičkih i mentalnih problema, neki od njih i umiru. Da li mislite da sa njihovim odlaskom nestaju i činjenice (Besart Metaj, student, Pravni fakultet, Nacionalne konsultacije sa studentima, Priština/Prishtinë, Kosovo, 15. april 2009.)

Kada smo kod osoba koje su u dubokoj starosti, predložili su da se da prioritet ovim predmetima, da se ponovo uzmu izjave od njih ako su u stanju da ponove izjavu koju su prethodno dali. Zašto ne, to može biti evidentiran dokaz i kao video snimak koji bi mogao da pomogne u budućnosti. (Naser Lajqi, Syri i Vizionit, Kosovo, Nacionalne konsultacije sa studentima, Priština/Prishtinë, Kosovo, 15. april 2009.*)*

REKOM treba da se bavi i političkim zatvorenicima.

Jedne od žrtava koje mogu da daju direktne dokaze za svako suđenje ili protiv države koja je izvršila zločinačke radnje koje nisu obuhvaćene međunarodnom konvencijom su politički zatvorenici (...) Moje mišljenje je da je bi prva tačka bila da mi kao komisija ili bilo ko formira komisiju da se bavi političkim zatvorenicima. (Liridon Jetishi, student Fakultet političkih nauka i Pravni fakultet, Kosovo, Nacionalne konsultacije sa studentima, Priština/Prishtinë, Kosovo, 15. april 2009.)

REKOM treba da objavi svoje nalaze nezavisno od mogućih političkih pritisaka.

Koliko će Regionalna komisija o obelodavanju istine biti funkcionalna u jednom vremenu koje je još uvjek nestabilno, gde se još uvek nastavlja po starom, pothranjuju se snažni nacionalni osećaji od svih stranaka, kako od strane žrtava, nastradalih, počionioca ovih zločina, kada se zna da za obelodavanje činjenica je potrebno imati zajedničku saradnju svih stranaka. (Kristijan Hasani, student, Fakultet političkih nauka, Kosovo, Nacionalne konsultacije sa studentima, Priština/Prishtinë, Kosovo, 15. april 2009.)

Civilni sektor treba da sarađuje sa sudovima na Kosovu i sa EULEX-om koji može da utiče na vlasti.

Imamo mnogo činjenica dobijenih od žrtava rata ali šta se desilo sa tim činjenicama i koliko je urađeno na tome od strane UNMIK sudija koji su do sada sarađivali sa našim sudijama? Ono što mi treba da zahtevamo kao koalicija je da sudstvo, sada EULEX, da se formira jedno sudstvo koje će da se bavi ovim činjenicama. I mi kao civilno društvo da te činjenice uzmemo, činjenice koje su uzete od žrtava rata sastavimo i da ih razmotrimo da li su sve obuhvaćene. (Naser Lajqi, Syri i Vizionit, Kosovo, Nacionalne konsultacije sa studentima, Priština/Prishtinë, Kosovo, 15. april 2009.)

Memorijali koji se sada grade daleko od mesta zločina uvreda su za žrtve.

Uzimam za primer zatvor Dubravu. Kada smo otišli u zatvor polovina njih je zažalila što je uopšte krenula tamo. Masakr je izvršen unutar zatvora a oni su podigli memorijal na jednoj livadi. Šta će im taj spomenik, kome su ga napravili? Neka se napravi na mestu događaja, ako imamo potrebu za jednim kvadratnim metrom mesta valjda ga možemo naći među hiljadama kvadratnih metara. (Liridon Jetishi, student, Pravni fakultet, Kosovo, Nacionalne konsultacije sa studentima, Priština/Prishtinë, Kosovo, 15. april 2009.)

Neophodno je informisanje žrtava i civilnog društva o inicijativi REKOM i kasnije o radu Regionalne komisije. Saradnja sa medijima u tom procesu će biti veoma važna.

Činjenice i argumenti postoje, ali one u nekoj formi nastavljaju da ostaju u tišini, ne mogu nikako da izađu. Porodice žrtava rata su glavna determinanta u vezi sa skupljanjem ovih činjenica, i oni ne znaju da se ovaj proces nastavlja, da je u daljem toku. Na jedan način, [mogućnost] *da govorimo otvoreno i da imamo prostora za ovakve debate je jedan korak napred, ali je saradnja sa medijima jedan od glavnih faktora, jer porodice smatraju da njihov glas je ostao samo odjek.* (Florentina Hajdari, student, Fakultet političkih nauka, Kosovo, Nacionalne konsultacije sa studentima, Priština/Prishtinë, Kosovo, 15. april 2009.)

Više obraćaju pažnju [mediji] na neke druge manje važne stvari nego da prosvetle ideju i saznaju mnoge stvari koje su se desile kod nas, i da o tome informišu širu javnost uopšte. Konkretno, ja mislim

a siguran sam da i ostale kolege dele moje mišljenje da su glavni problem mediji. (Naim Maxhuni, student, Fakultet političkih nauka, Priština/Prishtinë, Nacionalne konsultacije sa studentima, Priština/Prishtinë, Kosovo, 15. april 2009.)

Potrebno je suzbiti neprijateljstvo naroda u regionu. Treba sprečiti uopštavanje zločina i okrivljavanje jednog naroda zbog individualnog krivičnog dela.

Ako mi kažemo srpskom narodu vi ste kriminalci ili oni nama kao albanskom narodu da smo mi kriminalci onda mislim da će buduća pokoljenja nastaviti da gaje mržnju protiv neprijatelja. Ono što moramo da uradimo je da preciziramo stvari i da pronađemo individue koje su izvršile zločin. (Naser Lajqi, Syri i Vizionit, Kosovo, Nacionalne konsultacije sa studentima, Priština/Prishtinë, Kosovo, 15. april 2009.)

Kako može da se postigne tako nešto kada treba da imamo u vidu da smo odrasli u ubeđenju da imamo neprijatelje, naši neprijatelji, znači Srbi su uhranili u nama mržnju prema njima. I još nešto, kako može da se postigne to da mi mislimo da nemamo neprijatelje kada uzmite u obzir okolnosti i uslove u kojima mi rastemo. (Lirie Avdiu, student, Fakultet političkih nauka, Kosovo, Nacionalne konsultacije sa studentima, Priština/Prishtinë, Kosovo, 15. april 2009.)

Da bismo u korenu prekinuli revanš i da bismo ostavili prostora da zasadimo prijateljstvo, a za mržnju u našoj sredini u stvari treba da reagujemo suprotno. Mi sada treba da ne zaboravimo prošlost sa ciljem da se više ne ponovi i da se okrenemo prema budućnosti koja stvara uslov da se nađe povoljan teren za razvoj ideje o osnivanju REKOM. (Shukrije Gashi, Partners Kosova, Kosovo, Nacionalne konsultacije sa studentima, Priština/Prishtinë, Kosovo, 15. april 2009.)

27. Nacionalne konsultacije s mladima o inicijativi REKOM

Beograd, Srbija
16. april 2009.

Konsultacije je organizovala nevladina organizacija Fraktal (Srbija). Učesnici (31) – studenti i srednjoškolci – aktivisti Fraktala, Građanskih inicijativa (Srbija) i Inicijative mladih za ljudska prava (Srbija), raspravljali su u okviru četiri radne grupe, koje su formirale zajedničke predloge, zaključke i preporuke. Uvodničari su bili Shukrije Gashi (Partners Kosova, Kosovo), Andrej Nosov (Inicijativa mladih za ljudska prava, Srbija) i Filip Pavlović (Fraktal, Srbija).

Učesnici konsultacija podržali su osnivanje REKOM. Studenti, srednjoškolci i (naročito mladi) aktivisti nevladinih organizacija treba da imaju aktivnu ulogu u zagovaranju osnivanja REKOM-a, i da pomognu u provođenju različitih aktivnosti komisije.

Smatramo da je ova inicijativa izuzetno bitna i zato ćemo se mi maksimalno potruditi kao organizacija i kao pojedinci koji su okupljeni oko organizacije da damo svoj doprinos u realizaciji i u postizanju konkretnih rezultata i uspešnosti inicijative. U tom smislu možete apsolutno računati na nas. (Srđan Vezmar, Program za dijalog mladih, Srbija, Nacionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 16. april 2009.)

REKOM treba da spreči dalje poricanje zločina i manipulacije žrtvama, i da reši problem nestalih.

Želimo da postignemo, tj. da sprečimo poricanja zločina koji treba da budu priznati da su se desili, treba da se prizna postojanje povreda ljudskih prava tokom prethodnih godina, želimo da sprečimo manipulisanja brojevima žrtvava, želimo da rešimo sudbinu nestalih, dakle, preko šesnaest hiljada ljudi o kojima se ne zna da li su živi ili nisu, dakle, želimo to da saznamo (Radna grupa Maroko, Nacionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 16. april 2009.)

REKOM će doprineti uspostavljanju saradnje i prijateljstva između mladih u regiji i vraćanju poverenja u institucije država.

Želimo da uspostavimo saradnju i prijateljstvo između mladih iz svih ovih, dakle, sedam država, iz svih ovih regiona putem, recimo, kulturne razmene, studijskih putovanja, razmene studenata, razmene učenika, želimo da uspostavimo kulturu vladavine prava i što je povezano sa tim demokratizaciju države, dakle, volje poštovanja zakona, veća uključenost ljudi, naroda u političke procese. (Radna grupa Maroko, Nacionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 16. april 2009.)

Za promociju REKOM-a koristiti ulične akcije, medijsku kampanju i uključiti javne ličnosti.

Za dizanje opšte svesti su takođe neophodni mediji i veoma organizovane, čak i agresivne medijske kampanje. (Radna grupa Maroko, Nacionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 16. april 2009.)

Medijske ličnosti, takođe, zašto da ne, videli smo da Amerikanci imaju veoma jaku tu kampanju po pitanju podrške kandidatima od strane medijskih ličnosti, to bi sigurno imalo dobar odziv. (Radna grupa *Maroko,* Nacionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 16. april 2009.)

Treba organizovati kampanje za mobilizaciju mladih kroz medijske kampanje i ulične akcije. U medijske kampanje treba uključiti mlade, aktivne i poznate ličnosti koji će promovisati uopšte šta je to REKOM i zašto je REKOM važan. Takođe, treba organizovati TV diskusije, debate ili gostovanja mladih u TV emisijama. (Radna grupa Peru, Nacionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 16. april 2009.)

Za jačanje podrške osnivanju REKOM-a koristiti vršnjačku edukaciju: aktivnosti omladinskih organizacija, grupe na internetu, muziku, strip, film.

Ono što se zove face to face pristup, vršnjačka edukacija. Bilo je predloga na razgovoru u okviru naše grupe, recimo, postoje javni, edukativni časovi koji bi se izvodili u školama. Da li bi to dobilo podršku ili ne, nije bitno, ali to jeste jedan od načina (...) Svi ostali pristupi reklamiranja, znači, internet, facebook, myspace, forum. (Radna grupa Maroko, Nacionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 16. april 2009.)

Zatim, angažovati mlade koji će raditi na prikupljanju potpisa. To možemo i mi sami, učesnici konsultacija u REKOM da pričamo svojim prijateljima face to face, da govorimo gde smo mi to bili, šta smo radili, na taj način podstaknemo i njih da se uključe u prikupljanje potpisa. Takođe je jako važno uključiti u rad studentske i omladinske organizacije, recimo, omladinske organizacije kao što su Kancelarije za mlade kojih ima sve veći i veći broj u celoj Srbiji. (Radna grupa Peru, Nacionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 16. april 2009.)

Učesnici predlažu osnivanje Foruma mladih za zagovaranje REKOM-a.

U okviru ove Koalicije bilo dobro formirati jedan poseban forum mladih koji će svojim aktivnostima pratiti aktivnosti komisije. (Radna grupa Južna Afrika, Nacionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 16. april 2009.)

Organizovati regionalnu konsultaciju mladih koja će sumirati predloge sa nacionalnih konsultacija.

Imamo predlog da se nakon ovih regionalnih i lokalnih konsultacija s mladima organizuje jedna konferencija koja će okupiti sve učesnike dotadašnjih konsultacija gde bi se usvojili jedinstveni predlozi. Dakle, pokušali bi da sumiramo sve predloge sa ovih lokalnih i regionalnih konsultacija mladih i da onda pokušamo da usvojimo, dakle, jednu listu jedinstvenih predloga grupe mladih (Radna grupa Južna Afrika, Nacionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 16. april 2009.)

Organizacije za ljudska prava, pravnici, psiholozi, socijalni radnici, pripadnici verskih zajednica i mladi treba da su uključeni u aktivnosti REKOM-a.

Dakle, mi se nismo bavili time koliko bi REKOM trebalo da ima članova i samim načinom izbora članova, već u stvari ko to treba da učestvuje u radu. Dakle, mladi, studenti, aktivisti nevladinih organizacija, zatim predstavnici nevladinih organizacija koji se bave ljudskim pravima, kao ljudi koji imaju dosta iskustva u radu sa manjinskim grupama i koje se ustvari bave ljudskim pravima. Zatim, jako je važno uključiti stručnjake pravnike, psihologe i sociologe. Zatim, takođe smo razgovarali o važnosti uključivanja crkve, odnosno, predstavnika religijskih zajednica. Njihov uticaj bi trebalo ograničiti, strogo kontrolisati i možda ih ne bi trebalo uključivati u rad same komisije, već prosto uključiti ih tokom konsultacija. (Radna grupa Peru, Nacionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 16. april 2009.)

Uključiti verske zajednice u program podrške žrtava.

Prilikom saslušanja žrtava znamo da na Balkanu postoji veliki broj tih ruralnih krajeva, i ljudi koji tamo žive obično imaju možda niži stepen obrazovanja U tim krajevima crkva ima veliki uticaj na te

ljude i mislim da bi te žrtve imale dosta poverenja upravo u crkvu i da bi predstavnici religijskih zajednica mogli da podstaknu te žrtve da izađu i govore o, da govore šta se njima desilo." (Radna grupa Peru, Nacionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 16. april 2009.)

REKOM treba da čini sedam članova, po jedan član iz svake države. Izbor članova treba da potvrde nacionalni parlamenti.

Jedan od predloga jeste da komisija broji sedam članova komisije na osnovu broja zemalja koje će ova komisija pokrivati (…) Na parlamentima zemalja regiona bilo bi zadatak da potvrde imenovanje tih lica, dakle, da u skladu sa određenim procedurama u skupštini potvrde njihov izbor i smatramo da bi na taj način imali, dali dodatnu snagu celom ovom procesu (Radna grupa Južna Afrika, Nacionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 16. april 2009.)

Treba da se utvrdi kriterijum za izbor članova koji će biti univerzalan za sve države s tim što će svaka država imati pravo da odabere članove komisije (Radna grupa Maroko, Nacionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 16. april 2008.)

Članovi Komisije treba da budu nestranačke ličnosti koje imaju kredibilitet i poverenje u celoj regiji.

Najvažniji su kredibilitet, poverenje i neutralnost. Dakle, treba izabrati osobe u regionu koje, kojima bi ljudi mogli da veruju i u koje ljudi imaju poverenja. To bi morale biti neke ličnosti koje (...) kako da kažem (...) nisu (...) nemaju neke (...) kako da se izrazim (...) ne vlada neko negativno mišljenje o njima i koji nisu uključeni (...) koji su nestranačke ličnosti (...) i naravno, nikad ne može biti jedna osoba savršena (Radna grupa Peru, Nacionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 16. april 2009.)

Izaberite jednog predstavnika iz Srbije, pa će da ga voli i region, a mi nećemo da ga volimo. Iz tog razloga smatramo da treba da budu neki akademski građani, ljudi koji su novi na toj nekoj sceni, da nisu do sada bili iskompromitovan. (Radna grupa Argentina, Nacionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 16. april 2009.)

Mandat REKOM-a treba da obuhvati period od 1991. do 2008. godine, kada je proglašenjem nezavisnosti Kosova završena dezintegracija bivše SFRJ.

Taj period koji će komisija obuhvatiti, treba da bude od 1991. godine, dakle, odvajanjem, početkom (...) proglašenjem nezavisnosti Slovenije, pa do 2008. godine, proglašenjem nezavisnosti Kosova. Dakle, mi smatramo da se u tom vremenskom periodu, u principu, desilo najviše stvari koje treba da se tiču rada buduće komisije (Radna grupa Južna Afrika, Nacionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 16. april 2009.)

REKOM treba da bude fokusiran na ustanovljenje činjenica, koje doprinose razjašnjenju zašto su se zločini dogodili.

Treba utvrditi objektivne činjenice o ratnim zločinima i odgovornosti počinilaca, uključujući odgovornost međunarodne zajednice. Dakle, vrlo objektivno posmatrati kolika je uloga svih etničkih grupa koje su tu učestvovale i uloga međunarodne zajednice u sprečavanju ili u podržavanju tih konflikata (Radna grupa Maroko, Nacionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 16. april 2009.)

Komisija ne bi trebalo da se bavi ustvari uzrocima nekih događajima, već više činjenicama, jer upravo su činjenice najvažnije, a kada znamo činjenice onda možemo i sami već da dođemo do nekih zaključaka i da uvidimo ustvari zašto se nešto dogodilo. (Radna grupa Peru, Nacionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 16. april 2009.)

Neophodan je program zaštite žrtava i svedoka, koji omogućuje zaštitu identiteta.

Trebalo bi organizovati javna svedočenja uz eventualnu zaštitu identiteta, dakle, svedoci koji ne žele da otkriju svoj identitet bi trebalo da imaju mogućnost da njihov identitet bude zaštićen (Radna grupa Maroko, Nacionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 16. april 2009.)

REKOM treba da ustanovi Dan sećanja na sve žrtve i da inicira da se na svakom mestu stradanja postavi spomenik sa imenima žrtava.

[potreban je] Zajednički dan sećanja za sve žrtve, nevezano za državu. To bi trebalo da bude neki neutralan datum, recimo, datum osnivanja REKOM ili neki sasvim drugi datum. Trebalo bi postaviti spomenike na mestima stradanja, na tim

spomenicima trebalo bi napisati imena žrtava (Radna grupa Maroko, Nacionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 16. april 2009.)

Uspostaviti zajednički, međudržavni fond za stipendije deci stradalih i nestalih.

Osnivanje zajedničkog regionalnog fonda za stipendiranja mladih bi bio dobra ideja. Problem u našem regionu je to što države nemaju dovoljno novca za tako nešto, ali trebalo bi uz pomoć ljudi dobre volje, nekih donacija, čak i pomoći Evropske unije da se takav neki fond napravi kako bi se finansijski pomogli žrtve i njihove porodice (Radna grupa Maroko, Nacionalne konsultacije s mladima, Beograd, Srbija, 16. april 2009.)

28. Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava o inicijativi REKOM

Beograd, Srbija
25. april 2009.

Konsultacije je organizovalo Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji (Srbija). Skupu je prisustvovalo 29 učesnika, pretežno članova udruženja porodica žrtava sa Kosova, i nekoliko članova udruženja žrtava iz Hrvatske. Učesnici su na skup u Beograd došli iz Crne Gore (11), sa Kosova (3) i iz različitih delova Srbije (14). Uvodničari su bili Nataša Kandić (Fond za humanitarno pravo, Srbija), Milosav Stojković (Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija) i Maja Stojanović (Inicijativa mladih za ljudska prava, Srbija). Izvestio je FoNet.

Učesnici konsultacija podržali su inicijativu za osnivanje REKOM.

Mnogo sam razmišljala, naravno, računajući težinu problematike i doživljavajući deset godina. U potpunosti podržavam ovu inicijativu i ja sam veoma zahvalna gospođi Nataši Kandić što je imala sluha i što će dati sve od sebe da se nešto ipak uradi. (Desanka Pejčinović, Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 25. april 2009.)

Zašto REKOM? Zato što se u javnosti u regiji, regionu iznose laži. Laži koje su iznete one se mogu demantovati ali u svakom slučaju to je jedan od ciljeva (...) Zato što ćemo izgraditi javnu platformu za glas žrtava i uz pomoć saslušanja žrtava stvorićemo saosećanje javnosti, poštovanje, solidarnost, ne samo sa žrtvama sa kojima već saosećamo nego sa žrtvama koje u prošlosti nisu mogle da se vide kao žrtve (...) Zato što ćemo napraviti registar žrtava i ljudskih gubitaka, sprečićemo manipulacije brojkama stradalih i ubijenih (...) Zato što ćemo pomoći Srbiji da otkriju tajne i da dalje tragaju za tajnim masovnim grobnicama i posebno u rešavanju našeg bolnog pitanja, rešavanju sudbine nestalih. Zato što ćemo stvoriti razumevanje i toleranciju i posebno da povratimo dostojanstvo žrtvama i njihovim porodicama. (Milosav Stojković, Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 25. april 2009.)

Stvarno bilo vreme da se osnuje jedna takva komisija, da se ne zaborave naši zločini, da se ne zaborave zločinci koji su to uradili, znači da se gone pred sudom pravde. Ja saosećam sa svim žrtvama, znači i muslimanskim, hrvatskim i takoreći i našim znači žrtvama ali sada ovde govorimo o našim žrtvama i mi smo se okupili najviše zbog toga da pružimo podršku formiranju te komisije nadajući se da će svi zločinci završiti pred licem pravde. (Saša Ristanović, Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija, kancelarija u Štrpcima/Shtërpc, Kosovo, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 25. april 2009.)

Ja, moram da priznam, i ja sam bio možda od nekih koji je imao sumnju u to ali je činjenica da su udruženja koja postoje, da su donekle izgubila oštricu. Ovaj problem žrtava polako odlazi u zaborav. Da je ponovo sada jedna inicijativa, sada u liku Nataše Kandić, počinje da dobija jednu oštricu i ja bih zato podržao ovu inicijativu, a i pokušao bih da objasnim da Nataša Kandić više posvećuje pažnju argumentima, a ne paušalnim ocenama onih koji je kritikuju, pa su nezadovoljni, a da ništa nisu učinili da joj pruže dokaze, pa da vidimo kako bi ona tada pomogla ili bi odbila da potraži istinu. (Marinko Đurić, Udruženje kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 25. april 2009)

Udruženja gube svoju oštricu, na žalost. Jer udruženja jesu možda i najpouzdanija baza podataka, pošto smo mi direktni i svedoci i žrtve i porodice žrtava u tim udruženjima, znači čine ta udruženja. Pa razlog više za podršku, za osnivanje REKOM-a je ta. Recimo pri svakoj vladi postoji određena komisija za nestale, konkretno pričam o našoj vladi, znači Komisija za nestale. Verujte, nema nikakve komisije za ubijene. Znači nema, ograđuju se od toga, znači u redu je, ono nestao, pa nađen, pa je ubijen i to ali za ubijene nema nikakve komisije. Znači sem što se Udruženje bavi baš aktivno ubijenim, tu je tačka, posle toga ništa. Znači eto razloga više da se podrži osnivanje ovakve Komisije. (Snežana Zdravković, Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 25. april 2009)

Ukoliko ova Koalicija za REKOM može da pokrene te institucije koje do sada sigurno nisu htele na Kosovu da istražuju i da rade na bilo kom slučaju, meni se ova ideja sviđa, a ja lično znam ko mi je ubio oca a ja i dan danas zbog tog čoveka ne mogu da obrađujem svoje imanje niti da se vratim kući da živim. (Nenad Popović, Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 25. april 2009.)

REKOM treba da obezbedi reparacije za sve žrtve, i da reši pitanje statusa i prava civilnih žrtava rata.

Nadam se da ćemo od osnivanja ove komisije svi imati koristi. Prvo da se nađu pravi uzročnici ove naše tragedije, da se otkrije prava istina o stradanjima naših najmilijih. A drugo, naše porodice koje su doživele to što su doživele, da makar jednim delom iskoriste tu materijalnu svrhu odštete. (Saša Ristanović**,** Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija, kancelarija u Štrpcima/Shtërpc, Kosovo, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 25. april 2009)

Mislim da su to krupna pitanja koja budući REKOM ne sme preskakati. Da budem jasniji daću primer stanova i stambenih prava u Hrvatskoj. To je čista otimačina imovina. Ja ne znam kako je na Kosovu, pretpostavljam da je nešto slično, ali takva pitanja, o tome se [REKOM] *mora izjasniti.* (Dragan Pjevač, Udruženje porodica ubijenih i nestalih lica u Krajini, u Hrvatskoj, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 25. april 2009.)

Bilo bi dobro da se komisija pozabavi za neku vrstu nadoknade za duševnu bol (...) za izgubljenim svojim najmilijima i na koji način (...) Obavezno da se bavi tom opljačkanom i uzurpiranom imovinom. Onaj ko je pljačkao ne sme da prođe nekažnjeno, znači o bilo kom pripadniku nacije da se radi, nije bitno. (Nataša Šćepanović, Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih sa Kosova i Metohije, Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 25. april 2009.)

Mi smo veoma nezadovoljni. Deset godina naše porodice i svi mi pojedinačno imamo stalno pitanja zašto, zašto, zašto. Počinioce znamo, istraga nema. Zašto su naše te žrtve obespravljene, znači, civilne žrtve? Naša država ih ne tretira kao ove žrtve rata. Za našu Vladu, našu vlast oni su poginuli, nema ih ili se još traže (...) Deset godina nije u stanju naša država da reši status naših porodica nego je smo mi primorani da naša životna pitanja porodična (sami) rešavamo. Ej, da treba da proglasimo našeg kidnapovanog ili ubijenog mrtvim. (Desanka Pejčinović, Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohij Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 25. april 2009.)

Ne mogu da shvatim da ni posle deset godina ovog statusa koji uživamo sada (...) rečeno je da je to privremeno, status raseljenih lica, međutim, to već traje (...) da nemamo osnovna elementarna prava, da raspolažemo sa svojom pokretnom i nepokretnom imovinom, (da nemamo) prava na slobodu kretanja, da ne možemo u mestu u kojem smo se rodili mi i naši preci, odemo, slobodno se krećemo i obiđemo ono što je naše, naše neotuđivo pravo. (Zoran Petrović, Udruženje porodica kidnapovanih, nestalih i ubijenih od 1998. do 1999. na Kosovu i Metohiji Crveni božur, Crna Gora, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 25. april 2009.)

Čujem od naših porodica u Crnoj Gori da oni imaju pored ovih problema koje mi ističemo i još jedan dodatni problem, jer iz Crne Gore vlasti usmeravaju ka Srbiji. Kažu im vi ste udruženja koja postoje na Kosovu i Metohiji i o tome treba da brinu organi

vlasti u Srbiji, a odavde kažu kad mi pokrenemo pitanje finansiranja, pomoć porodicama, mi nismo nadležni jer su udruženja evidentirana u Crnoj Gori. (Milosav Stojković, Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava Beograd, Srbija, 25. april 2009.)

REKOM treba da proširi vremenski okvir kojim se bavi, jer su se stradanja dešavala i nakon 2001.

Znači do 2005. godine neka bude, da se obuhvati 17. mart. Taj pogrom ne smemo nikada da zaboravimo jer bila je 1999. godina najgora, pa onda ide 17. mart 2004. godine. (Saša Ristanović**,** Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija, kancelarija u Štrpcima/Shtërpc, Kosovo, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 25. april 2009.)

Članovi REKOM-a moraju da budu pojedinci koji će biti prihvatljivi u celoj regiji.

Sve je ovo dobro samo bih volela da to bude komisija koja će biti potpuno nepristrasna, objektivna, pravedna, časna, da nju čine ljudi koji su stvarno sa moralnim i časnim načelima (...) da ni jednog momenta nisu pomislili zlo ili počinili nekakav greh. To je veoma bitno za nas. Nemojte dozvoliti da u toj komisiji bude neko ko neće prijati nekom od nas. (Nataša Šćepanović, Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 25. april 2009)

REKOM bi trebao da ima podkomisije ili kancelarije u svim post-jugoslovenskim zemljama.

Da li će možda biti osnovane i neke podkomisije (...) u okviru ovih regionalnih, recimo za Srbiju, za Beograd, za naše žrtve recimo u Hrvatskoj, tamo u Bosni i tako dalje. Mislim da će to funkcionisanje same one Komisije, one glavne da bude bolje i jače. (Nataša Šćepanović, Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 25. april 2009.)

Da se stvore te podkomisije ali ne samo da se bave recimo u Republici Hrvatskoj da se bavi Hrvatima, nego da se bavi onim ljudima koji su stradali na toj teritoriji. Znači svim žrtvama i zločinima koji su se desili na toj teritoriji. (Snežana Zdravković, Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 25. april 2009.)

U radu REKOM-a treba da učestvuju i pripadnici vojske i policije koji nisu počinili zločine a koji mnogo mogu da pomognu u rasvetljavanju zločina.

Oni hoće da pomognu utvrđivanju činjenica, nisu oni svi hajde da kažem, u celini negativni. Kod nas ima takođe učesnika rata, ima pripadnika policije, pripadnika vojske, čak mislim da su dvojica bili u Crnoj Gori u maju 2008. godine, koji takođe misle da i njima treba dati šansu da pomognu u rasvetljavanju zločina. To su znači ljudi koji nisu činili ratne zločine. (Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 25. april 2009.)

Ja sam pukovnik u penziji, bio sam u vojsci i učestvovao sam u ratu na Kosovu i Metohiji kao pripadnik vojske. Ja apsolutno znam kako i na koji način i u tim uslovima je bilo značajno ostati čovek, pa onda vojnik i znam na koji način sam tretirao sve ljude sem onih gore, pošto sam po specijalnosti bio raketaš, oficir, upravo na koji način sam izvršavao zadatke u odbrani svoje zemlje. Ali odnos prema ljudima druge nacije, druge vere nikada nije bio doveden u pitanje u smislu gledanja drugim očima. Da ne govorim o poremećenom umu ličnom ili pak mojih potčinjenih da čine neka nedela nekim drugim ljudima druge vere, druge nacije, druge veroispovesti. Prema tome sa tog aspekta, ljudi koji nisu, hajde da kažemo našim rečnikom, uprljali ruke ili pak u čijim venama ne teče ona zla krv, a koji mogu da daju doprinos. (Milosav Stojković, Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 25. april 2009)

Veterani ne treba da budu članovi REKOM-a.

*A što se tiče veterana ja zaista mislim da ovde ne treba da budu uključeni veterani **(...)** Možda pre da se izmire veterani sami sa sobom, između.* (Lozanka Radoičić, Udruženje roditelja Vera, nada, ljubav,

Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 25. april 2009.)

E zato vas molim još jednom da obratite pažnju, ja ne znam, veterani rata ako su bili članovi OVK, oni to ne mogu za nas da budu, da vodite računa, da koristite iste aršine za sve, jer bi sigurno i suprotna strana reagovala žustro i negodovala bi ako bi se s druge strane neki slični ljudi našli sa suprotne strane. (Nataša Šćepanović, Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 25. april 2009.)

Poginulim vojnicima koji su bez obuke poslati u ratne zone treba obezbediti isto poštovanje kao i svim drugim žrtvama.

Svi vojnici koji su sa dva meseca, tri, upućeni 1998. godine na Košare, na Morinu i ne znam gde, to je isto zločin samo što na žalost, mi smo pisali, išli sa krivičnom prijavom protiv ondašnjih generala ali u ovoj zemlji nema žrtava, nema ni odgovornosti. Tako, pomozite nam prvo da počne o tim žrtvama da se priča(...) Mi ovako pričamo na ovim skupovima ali u javnosti se ne zna, pa ni sama Srbija ne zna dovoljno koliko je u stvari ubijeno vojnika, a civila da i ne govorimo, to ne znaju ni ljudi sa Kosova tačno, zna to par njih koji se družimo, koje su to žrtve. (Lozanka Radoičić, Udruženje roditelja Vera, nada, ljubav, Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 25. april 2009.)

Sve žrtve moraju biti ravnopravne, i sve treba da budu deo zajedničkog kolektivnog sećanja.

Čini mi se da i u ovoj državi Srbiji, da ne pominjem okruženje drugih država, nisu sve žrtve ravnopravne. Nekome se pridaje veliki značaj (...) uz svo poštovanje civilnim žrtvama ali neke naše su zapostavljene i zaboravljene. I čini mi se kao prilika da REKOM ne samo na prostoru eks-Jugoslavije nego i na prostoru Srbije počne u tom pravcu, da pomogne da sve žrtve dobiju ravnopravan status. (Marinko Đurić, Udruženje kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 25. april 2009.)

Ja hoću i pokušavam i sa svojim saradnicima i od vas isto tražim, ne da vas molim nego zaista tražim da nam pomognete, da nam Srbija još jednom ne ubije naše žrtve i mrtve. Ja kažem Albanci su ih ubili žive. Zakon jačeg, po Bogu, po već ne znam kako. I to mogu da prihvatim, ali da nekog ubija svoja država, kad nekog mrtvog ubijaju ćutanjem, to je još jedno ubijanje, to je još veći greh i pred žrtvom i pred Bogom i pred zakonom koji se na žalost ovde ne priznaje. (Lozanka Radoičić, Udruženje roditelja Vera, nada, ljubav, Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 25. april 2009.)

Oni koji bi bili uključeni u rad ove komisije, smatram da bi, bez obzira na versku i nacionalnu pripadnost, morali da vode računa o tome da ne vrše prioritet jednih žrtava nad drugim, da li pripadaju bilo kojoj naciji ili verskom opredeljenju. (Zoran Petrović, Udruženje porodica kidnapovanih, nestalih i ubijenih od 1998. do 1999. na Kosovu i Metohiji Crveni božur, Crna Gora, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 25. april 2009.)

Rukovodstva udruženja žrtava treba da prenose vesti o inicijativi REKOM na sastancima sa svojim članovima. Žrtve treba da se aktivno uključe u jačanje podrške REKOM-u.

Mi se uglavnom družimo sa ljudima koji imaju isti problem kao mi, obično se porodice tako zatvaraju da progovore, ako su naravno ubeđene u dobru ideju i častan cilj osnivanja REKOM-a, da to urade kako bi što više ljudi moglo da sazna šta je to za šta se jedan dobar deo u Udruženju porodica kidnapovanih i ubijenih zalaže. (...) Ta komunikacija bi morala da nekako bude bolja i jača da bi ljudi jednostavno znali šta je to za šta se mi ovde zalažemo. (Gordana Đikanović, Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, časopis Kosmetske žrtve, Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 25. april 2009.)

Očekujem da će REKOM postići, ne očekujem preko noći, što je nemoguće, ali deo po deo, pitanje po pitanje da će se nešto rešavati. (...) Zavisi sada od celokupnog uključenja svih nas, znači mi smo ti sada borci koji treba da izborimo koliko ćemo ljudi još da prikupimo da prionu ovoj inicijativi i da podrže. (Desanka Pejčinović, Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 25. april 2009)

Potreban je tačan popis svih žrtava, stradanja i svih zločina. REKOM treba da traži otvaranje arhiva UNMIK-a i EULEX-a.

[Obavezno tražiti] *i otvaranje arhive koje ima UNMIK i sada EULEX.* (Snežana Zdravković, Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 25. april 2009.)

Baze podataka čini mi se u Srbiji da i ne postoje i organi koji su dužni da se sa tim bave, to ne rade kako treba (...) Nama to jako smeta i ako je to ostalo samo na udruženjima koja se nazivaju ovako i onako, to nikad neće biti posao kako treba da bude. (Dragan Pjevač, Udruženje porodica poginulih i nestalih u Krajini, u Hrvatskoj, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 25. april 2009.)

Moram da ponovim da je bitno osnivanje te Komisije za ubijena lica, znači da mora da se utvrdi tačan datum stradanja osobe, kidnapovanja, stradanja, na koji način, uzrok, znači sve do detalja. To mogu da odrade eksperti, ne želim da verujem da to ne može da se odradi do kraja onako kako treba i ja mislim upravo kad se bude ova komisija osnovala da će to Komisija da završi do kraja. (Nataša Šćepanović, Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 25. april 2009.)

REKOM treba da reši probleme dokumentovanja smrti nestalih lica.

Mene pitaju, znači dete pitaju koji datum smrti da stave. I ja sležem ramenima, ja ne znam (...) stavili datum kad je kidnapovan. A čemu traganje sedam godina? (...) Uzrok smrti, nema poklapanja, uzrok smrti u dokumentaciji koju izdaje UNMIK i u dokumentaciji koju izdaje Institut za sudsku medicinu u Kosovskoj Mitrovici. Znači postoji razlika, razlika znači u datumu. Znači nestao 2000. godine, datum pronalaska pre 2004. znači to je veoma veliki period, a ja sam saznala da je mrtav 8. februara 2007. godine. Možda u podsvesti je bilo da nije živ ali ja nisam imala dokumentovano, nisam imala činjenice. (Snežana Zdravković, Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 25. april 2009.)

Moj otac je kidnapovan, pa je pronađen, identifikovan, sahranjen. Ja sam recimo u Istoku dobila izvod, trebao mi je njegov izvod iz knjige umrlih i dobila sam (...) piše na tom papiru kao da je umro prirodnom smrću. Da li vi meni verujete? Šta ja mogu s tim papirom? Ja nisam dobila ni uzrok smrti do dana današnjeg, nije ni urađena identifikacija ni ko je to počinio. (Nataša Šćepanović, Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 25. april 2009.)

Sastavni deo rada REKOM-a treba da budu javna slušanja žrtava. Potrebno je voditi računa o bezbednosti i dobrobiti onih koji svedoče.

Imao sam prilike da slušam izlaganje logoraša iz Bosne a najsvežije je ovo na Kosovu dole. Mogu da vam kažem da je to na mene najsnažniji utisak ostavilo, oni koji nisu to slušali mislim da su siromašniji za saznanje kako druge nacije ili drugi su preživeli (...) Svi mi žalimo one svoje najmilije, ali kad čujete da ima i još težih tih situacija, onda ne da nam je lakše nego bolje ih razumemo. Tako da iz tog razloga ja tu nemam dilemu uopšte da li treba. (Marinko Đurić, Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija, Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 25. april 2009.)

Velika je razlika između javnog saslušanja i saslušavanja žrtava, ovo što je bilo organizovano u okviru ove komisije i foruma (...) Nekako atmosfera jeste tužna i sve, ali opuštena. Velika je razlika između onoga u sudu i tamo javno, jer tamo javno nije bio samo Srbin kao svedok ili Albanac kao svedok, nego i Albanci i Srbi i Hrvati i Muslimani i svi. Ako je žrtva, odnosno mi kao svedoci, ako smo spremni na takvo javno svedočenje, možda nismo ni svesni da li smo bezbedni u tom momentu ili nismo, ispunjavamo neki svoj cilj. (Snežana Zdravković, Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 25. april 2009.)

I mislim da je svakome od nas obaveza, ja to dugujem svom sinu, i svako od nas duguje svojoj žrtvi, roditelju, majci, bratu, sestri, ne znam već kome, da trebamo da saopštimo (...) Jedini naš najveći problem nije problem strah, meni su problem mediji koji su sputani, koji neće da, ili

jednostavno da li ne smeju da, ne znam zbog čega i kako, jednostavno neće da pišu o tome. (Lozanka Radoičić, Udruženje roditelja Vera, nada, ljubav, Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 25. april 2009.)

Mislim da je na udruženjima i na ljudima koji su kao čelnici tih udruženja obaveza da ljude podstiču na svedočenje. Upravo mi treba da razbijamo njihov strah i da razvijamo svest o tome da ako je njihova težnja da zločinac za zločin koji je počinio nad njegovim najmilijim bude optužen i osuđen, onda to ne može neko da učini za njega, onda to mora da učini on sam. (Gordana Đikanović, Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, časopis Kosmetske žrtve, Srbija, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, Beograd, Srbija, 25. april 2009.)

29. Lokalne konsultacije s civilnim društvom o inicijativi REKOM

Niš, Srbija
25. april 2009.

Konsultacije je organizovao Odbor za građansku inicijativu (Srbija). Učesnici (30) su bili aktivisti nevladinih organizacija, advokati, univerzitetski profesori sudije, i novinari iz regije Niša. Konsultacije je moderirala Danijela Gavrilović (Odbor za građansku inicijativu, Srbija), a uvodničari su bili Andrej Nosov (Inicijativa mladih za ljudska prava, Srbija) i Vehid Šehić (Forum građana Tuzle, BiH). Izvestili su mediji: Danas, TV Niš, Radio Niš, TV5, TV Zona.

Učesnici konsultacije podržali su inicijativu za osnivanje REKOM-a i zalaganja Koalicije za REKOM.

I valjda je smisao ove inicijative da institucije preuzmu odgovornost za ono radi čega te institucije postoje. Dakle, od zakonodavne, izvršne vlasti, sudske vlasti, mediji (...) Kakvo je stanje u vojsci i policiji? Ko tamo zapravo ima dominantnu reč? Dakle, oni koji su verovatno i kao institucija najviše zloupotrebljivani i manipulisani u svim ovim ratovima. Ako osećaju grižu savesti, treba upravo otud da očekujemo neku vrstu inicijative i suočavanja sa istinom i pravdom. Kakvo je stanje u Akademiji? Kakvo je stanje na univerzitetima? Koje su dominantne teme na brojnim tribinama na fakultetima koje organizuju, kao, studenti sa svojim mentorima? I nije to samo stanje na Pravnom u Beogradu, na Filozofskom i u Novom Sadu, uzmite bilo koji univerzitet, ja nema sistematsko praćenje, nisam ta vrsta istraživača, ali na osnovu ovo malo podataka koje imam, vidim koje su dominantne teme na Filozofskom fakultetu, ko su učesnici. Dominantne su neke kleronacionalističke, fašističke teme, dominantna je odbrana zločina i zločinaca. I iz tih perspektiva vidim ova inicijativa je zaista brilijantna i pitam se samo šta ko od nas, šta ja mogu da učinim. (Draško Bjelica, Filozofski fakultet u Nišu, Srbija, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Niš, Srbija, 25. april 2009.)

Ja ovu inicijativu razumem kao odgovor na jednu potrebu, potrebu da izađemo na kraj sa jednom strašnom povredom koju smo preživeli, stravičnom štetom koja nam je pričinjena tokom ovih 15 godina ili 20, od početka 90-tih do ulaska u 2000-te godine. (Nenad Popović, Odbor za građansku inicijativu, Srbija, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Niš, Srbija, 25. april 2009.)

Dobro pripremiti javnost za formiranje REKOM-a, i na tome treba da rade i mediji i nevladine organizacije.

Kako god okrenete, mislim da je uslov da ovo uspe, da se nekako sačeka, ako je moguće malo, da se pripremi javnost, na postepen način, ako je to uopšte moguće (...) i da, onda, ono što je najvažnije jeste da se ovo medijski na pravi način prezentira, pa da se tek onda formira neka komisija (...) dakle, ne neka nego ova komisija. (Dragan Vesić, Al Kanal, Srbija, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Niš, Srbija, 25. april 2009.)

Jedna stvar je prikupljanje činjenica o žrtvama i animiranje tužilaštva i sudskih organa da, eventualno, pokrenu neke procese protiv počinilaca zločina nad tim žrtvama i ako je to jedini cilj, onda mi se čini da javnost, da na neki način čak i nije potrebna. Mislim da je cilj Komisije postavljen i okrenut pre svega budućnosti (...) (Ukoliko nam je cilj) da nam prosto dobro bude ono što mi želimo u budućnosti (...) onda mislim da postoji problem pridobijanja javnosti (...) Mi tu javnost treba na neki način da pridobijemo, onda mislim da u skladu sa takvom javnošću treba definisati sve ove procedure i izborne, i participacija, i mandat, i saopštavanje,

i ko će biti, ovaj, nosilac celog tog posla. (Gordana Đorić, Odbor za građansku inicijativu, Srbija, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Niš, Srbija, 25. april 2009)

Ono što bi bila uloga nevladinih organizacija jeste da se još više umrežavaju nevladine organizacije na polju animiranja javnosti za formiranje regionalne komisije. (Semiha Kačar, Sandžački odbor za zaštitu ljudskih prava i sloboda, Srbija, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Niš, Srbija, 25. april 2009.)

Ovde smo se u principu svi složili da neko mora da stane iza ove komisije i to je ono što je jako bitno. Međutim, druga stvar iz mog ugla, kao novinar što gledam, mora komisija da stekne i kredibilitet kod javnosti. Badava vam sve ako ne animirate javnost da u velikom broju podržava to što radi ta komisija, što bude radila ta komisija. (Bratislav Ilić, Televizija Leskovac i B92, Srbija, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Niš, Srbija, 25. april 2009.)

Karakter oružanih sukoba u bivšoj Jugoslaviji specifičan je i zahteva da REKOM ima jedinstven model, ali zasnovan na iskustvu drugih sličnih tela. REKOM treba da utvrdi sudbinu nestalih lica.

U bivšoj Jugoslaviji ste imali sukobe po mnogo različitih linija istovremeno. To nisu bili, to su ponajmanje, što se mene tiče, bili etnički sukobi. To su bili, ako hoćete, sukobi ex-Jugoslovena i nacionalista. To su bili sukobi, ako hoćete, građana i seljaka, imate tu tezu takođe. Sreten Vujović smatra da je rat devedesetih bio urbicid. Imate istovremeno taj sukob liberala i totalitaraca, recimo možete tako da ga nazovete. I ljudi koji su uzimali učešće u tim sukobima i koji su uzimali strane ovako ili onako, nisu to radili na osnovu jedne jednostavne dileme, ovde ili onde, nego su se opredeljivali, odnosno donosili odluke rukovođeni vrlo različitim kriterijumima, sistemima vrednosti, interesima i ne znam ni ja čime. Tako da je jako teško to klupko razlučiti, razmrsiti, jako je teško dati ocene, ako hoćete i moralne, i krivične, i ne znam ni ja kakve, da ne govorim o političkim ili istorijskim. I upravo mi se zbog toga čini da ovoj komisiji ne treba davati preterano velike zadatke. I upravo mi se zbog toga čini da treba zadatak te komisije svesti na ono što je, da tako kažem, ljudski minimum. (Nenad Popović, Odbor za građansku inicijativu, Srbija, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Niš, Srbija, 25. april 2009.)

Taj konflikt je bio veoma kompleksan. I sada kažete ovde komisija za utvrđivanje i kazivanje istine. Bojim se da ta istina ako se radi o brojkama, ako mi budemo rekli sada u Hrvatskoj je poginulo toliko i toliko Hrvata, ili ljudi, dobro, ali se odmah to shvata kao Hrvat, s jedne strane. U Srbiji s druge strane toliko i toliko, s treće strane toliko i toliko. I kad mi to kažemo, iznesemo u javnost, da li će to biti kontraproduktivno (...) Mislim da bi ova komisija trebalo da se bavi utvrđivanjem činjenica zbog čega je došlo do rata i da se bavi time da se pronađu te nestale osobe i da to bude glavni zadatak, a da se ne iznose brojke. Mislim da bi u široj javnosti to bilo kontraproduktivno. (Igor Pančić, *Pi* kanal novine, Srbija, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Niš, Srbija, 25. april 2009.)

U okviru nacionalnih parlamenata usvojiti zakon o osnivanju REKOM-a. Pošto bi REKOM bio međudržavna komisija, potrebno je pronaći odgovarajući pravni mehanizam za njegovo osnivanje.

Mislim da kod nas politička volja da se osnuje ovakva komisija neće da manjka, mislim da nijedna stranka neće smeti da kaže nije zainteresovana za žrtve. Mislim da se ne treba plašiti ni parlametarne komisije, ni parlamentarne debate, jer, kako mi se čini, niko tu ne bi smeo da kaže da nije zainteresovan. (Biljana Adamović iz Niša, Srbija, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Niš, Srbija, 25. april 2009.)

Mislim da bi ukaz kao akt predsednika države imao manju pravnu snagu u odnosu na skupštinu. Šta može predsednik države tim ukazom? Kako da glasi taj ukaz? Određujem da se formira komisija? Zato mislim da bi celishodnije i jače bilo [doneti zakon u skupštini], *bez obzira što ovde skepsa se izražava da Skupština nije takvog sastava, da nema političke volje (...) ja mislim naprotiv ima je i biće je sve više i više (...) setimo se '90. godina, nije se uopšte razgovaralo o ovome, a sve kako idemo, sve vreme, protek vremena čini svoje, pa će u tom smislu da bude te političke volje itekako (...) Kada se diskusija sprovede, dobar predlog i parlamentarna diskusija propraćena medijima svakako će taj zakon o formiranju komisije da se sprovede (...) E, onda kad je zakon, kad je donet*

u parlamentu, onda komisiji mogu da se daju ovlašćenja. (Radomir Mladenović, Okružni sud u Nišu, Srbija, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Niš, Srbija, 25. april 2009.)

Učesnici predlažu da REKOM utvrđuje činjenice i o onim ratnim zločinima i kršenjima ljudskih prava koja su počinjena izvan zona oružanih sukoba, ali u kontekstu tih sukoba.

Nisam za to da se selektivno vrši čime će se baviti komisija, nego da se jednostavno bave svim zločinima i svim drastičnim kršenjima ljudskih prava tokom devedesetih. Ne samo van teritorija pojedine zemlje, nego i unutar teritorija, ne samo zemalja koje su bile zahvaćene ratom, već i one regije koje su, unutar Srbije sada dajem primer Sandžaka, platile visoku cijenu ratnog mira gdje se takođe svašta dešavalo, o tome mnogi ljudi ništa ne znaju. (Semiha Kačar, Sandžački odbor za zaštitu ljudskih prava i sloboda, Srbija, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Niš, Srbija, 25. april 2009.)

REKOM treba da prosleđuje tužilaštvima utvrđene činjenice o počinjenim zločinima, koja će u skladu sa svojim nadležnostima pokretati istrage protiv počinilaca.

Politička, moralna odgovornost, ne krivica, to da, ali ja sam protiv toga da se apsolutno bez obzira što nemam još uvek poverenja u pravosudni sistem, odnosno institucije, to se mora ostaviti isključivo sudu. A mi, kroz utvrđivanje određenih činjenica, ćemo to dostavljati ne samo sudu nego i nekim drugim: sociolozima, psiholozima, istoričarima koji će to koristiti kao neku svoju bazu za pisanje o nekim događajima ili sudu za utvrđivanje krivične odgovornosti. (Vehid Šehić, Forum građana Tuzle, BiH, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Niš, Srbija, 25. april 2009.)

Članovi REKOM-a treba da budu istaknuti borci za ljudska prava, stručnjaci i osvedočeni zagovornici dokumentovanja kršenja ljudskih prava.

Mislim da bi kriterijum za izbore i način izbora članova te komisije trebalo da bude upravo to: dokazana predanost i iskustvo, i ako hoćete stručnost, u dokumentovanju svih zločina i povreda ljudskih prava koja su se dešavala na ovim prostorima. (Nenad Popović, Odbor za građansku inicijativu, Srbija, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Niš, Srbija, 25. april 2009.)

Možda bolje da to budu zapravo ljudi koji apsolutno nisu javnosti poznati kao ljudi koje se time bave, da oni dođu bez stigme, bez nagrada, bez predrasuda, da to budu zapravo novi ljudi koji pri tome imaju moralni integritet i koji će učestvovati u radu komisije. (Danijela Gavrilović, Odbor za građansku inicijativu, Srbija, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Niš, Srbija, 25. april 2009.)

Smatram da u radu ove komisije treba svakako uključiti i one iskazane borce za ljudska prava, da budu bar članovi tih komisija zbog poverenja građana. (Semiha Kačar, Sandžački odbor za zaštitu ljudskih prava i sloboda, Srbija, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Niš, Srbija, 25. april 2009.)

Članovi REKOM-a treba da budu i predstavnici vojnih i policijskih snaga.

Mislim da u ovoj komisiji moraju da budu uključeni kao članovi ili čak kao neki koji imaju neki iznad status i ljudi iz vojske, iz policije i ljudi iz politike i nevladine organizacije, jer na taj način narod će verovati više toj komisiji (...) ma koliko se možda ne sviđalo meni da gledam tamo nekog političara ili nekog iz vojske, ali narod će verovati više komisiji ako ima i takvih likova. Moraju na kraju krajeva i oni sami da što je radila njihova profesija da se suoče s tim. (Bratislav Ilić, Televizija Leskovac i B92, Srbija, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Niš, Srbija, 25. april 2009.)

Samo bih dodala, ako sam dobro shvatila da će narod da više ima poverenja ako se uključe političari i ljudi iz vojske i iz policije (...) jedno istraživanje pre dve godine sam ja obrađivala podatke i radila na reprezentativnom uzorku, hiljadu valjda ispitanica, iz cele Srbije i bilo je pitanje u kojim institucijama imate najmanje poverenja (...) na prvom mestu je bilo sudstvo, odmah zatim policija. (Maja Pešić, Žene u crnom, Srbija, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Niš, Srbija, 25. april 2009.)

REKOM treba da napravi popis ljudskih gubitaka tokom oružanih sukoba, svih slučajeva kršenja ljudskih prava kao što su silovanja i torture, popis svih raseljenih lica u bivšoj SFRJ, kao i popis počinilaca.

Ta komisija treba da napravi jedan inventar šteta koje su ovde napravljene na ovom prostoru u pro-

teklih desetak ili 15 godina, ponajmanje mislim na materijalnu štetu, mislim na ljudsku štetu. Mislim da to treba da bude jedno telo koje će konačno prebrojati koliko je ljudi izgubilo živote, koliko je ljudi nestalo, koliko je ljudi pretrpelo torture, mučenja, koliko je ljudi raseljeno, da napravi konačni bilans svih tih zverstava koja su se dešavala između 1990. i 2000. godine. Ja bih bio presrećan ako se pri tome žrtve ne bi razvrstavale prema narodnosti i mestu stanovanja. (Nenad Popović, Odbor za građansku inicijativu, Srbija, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Niš, Srbija, 25. april 2009.)

Ne kažem da treba negirati da ima razlike u brojevima, ali mislim da bi možda komisija, mogla da prikaže sve žrtve iz Bosne i Hercegovine, Srbije, Hrvatske bez ikakve podele etničke, dakle bez podele, čovek za čovekom, bez ikakve podele teritorijalne, etničke, ne zato da bi se brojke prikrile, ne zato, ne, mi znamo da postoji to razlikovanje, ali šta to znači? U ime budućnosti prosto mi se čini da ne treba više suočavati, pozivati na izjednačenje. (Danijela Gavrilović, Odbor za građansku inicijativu, Srbija, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Niš, Srbija, 25.april 2009.)

REKOM u svoj rad ne treba da uključuje počinioce.

Mislim da ta komisija ne treba da ima ništa sa počiniocima zločina. Istragu, koliko god nam se to ne sviđalo, o tome šta se dešavalo, treba prepustiti sudovima, i ako nešto možemo da uradimo, dajte da napravimo jednu novu inicijativu da ojačamo institucije, da dobijemo dobro sudstvo. Jer ako posegnemo za ovlašćenjima i zadacima koja imaju sudovi, onda se bojim da ćemo time zapravo utrti put da sve ovo što se desilo, desi ponovo. (Nenad Popović, Odbor za građansku inicijativu, Srbija, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Niš, Srbija, 25. april 2009.)

Mislim da komisija ne bi trebala da ima puno dodira sa tim potencijalnim osumnjičenima. Sam naziv ovoga projekta kaže za utvrđivanje istina, jel' tako, o zločinima, žrtvama i svega toga. Znači, da se bavimo žrtvama bez prebrojavanja u onim drugim smislima u kome je ovde bilo malo reči (...) mogu da se imena i prezimena, ali da se složimo s tim da su to žrtve, da su one jednake svuda, isti pravni, kako god hoćemo da kažemo, položaj da imaju i tako da na ove stvari gledamo. (Radomir Mladenović, Okružni sud u Nišu, Srbija, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Niš, Srbija, 25. april 2009.)

Javno slušanje žrtava i svedoka se podržava kao važna aktivnost REKOM-a, ali je potrebno da ti iskazi budu dokumentovani i iz više izvora.

Žrtvama treba dati mogućnost da kažu šta je rečeno, ali taj govor žrtava ne treba izjednačavati sa činjenicama o onome što se zbivalo. I žrtve imaju da tako kažem svoju iskrivljenu vizuru, svoju subjektivnost. Naravno, to što su oni subjektivni ne znači da ih ne treba čuti, treba ih čuti i treba im dati priliku da kažu šta su proživeli, ali je to nešto što treba držati odvojeno od onoga za šta bih ja komisiji dao, da tako kažem, puniji mandat da, ako hoćete birokratski, ustanovi brojke. (Nenad Popović, Odbor za građansku inicijativu, Srbija, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Niš, Srbija, 25. april 2009.)

REKOM treba da ima pristup arhivama Haškog tribunala i državnih institucija.

Sticajem okolnosti bio sam svedok u predmetu petorke, generala ovih naših rukovodećih i onda sam se informisao. Oni u Hagu imaju zaista dosta podataka o eventualnim osumnjičenima (...) dovoljno je da, na primer, u ovom predmetu se pomene Petar Petrović kao komandant neke jedinice (...) to je dovoljna indicija, odnosno, da se pokrene, da bude, da postoji osnovana sumnja ili osnov sumnje. I drugo, država Srbija je, koliko ja znam, pored ovog Veća za ratne zločine u Beogradu, planira da formira i veće u Nišu, Novom Sadu. Prema tome, biće kapaciteta, biće kadrova i ljudi sposobnih, spremnih da sve ovo procesuiraju. Tako da ne bude tu zabune da li je pravosudni kadar dobar, da li ćemo se izboriti sa tim, sigurno da hoćemo. (Radomir Mladenović, Okružni sud u Nišu, Srbija, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Niš, Srbija, 25. april 2009.)

REKOM treba da preporuči reparacije za žrtve i članove porodica, čime bi se obezbedilo njihovo javno priznanje. U znak sećanja na sve žrtve uspostaviti Dan sećanja koji bi se obeležavao u svim državama bivše Jugoslavije.

Da li je moguće da se nekako organizuju sve zemlje bivše SFRJ i da, na primer, jedan dan u mesecu bude dan žrtava. Na primer, ljudi koji su u tim gradovima, da li paljenjem sveća ili bilo čim (...) nekom akcijom ali da to bude jedan dan u mesecu. Jer mora se non-stop raditi na tome, non-stop bombardovati, bombardovati, bombardovati time, da

bi ljudi shvatili o čemu se radi? Da li je to moguće? Ali da se te žrtve prikažu sa svih strana. Znači, ne samo sa naše strane, nego da se jednostavno te žrtve objedine. Da li je to moguće? (Igor Pančić, *Pi* kanal, Srbija, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Niš, Srbija, 25.april 2009.)

Kad je reč o reparacijama, mislim da bi žrtve dobile najveću zadovoljštinu ako bi bile priznate jednostavno kao ljudske žrtve. I mislim da bi ovakav jedan način rada komisije tome jako doprineo. (Nenad Popović, Odbor za građansku inicijativu, Srbija, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Niš, Srbija, 25. april 2009.)

30. Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava i nevladinim organizacijama o Inicijativi REKOM

Srebrenica, Bosna i Hercegovina
26. april 2009.

Druge po redu konsultacije u Bosni i Hercegovini organizirao je Forum građana Tuzla, BiH. U radu je učestvovalo 35 predstavnika udruženja žrtava i članova porodica stradalih, lokalnih nevladinih organizacija, jedan predstavnik omladinskog udruženja, jedna studentkinja i jedna novinarka. U konsultacijama je učestvovao i imam iz Srebrenice. Učesnici su pretežno bili iz Srebrenice, Bratunca i Zvornika i jedan predstavnik žrtava iz Vlasenice. Uvodničari su bili Vesna Teršelič (Documenta, Hrvatska), Bogdan Ivanisević (Međunarodni centar za tranzicionu pravdu) i Branko Todorović (Helsinški odbor za ljudska prava u Republici Srpskoj, BiH), a skup je moderirao Vehid Šehić (Forum građana Tuzle, BiH). Uvodno izlaganje je imao i Amir Kulagić iz Srebrenice, BiH). Izvestili su Press, SAN, Dnevni avaz, Oslobođenje, Dnevni list, Nezavisne novine, Tuzlanski list, BHT1, FTV.

Pojedina udruženja podržala su osnivanje REKOM.

Ja sam tu da izdržim sve ovo i da kažem da treba osnovati regionalnu komisiju REKOM iz razloga što pod broj jedan na taj spisak staviće se i svi oni zločini i nestali i poginuli iz reda srpskog naroda i ja ću bar tim delom biti zadovoljna jer ako nisam imala tu satisfakciju da bilo ko odgovara iz reda bošnjačkog naroda. (Radojka Filipović, Opštinska organizacija zarobljenih i poginulih boraca i nestalih civila Bratunac, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava i nevladinim organizacijama, Srebrenica, BiH, 26. april 2009.)

Inicijativa kao Inicijativa sigurno treba i ako uzmemo definiciju da je Inicijativa zapažanje određenog problema i pristup tom problemu. Put rješavanja problema ima svoj oblik i ima svoju formu. U ovom mogu samo da kažem još jednu poruku, lijek je pilula koja je nekad, u prvobitnom obliku jako gorka, međutim rezultati tih pilula, znaju da dovedu do izlječenja. (Dževad Bektašević, Udruženje Porodice žrtava rata Vlasenica '92.-'95, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava i nevladinim organizacijama, Srebrenica, BiH, 26. april 2009.)

REKOM treba podržati samo ukoliko se bude bavio i uzrocima oružanih sukoba.

Ako bi se moglo raditi na tome, što ja zaista još sumnjam, da li se može formirati jedna komisija koja bi zaista istražila istinu. (...) Hoćemo da se počne od čelnih ljudi, od uzroka rata, ko je bio zagovornik ovog rata. (Kada Hotić, Udruženje Pokret majki enklava Srebrenica i Žepa, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava i nevladinim organizacijama, Srebrenica, BiH, 26. april 2009.)

Da poredamo hronološki stvari kako bi svi zajedno mogli doći do prave istine, odnosno i da poredamo do '95. jer, obično taj dio '95. svi znamo, al' početak, znati početak '91. avgust i u tom kontekstu, ako budemo radili tako ja mogu da dam podršku. (Hiba Ramić, Fondacija Mezarje Bratunac '92, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava i nevladinim organizacijama, Srebrenica, BiH, 26. april 2009.)

Trebalo je samo ovolike godine preživjeti i hoćemo odgovornost, ali odgovornost od prvog datuma, prvog zločina, uopšte me ne interesuje nacionalnost. Neka odgovara svako za svoje loše djelo, bez obzira koje je nacionalnosti. Ali nećemo ni u jednom momentu preskočiti ni jedan datum, ni jednu pogibiju i ni jedan učinjeni zločin, nema veze na kome je učinjen. (Raza Hrvačić, Organizacija šehida i poginulih boraca opštine Srebrenica, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava i nevladinim organizacijama, Srebrenica, BiH, 26. april 2009.)

REKOM treba da utvrđuje činjenice o zločinima u BiH.

Sve te datume, sva ta događanja, sva ta dešavanja, ubistva treba potkrijepiti određenim činjenicama, kako bi sudovi i svi ti istražni organi mogli donijeti adekvatne presude. Stoga, evo ja lično mislim da nikad nije kasno da se činjenice stave na sto i da razgovaramo o njima i da bi na kraju jednostavno svi mogli mirnije da živimo. (Mevludin Lupić, Udruženje porodica zarobljenih i nestalih lica općine Zvornik, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava i nevladinim organizacijama, Srebrenica, 26. april 2009.)

Potrebno je izraditi bazu podataka i identificirati pored svih žrtava i sve nalogodavce i počinioce.

Zatim, pored identifikacije žrtava, nedostaje identifikacija izvršilaca. Mi identifikujemo žrtve, dajmo da identifikujemo i počinioce, ostavimo te prefikse i dajmo idetifikujmo te počinioce. (Dževad Bektašević, Udruženje Porodice žrtava rata Vlasenica '92.-'95, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava i nevladinim organizacijama, Srebrenica, BiH, 26. april 2009.)

Da damo punu podršku krivičnom pravosuđu da radi, da svi zločinci imaju svoje ime i prezime, da napravimo bazu podataka da imamo broj, ne samo brojke nego imena i prezimena naše djece. Sva djeca koja su se rodila oni imaju ime i prezime i matični broj. S, otim bi neko vrijeme uskratili ovaj takmičenje ili datum kol'ko je đe ubijeno, a ne negiranje, ko što se često negiraju žrtve genocida u Srebrenici. (Munira Subašić, Udruženje Pokret majki enklava Srebrenica i Žepa BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava i nevladinim organizacijama, Srebrenica, BiH, 26. april 2009.)

REKOM treba da prikupi podatke o mjestima stradanja žrtava, da pronađe tajne masovne grobnice i istraži događaje koji su doveli do premještanja iz primarnih u sekundarne i tercijarne masovne grobnice.

Pored informacija o događajima potrebne su nam i informacije o mjestima počinjenih zločina, egzekucija, individualnih streljanja znači o svim događajima. Informacije o lokacijama primarnih grobnica, zatim informacije o događajima koji su prouzročili i koji su uzrokovali uznemiravanje tih primarnih lokacija masovnih grobnica sahranjenih žrtava ili individualnih. Ni u jednom momentu ne umanjujem značaj individualne grobnice u odnosu na masovnu grobnicu. Informacije o lokacijama tih sekundarnih i tercijarnih masovnih grobnica. (Dževad Bektašević, Udruženje *Porodice žrtava rata Vlasenica '92.-'95*, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava i nevladinim organizacijama, Srebrenica, BiH, 26. april 2009.)

Traženje nestalih mora biti prioritet Komisije.

Obzirom da smo preživjeli i sve te torture i sve to što danas preživljavamo i pitanje je da li ćemo preživjeti da nađemo svoje najmilije. Gledajući ovaj materijal koji smo dobili za današnji sastanak, za današnje konsultacije, pa gledajući ovaj broj od 16.252 žrtve, koje još uvijek leže možda u stotinama masovnih grobnica, i ako bi se ja pitao, prvi prioritet bi po meni bio, jeste naći sve nestale, ove koji su po ovom broju. (Mevludin Lupić, Udruženje porodica zarobljenih i nestalih lica općine Zvornik, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava i nevladinim organizacijama, Srebrenica, BiH, 26. april 2009.)

REKOM mora da istraži navode o trgovini ljudskim organima tokom oružanih sukoba u BiH.

Imamo saznanja, u Milićima, oko 200 mladića je odvedeno gdje su im uzimali organe i krv, i bile su specijalne ekipe i oprema, koji su od živih mladića uzimati ti dijelovi. I to da se istraži je li to istina ili je laž. Jer, ovo nas boli, ja sve mislim da je moje dijete živo oderano negdje, da su mu živi organi povađeni. (Kada Hotić, Udruženje Pokret majki enklava Srebrenica i Žepa, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava i nevladinim organizacijama, Srebrenica, BiH, 26. april 2009.)

Civilne i vojne žrtve sukoba ne mogu se izjednačavati.

Uništenje civilnog stanovništva ne može se porediti sa stradalim koji su nosili puške i pripadali vojnoj formaciji gdje se danas pokušava izjednačiti stradanje u samim brojkama, a već kada ne može da se balansira iz ovog rata pokušava se nešto nadomiriti iz prethodnog rata (...) Znači, ko je civil, civil, ko je u vojsci ne treba vojsku ni spominjati, to je ipak pripadnik armije, znači, to su neka druga pitanja. Međutim ovdje isključivo govorimo o civilima, ljudima koji su odvedeni i pobijeni pred

svojim pragovima, ili malo dalje, zavisi kako gdje ko stradao. (Hakija Smajlović, Udruženje porodica i zarobljenih lica općine Zvornik, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava i nevladinim organizacijama, Srebrenica, BiH, 26. april 2009.)

I ne mogu biti svi poginuli u ovom ratu žrtve. Sa oružjem žrtve su poginuli i to nisu žrtve, a oni koji nisu, koji su bili bespomoćni, oni su žrtve. Prije svega i svijet je nas stavio kao žrtve, kad nam je stavio embargo na oružje, zabranio nam da se branimo, protiv četvrte oružane sile u Evropi, mi smo se goloruci branili. (Kada Hotić, Udruženje Pokret majki enklava Srebrenica i Žepa, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava i nevladinim organizacijama, Srebrenica, BiH, 26. april 2009.)

Nacionalni prefiksi su neprihvatljivi i za žrtve i za zločince.

Neprihvatljivo je da se prilikom identifikacije primjenjuju ti nacionalni prefiksi prema žrtvama, i prema identifikovanim tijelima. Treba nam ravnopravan pristup žrtvama. Žrtve sve imaju svoje ime i prezime, žrtvu svako treba da prihvati. (Dževad Bektašević, Udruženje Porodice žrtava rata Vlasenica '92.-'95, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava i nevladinim organizacijama, Srebrenica, BiH, 26. april 2009.)

Molim vas na ovim skupovima uvijek slušamo iste definicije, iste pojmove, ali molim vas, zašto smo mi ustvari žrtve ? Da li je iko od nas odlučio da bude žrtva sam po sebi? Mislim da nije. Da bi postao žrtva, morao je postojati zločin. Da bi postojao zločin, mora postojati zločinac, bez toga nema žrtve. Molim vas, strašno me boli kad čujem prefiks, srpski, hrvatski, bošnjački zločinac. (Amir Kulaglić iz Srebrenice, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava i nevladinim organizacijama, Srebrenica, BiH, 26. april 2009.)

Komisija mora spriječiti da se na javnim saslušanjima iznosi neistina i da se utvrdi mehanizme kojima će se spriječiti lažno optuživanje pojedinaca.

Činjenica je da u posljednje vrijeme mnogo ljudi optužuje na osnovu nekih izrečenih stvari koje se kasnije, nakon dvije ili tri godine ustanove da su rečene zbog određenog interesa i da nisu imale svoje uporište u istini. Kako spriječiti takve stvari? Ja lično poznajem nekoliko osoba i iz jednog i iz drugog naroda koji su dvije ili tri godine proveli u pritvoru, saslušavani, na kraju su oslobođeni zbog utvrđene činjenice da oni koji su rekli određene stvari protiv njih nisu bile tačne a istovremeno te osobe nikakve satisfakcije za te stvari nemaju. Mislim da su ovo veoma osjetljive stvari i da ta javna slušanja mogu proizvesti kontra efekat. (Nedeljko Simić, Savjet mladih Srebrenice, BiH, Lokalne konsultacije sa predstavnicima civilnog društva i udruženjima žrtava, Srebrenica, 26. april 2009.)

Žalosna je da država u kojoj se za istinu kažnjava i ide na stub srama a za laž se nagradjuje. Mi nažalost živimo u jednom takvom ambijentu. Ova komisija i ove konsultacije treba da ohrabre ljude da slobodno mogu reći, opet sa punom odgovornošću, za ono što govore, neka svoja zapažanja iz prošlosti. (Vehid Šehić, Forum građana Tuzla, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava i nevladinim organizacijama, Srebrenica, BiH, 26. april 2009.)

Potrebno je sa mjesta u državnim službama ukloniti osobe koje su direktno ili indirektno učestvovale u ratnim zločinima.

Ono što je poražavajuće i što mi vrlo često ističemo, evo sjećate se prošle godine, Helsinški odbor je na to ukazao, da u pojedinim institucijama i danas rade pojedinci koji su učestvovali u najtežim kršenjima humanitarnog prava. Da se neki od njih čak nalaze na vrlo visokim pozicijama u policiji, vojsci, parlamentima, ili vlasti na lokalnom nivou i da kriju podatke o masovnim grobnicama ili druge važne podatke o počinjenim zločinima tokom rata, demonstrirajući na taj način, podršku ideologiji zasnovanoj na etničkom čišćenju i progonu ljudi zbog njihove etničke ili vjerske pripadnosti. (Branko Todorović, Helsinški odbor za ljudska prava u Republici Srpskoj, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava i nevladinim organizacijama, Srebrenica, BiH, 26. april 2009.)

Za rad REKOM važne su državne arhive. Iznijeta je zabrinutost kako će REKOM doći do ovih dokumenata.

I molim vas, da bi istina se dokazala, aktuelne vlasti moraju u tome da aktivno učestvuju i da daju svoj doprinos. Mi ne možemo vršiti istraživanje u ratu što je se dešavalo, svugdje ima negdje

zapisano. Onaj ko je to zapisao treba da pokaže. (Senad Avdić, Organizacija demobilisanih boraca opštine Bratunac, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava i nevladinim organizacijama, Srebrenica, BiH, 26. april 2009.)

Znamo mi poginule, znamo mi da ima još grobnica, znamo mi identifikacije se rade, sve se ovo radi, ali te vrlo važne činjenice, od vrha što nam je došlo sve ovo. To je još sakriveno. Ko će to dati nama da mi to saznamo. Na koji način primorati ljude, to su tajne i tajne koje su sakrivene. (Kada Hotić, Udruženje Pokret majki enklava Srebrenica i Žepa, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava i nevladinim organizacijama, Srebrenica, BiH, 26. april 2009.)

Potrebno je obilježiti mjesta stradanja civila.

Da obilježimo sva mjesta gdje se je desio zločin, bez obzira gdje i šta. Da imamo znači, da moramo znati da posebno to moramo učiti, jer, ja sam bila u Hrvatskoj, vid'la sam, to mi je se jako svid'lo i nikad niko ne može negirat nešto ako je obilježeno, ako ne budne obilježeno, mi možemo se i dalje govoriti, ubijeno je ovoliko, ubijeno je onoliko. (Munira Subašić, Udruženje Pokret majki enklava Srebrenica i Žepa, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava i nevladinim organizacijama, Srebrenica, BiH, 26. april 2009.)

31. Lokalne konsultacije s civilnim društvom, udruženjima žrtava i medijima o inicijativi REKOM

Livno, Bosna i Hercegovina
9. maj 2009.

Na konsultacijama koje je organizirao Centar za građansku suradnju, (BiH) bilo je 16 učesnika iz Livna, Glamoča i Grahova, predstavnika nevladinih organizacija, medija i udruženja žrtava, kao i jedan predstavnik Medžlisa Islamske zajednice Livna. Uvodničari su bili Vehid Šehić (Forum građana Tuzle, BiH), Eugen Jakovčić (Documenta, Hrvatska) i Aleksandar Trifunović (Medijski projekat Buka, BiH). Prilog o skupu objavljen je u Dnevnom listu.

Učesnici su u većem broju podržali inicijativu REKOM.

Pozdravljam ovu Inicijativu i ja sam za to da se formira ovakvo jedno tijelo ali da ne bude u [da ne traje do] beskonačnosti. (Himzo Zlatarević, Udruženje logoraša Glamoča, BiH, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Livno, BiH, 9. maj 2009.)

Došao je momenat, pazite, udružile se žrtve, najpogođenije žrtve. Kada se još više, veći broj žrtava raznih profila udruži -jer je zločin prema civilu, prema djetetu bilo ko da ga je učinio, na bilo kom prostoru - to je šansa da ovi koji su ga činili budu zbijeni uza zid (...) Mislim da je veoma bitan momenat ohrabriti te najteže žrtve da se one ujedine u svemu tome, a jesu već, počelo je to, ohrabriti ih u tom smislu da one istraju i kod ovakvih ovih inicijativa. (Ale Kamber, dnevni list Avaz, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Livno, BiH, 9. maj 2009.)

Potrebno je izabrati najbolje ljude za članove REKOM.

U ove komisije zaista treba birati ljude poštene. Naučnike, istoričare, ostavite se svih ratnika koji se busaju jer svaki taj ratnik ima svoje viđenje. On brani sebe. A od pamtivijeka je rečeno da onaj ko je vodio rat taj ne može voditi mir. Mi smo najbolji dokaz u ovoj BiH jer tih ratnika, od opštinskih struktura pa do ministara, policije, parlamenta, bogami, veliki dio njih vuku strašne repove koje nikad neće oprati. (Hajro Gromilić, dnevni list Oslobođenje, BiH, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Livno, BiH, 9. maj 2009.)

Žrtve su izgubile povjerenje u pravdu.

Niko nikoga nije zovnuo na sud da kaže na sudu i ljudi su se jednostavno odrekli više toga, neće više o tome da razgovaraju. Razumijete? I šta sada da mi radimo? Kako da pokrenemo, da probudimo svijest kod tih ljudi da ponovo stupe i da kažu ono što su pričali (...) Nigdje tih dokumenata, tih izjava nema. Jesu li ovdje pohranjene u javnom tužilaštvu ja ne znam. A ne znam ni koji je put da bi mi mogli stupiti u kontakt sa tim javnim tužilaštvom u Livnu da pitamo jesu li ti dokumenti tu. (Himzo Zlatarević, Udruženje logoraša Glamoča, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Livno, BiH, 9. maj 2009.)

Pravde nema za zločince. Pa nema je u ovom ratu, pa nema je u onom ratu, pa znači neće je. Hej ljudi moji živimo u iluzijama neće je biti nikada a

znaj ono što će ti se stalno ponavlja da ti tvoj prvi komšija s kojim si dijelio dobro, zlo, zadnju koricu kruha dođe sutra da te zakolje. Je li se neki pojavi tamo koji će ovaplotiti njegove misli, zbiti u jednu tačku evo njega kakav prijatelj, kakav kum. To su ljudi čini mi se na ovim prostorima ovome ratu zahvaljujući definitivno u sebi prelomili. (Nurka Bašić, Udruga Teledom Glamoč, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Livno, BiH, 9. maj 2009.)

Žrtve treba maksimalno ohrabriti da istraju u ovom procesu.

I mislim da je veoma bitan ovaj momenat ohrabriti te najteže žrtve da se one ujedine u tome svome, a jesu već, počelo je to, ohrabriti ih u tom smislu da one istraju i ovakvih ovih inicijativa i to. I, za normalna čovjeka je moralna kazna teža nego pravna. (Ale Kamber, dnevni list Avaz, BiH. Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Livno, BiH, 9. maj 2009.)

Potrebno je zabilježiti svedočenja o stradanjima da nikada ne budu zaboravljena.

Zalažem se da bar, da poradimo sve koliko je moguće evo ovako da i ovakvi svjedoci znaju da će to njegovo svjedočenje barem ostati negdje zabilježeno i zapisano (...) Zbog toga se zalažem za ovaj posao. (Nurka Bašić, Udruga Teledom Glamoč, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Livno, BiH, 9. maj 2009.)

Zadaća svih nas je da, kao što ste ovdje sada svjedočili, aktivistima koji budu obučeni za prikupljanje činjenica za istragu kažete te svoje priče. Obitelji stradalih u ovom ratu,obitelji nestalih, žrtve zločina, logoraši, silovane žene, za koje se zna, za koje se ne zna, maltretirana djeca, svi oni trebaju pričati svoju priču. Na izvjestan način kada počnu pričati tu svoju priču, tu svoju ispovijest, to je za njih na neki način ujedno i moralna satisfakcija (...) Dakle, kada žrtve umiru sa njima umire i priča. Pa da ne bi umrla priča evo uputili smo se i upustili smo se u ovakav težak posao. (Željka Mihaljević, Lokalni radio, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Livno, BiH, 9. maj 2009.)

REKOM treba da ima ovlaštenja da intervjuira svaku osobu koja može pomoći u prikupljanju dokaza o zločinima.

Komisija bi naprosto trebala biti i svojevrsno istražno tijelo koje ima ovlasti intervjuirati svakoga tko može na neki način pružiti relevantne informacije, koje može također prikupiti dokaze o zapravo institucijama i pojedincima i njihovoj ulozi u ratovima i svemu onome što se događalo. (Eugen Jakovčić, Documenta, Hrvatska, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Livno, BiH, 9. maj 2009.)

Treba podići zajednički spomenik svim civilnim žrtvama u Bosni i Hercegovini.

Zašto ne podići u BiH negdje na nekom mjestu, bilo gdje na neutralnom terenu, čak pored svih ovih spomenika jedan zajednički spomenik svim žrtvama civilnog, civilnim žrtvama. (Ale Kamber, dnevni list Avaz, BiH, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Livno, BiH, 9. maj 2009.)

Jedan učesnik je izrazio sumnju da će biti moguće postići zajedničku istinu svih stradalih u Bosni.

Skeptik sam što se tiče formiranja komisije jer, kao što i vas trojica sjedite tu, kao što i predsjedništvo sjedi u nas gore tako će i komisija sjedit. Imaćemo trojicu ljudi, imaćemo tri istine, po meni ćete imati tri istine. I ovo što ja mogu govoriti neko će kazati da to nekako podijelimo na tri pa da vidimo koja je to istina, gdje sam ja to došao sa istinom. (Sead Delalić, Udruženje logoraša *Livno*, BiH, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Livno, BiH, 9. maj 2009.)

Žrtve i zločince ne treba „etiketirati" nacionalnom pripadnošću jer svako ima svoje ime i prezime i svoj matični broj.

Žrtve i zločinci imaju ime i prezime, čak i matični broj. Nećemo ih etiketirati nacionalnim predznakom nego ćemo ih samo etiketirati kao zločince (...) Zločince treba imenovati imenom i prezimenom, ako se zna, isto tako i žrtve njihove jer se zna. (Jozo Vidović, Udruga obitelji poginulih branitelja područnice Livno, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Livno, BiH, 9. maj 2009.)

Zadatak svih treba da bude sprječavanje prenošenja mržnje na nove generacije.

Naša je zadaća, ne samo onih koji su po vokaciji pedagozi nego i svih ljudi dobre volje, čiste duše

da učimo djecu da nam ne pjevaju pjesme mržnje. To bi bila zadaća svih nas. Jer oni i ne pjevaju te pjesme mržnje zato što ta mržnja izlazi iz njihova srca, oni to ništa ne znaju, ništa ne znaju a mi zaratimo s njima, a onaj ko zarati s mladošću izgubiće budućnost svoju. (Anto Mišković, Centar za građansku suradnju, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Livno, BiH, 9. maj 2009.)

Potrebno je identifikovati sve zločince jer je to moralna satisfakcija žrtvama.

Suština je detektovati zločinca i ako ništa, tu moralnu satisfakciju dati žrtvi (...) Žrtve nema manje i veće. Svaka je žrtva jednaka. Pred Bogom smo svi jednaki tako da bi trebala bit svaka žrtva jednaka. Posebno ako se radi o civilu, starcu ili djetetu. (Mirsad Cero, Medžlis Islamske zajednice Livno, BiH, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Livno, BiH, 9. maj 2009.)

32. Nacionalne konsultacije s civilnim društvom o Inicijativi REKOM

Priština/Prishtinë, Kosovo
9. maj 2009.

Konsultacije je organizovala Partners Kosova (Kosovo). Učestvovalo je 22 predstavnika nevladinih organizacija i udruženja žrtava sa Kosova. Među učesnicima su bila i dva predstavnika Vlade Kosova (Komisije za nestala lica), jedan imam i jedna novinarka. U diskusiji je učestvovalo četiri posmatrača iz međunarodnih organizacija. Uvodničari su bili Shukrije Gashi (Partners Kosova, Kosovo), Nataša Kandić (Fond za humanitarno pravo, Srbija), Salem Čorbo (Povratak i održivi opstanak, BiH) i Avni Melenica (Udruženje 22. maji, Kosovo).

Učesnici su podeljenog mišljenja da li je na Kosovu važnije osnovati nacionalnu komisiju za istinu koja će potom sarađivati sa regionalnom komisijom REKOM, kad bude osnovana, ili se opredeliti za REKOM.

Ta nacionalna komisija koja će biti i ozakonjena, a mi ćemo ubrzo da pošaljemo pismo predsedniku vlade i predsedniku države i ovom ministarstvu pravde, da se to osnuje ovde, od koga da se osnuje, i ta komisija neka izvoli i priča sa osnivačima, koji su Fond za humanitarno pravo, oni u Hrvatskoj i Bosni. Oni neka razgovaraju sa njima koje probleme treba mi da rešavamo. U suprotnom, mi, udruženja, nećemo sarađivati. (Halit Berisha, Udruženje Shpresimi, Kosovo, Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava i civilnim društvom, Priština/Prishtinë, Kosovo, 9. maj 2009.)

Nećemo ometati ali smo mnogo rezervisani oko učlanjivanja ili osnivanja ove komisije o istini. Mi znamo, da su ove komisije o istini postojale u mnogim zemljama, gde je bilo konflikata i one su se čas gasile, čas obnavljale, dok je Kosovo sasvim drugačije od ostalih zemalja. Mislim da i mi u Veću [Savet udruženja porodica nestalih lica sa Kosova], *gde smo oko 25 društava, uvek dizali glas i kazali da se formira jedna nacionalna komisija na nivou Kosova, znači od kosovske vlade, i da ona može raditi, sarađivati sa svim društvima, Fondom* [za humanitarno pravo] *i svima*. (Ymer Merlaku, Udruženje porodica nestalih lica iz Kline/Klinë, Kosovo, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Priština/Prishtinë, Kosovo, 9. maj 2009.)

Inicijativa [REKOM] *je dobra. Nacionalna inicijativa koje bi bila državna, to je vrlo dobro. Dajmo predlog, ali dok se ta nacionalna komisija osnuje dajte da radimo ne da kočimo. Predlog je dobar. Treba da se formira nacionalna komisija, ali mi svi treba da radimo* [na REKOM]. *Neka ostane kao inicijativa i kao zaključak sa ove konferencije, ali ipak do tada neka radimo.* (Shaban Terziu, NVO Landsdowne, Kosovo, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Priština/Prishtinë, Kosovo, 9. maj 2009.)

Ja verujem da ukoliko ovo prepustimo raznim NVO i pojedincima onda nećemo mnogo daleko stići. To je zadatak kojim treba da se bavi jedna vladina institucija i ova nacionalna komisija koja se ovde spomenula, jer imaće više mogućnosti i verujem da tu komisiju mi moramo potpomagati u raznim načinima. (Sylejman Bytyqi, bivši politički zatvorenik iz Uroševca/Ferizaj, Kosovo, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Priština/Prishtinë, Kosovo, 9. maj 2009.)

Zato, ja ću još jednom kratko da potenciram, neka budemo nacionalni organizam, na jednom polju, neka se radi. Na drugom polju neka se radi i ovaj segmenat [REKOM], *neka budu dva paralelna segmenta ali neka se posao ne zaustav-*

lja. (Ruzhdi Jashari, Udruženje porodica žrtava, Štimlja/Shtimë, Kosovo, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Priština/Prishtinë, Kosovo, 9. maj 2009.)

Ako već bude ovo na nacionalnom nivou, nećemo moći da izbegnemo potrebu da komuniciramo sa regionom. Nećemo moći da izbegnemo. Neka budu to potrebe i neka dolaze te potrebe spontano od ljudi koji rade na terenu. Neka im ne kažemo šta njima treba. I ukoliko je njihov zahtev da se umire njihove duševne i psihološke potrebe, to je za mene onda legitimno i to se broji. Posle svega sasvim sam uverena da kad se [komisija] *osnuje na nacionalnom nivou, da će ljudi da budu komforni i da se osećaju kao deo te inicijative* [REKOM], *kad osete da su gospodari svojih kuća, jer je problem je veći nego što mi mislimo. Ovo što imamo danas je problem prošlosti.* (Eli Krasniqi, sociološkinja, Kosovo, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Priština/Prishtinë, Kosovo, 9. maj 2009.)

Dati podršku ljudima koji na intenzivan način govore o važnosti stvaranja komisije za istinu u regionu Balkana. Osnovnu važnost [komisija] *ima za žrtve, porodice, društva u celini da bi moglo da se ide napred, a od neobično jake važnosti je i za odnose u regionu i odnose unutar Evrope. Evropa nikada nije imala unutar svoje teritorije neku takvu inicijativu koja bi iznela na videlo jedan pristup traganju za istinom ali i stvaranju uslova za pomirenje.* (Haki Abazi, Fondacija Rockefeller Brothers, Kosovo, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Priština/Prishtinë, Kosovo, 9. maj 2009.)

Ako se osnuje jedna regionalna komisija neće je voditi nijedna organizacija koja je deo ove koalicije o osnivanju REKOM–a. Mi smo neke organizacije, neki ljudi koji verujemo u jednu regionalnu saradnju i hoćemo da promovišemo da vršimo pritisak da se ova regionalna komisija dogodi, jer verujemo da će ona ratifikovati neke stvari u budućnosti. Ja molim da ne centralizujemo ovo pitanje [osnivanjem nacionalne komisije Kosova]. *Komisija neće biti vođena od strane civilnog društva. Ima da je vode najkredibilniji ljudi u svetu, u Balkanu, tako da verujem u regionalnu saradnju.* (Kushtrim Koliqi, Integra, Kosovo, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Priština/Prishtinë, Kosovo, 9. maj 2009.)

Bosna i Hercegovina je dva puta bila inicijator za formiranje nacionalne bosanske komisije. Dva puta! Nijednom nije završila uspehom zato što se objektivno u Bosni i Hercegovini ne može doći do istine i činjenica ukoliko u to nisu uključene i Hrvatska i Srbija. Zato što su brojni počinioci, naredbodavci, oni koji su donosili odluke, formacije, policija, vojska, došli iz Srbije. Prema tome to se ne može na jednom nacionalnom nivou utvrditi. (Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Srbija, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Priština/Prishtinë, Kosovo, 9. maj 2009.)

Mandat je važan za funkcionisanje komisije. Pun mandat, jer mi možemo organizovati komisiju ali zavisi koji mandat imamo i koliko možemo funkcionisati dok regionalna komisija ima mnogo više kompetencija i priznata je od svih institucija. Stoga, ideja o stvaranju regionalne komisije je mnogo logičnija. (Ylber Maxhuni, Youth step, Kosovo, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Priština/Prishtinë, Kosovo, 9. maj 2009.)

Zašto regionalni pristup? Mi smo nekoliko puta pokušavali da dobijamo opštinsku komisiju za istinu i pomirenje u Bijeljini i dobili smo. I onda, znate što se dešavalo, vlast uvijek ima iznenađenje. U komisiju izaberu čoveka koji je bio komandant logora u Batkoviću, pokraj Bijeljine. I on onemogući sve institucije i udruženja da pristanu na takvo poniženje, da učestvuju u radu te komisije. (Salem Čorbo, Udruženje Povratak i održivi opstanak, BiH, Kosovo, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Priština/Prishtinë, Kosovo, 9. maj 2009.)

Civilni sektor Kosova mora da se konsoliduje unutar sebe i da ima jedan stav sa Vladom, i da onda podrži osnivanje regionalne komisije.

Početak bi trebao da bude u konsultacijama i konsolidaciji i imati jedan stav u okviru civilnog društva i prvenstveno sa vladom unutar Kosova. kad bude došlo vreme i kad ništa nije protivrečno da se osnuje regionalna komisija, odnosno da se konsoliduju redovi civilnog sektora u punoj saradnji i koordinaciji sa Vladom, koja može puno pomoći u konsolidaciji redova civilnog sektora u Kosovu koji su još uvek rezervisan. (Mazlum Baraliu, Filozofski fakultet u Prištini/Prishtinë, Kosovo, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom Kosova, Priština/Prishtinë 9. maj 2009.)

Podrška civilnog sektora je neophodna za osnivanje i rad REKOM.

Bilo kakva da je struktura komisije i njen sastav, neće imati uspeha bez podrške civilnog društva, odnosno nevladinih organizacija. Jer nevladine organizacije se šire po određenim regionima i one služe kao osnovno sredstvo, potpuno nezamenljivo, za dopiranje do žrtava, do pogođenih. A kao što se zna, uloga komisije je da se bavi i tretiranjem žrtava, bilo pronalaženjem nestalih članova, bilo materijalnom pomoću za pogođene žrtve koje su izgubile njihove najdraže, a danas se niko ne brine o njima i njihovoj resocializaciji. (Ylber Maxhuni, Youth step, Kosovo, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Priština/Prishtinë, Kosovo, 9. maj 2009.)

Mandat komisije treba da predlože žrtve i civilno društvo a države treba da osnuju REKOM.

Dopada mi se da su predsednik države i predsednik vlade podržali stvaranje [REKOM], *a da smo mi ovde kao predlagači za komisiju o utvrđivanju i kazivanju istine. Jer faktički ove se komisije stvaraju od strane države, i upravo država je ona koja im određuje mandat i ciljeve, ograničava im delatnost i opunomoćuje komisiju. Država je ona koja treba da prihvati preporuke koje bi trebalo da budu sastavni deo i finalnog izveštaja komisije.* (Avni Melenica, Udruženje 22 maji, Kosovo, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Priština/Prishtinë, Kosovo, 9. maj 2009.)

Pojedini učesnici su izrazili sumnju da se zloupotrebljava podrška kosovskih političara Inicijativi REKOM. Sa tim se nisu složili svi prisutni.

Čini mi se kao da se malo politizuje formalna podrška, štaviše rekao bih, možda i individualna podrška predstavnika naših institucija. Molim vas, ja smatram da veći deo naših državnih vođa, uz svo dužno poštovanje položajima koje drže, ali njihovo iskustvo u suočavanju sa patnjama naroda Kosova, nije na nivou njihovih dužnosti, nije odgovorna i nije za zahvaljivati, stoga smo mi preneli kod naših državnika predloge, kritike i naš zahtev da budu pažljiviji koga i šta podržavaju, kako su oni navikli formalno, pošto štete procesima, štete humanitarnoj aktivnosti. (Haki Kasumi, Savet za koordinaciju udruženja porodica nestalih lica na Kosovu, Kosovo, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Priština/Prishtinë, Kosovo, 9. maj 2009.)

Uvek će biti podrška od Vlade Kosova, a u ovom slučaju, podrška vladine Komisije za nestale osobe, svim inicijativama koje bi doprinele rešavanju sudbine nestalih osoba. Ovo je jedna sveopšta briga za društva,što jeste i jedan prioritet vlade Kosova. (Kushtrim Gara, Komisija za nestala lica Vlade Kosova Kosovo, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Priština/Prishtinë, Kosovo, 9. maj 2009.)

Mislim da u ovom trenutku mi nismo tražili nikakvu političku podršku za osnivanje komisije, zato što će to doći tek za dve godine. Mi kao pokretači, kao članice Koalicije, tražimo od političara podršku za tu inicijativu na nivou regionalne saradnje, na nivou regionalnog pristupa tom pitanju između ostalog i nestalima i utvrđivanju činjenica o ratnim zločinima. Tek kada završimo ove konsultacije, kada stvorimo taj model komisije, mi civilno društvo, mi ćemo onda ići prema vladama i parlamentima i onda tek dolaze stvarno njihovo neko odlučivanje o tome. (Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Srbija, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Priština/Prishtinë, Kosovo, 9. maj 2009.)

Komisija treba da se bavi zločinima iz bliske prošlosti, da ima definisan vremenski i prostorni okvir, i da se bavi isključivo masovnim a ne i individualnim zločinima.

Ove komisije treba da se bave zločinima počinjenim u bliskoj prošlosti jer fokus ovih komisija jesu izjave svedoka, žrtava i počinioca zločina. Da bi brže, tačnije i kvalitetnije funkcionisala, komisija treba da tačno zna šta ima da radi, koji će biti njihov fokus i da ima jasno definisani vremenski i regionalni prostor gde će navedene komisije raditi. Komisija treba da se bavi teškim zločinima, tačnije zločinima gde je nastradao veći broj ljudi jer fokus komisije nije da se bavi individualnim zločinima. (Avni Melenica, Udruženje 22 maji, Kosovo, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Priština/Prishtinë, Kosovo, 9. maj 2009.)

Novčana pomoć i reparacije moraju biti usmerene na žrtve, a ne kao do sada na učesnike ratova.

Reparacije u svim državama moraju biti usmerene na žrtve. Mnogostruka prednost je data boračkoj populaciji, što ja i razumijem, ali je apsolutno nepravedno zanemarena populacija žrtava, poro-

dica žrtava, posebno ako su ubijeni hranitelji, oni koji su izdržavali porodice i time su porodice došli u izuzetno dramatične i teške situacije. (Salem Čorbo, Udruženje Povratak i održivi opstanak, BiH, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Priština/Prishtinë, Kosovo, 9. maj 2009.)

Neophodno je promeniti odnos prema svedocima zločina u regionu.

Tri marke je obrok koji plaća pravosuđe Bosne i Hercegovine ako svedok dođe iz Bijeljine u Sarajevo. Ne priznaju se putni troškovi. Znate, deklarativno svi žele da se kazne krivci, ali u praksi mnogi vrše opstrukcije raznih oblika, dezavuišu sve napore nevladinog sektora a vrlo će vam biti jasno ako se setite da su u Bijeljini apsolutno isti ljudi koji su bili u periodu od 92 do 95. na najbitnijim mjestima od policije pa dalje. (Salem Čorbo, Udruženje Povratak i održivi opstanak, BiH, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Priština/Prishtinë, Kosovo, 9. maj 2009.)

Na konsultacije na Kosovu treba pozivati i albanska i srpska udruženja veterana iz Srbije.

Apelujem da se pozovu: Društvo ratnih veterana Oslobodilačke vojske za Medveđe, Bujanovac i Preševo i Društvo porodica palih boraca. Treba da budu pozvana i druga društva bivših ratnih veterana, društva palih boraca i da se na ove konferencije, stolove pozovu i društva iz Srbije. Učestvovao sam na Jahorini u Sarajevu kada mi je jedan vojnik rezervista iz zone Karadaka dao puno podataka. Razgovarali smo zašto da se oni iz Srbije ne pozivaju da daju konkretne podatke. On je bio iz Surdulice i ti podaci su bili konkretni, sa puno smisla i sasvim realni. (Shaban Terziu, Landsdowne, Kosovo, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Priština/Prishtinë, Kosovo, 9. maj 2009.)

Pronalazak nestalih lica treba da bude preduslov za zajedničku komisiju sa Srbijom.

Kad se bude komisija osnivala, Srbija treba da ispuni neke uslove, da se i zadnja nestala osoba pronađe. Da se svi oni zločinci dovedu pred pravdu da bi platili odštetu za ljude i materijalnu štetu koju su počinili. Onda će doći do osnivanja ove komisije. Opštine Glogovac *i* Srbica *danas imaju još preko 300 nestalih osoba. Porodice se neće nikada pomiriti s tim da dođe do ovoga o čemu mi razmišljamo. Porodice traže njihove bližnje.* (Xhafer Veliu, Udruženje Pengu i Lirisë, Kosovo, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Priština/Prishtinë, Kosovo, 9. maj 2009.)

Potrebno je da verske zajednice učestvuju u konsultacijama Inicijative REKOM.

Verske zajednice da se obavezno pozovu i ako jednom ne budu došli mogu doći sledećeg sastanka. (Mazlum Baraliu, Filozofski fakultet u Prištini/Prishtinë, Kosovo, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Priština/Prishtinë, Kosovo, 9. maj 2009.)

U rad Koalicije za REKOM treba da se uključe socijalni psiholozi jer su traume ljudi veoma velike.

Bol mnogo velik i traume su mnogo velike. Upravo ovo je jedan elemenat zbog kojeg ponekad gubimo pravac da gradimo nešto pragmatično, nešto to je svima potrebno (...) Zato u ovom aspektu mislim da je možda preko potrebno da imamo ljude koji su se dugo bavili pitanjima trauma i ljudi koji su socijalni psiholozi, na primer, pošto mi imamo dosta organizacija i pojedinaca koji su radili i koji su mnogo dobri u ovom pravcu. (Eli Krasniqi, sociološkinja, Priština/Prishtinë, Kosovo, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Priština/Prishtinë, Kosovo, 9. maj 2009.)

33. Nacionalne konsultacije s umetnicima o Inicijativi REKOM

Priština/Prishtinë, Kosovo
10. maj 2009.

Konsultacije s umetnicima o Inicijativi REKOM organizovala je Inicijativa mladih za ljudska prava na Kosovu. Učestvovalo je 10 umetnika, pretežno dramskih umetnika od kojih je većina aktivna i u nevladinim organizacijama, i čak 22 posmatrača, najveći broj njih iz Inicijative mladih za ljudska prava na Kosovu, dvojica iz međunarodnih organizacija i jedan posmatrač iz švajcarske ambasade. U konsultacijama je učestvovao jedan novinar. Uvodničari su bili Nataša Kandić (Fond za humanitarno pravo, Srbija), Haris Pašović (pozorišni reditelj iz Sarajeva, BiH), i Salem Čorbo (Udruženje Povratak i održivi opstanak, BiH). Izvestila je Koha Ditore.

Potrebno je prvo formirati nacionalnu komisiju Kosova koja će potom sarađivati sa regionalnom komisijom.

Nemam nikakve primedbe na inicijativu, pod uslovom da se ona osnuje na jednom realnom kontekstu, osnivanjem komisije Kosova, koja će se na neki način koordirati sa sličnim komisijama ili bolje da kažem, možda će se formirati neka komisija za druge delove bivše Jugoslavije, bila bi mnogo funkcionalnija u odnosu na kontekst zašto se desio rat na Kosovu. Ovdje se desio rat, a svi su ignorisali da je postojala okupacija od 1989. godine u kojoj su učestvovale sve zemlje bivše Jugoslavije, savezne snage su bile obuhvaćene iz svih delova bivše Jugoslavije (...) Sa zaraćenom stranom sa kojom smo bili u ratu još uvek smo u nekom nedovršenom ratu. (Albert Heta, Stacion, Kosovo, Nacionalne konsultacije s umetnicima, Priština/Prishtinë, Kosovo, 10. maj 2009.)

To je bio posao, Abanac, ima da nosiš. Ovo je urezano u našem sećanju. Mi znamo na koji je način upotrebljeno kolektivno pamćenje. To je još uvek u svežem sećanju, bitka na Kosovu i izgradanja politike koja je stvorila bitku na Kosovu i na osnovu koje su zatim napravljeni planovi istrebljenja (…) Kosovska komisija ili regionalna inicijativa. Zašto? U praksi to će izgledati isto, ali u ljudskim umovima, ta slika je jako važna, jer Kosovo nije bilo republika, data joj je autonomna pokrajina koja joj je kasnije oduzeta. Nakon velikog broja ljudskih žrtava (…) ljudi žele da osjete da su gospodari samoga sebe, gospodari svoje zemlje, žele da poseduju to. (Eli Krasniqi, sociološkinja, Kosovo, Nacionalne konsultacije s umetnicima, Priština/Prishtinë, Kosovo, 10. maj 2009.)

Regionalni pristup otvara prostor za razjašnjenje brojnih nerasvetljenih zločina i priznavanje da su se dogodili.

Ja živim u Bijeljini. Jedinice 1. aprila ujutro došle iz baze iz Erduta i jednostavno napale grad i pobile ogroman broj civila. Selektivno je pobijeno jedan veći broj Albanaca. To je najveće stradanje Albanaca u Bosni i Hercegovini u ratu, u ratu za Bosnu i Hercegovinu. Njihova tijela su odmah prevežena porodicama u okolini Tetova, najveći broj i na druga mjesta. Oni su ukopani bez obdukcija, bez forenzičkih nalaza. Sada samo njihove porodice znaju da su oni ubijeni u Bijejlini, u aprilu 92. godine. Nema znanja o tome. Nema pokretanja sudskih postupaka (...) Jedna [tela]*su prevežena i ovako sahranjena, druga su bačena niz Drinu i pokopana u niz groblja od Sremske Mitrovice pa gotovo do Beograda (...) Ta komisija bi nadogradila sav ovaj napor civilnog sektora da dođemo do podataka.* (Salem Čorbo, Udruženje Povratak i održivi opstanak, BiH, Kosovo, Nacionalne konsultacije s umetnicima, Priština/Prishtinë, Kosovo, 10. maj 2009.)

U Srbiji postoji poricanje ratnih zločina. Ako mi ništa ne uradimo, ako ne zalažemo se da se ustanove činjenice, da te činjenice budu prihvaćene, kada se ustanove i ako dobijaju jedan regionalni kontekst, onda je to vrlo jak pritisak na srpsku vlast da ne može da ih poriče (...) Ako to ne bude ustanovljenje činjenica u kojoj će da budu uključena čitava regija da bi pomogla, da bi naterala tu nedemokratsku Srbiju da prestane da poriče, da osporava, da prećutkuje, šta onda Kosovo, kao nekakva kosovska komisija, može da uradi. Imali ste najbolju komisiju koje ikada neko mogla da dobije - Goldstoneovu komisiju nikad niko u svetu nije imao Goldstoneovu komisiju. Imate pred Haškim tribunalom presude vrhu srbijanske vojske i policije. Znači vi ste međunarodno priznati kao žrtve. Nema nikakvog spora. Ali ono što mi hoćemo, mi iz Srbije, iz Hrvatske, mi iz organizacija za ljudska prava – hoćemo da to bude javno znano. (Nataša Kandić, Fond za humanitanro pravo, Srbija, Nacionalne konsultacije s umetnicima, Priština/Prishtinë, Kosovo, 10. maj 2009.)

Kosovo htelo ili ne treba da je sastavni dio ove komisije iz razloga jer iako stvorimo nacionalne komisije, i ako imamo žrtava u Srbiji, mi kao komisija kako možemo da odemo u Srbiju i tamo tražimo žrtve i mi treba da sa nekim surađujemo. (Nora Ahmetaj, aktivistkinja za ljudska prava, Kosovo, Nacionalne konsultacije s umetnicima, Priština/Prishtinë, Kosovo, 10. maj 2009.)

Ja razumijem frustraciju koja je potpuno opravdana da zašto kosovski fudbaleri ne mogu da igraju u Beogradu. Ja mislim da je to nepravedno. Ali ja mislim da je način da se dodje do utakmice između reprezentacije Srbije i Kosova upravo jedna ovakva inicijativa (...) Nemojte vi koji ste žrtva kosovske bitke – mita, napraviti novi mit i imati albansku kosovsku bitku koju će onda drugi ljudi biti žrtve toga. (Haris Pašović, pozorišni reditelj iz Sarajeva, BiH, Nacionalne konsultacije s umetnicima, Priština/Prishtinë, Kosovo, 10. maj 2009.)

Ovdje ima ljudi koji tvrde da srpskih žrtava nije bilo, nije bilo niti jedne. Zato je jako važno mada ja tako mislim i zato i podržavam ideju formiranja ove komisije gde će se čuti istina na regionalnom nivou, da neko u Šumadiji, seljak iz Šumadije sazna o žrtvi iz zatvora u Dubravi, koji govori o tome kako su srpske snage ubile zatvorenike. (Bekim Blakaj, Fond za humanitarno pravo Kosovo, Kosovo, Nacionalne konsultacije s umetnicima, Priština/Prishtinë, Kosovo, 10. maj 2009.)

Umetnici teško nalaze motiv da se bave temom rata i potrebno je raditi na tome da se i oni uključe u ovu inicijativu.

Postojala je neka destimulacija umetnika da bi se bavili temom rata, jer se desila politizacija. Da nekažem većina, neki od umetnika koji su se bavili ovim fenomenom bili su politizovani ili su se politizovali, tako da je ovo zaista destimulacijski za nas. (Zana Hoxha Krasniqi, rediteljka sa Kosova, Nacionalne konsultacije s umetnicima, Priština/Prishtinë, Kosovo, 10. maj 2009.)

Možda na neki odgovarajući način mogu da se uključe u aktivnosti i umetnici kako da stvorimo prostor da ljudi govore jer je to najbolje za njih, to je njihovo pravo, tako će sebi olakšati, možda kasnije i dobiju neku materijalnu odštetu. U ovom slučaju, u ovom kontekstu, možda bi smo trebali imati malo više donacija za umetničke aktivnosti, za predstave, za film ili nešto slično. (Visar Krusha, dramaturg sa Kosova, Nacionalne konsultacije s umetnicima, Priština/Prishtinë, Kosovo, 10.maj 2009.)

Potrebno je izvršiti pritisak na javnost preko medija i pritisak na vlade u regionu preko međunarodne zajednice, da bi se osnovao REKOM.

Ja ipak mislim da treba da se izvrši pritisak preko medija, da bi se svest javnosti u srži upoznala sa ovim našim nastojanjima, a sa druge strane mislim da bi bolja meta bila Evropska zajednica, kancelarija Sjedinjenih američkih država na Kosovu, oni treba da izvrše pritisak na naše vlade da bi se osnovala jedna ovakva komisija (...) Ovo su stvari koje se donose sa odlukom vlade, i za te odluke treba ako možemo da izvršimo pritisak na Evropljane i Amerikance da ih prisile da urade nešto. Naprimer da se kaže Tadiću 'e vala ne dam ti novac,' ili 'nećete dobiti vizu za Evropu dok ne uradite to,' što će oni morati da urade. Tako se to radi. (Petrit Çarkaxhiu, Oxygen, Nacionalne konsultacije s umetnicima, Priština/Prishtinë, Kosovo, 10. maj 2009.)

34. Lokalne konsultacije s civilnim društvom o inicijativi REKOM

Prijedor, BiH
13. maj 2009.

Organizator ovih lokalnih konsultacija bilo je Udruženje Prijedorčanki Izvor. Učestvovao je 23 predstavnika lokalne zajednice Prijedora i okoline, kao i pet posmatrača, od kojih dva iz OEBS. Uvodničari su bili Edin Ramulić (Udruženje Prijedorčanki Izvor, BiH), Vesna Teršelič (Documenta, Hrvatska), Bogdan Ivanišević (Međunarodni centar za tranzicionu pravdu) i Branko Todorović (Helsinški odbor za ljudska prava u Republici Srpskoj, BiH). Najavu događaja objavio je portal kozarac.ba.

Učesnici su podržali inicijativu REKOM.

U ime udruženja kojem ja pripadam sigurno podržavam ovu Inicijativu za osnivanje REKOM-a i dalje vam, dakle, stojimo na raspolaganju svim svojim kapacitetima koji su, eto, takvi kakvi jesu. (Sudbin Musić, Udruženje logoraša Prijedor 92, BiH, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Prijedor, BiH, 13. maj 2009.)

Podržavam ovu inicijativu i smatram da će ovo jednog dana zaživjeti kao regionalna Komisija za utvrđivanje činjenica. (Sabahudin Garibović, Udruženje logoraša Kozarac, BiH, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Prijedor, BiH, 13. maj 2009.)

Pozdravljam inicijativu za stvaranje Komisije a drago mi je što sam danas ovdje među vama i svi oni koji su tu spremni su da govore istinu, i da se suoče sa istinom i da doprinesu da budućnost naše djece bude bolja nego što je sad. Jer zato i postoji potreba osnivanja ove Komisije. (Senka Jakupović, Udruženje DIAKOM, BiH, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Prijedor, BiH, 13. maj 2009.)

Mislim da svi koji još uvijek imaju sumnje, ili koji žele unijeti nekakve smutnje u rad ove koalicije, da zaista bolje da odustanu. Neka ovo ostane jedna

pozitivna koalicija, dakle, jedan pozitivan proces, možda najpozitivniji u ovoj državi i u regionu naravno i neka se njemu priključe ljudi koji zaista iskreno misle učestvovati i pomoći u svemu ovome. (Šefika Muratagić, Ključ budućnost, BiH, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Prijedor, BiH, 13. maj 2009.)

REKOM treba da pomogne rješavanje sudbine nestalih lica.

Moj muž je isto tako 1992. godine odveden i prije godinu dana našla sam dio kostiju koje smo kupili tako duži period i dosljedno pokopali. Od tada, kako smo pokopali to, imamo mjesto gdje možemo otići, moja djeca i ja. I našli smo neki svoj mir. I jako mi je stalo do svih onih koji traže svoje nestale, da dožive taj mir nakon toliko godina i da znaju ta djeca gdje im je član porodice, nije sad bitno ko. Jako mi je stalo do ove komisije. (Senka Jakupović, Udruženje DIAKOM, BiH, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Prijedor, BiH, 13. maj 2009.)

Prioritet Koalicije treba da bude sticanje povjerenja žrtava.

A mi moramo steći povjerenje svih onih koji znaju istinu, koji su žrtve da bi nama to ispričali. A stećićemo povjerenje samo ako mi budemo pričali istinu. Ne čekajmo da političari nas podrže. Nama treba onaj narod koji je doživio to što je doživio i njihova istina, a političarima će se nametnuti pa će oni to sve da prihvate poslije. (Senka Jakupović, Udruženje DIAKOM BiH, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Prijedor, BiH, 13. maj 2009.)

REKOM treba da omogući žrtvama da ispričaju šta im se desilo, i da to bude dio naše historije.

Neko ko živi u Bijeljini, gdje ja živim nikada neće recimo saznati možda nešto što se dešavalo u Livnu, čak ovdje u Prijedoru ili u nekim drugim mjestima. I zbog toga (...) ta komisija treba da otvori mogućnost da neko kao žrtva dođe i svjedoči i kaže tačno šta, gdje, i kada, kako mu se desilo, da ostane jedan trag u tim dokumentima koji će ipak postati dio ne samo istorije, oni će biti dio našeg postojanja. (Branko Todorović, Helsinški odbor za ljudska prava u Republici Srpskoj, BiH, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Prijedor, BiH, 13. maj 2009.)

Udruženja žrtava imaju moralnu snagu da budu aktivni akteri u konsultacijama i da maksimalno podrže osnivanje REKOM.

Predstavnici udruženja žrtava rata postignu najviši stepen konsensusa i saglasnosti. Zbog čega? Jer oni imaju tu najveću moralnu i svaku drugu snagu da budu aktivni akteri ovog procesa i da dadnu maksimalnu podršku ovom projektu i onda je za očekivati da će se i doći do jednog cilja kojem, nadam se, svi iskreno težimo. (Nedeljko Mitrović, Republička organizacija porodica zarobljenih i poginulih boraca i nestalih civila Republike Srpske, BiH, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Prijedor, BiH, 13. maj 2009.)

REKOM otvara mogućnost da se presuđeni slučajevi pregledaju u kontekstu novih podataka i dokaza.

Tamo gde su neki ljudi oslobođeni nije osporeno od strane suda da su počinjeni zločini, čak su vrlo detaljno opisani ti zločini. Dakle, u tom domenu, ako neko smatra da su tu presude omašile, da su propustile nešto ili da su nešto prepoznale kao zločin što, u stvari, nije zločin, tu ima prostora za REKOM da ponovo pogleda ako ima novih podataka. (Bogdan Ivanišević, Međunarodni centar za tranzicionu pravdu, BiH, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Prijedor, BiH, 13. maj 2009.)

Većina presuda ima prostora za dopunu. Nažalost, većina tih presuda nije poimenično utvrdila ni sve žrtve u tom zločinu koji su procesuirali a pogotovo nisu procesuirane sve one druge činjenice koje se odnose na stradanje tih ljudi. (Edin Ramulić, Udruženje Prijedorčanki Izvor, BiH, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Prijedor, BiH, 13. maj 2009.)

Treba voditi računa da inicijativa REKOM ne bude politizirana.

Prije svega, mislim da ćete se svi složiti s tim da cijeli projekt mora biti depolitizovan. Ne znači da mi ne uključujemo političke institucije. Bez njih sigurno da ne možemo. Ali kad kažem depolitizovano u smislu politikanstva, manipulacije. (Nedeljko Mitrović, Republička organizacija porodica zarobljenih i poginulih boraca i nestalih civila Republike Srpske, BiH, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Prijedor, BiH, 13. maj 2009.)

Potrebno je isticati tačke slaganja učesnika u konsultativnom procesu, a ne potencirati tačke razlaza.

REKOM je tijelo koje je trenutno motiv ili inicijativa svih nas, rekao bih, danas ovdje, sa sigurnošću. Kol'ko u čijoj glavi ima motiva, Inicijative i volje ne treba sada analizirati. Ne treba praviti preduslove za razilaženja nego preduslove za verifikaciju volje da kao grupacija radimo i počnemo radit na ovomu koristeći metodologiju koja će zadovoljavati sve ono što ne proicira nezadovoljstvo. (Enes Alibegović, Udruženje civilnih žrtava rata, Lokalne konsultacije sa predstavnicima civilnog društva, Prijedor, BiH, 13. maj 2009.)

Za neke učesnike pomirenje treba da bude cilj REKOM a za neke je to pitanje lične odlike.

Mislim da je primarno i najvažnije da ostvarimo pomirenje. (Nikola Drljača, Opštinska organizacija zarobljenih i poginulih boraca Novi Grad, BiH, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Prijedor, BiH, 13. maj 2009.)

Ne znam hoće li se riječ pomirenje naći u dokumentima koje ćemo mi predati vladama baš zbog bojazni da bi ljudi koji su ojađeni, koji su direktno pogođeni, koji su direktno stradali, mogli to shvatit kao nešto što se sad možda nameće. A mislim da je odluka o pomirenju jedna duboko osobna odluka i da utvrđivanje činjenica sigurno doprinosi da je eventualno neko donese. (Vesna Teršelič, Documenta, Hrvatska, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Prijedor, BiH, 13. maj 2009.)

Učešće mladih u konsultativnom procesu je šansa da upoznaju i steknu suosjećanje prema drugima.

Od '92. u svim narodima odrasla je jedna populacija omladine koja je odrasla u getu jednom, bez nekog dodira sa drugim nacionalnostima. I moje lično mišljenje je da kroz njihovo učešće u ovakvim jednim skupovima bi dalo možda više da osjete te neke druge. Samo to suočavanje sa činjenicama sa prošlošću dalo bi neke bolje rezultate u budućnosti. A mislim da je upravo ta omladina, ta budućnost. (Ervin Blažević, Omladinsko udruženje Mladost, BiH, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Prijedor, BiH, 13. maj 2009.)

Bosni i Hercegovini treba posvetiti posebnu pažnju, zbog strašne podijeljenosti ljudi i sredine u kojoj žive.

Trebate posvetiti malo više pažnje situaciji u Bosni i Hercegovini, malo se više bazirati na nju, i bez obzira na, dakle, situaciju u nekim drugim područjima. Ipak je Bosna i Hercegovina, nažalost, još uvijek strašno podijeljena sredina. (Sudbin Musić, Udruženje logoraša Prijedor 92, BiH, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Prijedor, BiH, 13. maj 2009.)

35. Nacionalne konsultacije s civilnim društvom o Inicijativi REKOM

Podgorica, Crna Gora
18. maj 2009.

Konsultacije je organizovala nevladina organizacija Institut Alternativa (Crna Gora). U diskusiji je učestvovalo 28 predstavnika civilnog sektora Crne Gore. Uvodničari su bili Tea Gorjanc-Prelević (Akcija za ljudska prava, Crna Gora), Stevo Muk (Institut Alternativa, Crna Gora) i Aleksandar Trifunović (Medijski projekat Buka, BiH). Priloge objavile Vijesti i Slobodna Evropa.

Buduća komisija treba da ima regionalni karakter.

Zbog toga što je sukob počeo u jednoj državi, koju svi znamo kao Jugoslaviju, a završio se u nekoliko država koje su nastale od njenih teritorija. Sukob nije bio fokusiran na određene države, unutar granica, on vrlo često prelazi granice, i zato smatramo da je najefikasniji način da utvrdi činjenice o zločinima koji su po pravilu i vrlo često bili prekogranični jedno ovakvo regionalno telo. (Tea Gorjanc-Prelević, Akcija za ljudska prava, Crna Gora, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Podgorica, Crna Gora, 18. maj 2009.)

Imaćemo u Crnoj Gori maksimalnu opstrukciju. Rješenje je upravo, da mi svi u ovom sastavu i na regionalnom nivou, nađemo mehanizme koji će omogućiti da se ova priča otvori. Bez otvaranja ove priče nema, neću da kažem pomirenja, nego nema normalizacije odnosa među narodima država koje su do sada ratovale. (Radan Nikolić, Udruženje boraca ratova 90-ih, Crna Gora, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Podgorica, Crna Gora, 18. maj 2009.)

Meni je lično neprihvatljiv model da idemo ovo, da imamo nacionalne komisije, pa nacionalne

komisije imaju predstavnike. Mi smo to sada imali. Crna Gora je imala Komisiju za nestala lica. Ta komisija ima svoje predstavnike na regionalnom nivou. Međutim, oni uopšte ne učestvuju i na taj način se ne čuje glas Crne Gore, odnosno porodica nestalih lica. Dakle, ovo treba jednostavno da bude nešto što je na regionalnom nivou. (Radan Nikolić, Udruženje boraca ratova 90-ih, Crna Gora, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Podgorica, Crna Gora, 18. maj 2009.)

Potrebno je osnovati nacionalne komisije koje bi potom sarađivale sa regionalnim komisijama.

Mislim da se to za početak teško može osnovati na regionalnom nivou, nego treba poraditi najprije u svim državama ponaosob, da se osnuju komisije ili istraživački centri (...) ali na kraju da se, u svakom slučaju, uobliči neka regionalna komisija i izvještaj. (Mirsad Rastoder, revija Forum, Crna Gora, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Podgorica, Crna Gora, 18. maj 2009.)

Svaka zemlja treba da ima svoj model zato što je svaka zemlja od ovih koje su uključene specifična na svoj način i mislim da ne postoji model koji bi bio idealan za svaku zemlju (...) Definitivno ne treba da u startu postoji regionalna komisija koja bi bila iznad ostalih komisija, već da predstavnici komisija na nacionalnom nivou budu predstavnici regionalne komisije. (Boško Nenezić, Centar za monitoring, Crna Gora, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Podgorica, Crna Gora, 18. maj 2009.)

Potrebno je uključiti boračke organizacije u rad buduće komisije.

Borci će tu biti, i boračke organizacije ja sam siguran, iz svih republika SFRJ najmanja opstrukcija i moram vam reći da vrlo smo brzo našli zajednički jezik, kao da se rat nije čak ni desio. mi nijesmo ratnici, mi smo borci, mi smo dakle, ispunjavali neku vojnu obavezu, a ratovali su političari. Posle se desilo da su se ti političari pomirili. (Radan Nikolić, Udruženje boraca ratova 90-ih, Crna Gora, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Podgorica, Crna Gora, 18. maj 2009.)

Mislim da ima ljudi koji su učestvovali u tim zločinima, koji su ili žrtve ili su ih počinili, i mišljenja sam da bi pristali da to svoje svjedočenje podijele sa nekim. REKOM bi mogao da ostvari neku vrstu kontakta, neku telefonsku liniju, koja bi bila pod nekom zaštitom, jer znamo da bi ti ljudi bili vjerovatno u direktnoj opasnosti ako progovore, ali bi oni mogli da nas odvedu do onih koji su nestali, da nam kažu "tu i tu sam učestvovao sa svojom jedinicom". Pazite što se desilo, kako smo došli do snimka o Škorpionima. (Sonja Radošević, slobodna novinarka, Crna Gora, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Podgorica, Crna Gora, 18. maj 2009.)

Potrebno je obezbediti podršku međunarodnih institucija za osnivanje REKOM, pogotovo Evropske komisije.

Evropska komisija bila taj međunarodni faktor kojem se treba obratiti, od strane REKOM-a, za svaki vid podrške, od finansijske, koja će naravno biti bitna, do one koja je najbitnija, a to je politička podrška, da se one zemlje zapadnog Balkana koje nijesu spremne da uđu u ovaj proces poguraju, bilo štapom, bilo šargarepom, da u većoj mjeri i transparentnije se odnose prema cijelom procesu. (Momčilo Radulović, Evropski pokret u Crnoj Gori, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Podgorica, Crna Gora, 18.maj 2009.)

REKOM treba da se bavi ulogom medija u ratovima 90-ih. Mediji moraju preuzeti odgovornost i za uspostavljanje evropskih vrednosti u post-jugoslovenskim društvima.

Meni kao građaninu je veoma važno pravilno utvrditi kriterijume za te činjenice i nalogodavce tih zločina, ne puke izvršioce nego nalogodavce. I oni koji su kreirali javno mnjenje (...) Za to ima sačuvane građe, iako se permanentno uništavala, ulogu medija i novinara u kreiranju fašizacije Crne Gore. Mislim da bi tu REKOM mogao najprije doći do činjenica. (Omer Šarkić iz Crne Gore, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Podgorica, Crna Gora, 18. maj 2009.)

Pored onog dijela koji se bavi žrtvama, smatram da je takođe neophodno da se pozabavimo i medijima, kao takvima, njihovom ulogom u devedesetim, i naročito onim medijskim poslanicima koji su i dalje u tom poslu (...) Nažalost, oni nijesu zakonski odgovarali, za šta se ja zalažem, i bilo bi na REKOM-u da se pozabavi njihovim pisanjima

i javljanjima, izvještavanjima sa početka devedesetih godina, da se makar na neki način riješi ta profesionalna i moralna kategorizacija njihovog rada. (Momčilo Radulović, Evropski pokret u Crnoj Gori, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Podgorica, Crna Gora, 18. maj 2009.)

Televizija nosi posebnu odgovornost. Ona je vrlo uticala na ono što je neko nazvao fašizacijom crnogorskog društva devedesetih godina, ona sad treba da ponese poseban teret u procesu defašizacije, odnosno, uspostavljanju nekih evropskih vrijednosti. (Daliborka Uljarević, Centar za građansko obrazovanje, Crna Gora, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Podgorica, Crna Gora, 18. maj 2009.)

Komisija treba da ima članove proporcionalno nacionalnoj zastupljenosti u regionu, i treba da vodi računa o rodnoj ravnopravnosti. To treba da budu hrabri ljudi. Postavljano je pitanje da li za taj posao treba da budu i plaćeni.

Vodite računa da ako ta komisija broji uslovno stotinu članova, da tu bude 42 Crnogorca, odnosno Crnogorke, 32 Srbina odnosno Srpkinje, i 17 Bošnjaka/Muslimana, jedan Hrvat ili Hrvatica, da vodimo računa i o rodnoj ravnopravnosti, i da bude definitivno pet do sedam Albanaca u toj komisiji. Ukoliko to nije stočlana komisija, onda procentualno. (Gojko Raičević, internet portal www.in4s.net, Crna Gora, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Podgorica, Crna Gora, 18. maj 2009.)

Ona mora da bude sastavljena, prvo od hrabrih ljudi koji će da istražuju bez onog pritiska kojeg će najvjerovatnije imati. (...) Najbolje bi bilo da taj neko bude iz nevladinih organizacija, koje će da ih guraju, da ih pitaju dokle su stigli, i javno kažu šta su utvrdili, kakve su to činjenice i kakvu su dokumentaciju prikupili. Meni se čini da će to biti najteži posao. (Ljiljana Raičević, Sigurna ženska kuća, Crna Gora, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Podgorica, Crna Gora, 18. maj 2009.)

Kako motivisati najbolje ljude da se uključe u taj rad? Da li to znači da to mora da bude profesionalna komisija (...) Jer ti ljudi nisu slučajno istaknuti pojedinci, to bi značilo da ti ljudi treba da zanemare svoj rad i trenutni posao da bi se bavili ovom temom, koja možda nije manje bitna od njihovog rada, ali svakako jeste novi posao, ili drugi posao. (Boško Nenezić, Centar za monitoring, Crna Gora, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Podgorica, Crna Gora, 18. maj 2009.)

Javna svedočenja su najznačajnija za rad REKOM.

Mislim da je javno svjedočenje jedan od najznačajnijih događaja. Znam samo da ljudi, koji bi to javno saslušanje čuli preko javnog servisa koje je najbolje pokriveno područje u Crnoj Gori, bi možda i htjeli da kažu svoj dio istine, svoja svjedočenja i svoja sjećanja na te ratne strahote, koje nemaju kome da ispričaju i kojima su u mnogo velikom procentu vrata granica susjednih zemalja zatvorena(...) Još je rano, ali bi bilo efektno i podstaklo bi druge ljude jer uvjek kada imate nekoga koji se prvi isturi i svjedoči javno, kažu: "Evo, on je preživio, mogu i ja, imam ja još više da ispričam". (Ljiljana Raičević, Sigurna ženska kuća, Crna Gora, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Podgorica, Crna Gora, 18.maj 2009.)

Važno je utvrditi sudbinu svih nestalih lica.

Ono na šta bih stavio poseban naglasak je pitanje nestalih lica. Zaista, nema ničeg humanijeg i ničeg potrebnijeg, da se pronađe grob apsolutno svake žrtve rata. Dakle, sve žrtve rata su žrtve, žrtve nemaju niti nacionalnost. (Radan Nikolić, Udruženje boraca ratova 90-ih, Crna Gora, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Podgorica, Crna Gora, 18. maj 2009.)

Potrebno je podržati osnivanje spomen parkova za žrtve.

Ovdje od vas očekujem da glasno podržite inicijativu uređenja spomen-parka žrtvama zločina od 1991. do 2001. koji bi prema predlogu Foruma Bošnjaka bio na mjestu parka Pobrežje, kako bi se na neki način odužili sjenima svih žrtava i dali šansu porodicama i svim ljudima da iskažu, ili na neki način preispitaju svoju savjest na tom mjestu. (Mirsad Rastoder, revija Forum, Crna Gora, Nacionalne konsultacije s civilnim društvom, Podgorica, Crna Gora, 18. maj 2009.)

36. Nacionalne konzultacije sa ženskim organizacijama, znanstvenicama i političarkama o Inicijativi REKOM

Zagreb, Hrvatska
21. svibanj 2009.

Konzultacije s ženskim grupama, znanstvenicama i političarkama organizirale su ženske organizacije,

članice Koalicije za REKOM u Hrvatskoj: Grupa za ženska i ljudska prava B.a.b.e, Centar za žene žrtve rata ROSA, Koordinacija ženskih grupa SEKA, Lezbijska grupa KONTRA, Centar za građanske inicijative Poreč, Ženska soba, Cesi, Delfin, Domine Split i Documenta. Konzultacijama je prethodila konferencija za štampu na kojoj su govorile Vesna Teršelič iz Documente, Marica Šeatović, supruga ubijenog Mihajla Šeatovića iz Novske i Rada Borić iz Centra za ženske studije, Zagreb. Na konzultacijama uvodničarke su bile Nela Pamuković (Centar za žene žrtve rata, Rosa, Hrvatska), Paula Zore, Suzana Kunac (B.a.b.e. Hrvatska), Staša Zajović (Žene u crnom, Srbija) i Vesna Teršelič (Documenta, Hrvatska). Konzultacije su sadržale i predavanje *Važnost rodne dimenzije u procesu suočavanja s prošlošću* Vesne Kesić (novinarka i feministica, Hrvatska) i Rade Borić (Centar za ženske studije, Hrvatska). Tijekom programa svojim svjedočenjima, Marica Šeatović, supruga ubijenog Mihajla Šeatovića, Novska i Marija Lovrić, supruga ubijenog Branka Lovrića u Osijeku, skrenule su još jednom pažnju okupljenih na potrebu uspostavljanja novih mehanizama u suočavanju s, bolnim stranama, prošlosti. U konzultacijama je bilo 39 sudionica. O konzultacijama su izvijestili Novi list i HRT1.

Uloga REKOM je da stvori jasno i učinkovito suočavanje sa činjenicama, te na taj način približi podijeljene zajednice i spriječi nove sukobe.

Komisije bi trebale kroz svoju strukturu, odbore, povjerenike i članove komisije utvrditi zapravo istinu o ratnim zločinima koji onda postaju kolektivni dio memorije zajednica. Hodajući kroz postkonfliktne zajednice u Hrvatskoj, imam osjećaj da mirovni proces gotovo da nije ni započeo, da to još uvijek jesu podijeljene zajednice i da ova komisija ima doista važnu ulogu jer bez suočavanja sa činjenicama, istinama i pravdom za žrtve, mislim da potencijalno imamo velik prostor za nove konflikte. (Suzana Kunac, Grupa za ženska i ljudska prava B.a.b.e, Hrvatska, Nacionalne konzultacije s ženskim grupama, Zagreb, Hrvatska, 21. svibanj 2009.)

Ženama, žrtvama silovanja mora se osigurati pristup mehanizmima tranzicijske pravde.

Treba istražiti koliko je uopće postupaka vođeno na nacionalnim sudovima za zločine silovanja u ratu (...) Istražiti koliko je ženama uopće, koliko su im dostupni mehanizmi pravde u tranzicijskoj pravdi. Kad zaključimo da nakon cijele priče gdje su masovna silovanja bila na neki način i onaj momenat koji je privukao svjetsku pažnju, nakon cijele priče naravno to je zaboravljeno i u cijeloj tranzicijskoj priči stvar je gurnuta u stranu. (Vesna Kesić, novinarka i publicistkinja iz Zagreba, Hrvatska, Nacionalne konzultacije sa ženskim grupama, Zagreb, Hrvatska, 21. svibanj 2009.)

U okviru REKOM-a treba da postoji posebno telo koje će se baviti silovanjem.

I negdje mi se čini jako interesantno ono iskustvo Rade Borić iz Japana, ženski tribunal. Pa što god to značilo. U ovom trenutku možda bi tražili previše, ako dobijemo komisiju možda tražimo previše da tražimo ženski tribunal, ali mislim da je izuzetno važno ako će nam u mandat ući silovanje u ratu, da bi onda trebali imati unutar toga neko podtijelo koje bi zapravo se bavilo specifično tom problematikom. (Mirjana Bilopavlović, Centar za podršku i razvoj civilnog društva Delfin, Hrvatska, Nacionalne konzultacije sa ženskim grupama, Zagreb, Hrvatska, 21. svibanj 2009.)

Ono što zovemo feminističkom perspektivom je da su žene potencijalne žrtve u ratovima, primarno kao žene, a tek kasnije kao Hrvatice, Srpkinje, Muslimanke, dakle prema njihovom etnicitetu. I dakako nama je važno da svaka žena zaslužuje taj individualizirani tretman. (Rada Borić, Centar za ženske studije, Hrvatska, Nacionalne konzultacije sa ženskim grupama, Zagreb, Hrvatska, 21. svibanj 2009.)

Potrebno je voditi računa o rodnom sastavu REKOM. Ženske grupe treba da pomognu radu REKOM, i to prije svega dokumentacijom i kontaktima sa ženama žrtvama.

Ako se neće voditi računa o rodnom sastavu tih komisija, po meni se opet zapravo nije ništa postiglo. Kakve se reforme institucija nakon toga i kakve se javne politike predlažu? To je nekakav smisao cijele komisije. I ono što je isto tako važno, hoće li mehanizmi tranzicijske pravde, među njima i komisije, oće li na neki način osnažiti lokalne ženske grupe, lokalne pokrete i lokalne pokušaje da se uspostavi jedno rodno pravednije društvo. (Vesna Kesić, novinarka i feministica, Hrvatska, Nacionalne konzultacije s ženskim grupama, Zagreb, Hrvatska, 21. svibanj 2009.)

Da se, dakle, i u kaznenim postupcima i u komisiji treba uzeti u obzir rodnu dimenziju i u analizi voditi računa i o rodnoj dimenziji poticanja i provedbe ratnog nasilja (...) Voditi računa o rodnoj

ekspertizi i o iskustvima koje su kandidati za povjerenike i povjerenice [članovi/nice komisije] *imali u radu sa žrtvama i o njihovoj ekspertizi u pogledu feminističkog pristupa i kada se predlažu, dakle u izvještaju komisije, reforme javne politike, naravno ugraditi rodnu perspektivu.* (Vesna Teršelič, Documenta, Hrvatska, Nacionalne konzultacije s ženskim grupama, Zagreb, Hrvatska, 21. svibanj 2009.)

Dobro je da je ovdje REKOM, da smo preplavljene svim budući da sve oko nas što je vezano uz rat i žena da smo negdje, ne bih rekla zaboravila priču, nego ju izmrvile, da ono što i same imamo od dokumenata često znamo, ne reći nostalgično pa nismo napravile evaluaciju, ne znamo ni gdje su nam te žene da zatvorimo neke priče, kao što i trauma, proces oko traume, mora imati neki 'closure', neko zatvaranje. (Rada Borić, Centar za ženske studije, Hrvatska, Nacionalne konzultacije sa ženskim grupama, Zagreb, Hrvatska, 21. svibanj 2009.)

REKOM treba da zagovara uvođenje mirovne edukacije u škole.

Treba uzeti u mandat zagovaranje uvođenja mirovne edukacije u škole i da zagovara recimo da se napravi nacionalni akcijski plan koji onda omogućuje ženama da sudjeluju u tome. Ako bi sudjelovale na primjer u stvaranju akcijskog plana, onda bi možda mogle staviti neki članak koji bi se vezao uz komisiju, stvaranje komisija, suočavanja sa činjenicama i tako dalje. (Rada Borić, Centar za ženske studije, Hrvatska, Nacionalne konzultacije sa ženskim grupama, Zagreb, Hrvatska, 21. maj 2009.)

Paralelno sa osnivanjem REKOM, bilo bi korisno poticati i osnivanje nacionalne komisije.

Kad zamislim naš parlament u ovom trenutku, ja mogu zamisliti da bi hrvatski Sabor vrlo rado podržao stvaranje jedne takve regionalne komisije da bi pokazao kako je Hrvatska bila najteža žrtva i tako dalje. Zato mi se čini da bi bilo zanimljivije vidjeti u kom trenutku će hrvatski parlament pokušati vidjeti, razviti neku vrstu, ja bih to zvala empatijom, empatije u ovom društvu. Znači između onog što je momentalno državna cjelina Hrvatske. Zato mi čini da je možda nacionalna komisija isto možda zanimljiva pa bi ju trebalo možda nekako paralelno gurati. (Aida Bagić, Documenta, Hrvatska, Nacionalne konzultacije sa ženskim grupama, Zagreb, Hrvatska, 21. svibanj 2009.)

Možda bi REKOM bio jači ako osnivač budu UN.

Ja se zapravo jako bojim da će prvi udarac glavom u zid biti strašan. Znaš ono? Pa će te zvati, ne znam šta, međunarodnu zajednicu (...) Ajmo tražit UN-ov mandat. Mislim da li je netko razmišljao o tome? Ja ništa ne nudim. Ne mislim se time baviti. Zašto ne bi UN-ov mandat u ovoj situaciji bio bolji? (Vesna Kesić, novinarka i feministica iz Hrvatske, Nacionalne konzultacije sa ženskim grupama, Zagreb, Hrvatska, 21. svibanj 2009.)

REKOM treba da se bavi odgovornošću medija.
Ja tražim da se obavezno uvede i postupak, kako ćemo ga zvati, ili dokazivanje krivice pojedinih novinara i novinarki. Znamo, bar na našem primjeru u Hrvatskoj, Bosni i Srbiji da su oni odradili jedan od prljavijih poslova, a Haški sud je osudio novinara iz Ruande. Mislim da moramo to napraviti jer smo onda polovičan posao napravili ako njih ostavimo da i dalje budu glavni urednici i urednice na našim televizijama i da nam kroje sudbinu, da oni moraju odgovarati za to. (Mirjana Galo, Homo, Hrvatska, Nacionalne konzultacije s ženskim grupama, Zagreb, Hrvatska, 21. svibanj 2009.)

Potrebno je osnovati fond za žrtve rata.

Fond za žrtve, mi zapravo imamo fond za optuženike u Haškom sudu, ali nemamo fond za žrtve. (Mirjana Bilopavlović, Centar za podršku i razvoj civilnog društva Delfin, Hrvatska, Nacionalne konzultacije s ženskim grupama, Zagreb, Hrvatska, 21. svibanj 2009.)

REKOM treba da razvije mehanizme koji će poticati empatiju i suosjećanje prema stradalništvu drugih.

Sve komisije trebaju da doprinesu onome što smo danas razgovarali promjenu moralne, emotivne i kulturne klime, tj. u smislu da su određeni kulturni obrasci i modeli koji su stajali u samoj biti rata, odnosno koji su pokrenuli rat oni su i dalje tu. I da je naspram takve društvene i institucionalne bezosjećajnosti, ravnodušnosti, normalizacije nasilja i poricanja zlodela iz prošlosti. Treba da se razvija putem ove komisije jedna potpuno drugačija klima solidarnosti, empatije, kao građanskih vrlina naspram nacionalističke dominantne, nacionalističko-militarističke matrice. I razvijanje takve civilne, ja bih rekla demilitarizirane kulture, jeste ustvari nekakav put ka građenju i jačanju, mislim, građenju drugačije budućnosti. (Staša Zajović, Žene u crnom, Srbija, Nacionalne konzultacije s ženskim grupama, Zagreb, Hrvatska, 21. svibanj 2009.)

REKOM mora da posveti pozornost manjinskih skupina. Potrebno je prikupiti njihova svjedočenja jer mnogi svjedoci umiru.

Manjinski narodi koji su gledali sva ta zbivanja iz sasvim suprotnog smjera i jednostavno znaju priču sa lica mjesta, umiru, i s njima nestaju prave istine koje su se događale na tim područjima. Ja bi molila komisiju koja će se osnovati da se jednim dijelom jednostavno posveti i tim događanjima kako civilnog, tako i direktno učinjenih ratnih, vojnih akcija koje su direktno utjecale na život civilnog stanovništva na okupiranim područjima. (Milena Perčin, Udruga Žena, Hrvatska, Nacionalne konzultacije s ženskim grupama, Zagreb, Hrvatska, 21. svibanj 2009.)

37. Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu: Inicijativa REKOM

Budva, Crna Gora
29-30. maj 2009.

Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu okupio je preko 200 nevladinih organizacija iz svih zemalja nekadašnje SFRJ. Sa 316 učesnika, bio je to jedan od najvećih skupova posvećen tranzicionoj pravdi. Forum su organizovali Centar za građansko obrazovanje i Akcija za ljudska prava iz Crne Gore, uz pomoć Sekretarijata Koalicije za REKOM. To je prvi forum na kojem su članovi Koalicije za REKOM, u okviru četiri radionice, raspravljali o modelu i drugim elementima modela REKOM. Dan uoči Foruma, članovi Koalicije održali su osnivačku skupštinu, na kojoj je usvojen Statut Koalicije i izabrani članovi Koordinacijskog veća. Peti forum su otvorili Ranko Krivokapić, predsjednik Skupštine Crne Gore, Pierre Mirel, direktor Odeljenja Evropske komisije za proširenje za zemlje zapadnog Balkana, i Ron J.P.M. van Dartel, ambasador Kraljevine Holandije u Crnoj Gori i Srbiji.

Skupština Crne Gore je uspjela jednoglasno da u sklopu svoje rezolucije o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju, u sklopu svoje evropske orijentacije ugradi i obavezu Vlade Crne Gore da formira dokumentaciono-istražni centar koji bi se bavio istraživanjem svih događaja koji mogu imati elemente ratnih zločina od 1991. do 2001. godine (...) Dominantan cilj je da to uđe u naše udžbenike, da to uđe u naše obrazovanje, da to uđe u našu kulturu. Došlo je vrijeme da učimo o našim porazima i o našim greškama, ne manje nego o našim pobjedama. Kada to uspjemo, mislim da ćemo uspjeti kao društvo da shvatimo da učenje o tim greškama i porazima s početka 90-tih bude najbolja brana u ljudskom duhu da se to više ne ponovi. (Ranko Krivokapić, predsednik Skupštine Crne Gore, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

Bez obzira na sve što EU može da uradi i što radi, ona ne može da preuzme vlasništvo nad samim procesom. Mi možemo da pomognemo, da pružimo podršku, ali ne možemo preuzeti vlasništvo nad procesom. Proces je vaš, to je proces ovih država ovde. Istina, odgovornost i pomirenje moraju doći iz samog regiona ako se očekuje da imaju trajan efekat. Na vašim državama je, a uz našu podršku, da prevaziđu nasleđe prošlosti (...) I zbog toga želim da toplo pozdravim ovu inicijativu nevladinih organizacija, vašu inicijativu da osnujete zajedničku koaliciju za osnivanje Regionalne komisije. Nadam se da će, uz ovakve inicijative i uz našu stalnu podršku i pritiske, zemlje u regionu polako doći u situaciju da se pomire sa svojom prošlošću i da odatle grade svoju budućnost. (Pierre Mirel, direktor Odeljenja Evropske komisije za proširenje za zemlje zapadnog Balkana, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

Vi, u regionalnoj koaliciji za REKOM, ste sebi postavili zadatak da pronađete pravi način suočavanja sa prošlošću. Bitno je da se to učini kroz inkluzivan proces koji okuplja veliki broj organizacija i pojedinaca i koji uključuje sve relevantne strane. Ja svim srcem podržavam vaš cilj. (Ron J.P.M. van Dartel, ambasador Kraljevine Holandije u Beogradu, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

Učesnici foruma predstavljali su organizacije za ljudska prava, obrazovanje, demokratski razvoj, zatim udruženja žrtava i porodica žrtava, mladih, veterana, logoraša, nestalih i dr – iz BiH, Crne Gore, Hrvatske, Srbije, Slovenije, Makedonije i sa Kosova. Na skupu je bilo prisutno i nekoliko desetina novinara, koji su izvestili ili objavili priloge na sledećim medijima: TV CG, HRT1, RTS, RTRS, TV FbiH, TV Atlas, TV In, TV Vijesti, MBC Montenegro, štampani mediji Blic, Borba, Pančevac, Pobjeda, Vijesti, Dan, Novi list i Koha Ditore, agencija Beta i internet portali e-Novine, Peščanik, B92, PCNEN Crna Gora, CDM Café del Montenegro, PG Portal Info, Regionalne Poslovne Novine, Centar za razvoj nevladinih organizacija, Smedia.

37.1. Radionica: *Zašto REKOM*

U debati o mandatu učestvovalo je 57 učesnika Petog foruma za tranzicionu pravdu. Uvodničarke su bile Shukrie Gashi (Partners Kosova, Kosovo) i Vesna Teršelič (Documenta, Hrvatska).

Veterani ne vide da je REKOM otvoren za njihove probleme.

Ono što najviše smeta ljudima [veteranima] koji još uvek žive sa jasnom idejom da su branili narodnu državu, nešto svoje, najteže im pada kada ih sve u paketu zovu počiniocima ili zločincima. (Miloš Antić, Centar za ratnu traumu, Srbija, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

REKOM je prihvatljiv samo ako uzme u obzir sve žrtve, ako ne gleda kako se ko zove.

Smatram još uvijek da nećemo prići instituciji ili nevladinoj organizaciji dok ne budemo se sigurno uvjerili da ćete uzet u obzir sve žrtve, sa svima raditi, za sve ići do kraja, utvrditi ko je izvršio zločin da odgovara za to ne gledajući kako se zove, ne gledajući odakle je i ne gledajući kada je nestao. (Marko Grabovac, Udruženje za traženje nestalih boraca; zarobljenih civila opštine Brod, BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

Pomirenje je dugotrajan proces i - prerano je.

Mi Albanci nemamo potrebe da se svetimo, ali ne možemo ni da zaboravimo, ali trenutno riječ pomirenje (...) za nju je još prerano zbog raznih okolnosti, jer članovi porodice ne znaju gdje su njihovi bližnji i prije nego što se oni nađu, mislim da će porodice biti još tužnije i još više pod stresom. (Ymer Merlaku, Udruženje porodica nestalih lica iz Kline/Klinë, Kosovo, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Zalažem se da one pokrenu da se proces pomirenja nastavi, ali će se takođe odužiti godinama, smatram da će se odužiti i da će trajati godinama. (Haxhi Nalli iz Velike Kruše/Krushë e Madhe, Kosovo, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

Ali jedan slab obraz ne može se oprati drugim slabim obrazom. Na ta pitanja se mora imati nedvosmislen odgovor i nepokolebljiv stav, da bi tek potom otpočeo proces nedekorativnog pomirenja pred regionalnom komisijom. (Milika Pavlović, književnik iz Crne Gore, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

Zadatak REKOM je da identifikuje sve zločine, ubrza proces otkrivanja grobnica i nalaženja posmrtnih ostataka.

Zadatak i cilj REKOM–a bi bio sigurno da identificira sve događaje koji su se desili ne samo na području opštine Vlasenica, nego na području kompletnog teritorija (...) identifikacija lokacija masovnih i pojedinačnih grobnica (...) potrebni su nam izvještaji o događajima, odnosno informacije o uznemiravanju primarnih lokacija (...) ubrzavanje procesa traženja i ekshumacija. (Dževad Bektašević, Udruženje porodica žrtava rata Vlasenica '92–'95. BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

REKOM treba da pomogne da sudovi budu efikasniji u procesuiranju ratnih zločina, nezavisno od nacionalnosti žrtve.

REKOM mora još više, još bolje, još jače vršiti pritiske na vladajuće strukture da se angažiraju da sudske organizacije još brže i učinkovitije otkrivaju i kažnjavaju počinioce zločina i svih naroda po istim mjerilima, a ne selektivno. (Anđelko Kvesić, Hrvatska udruga logoraša u Kantonu Središnje Bosne, BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

Šta ako ti svedoci umru u međuvremenu, šta se dešava sa optuženima. I o ovom aspektu treba razmišljati, mislim da mi kao REKOM treba da aktiviramo, odnosno, osvježimo novim svjedočanstvima ove predmete koji su po sudovima, ne treba ih ostaviti da zastarijevaju. (Naser Lajqi, Udruženje Syri i Vizionit, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

REKOM može da pomogne da se utvrdi istina o nestalim i počiniocima zločina.

Ja pozdravljam ovu komisiju REKOM, da nam pomogne, nama članovima porodica nestalih lica da pronađemo istinu, da oni zločinci znaju da su počinili zločin i da ne prebacuju odgovornost na paramilitarne i na nekontrolisane bande, jer treba da se zna da je istina da je komandni lanac vojske i policije bio taj koji je činio zločine. (Xhafer Veliu, Udruženje Pengu i Liris, Kosovo, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

REKOM će nas naučiti da saosećamo sa drugima.

Kažem hvala [Koaliciji] REKOM što nas je naučio da saslušamo jedni druge i da pustimo suzu i za tuđu muku. (Gordana Đikanović, Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, časopis Kosmetske žrtve, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

REKOM nam je potreban da bi se utvrdile činjenice o onima koji su činili zločine i skinula anatema da su neki narodi zločinački.

Nije lako živeti u Srbiji i nositi teret nečega što je pojedinac uradio. Kad kažem pojedinac, ne mislim jedan čovek, nego, znači, mnogo njih sa imenom i prezimenom. Možda će REKOM pomoći da se svakom narodu i u svakoj državi skine ta anatema o zločinačkom narodu, da bi moja deca koja su rođena u Prištini mogla sutra da odu u Prištinu i da ne razmišljaju o tome da će im neko učiniti zlo jer oni nikom nisu učinili zlo samo zato što su Srbi. Nadam se da će nam REKOM u tome pomoći da se izdignemo iznad toga da je narod zločinački, neka svaki zločinac odgovara za zločin koji je uradio. (Gordana Đikanović, Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, časopis Kosmetske žrtve, Srbije, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

REKOM može da stvori zajednički dokument o tome šta se desilo.

Ako govorimo o tome zašto nam je REKOM potreban, između ostalih razloga, to je zbog toga što mislim da nam je potrebna zajednička, zajednička isto knjiga, zajednički dokument o tome šta se desilo oko koje ćemo manje-više svi da se složimo. (Lidija Zeković, aktivistkinja za ljudska prava, Crna Gora, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

Formirao sam jednu grupu za sakupljanje i obradu podataka na nivou Kosova i ovo sam institucionalizovao, angažovao sam predstavnike svih arhiva kako bi sakupili podatke o zločinima, ubistvima, masakrima, skrnavljenjima verskih objekata, drugih objekata, rušenju kuća, domova, i tako dalje, zatim, za ubijanja, za nestala lica, ranjavanja, proterivanja. (Jusuf Osmani, Arhiv Kosova, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

Kao udruženje mi smo zabeležili svedočenja, imamo imena svedoka, udruženje je predalo listu od trista kidnapera i ubica ili zločinaca, potencijalnih, jer sve dok se na sudu ne dokaže, naravno, to nije to. Međutim, to smo zabeležili samo mi, mnogi od tih svedoka više nisu živi, znači, prolaze godine, to treba neko zvanično da zabeleži, da se registruje, da to ima težinu i da se možda po tome dalje postupa. (Gordana Đikanović, Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, časopis Kosmetske žrtve, Srbija, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

Komisija će imati legitimitet ako države učestvuju u njenom formiranju.

Zato smatram da je jako bitno da se osnuje ovakva komisija i smatram takođe jako bitnim da naše države, vlasti u svim državama (...) jednostavno daju legitimitet ovakvom tijelu. Jer bez njihovog učešća teško da ćemo i mi uspjeti. (Lidija Zeković, aktivistkinja za ljudska prava, Crna Gora, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

Treba formirati najpre komisije na nivou država pa potom regionalnu.

Predlog udruženja je da se počne inicijativa na lokalnom nivou, a tek onda da se zemlje regiona povežu (...) ne može se REKOM kriti iza onoga što smo nekad zvali bratstvo i jedinstvo. Komisija neophodna, ali najpre na nivou država a kasnije da bude na regionalnom nivou. (Bajram Qerkini, Udruženje Kujtimi, Kosovo, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Treba formirati kancelarije i da svaka od tih mesta treba da ima svoju dokumentaciju kako bi se izbegle manipulacije. (Jusuf Osmani, Državni arhiv Kosova, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

37.2. Radionica: *Struktura REKOM*

Kriterijumi za izbor članova, i način izbora članova REKOM

Moderatori ove radionice bili su Aleksandar Trifunović (medijski projekat Buka, BiH) i Bekim Blakaj, (Fond za humanitarno pravo Kosovo). U diskusiji je učestvovalo 24 ljudi, pretežno aktivista nevladinih organizacija.

REKOM treba da ima jednu centralnu i više nacionalnih kancelarija, kao i predstavništva u mestima gde je najviše zločina počinjeno.

Središnji ured Regionalne komisije da definira urede, dakle unutar teritorija države jer verovatno u Hrvatskoj će biti nužno imati urede tamo gde su počinjeni najveći zločini, to jesu Krajina, Slavonija, Dalmacija, dakle Knin nakon Oluje i nakon Bljeska. (Suzana Kunac, B.a.b.e. Hrvatska, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

Mislim da je neophodno da postoji jedna centralna kancelarija koja bi bila u svrhu prikupljanja podataka od regionalnih, odnosno teritorijalnih kancelarija. Predviđeno je da svaka država finansira rad svojih kancelarija, mislim da to ima svoju pozitivnu stranu iz razloga što postoji mogućnost da se u svakoj državi proširi mreža teritorijalnih kancelarija u manjem ili većem obliku zavisi od potrebe (...) Zašto kažem centralna kancelarija? Iz prostog razloga što bi to bilo mesto prikupljanja svih podataka a istovremeno i mjesto iz koga bi išle inicijative prema vrhu država odnosno nadležnim institucijama u okviru država. (Žarko Radić, Republička organizacija porodica zarobljenih boraca i nestalih civila Republike Srpske, BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Što se tiče članova komisije, te glavne kancelarije komisije, svaka država znači kandiduje svoje članove koji će učestvovati u radu Komisije. (Ylber Maxhuni, Youth Step, Kosovo, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

Komisije [kancelarije] *treba da budu na nacionalnom nivou. Jer ipak, svaka komisija poznaje svoju zemlju, poznaje ljude, mi smo toliko u kontaktu da se svi znamo i da sve te komisije opet dostavljaju podatke nekoj centralnoj komisiji koja će biti na nivou svih država bivše Jugoslavije.* (Lozanka Radoičić, Udruženje roditelja Vera, nada, ljubav, Srbija, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

REKOM će sigurno dobiti u Kozarcu odakle je dolazim, podršku bošnjačkog naroda zbog toga što je tu nad njima učinjen zločin, tu su bila tri logora koja su već dokazana, procesuirana i tako dalje, znači to su sada fakti (...) Ali šta je sa Srbima koji su u Prijedoru, da li će oni dati podršku REKOM-u ali ne da se oni bave pitanjem Srba u Sarajevu već baš da se Srbi bave pitanjem zločina nad Muslimanima u Prijedoru, razumete. (...) REKOM treba da ima cilj i to kako će se domaće stanovništvo suočiti sa tim činjenicama da je bilo zločina i priznati te zločine, osuditi te zločine (...) Mislim da će Komisija kadtad tu morati imati kancelarije jer tu su bila tri logora i ako u Bosni to bude zaobiđeno znači neće se uspijeti. (Ervin Blažević, Omladinsko udruženje Mladost, BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

Svaka zemlja treba da bude predstavljena istim brojem članova u REKOM-u.

Mislim da svaka zemlja treba da bude predstavljena sa istim brojem članova u komisiji. (Ylber Maxhuni, Youth Step, Kosovo, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

Komisija mora biti regionalna, da imamo komesare na regionalnom nivou i da bi tu trebalo utvrditi nekakav princip, recimo po svakoj zemlji dva člana ili nešto slično i da ta Regionalna komisija treba zapravo kao nekakvo vrhovno telo i najviši organ da usvaja sve izveštaje i eventualno javno ih prezentuje sa saslušanja žrtava, a da nakon toga na nacionalnom nivou treba organizovati rekao bih izvršna operativna tela ili podkomisije koje će lakše pristupati i podacima i žrtvama, lokacijama i različitim mestima. (Andrej Nosov, Inicijativa mladih za ljudska prava, Srbija, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

REKOM treba da je nezavisno telo i da ne robuje nacionalnim zahtevima.

Mi smo taj projekat već doveli u jedan nadnacionalni smisao i u tom smislu ne treba robovati tome da pravimo nekakvu strukturu koja će imati svoj nacionalni karakter prema onom sistemu koliko stanovnika, koliko stradalnika, po tom principu da se biraju predstavnici. (Amir Talić, Udruženje logoraša Sanski Most, BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

Postavljeno je pitanje da li bi kosovski Srbi priznali kancelariju REKOM na Kosovu ili bi za njih bila prihvatljiva samo kancelarija u Srbiji.

Da li bi ta kosovska komisija [podkomisija REKOM] *bila priznata od strane kosovskih Srba ili bi možda bili privrženiji nekoj komisiji u Srbiji? Znači pričamo o tim lokalnim, nacionalnim komisijama, koja bi bila struktura članova tih komisija? Da li samo Albanci ili treba da učestvuju i Srbi i drugi?* (Gazmir Raci, ProPeace Platform, Kosovo, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

Centar REKOM treba da bude u Bosni i Hercegovini, ili u nekoj zemlji izvan regiona bivše SFRJ.

Po svim pokazateljima Bosna je najviše stradala na svim stranama, tu su čini se bile najveće žrtve i nekako se logično (...) čini da bi Bosna bila neko mesto regionalno za sve, a onda bi se naravno, na nivou država formirali ti centri. (Marinko Đurić, Udruženje kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Što se tiče glavne kancelarije Komisije, da bude možda u nekoj trećoj zemlji, ukoliko se slažu sve zemlje, znači da bude van bivše SFRJ. (Ylber Maxhuni, Youth Step, Kosovo, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

REKOM treba da ima članove koji su kvalifikovani za proveru istinitosti iskaza žrtava i svedoka.

Ako je cilj da se imenuju počinioci u tim izveštajima onda je neophodno da ta struktura organizacije sadrži neke ljude, funkcije koje će vršiti proveru istinitosti tih svedočenja. (Duško Medić, Zelena mreža Vojvodine, Srbija, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Institucije ne treba da budu zastupljene u REKOM.

Ljudi koji budu kandidati ne mogu u svojoj biografiji imati nešto čime bi mogli da naruše ugled REKOM-a ili samu ideju. To po meni podrazumeva nikako politički i u prošlosti aktivne osobe, kao ni aktivni po bilo kom osnovu pripadnike vojske ili bilo kojih vojnih struktura. (Marinko Đurić, Udruženje kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Ja mislim da članovi te komisije ne treba da budu predstavnici institucija (...) (Gazmir Raci, ProPeace Platform, Kosovo, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

Ima predloga da veterani budu članovi REKOM.

A zašto i da se ne obuhvate i veterani rata. (Gazmir Raci, ProPeace Platform, Kosovo, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

Učešće predstavnika civilnog društva osigurava etičku dimenziju rada komisije.

Kada se komisija jednog dana bude formirala, predstavnici civilnog društva, ja ne znam po kom će kriterijumu oni biti birani jer vrlo je teško odrediti legitimitet ljudi iz civilnog društva ali veoma je bitno da njihov glas i njihov broj članova u toj Komisiji bude takav da može da osigura jednu vrstu kvaliteta etičkog rada te Komisije. (Sanja Elezović, Institut za otvoreno društvo, Crna Gora, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Kriterijumi za izbor članova REKOM treba obezbede zastupljenosti svih društvenih grupa, uključujući akademsku zajednicu, psihologe, sociologe, pravnike, organizacije za ljudska prava, udruženja žrtava, i svi članovi treba da polože zakletvu koja će ih moralno obavezati.

Moralni smisao izbora treba da se takođe uredi određenim kriterijumima, na primer biografije (...) Ne bih hteo ponovo licitirati da li je on bivši policajac, bivši oficir ili neko drugi, to je čak ovog trenutka nebitno (...) Ti ljudi takođe kao što to rade ljekari moraju da polože neku zakletvu koja će odrediti taj moralni smisao onoga što će sutra raditi. (Amir Talić, Udruženje logoraša Sanski Most, BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

Što se tiče samih kriterijuma mislim da u svakom slučaju treba uzeti one bazične, da neko nije krivično osuđivan, a da nakon toga treba kod strukture samih komesara voditi računa da budu adekvatno zastupljene rekao bih sve zainteresovane grupe, a to znači od boraca za ljudska prava, organizacija civilnog društva, žrtava i dakle sve druge grupe koje mogu takođe da doprinesu tom kredibilitetu. (Andrej Nosov, Inicijativa mladih za ljudska prava, Srbija, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

Ta Regionalna komisija, mora biti jedan stručni tim, dakle osobe koje će biti u stanju razgovarati sa žrtvama, uzimati te izjave, dokumentovati činjenicama na način koji će biti objektivan, dakle bez usmijeravanja tog govora, bez manipulacije sa onim što se govori i kad to kažem mislim da tu treba da budu i psiholozi i sociolozi ali i same žrtve i osobe koje su autoriteti. (Borka Rudić, Udruženje BH novinari, BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

80 posto mojih sugrađana je širom svijeta i mene zanima kako će svi ti istražitelji naći sve te ljude od Australije do Amerike. Plus većina tih ljudi je prošla kroz logore, lošeg su zdravstvenog stanja i bukvalno rečeno odumiru vremenom. Za ovih petnaestak godina umrlo je mnogo tih živih svedoka. (Ervin Blažević, Omladinsko udruženje Mladost, BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

Neverovatno važan kriterij, je da osobe koje su članovi komisije imaju izrazito velik emotivno psihološki i mentalni kapacitet nošenja svega onoga što mogu čuti i na čemu mogu raditi (...) Iznimno je važno misliti i na zastupljenost akademske zajednice jer ona je upravo ta koja može balansirati ovu emotivno-psihološku razinu. (Emina Bužinkić, Udruženje mladih Hrvatske, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

Koalicija za REKOM treba da zadrži neku vrstu vlasništva nad REKOM i kad bude osnovan da bi sprečila politizaciju i iznošenje neistine u javnost.

Ja mislim da treba da imamo upravljačku strukturu i da ova dosadašnja Koalicija za REKOM mora zadržati vlasništvo nad REKOM-om, zato što mislim da ako se to prepusti na nacionalni nivo, na nivo države, na vlasti, da će tu doći do politizacije i da će se na različite načine pokušavati spriječiti govorenje istine. (Borka Rudić, Udruženja BH novinari, BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

Učesnici su oprečnih mišljenja o tome da li stranci treba da učestvuju u radu komisije.

Čini mi se da bi međunarodni članovi komisije mogli biti vrlo veliki problem u onoj zajednici u kojoj je međunarodna zajednica izgubila kredibilitet. I u tom smislu ja se ne bih složila da oni budu. S druge strane čini mi se da postoji dobar deo javnosti koji u međunarodnim stručnjacima pronalazi neovisne stručnjake tako da je ovo jako, jako važna diskusija. (Emina Bužinkić, Udruženje mladih Hrvatske, Hrvatska, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

Mislim ova dilema o eventualnom izboru stranaca u Komisiju, neću kazati međunarodne zajednice, u ovom slučaju govorim o pojedincima, taj izbor može da bude po istim kriterijumima kao izbor iz zemalja regiona, dakle po istim kriterijumima, da to bude moralna osoba sa proverenom biografijom i sa svim onim što može osigurati njegovo učešće u onom kvalitativnom smislu. Znači u tom smislu se ne treba libiti i praviti pravilo da li treba ili ne treba imati stranca u komisiji. (Amir Talić, Udruženje logoraša Sanski Most, BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

37.3. Radionica: *Mandat REKOM*

U debati o mandatu učestvovalo je 56 učesnika Petog foruma za tranzicionu pravdu, među kojima aktivisti za ljudska prava, tužioci, advokati i 10 predstavnika udruženja porodica žrtava iz regiona. Uvodničari su bili Gordan Bosanac (Centar za mirovne studije, Hrvatska) i Bogdan Ivanišević (Međunarodni centar za tranzicionu pravdu).

REKOM treba da se bavi otkrivanjem masovnih grobnica, prisilnim nestancima, masovnim ubistvima i progonom civilnog stanovištva.

Od djela ja bih svakako izdvojio masovne grobnice, znači to su najteža djela (...) zatim slijede prisilni ili nasilni nestanci (...) mislim da je to ono što zavređuje puni mandat REKOM-a, sudbina tih ljudi, moguća mjesta njihovih tijela, načini nestanka. Sledeća su ubistva, znači ubistva u drugim oblicima nevezano za masovne grobnice ono što znamo, zatim slijede logori (...) etnički progon, naravno većih razmjera. (Salem Čorbo, Udruženje Povratak i održiv opstanak, BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

REKOM treba da pokrije vreme koje je prethodilo izbijanju oružanih sukoba 1991. a i vreme posle 2001.

Albanci sa Kosova tu diskriminaciju vide u kontinuitetu, tamo nije krenulo 90-tih godina nego većina kažu da je krenulo 80-tih godina, posle 1981. godine kad su počela hapšenja, čak i ubistva, kad su vojnici bili ubijani u raznim kasarnama u raznim delovima Jugoslavije i meni se čini da bi bilo lepo da o tome raspravljamo više danas. (Nora Ahmetaj, aktivistkinja za ljudska prava, Kosovo, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

Na Kosovu bi trebalo poriti vreme od 11. marta 1981. godine kada je student u studentskoj menzi u Prištini bacio tacnu u vreme kada je stigla Titova štafeta u centar Prištine i tu se tražilo da Kosovo dobije status republike i s druge strane taj student je vikao dole Tito (...) tako da je u suštini oružani

sukob na Kosovu počeo 11. marta 1981. godine, a po meni je okončan 9. juna 1999. godine kada je potpisan Kumanovski sporazum. (Teki Bokshi, advokat sa Kosova, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

Komisija mora objasniti šta se dešavalo prije nego što su počela borbena dejstva jer borbena dejstva nisu počela sama od sebe, njima su prethodila određena politička previranja, sukobi i tako dalje i početi samo od januara 1991. godine i pričati kako su počela borbena dejstva, a ne napraviti uvod odnosno ne napraviti jednu podlogu koja bi mogla poslužiti za realnije sagledavanje okolnosti prije nego što su počela borbena dejstva čini mi se ne bi bio cijelovit posao (Amir Kulaglić iz Srebrenice, BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

Za Kosovo i Metohiju važi pravilo da stvar nije još uvek definisana i završena i da se tamo zločini i dalje dešavaju. Ne može se završiti ništa ni sa 2001. godinom ako imamo već 2006. godine nekoga ko je kidnapovan i za koga se i danas ne zna ništa. (Olivera Budimir, Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

Deo mandata REKOM treba da budu sekualni zločini, prisilna mobilizacija izbeglica i institucionalna odgovornost.

Seksualni zločini, silovanje, nasilna prostitucija onda seksualno ropstvo, nasilna trudnoća (...) treba da uđe u mandat REKOM-a, zatim, nasilna mobilizacija izbeglica koja se u Srbiji sprovodila i 1993, 1994, a dosta masovno 1995. godine (...) Ja bih voljela kad bi se u onome što se zove anatomija zločina dotaklo pitanje institucionalne odgovornosti. (Staša Zajović, Žene u crnom, Srbija, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

REKOM treba da se bavi žrtvama NATO bombardovanja.

Postoje žrtve koje su nastale zbog bombardovanja odnosno NATO bombardovanja, u tom delu ima mnogo ljudi koji su nestali, u vozovima, na mostovima (...) To je isto nešto što treba prepoznati. (Olivera Budimir, Udruženje porodica kidnapovanih, nestalih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

REKOM treba da utvrdi karakter oružanih sukoba i odgovornost međunarodne zajednice.

Mandat REKOM-a bi trebalo biti dvije stvari. Prva stvar bi trebalo biti karakter oružanih sukoba (...) Moramo ipak da preispitamo celokupno, od Srebrenice pa na dalje, šta je to uradila međunarodna zajednica da se riješi problem sukoba u bivšoj Jugoslaviji. (Narcis Mišanović, Jedinstvena organizacija demobilisanih boraca BiH, BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

REKOM treba da ujedini udruženja žrtava u zahtevu za nalaženje nestalih i za kažnjavanje onih koji su počinili zločin.

Ja nemam pravo ovde da presuđujem, da prozivam i da osuđujem ko je veći ili manji zločinac. Ja na to nemam pravo ali imam pravo da kažem da moramo se ujediniti da tražimo mogućnosti pronalaženja u što većem broju nestalih lica i da odgovara onaj ko je izvršio zločin nad njima.Ako budemo se pretvarali u sudnice, ako budemo postavljali sebe kao određene advokate, sudije tužilaštva i koješta, od REKOM-a nema ništa. (Marko Grabovac, Udruženje za traženje zarobljenih boraca, nestalih civila Republike Srpske, BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

REKOM treba da napravi popis ljudskih gubitaka u oružanim sukobima.

Da Regionalna komisija za utvrđivanje činjenica napravi popis ljudskih gubitaka ili popis stradalnika ali na taj način da za svaku osobu koja je izgubila život ili je kidnapovana i odvedena ili na drugi način nestala ili umorena ima karton u kome moraju biti svi personalni podaci, mora biti mjesto da se upiše da li je bio pripadnik određene vojne formacije ili je bio civil, moraju biti okolnosti pod kojima je ta osoba izgubila život ili je odvedena i tako dalje i tako dalje, da li je identifikovana, da li je sahranjena i tako dalje i tako dalje. (Amir Kulaglić iz Srebrenice, BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

REKOM treba da organizuje zaštitu dokumentacije nevladinih organizacija.

Mislim da bi bilo dobro da REKOM radi na stvaranju jedinstvene baze podataka ne samo o žrtvama već i dokumenata koji se mogu naći u nevladinim institucijama, da ih sistematizira, zaštiti

na adekvatan način da ne bi došlo do gubitka ili propadanja određenih vrlo značajnih dokumenata koji nam mogu pomoći u identifikaciji žrtava ali i u utvrđivanju drugih činjenica koje mogu rasvjetliti oklonosti ili obrasce zločina na pojedinom području. (Amir Kulaglić iz Srebrenice, BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

REKOM treba da se bavi odgovornošću institucija.

Ja bih dao REKOM mandat da se bavi ne samo postupcima pojedinaca nego da se bavi i djelovanjem institucija, organa. Zašto se REKOM ne bi bavio zločinima koje su podstrekavale medijske kuće (...) odnosno njihovi glavni urednici, novinari i slično; zatim zašto se REKOM ne bi bavio time da su pojedini policijski organi i čitave policije zemalja regiona na neki način bili izvršioci, odnosno naručioci zločina koji su vršeni u logorima, zatvorima i tako dalje. (Ibro Bulić, Tužiteljstvo BiH, Peti regionalni forum, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

Nema zločina, zločin je vrlo sofisticiran, neko ga je osmislio neko ga je organizirao, neko proveo, neko aplaudirao, neko poticao na zločin i tako dalje i tako dalje. Podržavam sve one koji kažu da se moramo pozabaviti institucijama, odnosno ljudima u institucijama. (Amir Kulaglić iz Srebrenice, BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

REKOM treba da utvrđuje činjenice koje do sada nisu utvrđene, a koje se tiču sukoba u regionu, kao i činjenice koje se odnose na pojedinačnu odgovornost.

Postoje činjenice koje je utvrdio Međunarodni tribunal za bivšu Jugoslaviju, koje činjenice mislim da ne treba nanovo utvrđivati nego ih treba jednostavno preslikati, posuditi (...) Druga lista činjenica biće utvrđene činjenice koje su do sada, odnosno do početka rada REKOM-a utvrdili pravosudni organi u pojedinim zemljama regiona. Međutim tu će se pojaviti problemi jer jedna te ista činjenica biće utvrđena od strane različitih sudova različito. I sledeća lista činjenica bile bi one činjenice koje do sada nisu utvrđene i koje valja utvrditi, staviti na listu činjenica za utvrđivanje. To bi bile neke činjenice koje se tiču objektivno sukoba, konflikta u regionu, a onda bi uslijedile činjenice koje se odnose na pojedinačno izvršena djela, pojedinačnu odgovornost. (Ibro Bulić, Tužiteljstvo BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

REKOM treba da se bavi žrtvama, da utvrdi zašto su ubijeni nedužni ljudi i da pomogne da se nađu posmrtni ostaci.

Meni draga gospodo ništa ne znači da me ovde vi tešite, da je ova država kriva. To za mene nije bitno. Za mene je bitno ako ništa drugo, ako znam da su mi tri lica [majka, otac i brat] koje sam naveo stradala, da nađem posmrtne ostatke, da ih sahranim u skladu sa svojim običajima i običajima mog naciona i da bar znam ko je i s kojim ciljem to učinio. (Milosav Stojković, Udruženja kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Žrtve su zaštićene osobe po Ženevskim konvencijama prema kojima je izvršen zločin.

U međunarodnom krivičnom pravu odnosno u međunarodnom običajnom pravu, to su zaštićene osobe, sve one zaštićene osobe nad kojima je izvršen zločin. (Ibro Bulić, Tužiteljstvo BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

Svako ko je izvrgnut nasilju, od ponižavanja, nemojmo to zaboraviti, preko fizičkog maltretiranja seksualnog, neseksualnog i ostalih do ubijanja preko mučenja je žrtva koje je nedopustva i neprihvatljiva. (Srđan Dvornik, aktivista za ljudska prava Hrvatska, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

Mandat REKOM ne sme biti ograničen. Komisija mora da obezbedi i sačuva dokumentaciju, a na sudskim organima je da okončaju posao.

Zato mislim da kad je u pitanju mandat samog organa, on mora biti neograničen. Jer ratni zločin ne zastarijeva (...) Druga činjenica (...) da obezbedi da ne nestane dokumentacija. Ako sačuvate dokumentaciju kad tad, kad tad će zločinac biti zločinac, a žrtva dobiti satisfakciju. . *Svaki zločin je jednak i svaki dokument koji se danas može sačuvati mora biti pohranjen ne bi li se izvršio određeni pritisak naših država međusobno da bi se ovaj posao u pravnom smislu okončao. Ko će ga okončati? Samo državni organi i sudovi. Ne možemo mi imati pretenziju da imamo karakter bilo kakvih sudskih organa.* (Branislav Radulović, Udruženje pravnika Crne Gore, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

REKOM trba da uspe, zato ne treba da se bavi uzrocima rata.

Mislim da ne bi trebalo da se bavimo uzrocima, znači ko je prvi počeo, srpski svat, Borovo selo i tako dalje nego da uvek moramo imati u vidu da ovaj REKOM mora da uspe. U suprotnom neće uspeti, neće ga usvojiti svih sedam vlada ili parlamenata. (Jasna Bogojević, aktivistkinja nevladinih organizacija iz Srbije, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, 29.-30. maj 2009. Budva, Crna Gora)

Uzroci, političke implikacije, počinioci, to su drugorazredne stvari, nevažne, ne one koje treba zanemariti nego izvedene. One dolaze na red posle i ono jedino gde može REKOM sebi uzeti puni mandat je stvar što se tiče iskaza žrtava kroz njihova usta, detektiranja što se dogodilo, da istjera stvar do kraja. (Srđan Dvornik, aktivista za ljudska prava, Hrvatska, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

Smatram da bi Komisija trebalo da se više bavi pitanjima činjenica nego samih pravnih kvalifikacija određenih kršenja. Komisija ne bi trebalo da ulazi u pravne implikacije već bi trebala da samo navede vrstu kršenja u smislu otmice, ubistva, silovanja i tako dalje, dok za pitanja sudskog gonjenja naravno da se pretpostavlja da bi se time trebalo da bave sudovi i sudske vlasti. (Howard Varney, Međunarodni centar za tranzicionu pravdu, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

REKOM treba da se bavi izbrisanim iz državljanstva Slovenije.

Radi se o izbrisanim građanima Republike Slovenije i da shvatite kako je to veliki problem moram vam reći da je još uvek 12.000 ljudi počišćeno iz Slovenije. Ne bih da minimalizujem teže slučajeve koji su se dogodili u Jugoslaviji sa oružjem ali da se i takva krivična dela preganjaju, ne znam da li je to pravi izraz, već sam zaboravio srpsko-hrvatski jezik, da i takve stvari uđu u interesovanje REKOM-a. (Aleksandar Todorović, Civilna inicijativa izbrisanih, Slovenija, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

37.4. Radionica: *Javno slušanje* i *Odnos prema izvršiocima ratnih zločina i drugih teških kršenja ljudskih prava*

U debati je učestvovalo 75 učesnika Petog foruma za tranzicionu pravdu, među kojima je bilo 25 predstavnika udruženja/udruga porodica žrtava iz regije. Pored sugestija i predloga u vezi sa temama radionice, nekoliko učesnika iznelo je mišljenje da je prioritet utvrditi uzroke rata i zločina[2], a predstavnici srpskih udruženja su ukazali da su Srbima potrebne garancije da će sve žrtve biti jednako tretirane[3]. Moderatori debate bili su Tea Gorjanc-Prelević (Akcija za ljudska prava, Crna Gora) i Dinko Gruhonjić (Nezavisno udruženje novinara Vojvodine, Srbije).

Javno svedočenje žrtava otvara prostor za katarzu i saosećanje.

Ono zbog čega su po mom mišljenju javna slušanja vrlo važna, kada govorimo pre svega o empatiji, jeste činjenica da recimo već pomenuti slučaj ubistva bošnjačkih mladića i snimka [Škorpioni] *koji su prikazale sve televizije u Srbiji, ono što sam ja uspeo da pratim u javnosti je proizvelo prvo šok, a potom i saosećanje sa tim žrtvama (...) Mislim da je REKOM praktično prva ozbiljna, a plašim se i poslednja prilika da se čuje glas žrtava.* (Dinko Gruhonjić, Nezavisno udruženje novinara Vojvodine, Srbija, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

Dakle javna saslušanja će biti jedna vrsta olakšanja, jedna vrsta katarze i naravno jedna vrsta vrlo dragocijene pomoći onima koji budu procesuirali ratne zločine. (Jusuf Trbić, Bošnjačka kulturna zajednica Preporod, BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

Ne znam da li ste čuli za Izbrisane Republike Slovenije? Dok god nismo mi počeli da svedočimo, lično mi nismo ništa napravili. Nije javnost znala za nas, nisu Slovenci saosećali sa nama, a kad smo počeli u javnosti da svedočimo i to, sa 5 posto potpore slovenačke javnosti došli smo na 45 posto. (Irfan Beširević, Socijalni centar, Rog, Slovenija, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

Mislim da je jako važno da vidimo žrtve sa imenom i prezimenom sa licem, sa suzama, sa bolom, ma koliko to bilo teško ali to je jedini način da možda dođemo sebi posle svih ovih godina i da možda naša deca mogu da krenu da rade nešto drugo na ovim prostorima, a da se stalno ne vraćamo i ne vrtimo u krug. (Ljiljana Stojanović, Centar za demokratiju i razvoj juga Srbije, Srbija, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Što se tiče javnih svedočenja hteo bih da kažem da je to pravo, da ostavlja veoma veliki utisak na

2 Ibrahim Čekić, bivši politički osuđenik iz Crne Gore: *Mislim ovo što vi pokušavate baviti se posledicama da je to jako velika greška jer pre svega ja mislim da se ovde treba baviti uzrokom, odnosno uzrokom svega onoga što je dovelo da mi danas imamo Srebrenicu, Dubrovnik, Bijeljinu, šta ja znam, Sarajevo i tako dalje.*

3 Milena Parlić, Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija: *Za nas je vrlo važno da bude indivudualizacije zločina, da uopšte nema politike u REKOM-u, da to uopšte ne postoji. Znači da sve žrtve budu jednake, to je najvažnije za nas.*

sve, sve ljude oko nas i ljude u regionu (...) (Ljubiša Filipović, Udruženje porodica kidnapovanih, nestalih i ubijenih od 1998. do 1999. na Kosovu i Metohiji Crveni božur, Crna Gora, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

Pojam žrtve treba definisati u skladu sa standardima ljudskih prava.

Žrtva [je]svaki pojedinac ili grupa nad kojom je izvršen zločin, odnosno žrtva je građanin prema kome je izvršen bilo koji vid nasilja motivisan zločinačkim i nečovečnim činom ili djelovanjem suprotnim međunarodnim usvojenim standardima koji garantuje ostvarivanje ljudskih prava. (Velija Murić, Crnogorski komitet pravnika za ljudska prava, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

Treba upreti prstom ko je organizator svega ovoga, treba napraviti razliku među žrtvama. Jedno je žrtva koja je ubijena na svom kućnom pragu, drugo je onaj ko je došao na tuđe da traži nešto i tako dalje i tako dalje. (Ibrahim Čikić, bivši politički zatvorenik, Crna Gora, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Žrtva je istovremeno i onaj ko je poginuo na svome pragu, a istovremeno žrtva su i oni koji su izbjegli i proterani iz svojih kuća, znači nisu poginuli. Znači pojam žrtve je mnogo, mnogo višeslojan i mislim da će u radu REKOM-a, pogotovo u javnom govoru, da se ne naprave vrednosna izjednačavanja tamo gde ne smeju postojat. (Esad Kočan, nedeljnik Monitor, Crna Gora, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

Javna slušanja ne treba da budu ograničena samo na žrtve.

Ja sam mišljenja da treba saslušati sve koji žele da daju iskaz jer mi nismo u stanju niti smo pozvani da cijenimo da li je neko zločinac ili nije. Naravno, pri tome treba obezbediti jedan mehanizam, možda nije pravi termin, zaštite svedoka. Jusuf Trbić, Bošnjačka kulturna zajednica Preporod, BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

Što se tiče počinilaca ja mislim da oni isto tako pate, imaju dosta trauma i da priče žrtava mogu da ih podstaknu da i oni ispričaju i što smatram jako važnim da se u toku pričanja priča ne trve, ne vrijeđaju se, da priča bude onakva kakva je i da se stvori jedan prostor za pričanje, da ima prostor za sve priče. (Teufika Ibrahimefendić, Viva žene, BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

Da bismo saznali gde su nestali, da onima koji nisu jako krivi, da su imali manje krivice, da nisu baš bili jako veliki ratni zločinci, da možda treba usvojiti tu klauzulu da im se omogući da javno svedoče, da javno iznesu ono u čemu su učestvovali, direktno ili indirektno, da bismo došli do istine. (Nada Dabić, Esperanca, Srbija, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30. maj 2009.)

Naime treba različito posmatrati one koji su zločin izvršili izvršavajući naredbe, dakle poštujući naredbe svojih starešina ili pak političke stavove ili nacionalne stavove od onih koji su to, praktično u svoje ime vršili vodeći se zločinačkim hirom. (Velija Murić, Crnogorski komitet pravnika za ljudska prava, Crna Gora, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 28. - 29. maj 2009.)

Među pripadnicima vojske i policije, svuda ima onih koji imaju jaku potrebu da u određenim uslovima i da u vezi sa određenim strašnim slučajevima govore. Ne javno - pokazuje se da kad god govore javno da se to završava užasno [po njih](*...) Ali ako mi uspemo da napravimo drugačiju klimu, da to bude klima podrške za one koji javno govore, svedoče o zločinima, onda bi verovatno i njima bilo lakše da se prijave i da onda u okviru ovih javnih slušanja govore o zločinima.* (Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Srbija, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 28. - 29. maj 2009.)

U odabiru žrtava koje će javno svedočiti prednost treba dati žrtvama čiji iskaz mogu da potkrepe svedoci.

Mislim da ne treba praviti selekciju, ja mislim da treba ustvari one ljude koji imaju neke želje da kažu to javno, da kažu to javno, ja ne bih stvarno pravila selekciju po načinu kako mogu da kažu, važna je želja da ti ljudi učestvuju. (Ljupka Kovačević, Anima, Crna Gora, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 28. - 29. maj 2009.)

Ja sam za to da se saslušavaju i žrtve i svedoci i mislim da kad budemo vodili računa o selektiranju onih koji će javno govoriti, da prednost treba dati žrtvama čije svedočenje odnosno čiji iskaz mogu da potkrepe svedoci. (Dragoljub Duško Vuković,

novinar iz Crne Gore, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 28. - 29. maj 2009.)

Mislim da bi se posebno morale saslušati žene, žrtve silovanja. (Sonja Radošević, slobodna novinarka, Crna Gora, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Crna Gora, 28. - 29. maj 2009.)

Žrtve treba slobodno da svedoče a ne da se ispituju kao pred sudom.

Mislim da treba dozvoliti da slobodno govore i da ne treba da ima formu nekog istraživačkog postupka. Prosto što ljudi u tom nekom govoru kažu to treba poštovati. Neki možda mogu i manje i više ali smatram da ne treba da se ispituju (...) (Ljupka Kovačević, Anima, Crna Gora, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 28. - 29. maj 2009.)

Postoji dilema da li žrtve treba javno da imenuju počinioce.

Da li imenovati, to je isto dilema, da li imenovati počinioce ili ne, ja smatram u javnom saopštavanju, u javnom svedočenju ne, ali pošto neće sva svedočenja biti javna mislim da treba te podatke komisija da prosto ima. (Ljupka Kovačević, Anima, Crna Gora, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 28. - 29. maj 2009.)

Dakle ako bi taj REKOM iz činjenične građe uspostavio dovoljno ostalih dokaza u toj situaciji, on bi u suštini mogao mirne duše da imenuje te počinioce i ja mislim da bi u takvim slučajevima i trebalo da to učini. (Tea Gorjanc-Prelević, Akcija za ljudska prava, Crna Gora, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 28. - 29. maj 2009.)

Ja sam imao priliku da saslušam mnogo ljudi koji su pominjali imena onih koji su zločine izvršili. Naravno razlika između onoga da li je čovek koji govori čuo za nešto ili je svedok koji je vidio, što bi se reklo svojim očima. Ukoliko on na taj način pomene počinioce ili one koji su umješani, onda valja obezbediti tim ljudima da na neki način odgovore. (Jusuf Trbić, Bošnjačka kulturna zajednica Preporod, BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 28. - 29. maj 2009.)

Iz pozicije profesionalnog novinara (...) moram da kažem da je vrlo opasno baratati imenima počinilaca ako nemamo dokaze za to. Jer onda ulazimo u potencijalnu zonu klevete i tako dalje i možemo doći u situaciju da žrtve zbog toga što eventualno ne mogu da dokažu da je neko počinilac zločina, budu tužene od onih koji su izvršili zločin ili navodnih izvršilaca zločina, a mi nećemo, ili komisija neće biti u prilici da ih zaštiti. (Dragoljub Duško Vuković, novinar iz Crne Gore, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 28. - 29. maj 2009.)

Upotrebljavanja imena počinitelja ili svedoka ili bilo kakvih imena, to zadire u principu u pravosuđe, legalne strukture svake države. Dakle da li ćemo u tom slučaju imati dva pravosuđa? Jedno civilno i jedno državno. Ili će se oni nekako nadopunjavati, pa biti nekako [REKOM postao] *javni servis institucija javnog tužitelja ili državnog tužitelja u procesuiranju ratnih zločina.* (Bruno Čavić, veteran iz Hrvatske, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 28. - 29. maj 2009.)

Dakle jedna stvar je ako neko tokom svog svedočenja to kaže, a drugo je da li ime stoji u izveštaju. U oba slučaja je važna količina dokaza. Jer pazite, vi možete da odgovarate za klevetu, odnosno vi se oslobađate optužbe za klevetu ako ste imali dovoljno osnova da poverujete u istinitost onoga što ste pričali. Dakle ako bi taj REKOM iz činjenične građe uspostavio dovoljno ostalih dokaza u toj situaciji, on bi u suštini mogao mirne duše da imenuje te počinioce i ja mislim da bi u takvim slučajevima i trebalo da to učini. (Tea Gorjanc-Prelević, Akcija za ljudska prava, Crna Gora, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 28. - 29. maj 2009.)

Porodice žrtava treba da odluče o amnestiji počinilaca.

Treba amnestirati sve one koji čine dobro, one koje treba nagraditi. Mislim da naše porodice moraju same odlučivati o tome da li bi amnestirale. Bog će kazniti sve one koji su zlo činili, a svaki zločinac ima ime i prezime. (Verica Tomanović, Udruženje porodica kidnapovanih i nestalih lica na Kosovu i Metohiji, Srbija, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 28. - 29. maj 2009.)

Postoji dilema da li treba pozivati predstavnike institucija da javno svedoče.

Da li održavati javna saslušanja predstavnika institucija, ja mislim da ne. (Ljupka Kovačević, Anima,

Crna Gora, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 28. - 29. maj 2009.)

Što se tiče pitanja da li održavati javna saslušanja predstavnika institucija, mislim da je to vrlo relevantna stvar jer ako bi uspeli da javno saslušavamo predstavnike institucija na taj način bi uspostavili jedan specifičan kontakt sa njima, odnosno institucijama koje treba institucionalno da se bave ratnim zločinima, reparacijama, oštećenima i tako dalje. (Velija Murić, Crnogorski komitet pravnika za ljudska prava, Crna Gora, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 28. - 29. maj 2009.)

Ako treba da utvrdimo činjenice i ako je to jedan od načina da to uradimo, a da onda iz tih utvrđenih činjenica dođemo do nečega što će nas odvraćati, čak i neke naše potomke od činjenja ratnih zločina, onda sam za to da oni koji žele da govore zato što žele za sebe da obezbede neku amnestiju ili zato što žele da se pokaju i tako dalje, da operu svoju savest, za to sam da se tim ljudima da neka mogućnost da im se olakša ako govore istinu. (Dragoljub Duško Vuković, novinar iz Crne Gore, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 28. - 29. maj 2009.)

Nevladine organizacije i udruženja žrtava treba da ohrabruju žrtve da učestvuju u javnom slušanju.

Uloga nevladinih organizacija i udruženja žrtava u ohrabrivanju žrtava da svedoče, ovde je sad nekako direkcija da je u ohrabrivanju žrtava da svedoče. (Ljupka Kovačević, *Anima*, Crna Gora, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 28. - 29. maj 2009.)

38. Lokalne konsultacije sa udruženjima logoraša, zatvorenika, boraca i palih boraca o Inicijativi REKOM

Novi Travnik, BiH
6. jun 2009.

Konsultacije je organizirao Forum građana Tuzle, (BiH) na kojima su se prvi put susreli predstavnici hrvatskih i bošnjačkih udruženja logoraša iz lokalne zajednice. Učestvovalo je 24 predstavnika udruženja/udruga logoraša, porodica šehida, palih boraca, kao i jedno udruženje civilnih žrtava rata. Uvodničari su bili Vehid Šehić (Forum građana Tuzle, BiH), Eugen Jakovčić (Documenta, Hrvatska) i Bogdan Ivanišević (Međunarodni centar za tranzicionu pravdu). Najavu događaja objavio je Portal live.ba.

Za većinu učesnika REKOM je prilika da se sazna istina o tome šta se događalo na njihovom području, da o tome govore obični ljudi i da se zaustavi razdvajanje djece.

Zločini ne smiju [se] *zaboraviti, ali se moraju oprostiti jer učen sam od djetinjstva da se ljudskost očituje u tome koliko je čovjek sposoban i spreman da oprosti svome protivniku ili možda grubo rečeno neprijatelju. I stoga mislim da je REKOM prigoda za sve nas da na jedan način saznamo, upoznamo i kažemo o svemu onome što se događalo na ovim područjima.* (Anđelko Kvesić, Hrvatska udruga logoraša Kantona Središnja Bosna, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima logoraša, zatvorenika, boraca i palih boraca, Novi Travnik, BiH, 6. jun 2009.)

Pomozite vi nama da mi se formiramo odnosno uvrsti nas u zakon kao logoraše jer Savez logoraša BiH nismo regulisali svoj status kao logoraši. Znači sad vi nama pomognite to a mi tada nećemo imati protiv ništa niti sad imamo. Nek formiraju, inicijativa je dobra treba nam (...) Ne treba zaboraviti recimo da su kod nas i djeca razdvojena, ne treba onaj kasniti sa formiranjem tih komisija to treba što prije da se i dalje ne stvara jaz između nas odnosno između djece, jer pazite jedno je školovanje kod Bosanaca, drugo je školovanje kod Hrvata, jedno je školovanje kod Srba, čak mi nemamo ni zakona o obrazovanju. (Husein Plivčić, Udruga logoraša općine Vitez, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima logoraša, zatvorenika, boraca i palih boraca, Novi Travnik, BiH, 6. jun 2009.)

Mi smo za osnivanje jedne regionalne komisije upravo iz tog razloga što jedna komponenta ne želi surađivati sa drugom komponentom, tu je nama problem, ne narod obični, nego predsjednici i političari (...) Pustite logoraše, pustite porodice poginulih boraca, pustite invalide da kažu ono što njih boli toj komisiji. Dajte da se formira ova komisija i riješen će biti problem, veliki problem kod nas. (Mirsad Dizdar, Savez logoraša Bosne i Hercegovine, Udruga logoraša Jajce, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima logoraša, zatvorenika, boraca i palih boraca, Novi Travnik, BiH, 6. jun 2009.)

Naši se mučitelji slobodno šetaju čak se nalaze i na visokim pozicijama i visoki su dužnosnici u ovoj vlasti koja ne radi nikako dobro za nas stradal-

nike domovinskog rata. Jako je bitno napomenuti da sudstvo i tužilaštvo ama baš ništa ne rade u BiH po pitanju stradalnika domovinskog rata, a nas posebice logoraša. Smatram da osnivanje ove regionalne komisije će doći do dokazivanja pravde i istine i ostvarivanje nas logoraša koji nam ta naša prava koja nam pripadaju po Ženevskoj konvenciji. (Marko Krajina, Hrvatska udruga logoraša iz Fojnice, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima logoraša, zatvorenika, boraca i palih boraca, Novi Travnik, BiH, 6. jun 2009.)

Što se tiče ove inicijative zaista je pozdravljam i mislim da treba ići iz stajališta žrtve jer aparat vlasti da je mogao riješiti ovaj problem odnosno da je htio riješiti dosad bi ga jel riješio. Tako da zaista pohvaljujem, samo kroz dijalog ali konstruktivan dijalog ćemo doći valjda jednog dana do jednog zaista demokratskog društva a osnovni temelj demokratskog društva jeste civilno društvo, to su upravo građani koji se udružuju u ostvarivanju zajedničkih ciljeva. (Sandra Velta, Hrvatska udruga logoraša iz Busovače, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima logoraša, zatvorenika, boraca i palih boraca, Novi Travnik, BiH, 6. jun 2009.)

Mojim potpisom izjave, moga udruženja, imate blagoslov 150 ljudi. Ja sam 151-vi. Znači 151 glas imate ovim mojim potpisom izjave sa moje strane. (Petar Madacki, Udruga hrvatskih političkih zatvorenika, Kiseljak, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima logoraša, zatvorenika, boraca i palih boraca, Novi Travnik, BiH, 6. jun 2009.)

Udruženja logoraša treba zajednički da vrše pritisak na vlasti da formiraju REKOM.

Udruženja sa istim ciljem, sa istim nazivom, imaju svoje različite predznake i oni obično su suprotstavljeni jedni drugima (...) Samim tim svojim ponašanjem pomažu vlastima kojima je zaista cilj da ne uđemo u sistem države (...) Mogla bi se stvoriti jedna krunska organizacija gdje bi se moglo eventualno za ostvarivanje svojih i prava, i istina i ciljeva, zajednički da nastupimo jer zaista je prepreka tu među nama. (Miralem Aletić, Udruženje logoraša opština Busovača, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima logoraša, zatvorenika, boraca i žrtava rata, Novi Travnik, BiH, 06. jun 2009.)

Logoraš je logoraš. Ako ćemo ući u zakon idemo zajednički. Problemi isti, rane iste, mi imamo slobodu prava govora, vjeroispovijesti, možda je tučen i pretučen isto kao i ja. U čemu je razlika? Zašto moramo biti razdvojeni? Politici nacionalnih stranaka odgovara da je to tako, odgovara jednom Zagrebu, odgovara jednom Beogradu. I šta ko ispašta, mi ispaštamo. (Tahir Tahirović, Udruženje logoraša opštine Busovača, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima logoraša, zatvorenika, boraca i palih boraca, Novi Travnik, BiH, 6. jun 2009.)

Tu politiku mi smo legalizirali na izborima, mi svakim izborima politici dajemo moć. Ne dolaze oni sami, znači ovdje je bitno da mi kao građani, kao ljudi, kao ljudska bića ocijenimo da li mi imamo kapaciteta, da li imamo snagu da li mi imamo toliko morala u sebi da počnemo o tome na jedan ljudski civilizovani način govorit o zločinu svakom, bez obzira s koje strane činjen i od koga je činjen. (Fuad Kečo, Udruženje Demobilisani borci, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima logoraša, zatvorenika, boraca i palih boraca, Novi Travnik, BiH, 6. jun 2009.)

Kako iznaći puteve da naše političare koji nemaju volju da nam pomognu, da formiraju takvu komisiju? Jer im to ne ide u prilog. Dakle, nemojmo govoriti ko će finansirati, ko će biti član, prvo hajdemo pronaći prave puteve kojima ćemo stići do toga da izvršimo pritisak na predstavnike zakonodavne i izvršne vlasti da donesu zakonom da će uopće biti formirana komisija. (Anđelko Kvesić, Hrvatska udruga logoraša Kantona Središnja Bosna, Lokalne konsultacije sa udruženjima logoraša, zatvorenika, boraca i palih boraca, Novi Travnik, BiH, 06. jun 2009.)

Neki učesnici smatraju da članovi REKOM treba da budu stručnjaci i pojedinci koji su u stanju da saslušaju i žrtvu i počinioca, neovisno od nacionalne pripadnosti, a neki su sigurni da žrtve treba da budu među članovima.

U toj komisiji što vi kažete, znate ko treba da sjedi. Ljudi koji nisu bili ranjeni, ljudi koji nisu bili zatvoreni ni zatočeni, ljudi koji nisu učestvovali u ovom prokletom sukobu razumijete, jer ovdje je svako sa svakim ratovao (...) U komisiji po meni treba da budu ljudi koji su kako bih se izrazio apatični od svih mogućih sukoba. (Petar Madacki, Udruga hrvatskih političkih zatvorenika iz Kiseljaka, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima logoraša, zatvorenika, boraca i palih boraca, Novi Travnik, BiH, 6. jun 2009.)

Mislim da tu regionalnu komisiju trebaju da sačinjavaju stručni ljudi koji nisu bolesni po pitanju nacije (…) Uzmite ljude u komisiji prvo stručnjake, da imaju živaca prvenstveno saslušati te osobe prema kojima je učinjena nepravda, da imaju

snage i volje da saslušaju i onu optuženu stranu i uzmite ljude prvenstveno ko neće gledat s druge strane stola kako se čovjek zove po imenu nego šta je doživio i šta trebamo mi uraditi na ime pomirenja. (Matija Jakšić, Udruga logoraša Domovinskog rata iz Jajca, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima logoraša, zatvorenika, boraca i palih boraca, Novi Travnik, BiH, 6. jun 2009.)

Ja vas pozdravljam za ovo formiranje komisije, stvaranje te komisije i da će pravosuđe donijeti svoje odluke. U ovoj komisiji treba da budu, neko od članova [porodica] poginulih, šehida, obitelji koji je izgubio nekoga svoga dragog, da uđe neko od stradalnika rata, logoraša, bilo koje to komponente, Srbin, Hrvat, Musliman i da uđe, da bude član, ako postoji mogućnost, jer metoda vlastite kože je sasvim nešto specifično. (Marjan Krajina, Udruga hrvatskih logoraša i zatočenika iz Fojnice, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima logoraša, zatvorenika, boraca i palih boraca, Novi Travnik, BiH, 6. jun 2009.)

Udruženja treba da pomognu rad komisije podacima i dokumentima koje posjeduju.

Što se tiče dokumentacije, što se tiče cifara, što se tiče grubog papira i neke statistike mislim da svi predsjednici udruga imaju određenu dokumentaciju i moraju da imaju što bi olakšalo komisiji posao. (Tahir Tahirović, Udruženje logoraša opštine Busovača, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima logoraša, zatvorenika, boraca i palih boraca, Novi Travnik, BiH, 6. jun 2009.)

Postoji strah da će biti zloupotreba ako države finansiraju rad REKOM.

Iz kojih sredstava će se finansirati ako vlasti formiraju komisiju znači sredstva će biti obezbjeđena od države, onda nas kao zatočenike, zarobljenike nigdje neće biti. Onda će se zaposliti kojekakvi od ministara familija, doministara, zaposliće se vozači, a mi ćemo i dalje kuburiti ko što kuburimo i danas dan. (Ređo Isić, Udruženje logoraša općine Travnik, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima logoraša, zatvorenika, boraca i palih boraca, Novi Travnik, BiH, 6. jun 2009.)

Izražena je sumnja da će komisija pomoći da logoraši budu obeštećeni.

Srednjebosanski kanton je jedini kanton sa specijalnim režimom. Morate uplatiti da bi vas ocijenila komisija i na kraju, po završetku rada komisije vi dobijate pozitivan ili negativan odgovor. Platite 28KM, ali nećete dobiti pozitivan odgovor jer oni traže ljekarske nalaze iz perioda rata, znači ´92-´93. A kome je bilo na um palo po izlasku iz logora da ide ljekaru, molim vas? I ko to garantuje da će ova koalicija, mislim komisija, pomoći ljudima, pomoći logorašima, znači da ljudi budu obeštećeni. (Ređo Isić,Udruženje logoraša općine Travnik, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima logoraša, zatvorenika, boraca i palih boraca, Novi Travnik, BiH, 6. jun 2009.)

Najvažnije je da se pronađu grobnice i nađu posmrtni ostaci onih kojih nema.

Mrtva glava, čini mi se da je u ovoj cijeloj priči, cijelom društvu BiH, bar na kojem sam ja području, a i šire, najmanje vrijedi mrtva glava(...) Materijalna prava su ugrožena kod sviju ali nešto je najvrednije, što je jedan od vas govornika rekao, znati gdje je grobnica, da se to otkrije, gdje je ko nestao, a mrtav je. To je najbitnije, a danas u ovoj priči, ja se izvinjavam logorašima, oni jesu dobili udarac, ali udarac je najveći nama žrtvama koji samo na pomisao da ja nemam više svog sina. (Kulaš Haso, Udruženje porodica šehida i poginulih boraca Armije BiH, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima logoraša, zatvorenika, boraca i palih boraca, Novi Travnik, BiH, 6. jun 2009.)

Ja bih pozdravila ovu ideju o formiranju komisije iz razloga toga znači da se pronađu nestali da se zadovolji žrtve a to su porodice znači poginulih i nestalih. (Zilha Imamović, Organizacija porodica šehida i poginulih boraca Kiseljak, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima logoraša, zatvorenika, boraca i palih boraca, Novi Travnik, BiH, 6. jun 2009.)

39. Lokalne konsultacije s civilnim društvom o Inicijativi REKOM

Leskovac, Srbija
11. jun 2009.

Konsultacije je organizovala nevladina organizacija Žene za mir iz Leskovca (Srbija). Bilo je 30 učesnika: 21 aktivista nevladinih organizacija, dva člana Demokratske stranke, jedan član Srpskog pokreta obnove, predstavnica veterana, jedna predstavnica opštinske vlasti, i dve novinarke, aktivistkinje nevladinih organizacija. Uvodničari su bili Maja Pešić (Žene u crnom, Srbija), Nataša Kandić (Fond za humanitarno pravo, Srbija) i Staša Zajović (Žene u crnom, Srbija). Debatu je moderirala Jelena Cakić, aktivistkinja Žena za

mir, iz Vlasotinca. Konsultacije je pratio Bogdan Ivanišević, Međunarodni centar za tranzicionu pravdu. Svi učesnici su podržali inicijativu za osnivanje REKOM. O konsultacijama su izvestili TV Leskovac, TV Studio MT, TV K1, JUGpress.com.

U REKOM-u ne treba da bude predstavnika vlasti niti članova političkih partija.

Niti treba da se dogodi da bude [u REKOM-u] neki predstavnik vlasti. Ja to stalno napominjem na ovim skupovima jer ta komisija ne bi imala onu težinu kao kada su u njoj nezavisni intelektualci, poznate ličnosti, ličnosti sa neukaljanim integritetom tako da veoma dobro i vrlo pažljivo treba da se vodi računa kada se predlažu ljudi koji bi bili u toj komisiji za istinu. (Dobrosav Nešić, Odbor za ljudska prava, Leskovac, Srbija, Lokalne konsultacije sa civilnim društvom, Lekovac, Srbija, 11.jun 2009.)

Od izuzetnog značaja da u toj komisiji ne budu predstavnici vlasti, onog trenutka kada predstavnici vlasti uđu u tim regionalnim komisijama, uvek će da oskrnave sve živo iz prostog razloga što ne postoji gora fela ljudi kao što su političari. (...) Zbog toga mislim da treba apsolutno ljudi od integriteta, ljudi koji su u svojoj oblasti dokazani, koji ne pripadaju ni jednom stranačkom okruženju niti su predstavnici nekakvih partija da budu članovi komisije. (Vjačeslav Nešić, Gradski odbor Srpskog pokreta obnove u Leskovcu, Srbija, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Leskovac, Srbija, 11. jun 2009.)

Veteranima smetaju generalizacije o njima, ne poriču da je bilo onih koji su ubijali i pljačkali ali i među njima ima žrtava.

*Među veteranima takođe ima mnogo žrtava, ima tu stavova koje sam ja sada ovako pohvatala, ima puno generalizacije što njima takođe smeta, ne poriču naravno da je bilo onih koji su krali, pljačkali, ubijali i tako dalje ali to ne znači da su svi veterani to radili. (*Vesna Karanfilović, Udruženje Veterani Srbije za mir, Srbija, Lokalne konsultacije sa civilnim društvom, Leskovac, Srbija, 11. jun 2009.)

Dokle god ne progovorimo o tome šta se desilo, mi smo saučesnici.

Ja ću vas podsetiti koliko su se zabeleli krovovi sa satelitskim antenama u Leskovcu u vreme kosovskog boja, ovog iz 1999. godine. Mislite li da je neka od tih antena bila kupljena? Meni su na ulici nudili koji god hoću auto za stotinu maraka. Dok budemo ćutali o tome mi ćemo biti saučesnici u tome. (Srđan Dimitrijević, Pokret za Leskovac, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Lekovac, Srbija, 11. jun 2009.)

Trebalo bi od najsitnijih, znači, paljenja, uništavanja tuđe imovine, sve to staviti pod ingerenciju REKOM–a i videti ko, zašto, zbog čega i u čije ime je radio. (Aleksandar Mihajlović, Demokratska stranka, Srbija, Lokalne konsultacije sa civilnim društvom, Leskovac, Srbija, 11. jun 2009.)

Treba precizno utvrditi ko se sve može smatrati žrtvom. Ne smeju se zaboraviti prisilno mobilisane izbeglice i građani, kao i dezerteri koji su završavali u zatvorima.

Mislim da je jako važno ne zaboraviti izbeglice koji su bili prosto lovljeni po Makedoniji i vraćani na ratišta u Hrvatskoj i u Bosni. I mislim da možda treba obratiti pažnju i na one ljude koji nisu hteli da idu na ratište, ali su bili na razne načine primoravani ili su završavali u zatvorima. (Ljiljana Stojanović, Centar za demokratiju i razvoj juga Srbije, Srbija, Lokalne konsultacije sa civilnim društvom, Leskovac, Srbija, 11. jun 2009.)

Mandat REKOM treba da obuhvati vreme pre početka rata u Sloveniji.

Početak sukoba koji nama plasiraju, recimo, ili koji sam ja imao ono prilike da saznam je bila priča paljenja jugoslovenske zastave na fudbalskoj utakmici '89. Znači, ne možemo se vezivati opet za to, za tu Sloveniju '91. godine, to je krenulo mnogo, mnogo ranije. (Nebojša Kitanović, Srpski pokret obnove, Srbija, Lokalne konsultacije s civilnim drušvom, Leskovac, Srbija, 11. jun 2009.)

Od REKOM se očekuje da posveti pažnju evideniciji ubijenih i nestalih Roma. Pitanje je da li to što Romi u Makedoniji još uvek nemaju dokumenta spada u mandat REKOM.

Veoma se malo govori o tome, o tim nestalim Romima i ubijenim Romima. Niko to ne istražuje, koliko se ja, koliko se ja, ja se izvinjavam ako je tako (...) Romi koji su izbegli u Makedoniju još uvek nemaju nikakva dokumenta. (Ašim Saitović, Skupština opštine Leskovac, Srbija, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Leskovac, Srbija, 11. jun 2009.)

Nevladine organizacije, članice Koalicije za REKOM treba da kontaktiraju lokalne vlasti

i da podstaknu njihovo uključivanje u proces konsultacija.

Prvo mi kao članice [Koalicije], *kao predstavnici tih nevladinih organizacija napravimo kontakt sa lokalnim predstavnicima, sa zvaničnicima naših gradova, a da onda na osnovu naših zaključaka o tome da li su oni zainteresovani za aktivno uključivanje u rad* [KO] *REKOM–a krenemo u tom smeru.* (Jasmina Mitrović, Demokratska stranka, Srbija, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Leskovac, Srbija, 11. jun 2009.)

O amnestiji počinilaca, koji bi se pokajali i dali podatke o masovnim grobnicama, treba da odluče porodice žrtava.

Mislim da je veoma važno kakav bi bio odnos žrtava, porodica žrtava prema toj činjenici da bi trebalo i počinioci da budu uključeni u čitavu priču. Prosto i oko te ideje da ljudima koji bi otkrili neke istine o masovnim grobnicama ili o tome gde se nalaze ljudi koji su još uvek nestali na teritoriji bivše Jugoslavije da budu amnestirani. Nisam sigurna koliko bi taj deo o uključivanju počinioca naišao na razumevanje žrtava. (Ljiljana Stojanović, Centar za demokratiju i razvoj juga Srbije, Srbija, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Leskovac, Srbija, 11. jun 2009.)

Transparentnost procesa je veoma važna. Srbi moraju da se uvere da nisu samo oni krivi.

Ta transparentnost kroz sve vidove, i elektronske medije i okrugle stolove, da se ljudi, bilo bi jako važno i da to mediji proprate, da se stekne utisak da nisu samo Srbi krivi, da nisu samo (...) Mislim da bi se ljudi i opustili, možda lakše i prišli. (Valentina Vukosavljević-Pavlović, Fond za razvoj grada Leskovca, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Leskovac, Srbija, 11. jun 2009.)

REKOM ne treba da izbegava počinioce. Njihovo priznanje je veoma važno.

Žrtve uvek imaju jedan subjektivan odnos prema događaju (…) S tim u vezi ne treba izbegavati i počinioca, treba ga juriti, goniti da i on sam, kao što kažete, da prizna zločin… nisam ja mislio da se počinioci uključe tako nego da se prilikom rada komisije, znači, čuje i ta strana, da se kad žrtva uputi na nekog, da komisija dođe do njega i da nastavi svoje istraživanje, znači da i tu dođe do podataka koji će dati celovitu istinu. (Živojin Tasić, profesor književnosti iz Leskovca, Srbija, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Leskovac, Srbija, 11. jun 2009.)

40. Lokalne konsultacije s mladima o Inicijativi REKOM

Novi Sad, Srbija
12. jun 2009.

Konsultacije su organizovali Fraktal (Srbija) i Program za dijalog mladih (Srbija). Učestvovalo je 18 mladih: predstavnika nevladinih organizacija iz Vojvodine, tri učesnika iz podmlatka političke partije i jedna učesnica iz pokrajnskih vlasti. Učesnici su pretežno iz Novog Sada, Subotice i Kikinde. Prikazani su delovi filma *Suočavanje sa istinom: Komisije za istinu i društva u tranziciji* (primeri iz Južne Afrike i Maroka). Uvodničari su bili Marijana Toma (Impunity Watch), Mario Mažić (Inicijativa mladih za ljudska prava u Hvatskoj) i Maja Leđenac (Nezavisno društvo novinara Vojvodine, Srbija), a moderatori skupa Srđan Vezmar (Program za dijalog mladih, Srbija) i Filip Pavlović (Fraktal, Srbija). Najavu konsultacija objavili su dnevni list Danas i MINA.

Regionalni pristup utvrđivanju činjenica o zločinima važan je zbog odgovornosti koju kao društvo imamo prema žrtvama.

Jako je važno osnivanje ovakve komisije i utvrđivanje činjenica zbog odgovornosti koje imamo prema preživelima i prema samim svojim društvima u kojima živimo. Te su činjenice dosta kompleksne i jedini način na koji one mogu da se sagledaju jeste taj regionalni pristup. Fokusiranje na žrtve u regionalnom konceptu briše granice između tih žrtava, izjednačava ih i tada žrtve postaju naše. (Maja Leđenac, Nezavisno društvo novinara Vojvodine, Srbija, Lokalne konsultacije s mladima, Novi Sad, Srbija, 12. jun 2009.)

Prvenstveno REKOM treba da se bavi interesima žrtava.

Postoje najmanje tri vrste interesa kada su u pitanju komisije: zločinci bi da izbegnu kaznu i javna poniženja, komisija bi da se igra pravde i pravičnosti, tako mi se čini, a žrtve bi da saznaju istinu (...) Jako je teško naći zlatni presek da ni jedna strana ne bude oštećena. A mislim da prvenstveno komisija i članovi komisije treba da obrate pažnju na žrtve jer mislim da je ovo najviše njihova priča. (Dejan Rašeta, Program za dijalog mladih, Srbija, Lokalne konsultacije s mladima, Novi Sad, Srbija, 12. jun 2009.)

Javnost treba da bude pripremljena za osnivanje REKOM i preko pozitivnih primera iz iskustva drugih društava.

Uložiće se veliki trud mladih i javnosti da se izvrši pritisak i onda se opet ta inicijativa stavlja u ruke predstavnicima institucija i postoji mogućnost da se to blokira. Ne znam kako predviđate da sprečite to, da se ponovo ne vrati na političarenje i strančarenje(...) Pre nego što se pređe na osnivanje komisije, ona će bolje raditi i imati bolje rezultate ako se javnost bolje pripremi za to. Smatram da bi to podrazumevalo promociju pozitivnih primera iz sveta, da ljudi ovde vide da je to normalno da neko odgovara za svoje postupke. (Ruža Helać, Fond za razvoj neprofitnog sektora Autonomne pokrajine Vojvodine, Srbija, Lokalne konsultacije s mladima, Novi Sad, Srbija, 12. jun 2009.)

Garantujem da pola studenata ne zna tačno šta je to Srebrenica. Jer mi smo kao civilni sektor, mi smo obavešteni i baš zbog toga mi nismo svesni koje neznanje i neobaveštenost vlada, znači mi to ne znamo. Zato su bitni mass mediji, zato je bitno da vi na RTS-u, na velikim kanalima, medijskim kućama, puštate te priče jer ne smemo da zapostavimo neobaveštenost. (Ana Marija Popović, Timska inicijativa mladih, Srbija, Lokalne konsultacije s mladima, Novi Sad, Srbija, 12. jun 2009.)

REKOM treba da se bavi novinarima koji su učestvovali u ratnoj propagandi.

I REKOM mislim da treba da ukaže na to koji su novinari bili ti koji su vršili ratnu propagandu i huškali na vršenje pojedinih zločina. (Srđan Vezmar, Program za dijalog mladih, Srbija, Lokalne konsultacije s mladima, Novi Sad, Srbija, 12. jun 2009.)

Inicijativa REKOM je prilika da svako društvo ispravi svoje greške i počisti u svom dvorištu.

Zapravo mislim da je jedan od glavnih motiva za izbegavanje suočavanja sa prošlošću na tom nekom političkom i međunarodnom nivou, je, možda bih čak se usudio da kažem, određena iluzija da se krnji imidž ovog društva i društava u regionu ili da se krnji imidž i da se stvara loš imidž same države(...) Mislim da samim procesom možemo da dokažemo da smo prevazišli određene probleme i da imamo određenu društvenu zrelost. (Filip Pavlović, Fraktal, Lokalne konsultacije s mladima u Vojvodini, Novi Sad, Srbija, 12. jun 2009.)

Mi se vodimo kao agresori i ne bije nas baš najbolji glas u svetu, odnosno u medijima. Tako da trebali bismo prvo da ispravimo svoje greške, a njihove greške, mislim hrvatske greške, pogreške, kako već da ih nazovem, da prepustimo njima. Znači, prvo treba da počistimo smeće ispred svojih vrata, da rešimo naše probleme i da toliko koliko ublažimo sliku u svetu o našoj zemlji. I samim tim bi poboljšali celokupnu situaciju. (Mile Novaković, Udruženje Sigo ando Them, Srbija, Lokalne konsultacije s mladima, Novi Sad, Srbija, 12. jun 2009.)

Najvažnije za REKOM je podrška žrtava jer njih institucije ne mogu da ignorišu.

Onog momenta kada udruženja žrtava počnu da pritiskaju državu tu će da dođe (...) jer to su grupe ljudi koje vi možete neko vreme da izbegavate da pogledate, ali ne možete kompletno da ih ignorišete kada vam oni stoje na vratima institucija i zahtevaju određene stvari. I tu zaista vidim mogućnost da REKOM izađe na kraj sa eventualnim budućim problemima. (Marijana Toma, Impunity Watch, Srbija, Lokalne konsultacije s mladima, Novi Sad, Srbija, 12.jun 2009.)

REKOM treba da se bavi zločinima protiv civila, nestancima ali i ratnim zločinima protiv ratnih zarobljenika.

Treba da bude naglasak na nestancima, ali ja svakako mislim da treba da obuhvati sve zločine. Vremenski period da bude maksimalno do tri godine. (Jovana Kolarić, studentkinja iz Novog Sada, Srbija, Lokalne konsultacije s mladima, Novi Sad, Srbija, 12. jun 2009.)

Možda bi trebalo suziti mandat komisije na neke određene aspekte zločina zbog ograničenih kapaciteta našeg društva, da se ne bismo rasplinuli na sve aspekte zločina i onda ne bismo nigde stigli. (Ruža Helać, Fond za razvoj neprofitnog sektora Autonomne pokrajine Vojvodine, Srbija, Lokalne konsultacije s mladima, Novi Sad, Srbija, 12. jun 2009.)

Rat je rat. Puca se, ubijaju se, vojnik na vojnika. Ali kada vojnik puca na civila e to zaista nije humano i po meni nema nikakvog opravdanja. Prvo bi to trebalo da se reši i ostala masakriranja civila, ekshumacija grobnica kod Srebrenice i svugde gde je to bilo. Komisija bi trebala da dâ jedan rok koji ne bi trebalo da bude preterano velik, ja mislim negde između godinu i dve, i prvo bi to trebalo da se reši. To je, po meni, neko goruće pitanje. (Mile Novaković, Udruženje Sigo ando Them, Srbija, Lokalne konsultacije s mladima, Novi Sad, Srbija, 12. jun 2009.)

Ne treba da gubimo iz vida da su zločini nad ratnim zarobljenicima veoma strašni i ukoliko se

samo fokusiramo na civilno stanovništvo onda na primer gubimo iz vida Loru, što će da nam bude veliki problem. (Marijana Toma, Impunity Watch, Srbija, Lokalne konsultacije s mladima, Novi Sad, Srbija, 12. jun 2009.)

Treba uključiti i ratne veterane u aktivnosti oko REKOM.

Moj savet za REKOM, da se uključe i ratni veterani. Jer ratni veterani sarađuju već između sebe. Hrvatski ratni veterani koji su se juče gledali sa srpskim, već sarađuju i pričaju. Mislim da bi njih trebalo uključiti jer oni mogu da nam daju [podatke]sa prve linije. (Nenad Vezmar, Omladina Lige socijaldemokrata Vojvodine, Srbija, Lokalne konsultacije s mladima, Novi Sad, Srbija, 12. jun 2009.)

REKOM ne treba da nudi amnestiju zločincima.

REKOM, koji bude na ovom prostoru da ukine amnestiju. Jer ja ne vidim opravdanje zločina samim tim što će se priznati. Jer ne mogu da čoveka oslobodim kazne, ne ja, nego bilo ko, da je on izvršio genocid nad civilima, vojnicima, ratnim zarobljenicima i samim tim što će on priznati to, da se kaže „e puj pike ne važi, hvala ti što si pomogao, slobodan si". Ne, ne treba ga osuditi na 20 godina, ali mu treba dati od pet do deset godina zatvora minimum. (Nenad Vezmar, Omladina Lige socijaldemokrata Vojvodine, Srbija, Lokalne konsultacije s mladima, Novi Sad, Srbija, 12. jun 2009.)

Treba osnovati televiziju sa regionalnom frekvencijom koja bi se bavila samo zločinima.

Predlog je da napravite jednu regionalnu televiziju gde će se samo o tome pričati jer dok REKOM dođe možda se i promeni vlast, pa će možda biti neki drugi RTS, pa će se i drugačije diktirati. (Nenad Vezmar, Omladina Lige socijaldemokrata Vojvodine, Srbija, Lokalne konsultacije s mladima, Novi Sad, Srbija, 12. jun 2009.)

41. Nacionalne konsultacije sa ženskim grupama

Priština/Prishtinë, Kosovo
25. jun 2009.

Organizator konsultacija bila je nevladina organizacija Partners Kosova. Učestvovale su 24 predstavnice ženskih organizacija sa Kosova koje se bave ljudskim pravima i pružanjem pomoći žrtvama. Prikazan je film *Suočavanje sa istinom: Komisije za istinu i društva u tranziciji*. Uvodničari su bili Shukrije Gashi (Partners Kosova), Nora Ahmetaj (aktivistkinja za ljudska prava, Kosovo), Suzana Kunac (B.a.b.e.) i Gazmir Raci, (Pro Peace Platform).

Učesnice su u velikoj meri podržale civilnu inicijativu REKOM ali smatraju da je ključno uključivanje institucija iz regiona.

Htela sam da vam čestitam na ovoj inicijativi. Ovo je zaista jedan ogroman posao (...) Treba da vidimo i veće učešće nekoga iz Skupštine, iz relevantnih ministarstava, iz skupštinskih odbora i njihovo učešće će uvek dovesti do izrade konkretnih dokumenata, do realizacije ovih dokumenata i realizacije preporuka. (Belgjyzare Muharremi, Otvorena vrata, Kosovo, Nacionalne konsultacije sa ženskim grupama, Priština/Prishtinë, Kosovo, 25. jun 2009.)

Ja sam dobila danas jednu poruku i od danas ću biti misionarka ove komisije. Zašto to kažem? Pre svega, da bi lečila samu sebe jer je prošlo već deset godina i ukoliko se sastajemo u jednoj grupi bez obzira o kom se nivou radi mi ćemo ponovo doći do rata. (Sakibe Doli, Sigurni dom, Kosovo, Nacionalne konsultacije sa ženskim grupama, Priština/Prishtinë, Kosovo, 25. jun 2009.)

Postavljeno je pitanje da li je dobar trenutak za osnivanje REKOM, s obzirom na političku nestabilnost na Kosovu i probleme koji dolaze iz Srbije.

Kakav je bio trenutak kad su osnivane ove komisije u drugim državama? Odmah nakon konflikta, ili koliko vremena nakon konflikta, da li je završen konflikt? Jedan od izazova za osnivanje ove komisije ili koalicije uopšteno, sigurno je politička nestabilnost koja u ovom trenutku preovlađuje na Kosovu i problemi koji dolaze iz Srbije, i na neki način možda predstavljaju povod za odupiranje nekih grupa, kada govorimo o radu ove koalicije. (Eli Krasniqi, sociološkinja, Kosovo, Nacionalne konsultacije sa ženskim grupama, Priština/Prishtinë, Kosovo, 25. jun 2009.)

Koalicija za REKOM treba da traži izvinjenje od država koje su započele ratove, pogotovo od Srbije, što će uticati na jačanje poverenje žrtava prema REKOM.

Koalicija ili u fazi osnivanja komisije, treba da zahteva od država koje su započele ratove, koje su

počinile zločine, u ovom slučaju Srbije, da pre svega javno traže izvinjenje. Ovo je veoma bitno za same žrtve, ovo će uticati na to da one budu uključene u proces svedočenja ukoliko znaju da je ta komisija barem tražila javno izvinjenje. (Veprore Shehu, Medica Kosova, Kosovo, Nacionalne konsultacije sa ženskim grupama, Priština/Prishtinë, Kosovo, 25. jun 2009.)

Novčane kompenzacije, koje će REKOM predložiti vladama, je značajan motiv žrtava za podršku REKOM.

Zanima me mandat pružanja kompenzacije ili obeštećenja žrtvama. Mislim da je ovo značajan motiv, pored toga da se postigne jedna društvena pravda. (Veprore Shehu, Medica Kosova, Kosovo, Nacionalne konsultacije sa ženskim grupama, Priština/Prishtinë, Kosovo, 25. jun 2009.)

Silovanje mora da bude u mandatu REKOM. Uloga ženskih grupa je da ohrabre žrtve da svedoče.

Silovanje kao ratni zločin uđe u mandat komisije. Verujem da je to važno i da bez toga ta komisija neće biti verodostojna i da itekako postoji rodna dimenzija rata. (Suzana Kunac, B.a.b.e. Hrvatska, Nacionalne konsultacije sa ženskim grupama, Priština/Prishtinë, Kosovo, 25. jun 2009.)

Predstavnice raznih organizacija koje rade sa ženama imaju moralnu i ljudsku obavezu da rade sa ženama žrtvama kako bi se njima pružila mogućnost da budu na dostojan način saslušane. Ukoliko one ne žele da to [svedočenje] bude u prisustvu druge strane ili drugih lica bilo koji oblik [svedočenja] koji one prihvate je koristan, jer pre svega služi njima samima kako bi se oslobodile u duhovnom i psihičkom smislu. (Shukrije Gashi, Partners Kosova, Kosovo, Nacionalne konsultacije sa ženskim grupama, Priština/Prishtinë, Kosovo, 25. jun 2009.)

Članovi koji budu izabrani u sastav ove komisije treba da poseduju mnogo veliko znanje. Nije potrebno da budu psiholozi, ali treba da poseduju naprednije znanje o traumama, posebno kada govorimo o traumi koja nastaje seksualnim zlostavljanjem u ratu. To znači da je sam proces svedočenja i pristupa ovim žrtvama veoma bitan. (Veprore Shehu, Medica Kosova, Kosovo, Nacionalne konsultacije sa ženskim grupama, Priština/Prishtinë, Kosovo, 25. jun 2009.)

Žene su sastavni i vitalni deo društva i po međunarodnom i humanitarnom pravu, njihova prava se krše ne samo kada su direktni cilj ili meta režima na razne načine, pa se njihova prava krše u fizičkom ili psihičkom smislu. Radi se i o silovanju, i žene moraju svakako biti predvodnice ovog procesa jer one najbolje znaju šta im je potrebno. One su dvostruke žrtve i glavna komponenta tranzicione pravde. (Nora Ahmetaj, aktivistkinja za ljudska prava, Kosovo, Nacionalne konsultacije sa ženskim grupama, Priština/Prishtinë, Kosovo, 25. jun 2009.)

REKOM treba da pomogne porodicama nestalih u ostvarivanju prava na osnovu smrti odnosno nestanka najbližih.

Žene lica koja su nestala (...) nisu mogle da izjave da su njihovi muževi preminuli jer nisu videle i dobile njihova tela i nažalost sva njihova nastojanja da ih proglase mrtvima su pogrešno protumačena od strane muževljeve porodice. Učinili smo nešto sa Međunarodnim komitetom Crvenog krsta kako bi njima olakšali pristup zakonskim pravima čak i u slučajevima kada ne dođe do slanja posmrtnih ostataka, ali ovo nije dovoljno. Možda i ovo možemo da uključimo u delokrug rada komisije. (Veprore Shehu, Medica Kosova, Kosovo, Nacionalne konsultacije sa ženskim grupama, Priština/Prishtinë, Kosovo, 25. jun 2009.)

REKOM treba da ima mandat da oceni koja je vrsta sukoba između zemalja bila u pitanju, jer od toga zavise i reparacije žrtvama.

Da li je bio genocid, da li je bilo etničko čišćenje. postoji velika zabuna oko ovoga (...) Sama definicija ovog vida konflikta ili rata vama daje pravo da tržite obeštećenje. Ukoliko je konflikt, nema obeštećenja. Zaboravite, nemate zašto da osnivate komisiju. Ovo treba da se nazove ratom i to sa tendencijama genocida i etničkog čišćenja. (Veprore Shehu, Medica Kosova, Kosovo, Nacionalne konsultacije sa ženskim grupama, Priština/Prishtinë, Kosovo, 25. jun 2009.)

42. Lokalne konsultacije s civilnim društvom o Inicijativi REKOM

Peć/Pejë, Kosovo
26. jun 2009.

Konsultacije je organizovala nevladina organizacija Syri i Vizionit. Učestvovalo je 34 predstavnika nevladinih organizacija, udruženja veterana, i medija

(1). Debatu su pratila 4 predstavnika opštinske vlasti iz Peći/Pejë, Istoka/Istoq i Kline/Klinë, kao i tri predstavnika međunarodnih organizacija. Uvodničari su bili Salem Čorbo (Udruženje Povratak i održivi opstanak, BiH), Bekim Blakaj (Fond za humanitarno pravo Kosovo), Valdete Idrizi (Comunity Building Mitrovica, Kosovo) i Veton Mujaj (NVO Syri i Vizionit, Kosovo). Izvestili su Zëri i TV Dukagjin.

Učesnici su u velikom broju podržali inicijativu za osnivanje REKOM.

Ja želim da se usredsredim na inicijativu koju pozdravljam i mislim da je ovo pravi trenutak da se civilno društvo usredsredi na ovo pitanje (...) Mislim da se kasni [na Kosovu] u ovom procesu u poređenju sa Bosnom i Hrvatskom (...) Mislim da ovo predstavlja jedno od rešenja za prikupljanje činjenica kako bi ove činjenice nakon toga bile upućene na svoje odgovarajuće adrese. (Elbert Krasniqi, Omladinski odbor, Kosovo, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Peć/Pejë, Kosovo, 26. jun 2009.)

Zaista treba pozdraviti jednu ovakvu inicijativu (...) Daj Bože da se formiranjem ove komisije, krenuti na bolje i da se (...) ljudi neće ustručavati. Ne mogu reći da je taj i taj kriv. Bilo je reči ovde o vladi Srbije, taj koji je ubio neće sigurno dati dokaze. On da bi to hteo ne bi nikoga i nigde ubijao. (Lale Grabanica, Elena Gjika, Kosovo, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Peć/Pejë, Kosovo, 26. jun 2009.)

Problemi ratnih vojnih invalida i veterana moraju biti rešeni zakonom i kroz institucije.

Imamo 2500 palih boraca Oslobodilačke vojske Kosova. Imamo ratne invalide, koji su još uvek zanemareni od strane društva i koji dobijaju jedan mali procenat nadoknade. Dakle, veterani, pripadnici OVK-a uopšte nisu zakonom obuhvaćeni (...) Treba da ozvaničimo pronalaženje i rehabilitacija žrtava rata mora da bude izvršena na zakonski, institucionalni način. (Pren Marashi, Udruženje ratnih veterana, Kosovo, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Peć/Pejë, Kosovo, 26. jun 2009.)

Ako REKOM obezbedi obeštećenje za pretrpljeno nasilje, to će imati pozitivan psihički efekat na žrtve.

Ja ne bih umanjivao pravni efekat ili zakonski efekat ovog procesa, ali ja bih naglasio i taj psihički efekat na žrtvu koji ima saznanje da je neko oslobodio ili obeštetio za svo pretrpljeno nasilje. Pravda na određeni način pruža mogućnost i zatvaranja tog bola. (Lulzim Arapi, Udruženje za psiho-socijalnu pomoć deci i porodicama, Kosovo, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Peć/Pejë, Kosovo, 26. jun 2009.)

Izražena je sumnja da identifikacije posmrtnih ostataka nisu izvršene na pouzdana način.

Ovo je jedna zabrinutost koju iznosim danas po prvi put. Postavlja se pitanje da li je osoba koja je sahranjena prava osoba, iako su oni platili 70 000 maraka, iako je ova osoba sahranjena i ima tu nadgrobnu ploču. Dakle, da li te osobe koje mi dobijamo, da li su to prave osobe ili su možda to totalno druga lica. (Sabrije Zeqaj, Hendikos, Kosovo, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Peć/Pejë, Kosovo, 26. jun 2009.)

Žene, žrtve seksualnog nasilja, moraju biti moralno podržane, pred zakonom jednake kao druge civilne žrtve, imati psihološku podršku i pravo na reparaciju. Mora se poštovati njihova odluka o tome da li će javno svedočiti.

Pitanje je jednog određenog sloja ratnih žrtava u odnosu na žene koje su doživele seksualno nasilje ili bilo koje drugo nasilje. Prilikom donošenja zakona o civilnim žrtvama, bile smo razočarane kada nije predviđena ova kategorija lica (...) Predložili smo dopunu zakona kako bi ove žrtve, kad-tad znači, u budućnosti, mogle da traže reparaciju i da budu moralno podržavane i priznate, ali do danas nismo dobili od naših institucija nikakav odgovor mada su bile prisutne i žene poslanice na tom skupu. (Ilirijana Hoti, Medica Kosova, Kosovo, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Peć/Pejë, Kosovo, 26. jun 2009.)

Po mojim saznanjima neke nevladine organizacije se bave time ali u svojstvu institucije niko se nije bavio tretiranjem, konkretno, žena koje su silovane, zatim, u odnosu na učesnike rata, sindrome rata, da ne kažem Vijetnama ili Bosne. Kod nas se niko ne bavi institucionalno ovim. I vi znate da je to veoma skupo tretiranje i to nas brine. (Pren Marashi, Udruženje ratnih veterana, Kosovo, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Peć/Pejë, Kosovo, 26. jun 2009.)

Ali kada govorimo o slučajevima seksualnog nasilja, kada govorimo o ženama, mi moramo da poštujemo i njihovu nespremnost da javno svedoče. (Valdete Idrizi, Comunity Building Mitrovica, Kosovo, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Peć/Pejë, Kosovo, 26. jun 2009.)

Izneta su oprečna mišljenja da li, pored utvrđivanja činjenica, i pomirenje treba da bude cilj REKOM.

Mi nismo spremni za pomirenje, samo želimo da se utvrde činjenice. Istovremeno reč istina, komisija za istinu, kakva istina? Svako ima svoju verziju istine, ali upravo zbog toga mi smo veoma bili obazrivi sa REKOM. To je regionalna komisija za utvđivanje i potvrđivanje činjenica o zločinima počinjenim u bivšoj Jugoslaviji i drugi teškim povredama ljudskih prava (...) Mi smo namerno sklonili ovu reč. (Valdete Idrizi, Comunity Building Mitrovica, Kosovo, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Peć/Pejë, Kosovo, 26. jun 2009.)

Bilo kakav cilj ili svrha rada ove komisije koja će biti ispisana u okviru te zvanične formulacije, na kraju krajeva taj sveobuhvatan cilj je pomirenje. Ja ne bih hteo da se plašim ove reči i da smatram da je to nešto što pripada đavolu ili vešticama. Način na koji možemo da rešimo probleme jeste razgovor, dakle da govorimo o tim problemima. Možda ovakve komisije mogu da pomognu kako bi ljudi mogli da otvoreno kažu ono što im se desilo. čini mi se da će to možda imati psihološki efekat. To zovemo emotivna katarza gde dolazi do pražnjenja svih tih emotivnih naboja. (Lulzim Arapi, Udruženje za psiho-socijalnu pomoć deci i porodicama, Kosovo, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Peć/Pejë, Kosovo, 26. jun 2009.)

Ne mogu ljudi koji su ovde da traže pomirenje, jer žrtva ne traži pomirenje. Molim vas, vodite računa ubuduće da ova komisija ne traži pomirenje, i ne sme da pominje pomirenje, jer se radi o žrtvi a žrtva ne traži pomirenje. (Pren Marashi, Udruženje ratnih veterana, Kosovo, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Peć, Kosovo, 26. jun 2009.)

Mi ne treba da se bavimo politikom, mi treba da pronađemo ko su ti počinioci zločina. Sto se tiče izvinjenja, ima vremena. Francuzi i Nemci su čekali trideset godina, možda ćemo se i mi eventualno pomiriti nakon određenog vremenskog perioda. (Atdhe Berisha, Kalaja, Kosovo, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Peć/Pejë, Kosovo, 26. jun 2009.)

43. Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava, logorašima i nevladinim organizacijama

Trebinje, Bosna i Hercegovina
27. jun 2009.

Konsultacije su organizirali i Centar za građansku suradnju iz Livna i Solidarnost za jug iz Trebinja (BiH). Od 10 učesnika, jedan je bio predstavnik medžlisa Islamske zajednice Trebinje[4]. Uvodničari su bili Nataša Kandić (Fond za humanitarno pravo Srbija), Aleksandra Letić (Helsinški odbor za ljudska prava u Republici Srpskoj, BiH), a moderatori Sonja Garić (Centar za gradjansku suradnju, BiH) i Stanko Buha (Solidarnost za jug, BiH). O skupu su izvestili Radio-televizija Republike Srpske i Radio Slobodna Evropa. Učesnici[5] su podržali osnivanje REKOM. Priloge o konsultacijama objavili su EuroBlic, Nezavisne novine i SRNA.

Islamska zajednica u Trebinju podržava osnivanje REKOM.

Hoću da kažem da zdušno zaista pozdravljam održavanje ovoga skupa. Podržavam ovu ideju. Potpisao sam propusnicu u ime svoje i u ime medžlisa Islamske zajednice Trebinje koji okuplja preko 600 familija širom svijeta. (Husein Hodžić, medžlis Islamske zajednice Trebinje, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava, logorašima i nevladinim organizacijama, Trebinje, BiH, 27. jun 2009.)

Osnovni cilj REKOM je utvrđivanje činjenica koje niko ne može da ospori.

Mi danas imamo jednu situaciju koja ne daje ni delić potpune slike o tome šta se desilo, zavisno o tome u kom gradu se sedi, zavisno od toga na kom mestu se razgovara i ko razgovara o tome onda ta slika ima hiljadu različitih svojih lica (...) Potrebno je da se utvrde činjenice koje niko ne može da osporava i koje ćemo, baš zbog snage tih činjenica, da svi prihvatimo i da kažemo to je ono što se desilo. (Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Srbija, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava, logorašima i nevladinim organizacijama, Trebinje, BiH, 27. jun 2009.)

Toliko stvari, bolnih pitanja iz prošlosti ostalo je negdje zatrpano, da mi nikada nismo otvorili otvorenu komunikaciju, razgovor i dijalog o ovome (...) Trebamo početi razgovarati o događajima. Jednostavno na jedan način u jednom dijalogu, civiliziranom dijalogu, podastrijeti te činjenice i vidjeti na kojim stvarima treba da radimo. (Alma Mašić, Inicijativa mladih za ljudska prava, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava, logorašima i nevladinim organizacijama, Trebinje, BiH, 27. jun 2009.)

Te činjenice sve treba neko zapisat. Ako ono što se dogodilo ne zapišemo (...) naša djeca u budućnosti

4 Predstavnik medžlisa Islamske zajednice Trebinje je u ime medžlisa potpisao izjavu o pristupanju Koaliciji za osnivanje REKOM.

5 Pojedini učesnici su izneli primedbe na organizaciju konsultacija, kao na primer da nisu mogli da kontaktiraju Centar za građansku suradnju jer je u pozivu bio naveden nepotpun telefonski broj. Po njima, to je razlog malog učešća predstavnika udruženja i nevladinih organizacija.

će rješavati iste ovakve stvari (...) Žrtve govore kao političari, a političari koriste žrtve u predizborno vrijeme da bi manipulirali njima. Ja mislim da je vrijeme da se mi svi malo osvijestimo, da kažemo i zapišemo šta nam se dogodilo u prošlosti ali da krenemo ka budućnosti. (Sonja Garić, Centar za gradjansku suradnju, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava, logorašima i nevladinim organizacijama, Trebinje, BiH, 27. jun 2009.)

REKOM je poslednja prilika da se čuje glas žrtava, i žrtve treba da budu članovi komisije.

Nisam sreo nijednu žrtvu koja nije imala potrebu da se čuje njena priča (...) Formiranje ove Komisije za ratne zločine, kršenje ljudskih prava je dar s neba za žrtve rata. Posljednja prilika da se čuje njihova priča, da ostane zabilježena, jer kad se ove naše nacionalne oligarhije koje su na vlasti međusobno dogovore, mi više nikome nećemo trebati. (Izo Rokolj, povratnik u Trebinje, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava, logorašima i nevladinim organizacijama, Trebinje, BiH, 27. jun 2009.)

Volim samo da žrtva učestvuje u izboru komisije (...) Ne da bude u komisiji onaj ko je vršio zločin. Normalno da će dokazat suprotan događaj i proces. I ja kažem, nek' bude žrtva glavni organizator formiranja komisije. I živi svjedok i dokaz. (Borislav Hamović, Udruženje logoraša Trebinje, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava, logorašima i nevladinim organizacijama, Trebinje, BiH, 27. jun 2009.)

To imaju iskustva ovi koji su bili u logorima, nikada ne žele ništa da spominju šta su sve preživljavali. Ja nikada to nisam svojoj supruzi koja dan danas sa mnom živi, imam kćerkicu 15 godina, nikad je nisam potencir'o da bilo šta rekne (...) Ja jedino apelujem na Vas, na ovu Komisiju i želim da uspijete u prosperitetu punog jeka ali samo da se čuje istina. (Srećko Barićanin, Odbor ratnih-vojnih invalida u Trebinju, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava, logorašima i nevladinim organizacijama, Trebinje, BiH, 27. jun 2009.)

Jesmo li za to ili nismo i kakvu komisiju? Moje je lično mišljenje da jesam za to. Multicentričnu komisiju, znači, ne da bude sjedište u jednom mjestu i da bude osnova rada komisije iznošenje istina, odnosno ličnih priča i dokazivanje ličnim pričama prema donosiocima odluka. (Stanko Buha, Solidarnost za jug, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava, logorašima i nevladinim organizacijama, Trebinje, BiH, 27. jun 2009.)

U utvrđivanju činjenica treba poći od priprema za rat.

Ovaj rat je pripremljen mnogo prije početka (...) Ja tvrdim sad i ja ću se angažovat dok sam živ da se krene od nule, od priprema rata, od rata i da vidimo ko je kriv. (Kosta Kosović, Udruženje logoraša Trebinje, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava, logorašima i nevladinim organizacijama, Trebinje, BiH, 27. jun 2009.)

U javna slušanja treba uključiti žrtve, počinioce i predstavnike institucija, ali REKOM mora osigurati zaštitu za žrtve, posebno za silovane žene.

Na koji način javno slušati počinioce? Mislim da tu moramo biti vrlo obazrivi i naročito kad su u pitanju silovane žene, ljudi koji su dobili razne psiho-somatske poremećaje, PTSP. Moramo zaštititi te ljude. Da li održavati javna slušanja predstavnika institucija? Naravno, ja bih sve ovo stavio pod javnost, znate. I žrtvu i ljude koji su počinioci. (Blažo Stevović, Alternativa Klub, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava, logorašima i nevladinim organizacijama, Trebinje, BiH, 27. jun 2009.)

U mandatu REKOM treba da bude vraćanje uzurpirane imovine.

Vratilo se, imovina vratila se ali i danas ima slučajeva uzurpiranja da vlasnik, da korisnik stana koji je dobio rješenje, dobio nalog da izađe, neće da izađe i danas dan. Nema sile i zakona da Ekrem Kadrović dobije svoju kuću na Sunčanom brijegu ovdje u Trebinju. Eto vam samo jedan primjer. Islamska zajednica, njena imovina se ovdje prodaje ispred restitucije i nacionalizacije, a da je Pravoslavnoj crkvi vraćeno sve i još štošta poklanjano. Dakle, ima kršenja ljudskih prava. (Husein Hodžić, Medžlis Islamske zajednice Trebinje, BiH, Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava, logorašima i nevladinim organizacijama, Trebinje, BiH, 27. jun 2009.)

Konsultacije se nastavljaju.

Prilog II

Službene inicijative za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima

U zemljama slijednicama bivše SFRJ ne djeluje nijedno službeno tijelo koje bi na sustavan način, na razini cijele države ili više država u regiji, utvrđivalo činjenice o kršenjima ljudskih prava počinjenim za vrijeme i nakon oružanih sukoba.

1. Komisija za istinu i pomirenje Savezne Republike Jugoslavije

Nekadašnja Savezna Republika Jugoslavija (SRJ) jedina je osnovala službeno tijelo za otkrivanje istine o prošlosti. Odluku o osnivanju Komisije za istinu i pomirenje donio je predsjednik SRJ Vojislava Koštunica 29. ožujka 2001. Zadatak komisije bio je da „organizuje istraživački rad na razotkrivanju evidenicje o društvenim, međunacionalnim i političkim sukobima koji su doveli do rata i rasvetljavanju lanca uzročnosti ovih događaja; informiše domaću i stranu javnost o svom radu i rezultatima; ostvari saradnju sa srodnim komisijama i telima u susednim zemljama i inostranstvu radi razmene iskustva u radu".[1] Komisija nije imala podršku organizacija za ljudska prava i kritičke javnosti u Srbiji, nije bila prihvaćena u državama u regiji, kao ni od žrtava iz drugih etničkih zajednica, tako da je ugašena prije nego što je organizirala ijedno javno saslušanje ili poduzela druge značajnije aktivnosti. Formalno je prestala postojati usvajanjem Ustavne povelje Državne zajednice Srbija i Crna Gora i Zakona o implementaciji Povelje, 4. veljače 2003., bez ijednog objavljenog izvješća.

2. Pokušaj osnivanja Komisije za istinu i pomirenje u BiH

Američki institut za mir (USIP) dva puta je inicirao uspostavljanje Komisije za istinu i pomirenje u Bosni i Hercegovini, 1997. i 2005. godine.

U vezi s prvom inicijativom USIP je predlagao i podržavao formiranje mreže organizacija civilnoga društva i zainteresiranih pojedinaca koji bi vodili konzultacijski proces o prijedlogu da se uspostavi Komisija za istinu i pomirenje u BiH. Sve aktivnosti vodilo je Udruženje građana Istina i pomirenje, koje su formirale nevladine organizacije i građani koji su zastupali ideju o komisiji za istinu u BiH. Protiv inicijative bio je Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju (Tribunal), s obrazloženjem da bi se nadležnost dviju institucija preklapala u dokumentiranju zločina, prikupljanju dokaza te da bi kontakti [komisije] sa svjedocima ugrozili istrage i rad Tribunala. Rezultat te prve inicijative bio je prijedlog Zakona o Komisiji za istinu i pomirenje koji je 2003. godine poslat Parlamentarnoj skupštini BiH na diskusiju i na usvajanje, ali nikada nije stavljen na dnevni red.

Druga inicijativa razvila se u dva paralelna procesa: prvi je podrazumijevao umrežavanje organizacija civilnoga društva, dok se drugi odnosio na osnivanje radne skupine predstavnika parlamentarnih političkih partija u skupštini BiH, koja bi, uz pomoć USIP-a, pripremila prijedlog zakona o formiranju Komisije za istinu i pomirenje. Na taj način pokušalo se uspostaviti neposredni dijalog

1 Službeni list SRJ br. 15/01, 59/02. 30. mart 2001.

između organizacija civilnoga društva i političkih stranaka o potrebi osnivanja i modelu komisije za istinu. Radna skupina imala je na raspolaganju zakonski prijedlog o osnivanju komisije za istinu koji je izrađen tijekom trajanja prethodne inicijative. Čitav proces odvijao se pod okriljem nevladine organizacije Dejton projekat. Za svojega mandata radna je skupina donijela izmjene pojedinih članaka naslijeđenog prijedloga zakona, ali je u lipnju 2006. godine prestala s radom, nakon čega je cijeli proces oko formiranja komisije za istinu obustavljen, bez javnog objašnjenja. O inicijalnom zakonskom prijedlogu, kao i njegovim izmjenama, nikada nije raspravljano u Parlamentarnoj skupštini BiH. Tribunal je podržao drugu inicijativu, ali to nije pridonijelo da komisija bude uspostavljena.

Javnost i značajan broj organizacija civilnoga društva u BiH, a naročito udruga žrtava, nisu podržavali spomenute inicijative i javno su izražavali rezerve, štoviše i negativne stavove prema ideji o osnivanju komisije za istinu.

3. Komisija za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. srpnja 1995. – Komisija za Srebrenicu

Komisija za Srebrenicu formirana je odlukom Vlade Republike Srpske 15. prosinca 2003. godine, kao privremeno istražno tijelo koje ima mandat istražiti stratišta i grobnice žrtava, i njihov identitet te razjasniti sudbinu nestalih čije su obitelji podnijele tužbu Domu za ljudska prava, za povredu prava na privatni i obiteljski život. Na ovaj način vlada je, s jedne strane, ispunila odluku Doma za ljudska prava BiH u predmetu *Selimović i drugi protiv Republike Srpske* (slučaj *Srebrenica*), kao i nalog tadašnjeg Visokog predstavnika za BiH, Paddyja Ashdowna kojim se podržava odluka Doma za ljudska prava.[2] Komisija je u lipnju 2004. godine objavila svoje inicijalno izvješće, koje je visoki predstavnik Paddy Ashdown odbio prihvatiti, i u skladu sa svojim ovlastima, pozvao je Vladu Republike Srpske da osigura podatke kako bi komisija mogla izraditi dokumentirano, istinito i činjenično utemeljeno izvješće. U listopadu 2004. Komisija za Srebrenicu objavila je novo izvješće, koje je visoki predstavnik prihvatio kao važan službeni dokument koji otkriva činjenice o najtežem zločinu počinjenom na teritoriju BiH.

Komisija je u svojem radu u potpunosti preuzela povijesni kontekst koji je iznesen u pravomoćnoj presudi Tribunala u slučaju *Krstić*, a kojom se general Vojske Republike Srpske Radoslav Krstić osuđuje za *pomaganje i podržavanje genocida*. Što se tiče metodologije, Komisija je svoj rad prvenstveno zasnivala na dokumentaciji različitih domaćih službenih institucija, kao što je dokumentacija policije Republike Srpske i Federacije BiH, te ministarstava obrane RS i FBiH, relevantnih međunarodnih organizacija poput Međunarodne komisije za nestale osobe i Međunarodnog komiteta crvenog križa, ali i na dokumentaciji organizacija civilnoga društva u BiH. Također, članovi komisije intervjuirali su velik broj pojedinaca, članove obitelji nestalih, pripadnike MUP-a i Vojske Republike Srpske, kao i predstavnike institucija vlasti, a koji su imali saznanja o zločinu.

Komisija za Srebrenicu otkrila je 32 do tada nepoznate masovne grobnice i utvrdila da je u predmetnom razdoblju u Srebrenici ubijeno i nestalo ukupno 7779 žrtava.

No izvješće ove komisije nije imalo velik odjek u javnosti BiH, niti u Republici Srpskoj niti u Federaciji BiH.

4. Državna komisija za ispitivanje istine o stradanjima Srba, Hrvata, Bošnjaka, Jevreja i ostalih u Sarajevu od 1992. do 1995. – Komisija za Sarajevo

Komisija za Sarajevo osnovana je 25. svibnja 2006. godine odlukom Savjeta ministara BiH, a na osnovi zaključka Parlamentarne skupštine BiH koji je ovo tijelo uputilo vladi Bosne i Hercegovine još početkom 2004. godine. Inicijativu za formiranjem komisije pokrenule su udruge žrtava Srba iz Istočnog Sarajeva 2003. godine, a s ciljem da se dokumentira stradanje Srba u Sarajevu. U vezi s podnesenom inicijativom, parlament BiH donio je zaključak da je stradanje Srba nemoguće odvojiti od stradanja ostalih građana Sarajeva, a što je odlučilo krajnji sadržaj odluke koja je poslana Savjetu ministara na usvajanje.

Savjet ministara BiH odugovlačio je s osnivanjem komisiju, zbog čega su srpski zastupnici napustili Parlamentarnu skupštinu BiH i time blokirali nje-

2 Odlukom Doma za ljudska prava utvrđeno je da je Republika Srpska prekršila članak 8 Europske konvencije o ljudskim pravima, jer obiteljima nestalih u Srebrenici nije pružila informacije o njihovoj sudbini. Tom je odlukom Republika Srpska bila obvezna provesti brzu, nepristranu i svrsishodnu istragu i da na račun Fondacije Srebrenica – Potočari uplati četiri milijuna KM, kao kolektivno obeštećenje žrtvama zločina.

zin rad. Upravo to je primoralo Savjet ministara da osnuje Komisiju za Sarajevo.

Ta komisija, međutim, još uvijek nije počela s radom. Najveći problem predstavljao je nedovoljno jasno definiran mandat koji je kasnije bio povod za nova politička tumačenja i neslaganja. Naime u skladu s odlukom Savjeta ministara o formiranju Komisije za Sarajevo, osim stradanja stanovništva (ubojstva, nestanci, nehumano postupanje, seksualno zlostavljanje i silovanje, progoni itd.), ovo tijelo je u mandatu imalo i ispitivanje kršenja Ženevskih konvencija i njihovih protokola. Članovi komisije, Srbi, inzistirali su da mandat isključivo bude dokumentiranje stradanja stanovništva, dok su članovi komisije, Bošnjaci i Hrvati, pozivajući se na Ženevske konvencije, inzistirali da se uz stradanja stanovništva u mandat uključi i popis materijalne štete.

Komisija nikada službeno nije ukinuta, iako je u skladu s osnivačkim aktom rok za podnošenje izvješća istekao. Jedini rezultat njezina rada bio je znanstveno-istraživački projekt koji je definirao metode prikupljanja podataka.

5. Komisija za slučaj Avde Palića[3]

Dom za ljudska prava BiH 2001. godine naložio je vlastima Republike Srpske da provedu istragu o sudbini Avde Palića, pukovnika Armije Bosne i Hercegovine, koji je nestao u srpnju 1995. kada ga je Vojska Republike Srpske prisilno odvela iz zaštićene zone UN-a u Žepi. S obzirom na to da nije učinjen nikakav napredak u istrazi, u siječnju 2006. godine formirana je Komisija za slučaj Avde Palića, koja je u travnju iste godine prezentirala izvješće koje nije donijelo nikakav napredak u lociranju i ekshumaciji tijela i u kaznenoj istrazi u povodu njegova nestanka. U prosincu 2006. godine ponovno je pokrenut rad komisije, ali to nije dovelo do konkretnih rezultata. Udovica Avde Palića, Esma Palić, u međuvremenu je pokrenula spor pred Europskim sudom za ljudska prava.

6. Komisija za istinu i pomirenje Skupštine opštine Bijeljina – Komisija za Bijeljinu

Osnivanje Komisije za istinu i pomirenje Skupštine opštine Bijeljina inicirao je međunarodni medijator za BiH u 2004. godine, kasniji visoki predstavnik za BiH, Christian Schwarz-Schilling. Komisiju je formirala lokalna vlast u Bijeljini sredinom 2008. godine.

Početna je ideja bila da u mandatu komisije budu istraga o mučenju i ubojstvu zatočenika u logoru Batković, ubojstvu članova obitelji Malagić, Sarajlić i Sejmenović, kao i istraga o etničkom čišćenju u općini Bijeljina. Početkom 2009. godine dodatno je preciziran mandat komisije time što je uključena i istraga o materijalnim štetama. Nakon potpisivanja protokola o suradnji s organizacijom Istina, pravda i pomirenje iz Tuzle, u mandat je ušla i istraga o stradanju pripadnika bivše JNA na Brčanskoj Malti u Tuzli (slučaj Tuzlanska kolona), 15. svibnja 1992.

Među članovima komisije je i jedan od najviših zapovjednika u logoru Batković, što aktivisti za ljudska prava tumače kao vrijeđanje žrtava. Do kraja lipnja 2009. Komisija za Bijeljinu nije objavila nijedno izvješće.

7. Podrška domaćim kapacitetima u procesu tranzicijske pravde u BiH – projekt UNDP BiH

Razvojna agencija Ujedinjenih naroda u BiH (UNDP BiH) 2007. godine započela je projekt Podrška domaćim kapacitetima u procesu tranzicijske pravde u BiH. Jedan od ključnih ciljeva projekta je pokretanje konzultacijskog procesa o tranzicijskoj pravdi, u kojem sudjeluju predstavnici civilnoga društva i institucija svih razina vlasti, a kako bi se podržalo formiranje radne skupne za tranzicijsku pravdu Ministarstva pravde BiH. Projektom je predviđeno da radna skupina izradi strategiju za tranzicijsku pravdu u BiH koja bi obuhvatila izvansudske mehanizme, s obzirom na to da je 29. prosinca 2008. godine Savjet ministara usvojio Državnu strategiju za rad na predmetima ratnih zločina, a koja predstavlja strategiju za primjenu sudskih mehanizama.

Tijekom 2008. i 2009. godine održane su trodnevne konzultacije na nacionalnoj razini[4] (Fojnica, lipanj 2008.) i dvodnevne konsultacije na regionalnoj razini (Brčko, travanj 2009.[5]; Mostar, svibanj 2009.[6]). U tim konzultacijama sudjelovali su predstavnici svih institucija vlasti, od državnih do općinskih. Što se tiče organizacija civilnoga

3 Poslije 14 godina, od nestanka Avde Palića, 5. kolovoza 2009. Institut za nestale osobe BiH objavio je da su posmrtni ostaci Avde Palića identificirani.

4 U smislu projekta UNDP BiH, regionalna razina odnosi se na regione unutar BiH.

5 Konzultacije su obuhvatile općine sjeveroistočne BiH.

6 Konzultacije su obuhvatile općine iz regiona Hercegovine.

društva, sudjelovale su udruge žrtava, nevladine organizacije za ljudska prava, udruge veterana, udruge mladih, udruge žena, povratnici, novinari, umjetnici, predstavnici vjerskih zajednica, predstavnici akademske zajednice, predstavnici pravne zajednice i drugi. Tjekom konzultacija razgovaralo se, između ostalog, i o temama koje se izravno odnose na mehanizme utvrđivanja činjenica i kazivanja istine o zločinima koji su počinjeni od 1992. do 1995. godine.

Glavni nalazi proizašli iz konzultacija bili su da je utvrđivanje činjenica o zločinima od suštinske važnosti za budućnost Bosne i Hercegovine te da ovaj proces predstavlja osnovu svakoga drugog mehanizma tranzicijske pravde. Istaknut je velik doprinos civilnoga društva u smjeru dokumentiranja ratnih zločina i preporučeno je da institucije uspostave partnerski odnos s nevladinim organizacijama, a da nevladine organizacije uspostave međusobno tješnju suradnju, prvenstveno umrežavanjem. No iako se suđenja za ratne zločine i dalje vide kao najvažniji i najmjerodavniji mehanizam tranzicijske pravde, sudionici su se složili da kaznena pravda nije ostvarila utjecaj za koji se pretpostavljalo da će biti postignut, tako da se predlaže i formiranje specifičnih istražnih, izvansudskih tijela, a koje bi mogle biti osnivane na državnoj, regionalnoj, općinskoj i na međudržavnoj razini. Ipak, to nije bio zajednički zaključak konzultacija, iako nijedan sudionik nije otvoreno iznio negativan stav protiv izvansudskih tijela. Naime jedan dio sudionika podržavao je formiranje ovakvih institucija (na općinskoj, regionalnoj, nacionalnoj i na međudržavnoj razini) i davao je preporuke što bi bio njihov potencijalni mandat, tko bi bili njegovi članovi, na koji način bi se izvršio izbor članova, kakav odnos je potrebno uspostaviti sa pravosudnim organima, na koji način je moguće plasirati informacije u javnost itd. S druge strane, jedan dio sudionika izražavao je rezervu da je uopće moguće osnivati ovakvu vrstu institucija, jer ne postoje potrebni uvjeti da bi se osigurao njihov nesmetani rad: još uvijek se ne može osigurati podrška političkih stranaka i institucija; javnost u BiH nije spremna slušati o stradanjima drugih itd. Ako će se već ovakve institucije formirati, onda se one vide kao institucije koje neposredno surađuju s tužiteljstvom i koje neće imati mandat da svoje nalaze iznose u javnost, kako se, s jedne strane, ne bi ugrozile istrage i sudski postupci i kako se, s druge strane, dodatno ne bi stvarao animozitet među etničkim zajednicama u BiH.

SADRŽAJ

Uvod 3

1. Razvoj konzultacijskog procesa..... 4
1.1. Organizacija konzultacijskog procesa 4

2. Regionalni pristup u utvrđivanju činjenica o ratnim zločinima 5
2.1. Podrška predstavnika vlasti i institucija 6
2.2. Dileme o pomirenju 6
2.3. Podrška nacionalnim komisijama za istinu..... 7
2.4. Podrška međunarodne zajednice 7

3. Potrebe i očekivanja žrtava 8
3.1. Definicija žrtve 8
3.2. Problemi obitelji nestalih lica 8
3.3. Materijalne i simboličke reparacije 9
3.4. Priznanje svih žrtava 9

4. Mandat REKOM 9
4.1. Uspostavljanje mandata 10
4.2. Predmet istraga i analiza REKOM 10
4.3. Popis ljudskih gubitaka 10
4.4. Imenovanje počinitelja 11
4.5. Amnestija 11
4.6. Vremensko razdoblje 11
4.7. Izbor članova komisije 11
4.8. Potreba za solidarnošću i suosjećanjem 11
4.9. Ovlasti komisije 12

5. Struktura REKOM 12

6. Javna slušanja žrtava 12

7. Odnos suđenja za ratne zločine i REKOM 13

8. Haška arhiva 13

9. Mediji 13
9.1. Zadobivanje podrške javnosti za osnivanje REKOM 14
9.2. Informiranje o radu REKOM 14
9.3. REKOM i preispitivanje krivične i moralne odgovornosti novinara 14

10. Zaključno zapažanje 15

PRILOG I
1. Prvi regionalni forum za tranzicijsku pravdu: Inicijative i perspektive na zapadnom Balkanu
Sarajevo, Bosna i Hercegovina, 5.-6. maj 2006. 17

2. Regionalne konsultacije s umetnicima o nasleđu prošlosti
Beograd, Srbija, 16. decembar 2006. 21

3. Drugi regionalni forum za tranzicijsku pravdu: Utvrđivanje
istine o ratnim zločinima i sukobima Zagreb, Hrvatska, 8.-9. veljača 2007. 23

4. Nacionalne konsultacije s mladima o suočavanju s prošlošću
Sarajevo, Bosna i Hercegovina, 27. jun 2007 26

5. Nacionalne konsultacije s mladima o mehanizmima za suočavanje s prošlošću
Beograd, Srbija, 8. jul 2007. 29

6. Nacionalne konzultacije s mladima o suočavanju s prošlošću
Zagreb, Hrvatska, 20. srpanj 2007. 30

7. Regionalne konsultacije s novinarima: Instrumenti za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima u bivšoj Jugoslaviji
Sarajevo, Bosna i Hercegovina, 29. septembar 2007. 32

8. Nacionalne konzultacije s mladima o mehanizmima suočavanja s prošlošću
Osijek, Hrvatska, 6. listopad 2007. 35

9. Regionalne konsultacije s mladima o instrumentima i inicijativama za utvrđivanje i kazivanje činjenica o ratnim zločinima u bivšoj Jugoslaviji
Beograd, Srbija, 21. oktobar 2007. 35

10. Regionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava o instrumentima za utvrđivanje i kazivanje činjenica o ratnim zločinima
Beograd, Srbija, 29. oktobar 2007. 38

11. Treći regionalni forum za tranzicionu pravdu: Mehanizmi za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima u bivšoj Jugoslaviji
Beograd, Srbija 11.-12. februar 2008. 41
11.1. Radionica: Potrebe i očekivanja žrtava 42
11.2. Radionica: Regionalni pristup utvrđivanju činjenica o ratnim zločinima 45
11.3. Radionica: Uloga medija u stvaranju pozitivne klime za utvrđivanje činjenica 47

12. Regionalne konsultacije sa udruženjima žrtava i veteranima o mehanizmima za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima
Podgorica, Crna Gora, 9. maj 2008. 47

13. Nacionalne konsultacije s civilnim društvom o Inicijativi REKOM
Mitrovica/Mitrovicë, Kosovo, 26. jun 2008. 51

14. Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava o Inicijativi REKOM
Beograd, Srbija 15. jul 2008. 52

15. Nacionalne konzultacije s civilnim društvom o inicijativi REKOM
Zagreb, Hrvatska, 16. srpanj 2008 56

16. Nacionalne konsultacije s mladima o inicijativi REKOM
Srbija, Ivanjica, 21. septembar 2008. 56

17. Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava na Kosovu o Inicijativi REKOM
Priština/Prishtinë, Kosovo, 4. oktobar 2008. 57

18. Nacionalne konsultacije sa organizacijama za ljudska prava o inicijativi REKOM
Fruška Gora, Srbija, 10. oktobar 2008. 59

19. Nacionalne konsultacije s novinarima o inicijativi REKOM
Fruška Gora, Srbija, 11. oktobar 2008. 62

20. Nacionalne konzultacije s udrugama obitelji nestalih i branitelja o Inicijativi REKOM
Vukovar, Hrvatska, 24. listopad 2008. 64

21. Nacionalne konsultacije s civilnim društvom o inicijativi REKOM
Podgorica, Crna Gora, 25. oktobar 2008. 65

22. Četvrti regionalni forum za tranzicionu pravdu: Inicijativa REKOM
Priština/Prishtinë, Kosovo, 28. - 29. oktobar 2008. 68
22.1. Zvanična podrška 68
22.2. Podrška suđenjima za ratne zločine 69
22.3. Potrebe žrtava 70
22.4. Osnivanje Koalicije za REKOM 70
22.5. Podrška incijativi za osnivanje REKOM 72

23. Regionalne konzultacije sa znanstvenicima o inicijativi REKOM
Zagreb, Hrvatska, 10. siječanj 2009. 75

24. Nacionalne konsultacije s civilnim društvom o inicijativi REKOM
Pančevo, Srbija, 28. mart 2009. 79

25. Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava o inicijativi REKOM
Bijeljina, BiH, 11. april 2009. 81

26. Nacionalne konsultacije sa studentima o inicijativi REKOM
Priština/Prishtinë, Kosovo, 15. april 2009. 83

27. Nacionalne konsultacije s mladima o inicijativi REKOM
Beograd, Srbija, 16. april 2009. 86

28. Nacionalne konsultacije sa udruženjima žrtava o inicijativi REKOM
Beograd, Srbija, 25. april 2009. 89

29. Lokalne konsultacije s civilnim društvom o inicijativi REKOM
Niš, Srbija, 25. april 2009. 94

30. Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava i nevladinim organizacijama o Inicijativi REKOM
Srebrenica, Bosna i Hercegovina, 26. april 2009. 98

31. Lokalne konsultacije s civilnim društvom, udruženjima žrtava i medijima o inicijativi REKOM
Livno, Bosna i Hercegovina, 9. maj 2009 101

32. Nacionalne konsultacije s civilnim društvom o Inicijativi REKOM
Priština/Prishtinë, Kosovo, 9. maj 2009. 103

33. Nacionalne konsultacije s umetnicima o Inicijativi REKOM
Priština/Prishtinë, Kosovo, 10. maj 2009. 106

34. Lokalne konsultacije s civilnim društvom o inicijativi REKOM
Prijedor, BiH, 13. maj 2009. 108

35. Nacionalne konsultacije s civilnim društvom o Inicijativi REKOM
Podgorica, Crna Gora, 18. maj 2009. 110

36. Nacionalne konzultacije sa ženskim organizacijama, znanstvenicama i političarkama o Inicijativi REKOM
Zagreb, Hrvatska, 21. svibanj 2009. 112

37. Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu: Inicijativa REKOM
Budva, Crna Gora, 29-30. maj 2009. 115

37.1. Radionica: Zašto REKOM 116

37.2. Radionica: Struktura REKOM
kriterijumi za izbor članova, i način izbora članova REKOM 117

37.3. Radionica: Mandat REKOM 120

37.4. Radionica: Javno slušanje i odnos prema izvršiocima ratnih zločina i drugih teških
kršenja ljudskih prava 123

38. Lokalne konsultacije sa udruženjima logoraša, zatvorenika, boraca i palih boraca o Inicijativi REKOM
Novi Travnik, BiH, 6. jun 2009. 126

39. Lokalne konsultacije s civilnim društvom o Inicijativi REKOM
Leskovac, Srbija, 11. jun 2009. 128

40. Lokalne konsultacije s mladima o Inicijativi REKOM
Novi Sad, Srbija, 12. jun 2009. 130

41. Nacionalne konsultacije sa ženskim grupama
Priština/Prishtinë, Kosovo, 25. jun 2009. 132

42. Lokalne konsultacije s civilnim društvom o Inicijativi REKOM
Peć/Pejë, Kosovo, 26. jun 2009. 133

43. Lokalne konsultacije sa udruženjima žrtava, logorašima i nevladinim organizacijama
Trebinje, Bosna i Hercegovina, 27. jun 2009. 135

PRILOG II

1. Komisija za istinu i pomirenje Savezne Republike Jugoslavije 137

2. Pokušaj osnivanja Komisije za istinu i pomirenje u BiH..... 137

3. Komisija za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. srpnja 1995.
– Komisija za Srebrenicu 138

4. Državna komisija za ispitivanje istine o stradanjima Srba, Hrvata, Bošnjaka,
Jevreja i ostalih u Sarajevu u periodu 1992. - 1995. - Komisija za Sarajevo 138

5. Komisija za slučaj Avde Palića 139

6. Komisija za istinu i pomirenje Skupštine opštine Bijeljina - Komisija za Bijeljinu 139

7. Podrška domaćim kapacitetima u procesu tranzicijske pravde u BiH
– projekt UNDP BiH 139

Izdavač:

Documenta - Centar za suočavanje s prošlošću

Za izdavača:

Vesna Teršelič

Naklada:

500

Tisak:

Publikum

ISBN: 978-953-95433-3-2

CIP ZAPIS DOSTUPAN U RAČUNALNOM
KATALOGU NACIONALNE I SVEUČILIŠNE
KNJIŽNICE U ZAGREBU POD BROJEM 713312

Beograd, kolovoz 2009.